

TÜRK SOLU İNŞASINDA YÖN HAREKETİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Emre SÜRER

Kütahya – 2018

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TÜRK SOLU İNŞASINDA YÖN HAREKETİ

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan GÖKTÜRK

Hazırlayan:
Emre SÜRER

Kütahya – 2018

Kabul ve Onay

Emre SÜRER'in hazırladığı "Türk Solu İnşasında Yön Hareketi" başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

22/11/2018

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan GÖKTÜRK (Danışman)		
Dr. Öğr. Üyesi İlteriş YILDIRIM		
Dr. Öğr. Üyesi Emine ÖZTÜRK		

Doç. Dr. Ayhan KAHRAMAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Türk Solu İnşasında Yön Hareketi” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2018

Emre SÜRER

Özgeçmiş

10.09.1994 tarihinde Ankara'nın Çankaya ilçesinde doğdu. İlköğretimi Mecidiye İlköğretim okulunda, ortaöğretimi Mecidiye Ortaöğretim okulunda, lise öğrenimini ise Kalaba Lisesinde tamamladı. 2016 yılında Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünden mezun oldu. 2016 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyoloji Anabilim dalında yüksek lisansına başladı.

Bu çalışmasının gerçekleştirilmesinde, beni bu yaşıma getiren, hiçbir koşulda benden vazgeçmeyen, sevgileriyle her zaman mahcup bırakan Annem Fatoş SÜRER, babam Nazım SÜRER ve ağabeyim Eren SÜRER'e;

Tarama ve araştırma sırasında ihtiyacım olan materyalleri oldukça geniş çerçevede kullanmamı sağlayan Milli Kütüphane yönetim kadrosuna; bu süreçte kütüphanelerinden yararlanmamı sağlayan Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kütüphanesi yönetimine;

Tarihi ve toplumsal olayları bambaşka perspektifle incelemeyi öğreten, sadece akademik anlamda değil, hayat yolunda da desteğini her zaman omzumda hissettiğim, yol gösterici niteliğiyle çırağı olmaktan büyük onur duyduğum sayın Dr. Öğr. Üyesi Gökhan GÖKTÜRK'e; bilginin sınırsız olduğunu, anlattığı her yeni bilgi ile öğreten sayın Dr. Öğr. Üyesi Işıl GÖKTÜRK'e;

Aldığım her nefesi değerli kılan, dünyadaki şansımın düşüncelerimin aksi şekilde var olduğunun kanıtı olan yoldaşım Almira Tilbe ÖZSARAÇ'a;

Teşekkürü bir borç bilirim...

ÖZET

TÜRK SOLU İNŞASINDA YÖN HAREKETİ

SÜRER, Emre

Yüksek Lisans Tezi, Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Gökhan GÖKTÜRK
Kasım, 2018, 184 sayfa

Sol, Türkiye siyasetinde kendine yer bulmaya Osmanlının son dönemlerinde başlar. Osmanlının son dönemleri, Türk solu için bir başlangıç ifade eder ve Türk solunun temel ilkeleri bu dönemde oluşmaya başlar. Türk solu, Cumhuriyet döneminin ilk zamanlarından 1960'lara kadar geçen sürede kendi siyaset biçimlerini oluşturmaya çalışır. Bu zaman diliminde Türk solu, aktif siyaset alanında net bir oluşum içinde olmasa da, genel itibariyle gazete ve dergilerle kendine ifade alanı oluşturur. 27 Mayıs askeri müdahalesiyle birlikte toplumsal değişimler gerçekleşir. Bu değişimler özellikle üniversite sayıları, okuma oranları, gazete ve dergilerin sayısındaki artış ile görünür hale gelir. Demokrasi ve sosyalizm gibi siyasi kavramların kullanılma sıklığının artmasıyla da, Türk solu daha önceden tecrübe ettiği gazete ve dergi çalışmalarıyla, kendine yeni bir öncül arama çabasına girer. Arayışın farkında olan ve Doğan Avcıoğlu etrafında birleşen birçok aydın, ileride bir hareket halini alacak olan Yön dergisini kurar. Yön dergisi 1961 yılında yayın hayatına başlayarak 1967 yılına kadar yayın hayatını sürdürür. Yön, yayın hayatı kesintisiz olmamakla birlikte, toplamda 222 sayı çıkarır. Çıkardığı sayılarda farklı konulara değinen ve kısa sürede büyük tirajlara ulaşan dergi, bir dönemin seyrini etkiler. Yön dergisinin söylemlerinin hem Türk solunun tarihsel süreçlerinde, hem de sosyalizm ve sosyal demokrasi ideolojilerinin ilkeleriyle bir potada eritilmesi oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: İdeoloji, Yön Hareketi, Sosyalizm, Sosyal demokrasi, Türk Solu

ABSTRACT**YÖN MOVEMENT IN THE TURKISH LEFT CONSTRUCTION****SÜRER, Emre****M.A. Thesis, Department of Sociology****Thesis Advisor: Asst. Prof. Gökhan GÖKTÜRK****November, 2018, 184 pages**

Left has started to find its own place in Turkish politics in the late periods of Ottoman Empire. Late periods of Ottoman Empire represent a start for Turkish Left and the fundamental principles of Turkish Left was started to be formed in those periods. Turkish Left had tried to construct its own political form from the early periods of the Republic to 1960's. Although it was not in a clear development in active political area, Turkish Left constructed its own field of expression in certain newspapers and journals. Social changes occurred with 27 May coup. These changes became visible with the increase in number of universities, literacy rate and number of newspapers and journals. Turkish Left has started to find a new premise for itself with the increase in use of political concepts like democracy and socialism and with newspaper and journal survey that it has experienced before. Many intellectuals who were aware of this quest and unite around Doğan Avcıoğlu established Yön journal which would be a political movement in the future. Yön journal started broadcasting in 1961 and continued until 1967 when its broadcasting life ended. Yön published 222 issues intermittently. Yön, which pointed out various topics and reached large circulations in a short period of time, affected the progress of a period. It is significantly important to analyze the expressions of Yön journal with the principles of socialism and social democracy and historical development of the Turkish Left together.

Keywords: İdeology, Yön movement, Socialism, Social Democracy Turkish left

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM BİR İDEOLOJİK YAPILANMA BİÇİMİ OLARAK SOL

1.1. İDEOLOJİNİN İNŞASI.....	7
1.2. SOSYALİZMİN TARİHSEL VE TOPLUMSAL KÖKENLERİ	19
1.2.1. Sosyalizmin Tarihsel Gelişimi.....	20
1.2.2. Sosyalizmin Ekonomiye Bakışı	33
1.2.3. Sosyalizmde Devlet ve Demokrasi	38
1.3. SOSYALİZMDEN SOSYAL DEMOKRASİYE İDEOLOJİK DÖNÜŞÜM.....	42
1.3.1. Sosyal Demokrasinin Tarihsel Gelişimi	45
1.3.2. Sosyal Demokrasinin Ekonomiye Bakışı	54
1.3.3. Sosyal Demokraside Devlet ve Demokrasi	56

İKİNCİ BÖLÜM CUMHURİYET ÖNCESİ VE SONRASI SOL HAREKET

2.1. CUMHURİYET ÖNCESİ SOL İDEOLOJİNİN SOSYOLOJİK DAYANAKLARI	60
2.2. OSMANLI DEVLETİNİN SON DÖNEMLERİNDE SOL İDEOLOJİ YANSIMALARI (1871-1923).....	69
2.3. TEK PARTİLİ CUMHURİYETTE İDEOLOJİ TARTIŞMALARI (1923- 1946).....	85
2.4.ÇOK PARTİLİ DÖNEM SONRASI İDEOLOJİNİN DÖNÜŞÜMÜ (1946- 1961).....	95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TÜRKİYE SİYASETİNDE YÖN

3.1.YÖN VE DÖNEMİN KOŞULLARI.....	112
3.2.YÖN'de İDEOLOJİK GÖRÜNÜMLER	120

3.3.YÖN’de DEMOKRASİ VE EKONOMİ ANLAYIŞI	127
3.4.YÖN’e TEMEL ELEŞTİRİLER	141
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	144
EKLER.....	150
KAYNAKÇA	157
DİZİN	184

TABLÖLAR LİSTESİ**Sayfa**

Tablo 3.1: İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Nüfus ve Oranı	114
Tablo 3.2: 1960-70 Arası Üniversite Sayısındaki Değişim.	115
Tablo 3.3: 1960-70 Arası Konularına Göre Gazete ve Dergi Sayıları.	116
Tablo 3.4: Yön Bildirisini İmzalayanların Meslek ve Sosyal Sınıf Dağılımları	118
Tablo 3.5: Yön Dergisinde Seçilmiş Kavramların İşlenme Sıklıklarındaki Gelişmeler (1962-1967).....	119

TEZ METNİ

GİRİŞ

Türk solu bugünkü anlamını tarihsel olarak geçirdiği değişim evreleri ile kazanmıştır. Türk solunun kazandığı bu anlam, geçirmiş olduğu tüm dönemlerin toplumsal yapısını barındırır. Bu nedenle Türk solu tekdüze bir gelişim sergilemiştir demek oldukça zordur. Elbette bu gelişim evreleri bazen Türk solunun iktidar mücadelesinde gücü olmayan bir rol üstlenişine, bazense iktidar mücadelesinde oldukça güçlü bir unsur olarak yer almasına şahit olmuştur. 1960’lar Türk solunun güçlü bir unsur halini aldığı zamanların en görünür dönemidir. Türk solunun 1960’larda başlayan bu mücadelecî dönemi Yön dergisinin etkinliği altında başlamıştır diyebiliriz. Bu nedenle Türk solunun gelişim süreçleri içinde Yön dergisinin hangi köşe taşı temsil ettiği ve bunu hangi kavramlar üzerinden açıklamaya koyulduğu çalışmaya konu edilmiştir.

Bu çalışmada Türk solunun gelişimindeki tarihsel arka plan araştırılırken aynı zamanda Yön dergisinin incelemesi yapılacaktır. Yön 27 Mayıs askeri müdahalesinin ilk meyvelerindendir. 1961 yılında yayım hayatına başlayan Yön toplamda 222 sayı çıkarmıştır. Yön dergisinde yazan yazarların bir kısmı daha öncesinden Forum, Kadro, Akis gibi dergilerde yazarlık yapmışlardır. Buradan hareketle bir aydın hareketi olarak ortaya çıkan Yön dergisi Türk solunun içinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Yön dergisinin incelenmesi elbette Türk solunun içindeki bir unsur olduğu unutulmadan yapılacaktır. Elbette Yön dergisinin en iyi tahlillerinden birini Hikmet Özdemir’in “*Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi*” eserinde bulmak mümkündür. Bunun yanı sıra doktora tezi olarak kabul edilen Atıl Cem Çiçek’in “*Türk Siyasal Yaşamında Yön Dergisi (1961-1967)*” adlı çalışması Yön dergisi hakkında oldukça düzenli bir kaynak özelliği taşımaktadır. Ayrıca çalışma kısmi olarak yön dergisinin, Türkiye siyasi hayatına katkısını da incelemiştir. Burada Yön tüm unsurlarıyla, parçalar halinde incelenmiştir. Ayrıca Enes Barkın’ın yüksek lisans tezi olarak kabul edilen “*Yön Dergisi Yazılarında Demokrasi Anlayışı*” adlı çalışması özellikle genel seçimler hakkında istatistiki verilerin yer aldığı ve kuramsal çerçevesini çok partili hayata geçişin oluşturduğu bir çalışmadır. Bu çalışma genel itibarıyla demokrasi anlayışı üzerine yoğunlaşması gerekçesiyle sonrasında çıkarılan Devrim dergisi üzerinde de durmuştur. Yine Erkan Oktay’ın yüksek lisans tezi olarak kabul edilen “*Kadro-Yön-Mdd çizgisinde*

Türkiye’de sol” adlı çalışması önemlidir. Oktay’ın çalışması genel itibariyle kaynaklarını Kadro, Yön ve Mdd hareketlerinin ideolojik biçimlerinden alır. Elbette tüm yönleriyle Türkiye’de sol ideolojinin gelişimini vermemiş, belirli kavramlarla bu üç hareketin Türkiye’de sol ideolojiye bakışı esas almıştır. Mert Dikici’nin “*Yön Dergisi ve Türk Dış Politikası*” adlı çalışması ise Yön dergisini Sovyet Rusya ve Batı ekseninde konu edinmiş ve Yön dergisinin dış politikasını oluşturmada siyasi ve ekonomik yaklaşımları incelemiştir.

Tüm bu çalışmalar oldukça büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışma diğer çalışmalardan farklı olarak Türk solunun ortaya çıkış koşullarını, gelişimini, bu gelişim sırasındaki girişimleri inceleyerek, Türk solu’nun tarihsel arka planını açıklama fırsatı sunacaktır. Bunu ilk olarak sol ideolojinin kavram olarak tarihsel süreçte Batı’da, daha sonra ise Türkiye’de kazandığı anlamı inceleyerek açıklamaya çalışacaktır. Bunun temel şartı da toplumsal koşulların temel etken olarak göz önünde bulundurulmasıdır. Böylece Türkiye’de Sol’un, Yön hareketini ortaya çıkarma imkânı bulduğu dönemi incelemek, bir temeli oluşturacaktır. Böyle bir çalışma Yön hareketinin söylemlerini inceleme fırsatı sunmasının yanı sıra Türk solunun bu gibi söylemlere hangi koşullarda evirildiğini açıklama imkânı sunacaktır. Toplumsal ve siyasal yapı toplumsal dinamiklerin farklılıkları nedeniyle farklı gelişme gösterirler. Elbette bu durum farklı toplumların ortak bir siyasal zemin oluşturamayacağı anlamına gelmez. Farklı toplumlar benzer siyasal zeminden faydalanabilir. Söz konusu Türk toplumsal yapısı olduğunda ayrı bir parantez açma zorunluluğu doğar. Hem Batı toplumlarıyla hem de diğer Doğu toplumlarıyla kıyaslandığında, Türk siyasetine ve toplumsal yapısına denk düşecek yapıları bulmak oldukça zordur. Bunun temel sebebi olarak hem Batı hem de Doğu toplumlarından farklı gelişim çizgisi izlemiş olması gösterilebilir. Bu durum söz konusu olduğunda hem Türk toplumsal yapısını hem de siyasal gelişimi takip etmek özel bir ilgi istemektedir.

Türk siyasal hayatı söz konusu olduğunda akla gelebilecek ilk ideolojik biçim milliyetçiliktir. Bu durum Türk siyasetinin öznesinin gücünü bireyden ziyade toplumdan aldığı gerçeği ile ilişkilidir. Ayrıca milliyetçilik ideolojisinin etkin olmasına Fransız Devriminin katkısı olduğu da açıktır. Fransız Devrimiyle birlikte çoğu toplumda olduğu gibi Osmanlı için de milliyetçilik büyük bir önem kazanmıştır. Osmanlının son

dönemleri dünya ile eklemlenme süreci olarak değerlendirildiğinde sol ideolojiye kapalı olan kapılarının açılmaya başlandığını da görmekteyiz. Sol ideoloji Batı ülkelerinde sıklıkla teorik zemine oturtulan ve gerçek anlamda kitlesel bir güç olarak algılanmaya başlandığı dönemde, Osmanlı için dönemin problemlerine bir alternatif olarak sunulabilecek şekilde tasarlanmış değildir. Bu nedenle Osmanlı için sol ideoloji alternatif bir yönetim şekli ifade etmez. Tam bu noktada Osmanlının neden kendi sol ideoloji söylemlerini yaratmadığı/yaratamadığı konusu oldukça ilgi çekicidir. Kısaca Osmanlı bir Cumhuriyet'e evrilmeye başladığı sırada aradığı alternatifler arasında neden sol ideoloji Batı kaynaklıdır? Sol ideolojinin Osmanlı içerisinde ilerleyişi hangi tarihsel aşamalardan geçerek olmuştur? gibi sorular Türk toplumsal yapısına siyasal etkinin öneminin büyüklüğünü gözler önüne serer. Bu çalışma bu sorulara yanıt aramayı amaçlamaktadır.

Bunun yanı sıra sol ideolojinin ancak Cumhuriyet döneminin ilk zamanlarında Türk siyasetinde kendine yer bulabilmesine değinilmesi gerekecektir. 1960'lara kadar kendine has bazı tekniklerle ilerleyen sol ideoloji, kimi zaman devlet ile arasındaki bağları kuvvetlendirme yolunu tercih ederken, kimi zaman bu yoldan ayrılarak siyasal alanda kendi gücünü test edebilme fırsatı bulmuştur. Yine de 1960'lara kadar kendi teknikleri dışına çıkamamıştır. 1960'da Türk solunun "yeniden doğuş"u başlattığı gerçeği, bir siyasal ideoloji ile toplumsal değişimlerin arasında ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu durumu iki şekilde açıklığa kavuşturmak mümkündür. İlk olarak bahsedilmesi gereken Türk siyasi hayatındaki sol ideolojinin yeniden ve daha kuvvetli şekilde belirmesidir. Toplumsal değişimin bu etkisi, Türk siyasal hayatını yeniden kurgulama fırsatı sunmuştur. İkinci olarak ise, Türk solunun kendi içinde yeni teknikler kazanması ve bunların, önceki tekniklerden farklı olmasıdır. Bu durum Türk solunun yeni bir öncül bulmasına ve bu öncül ile yeni eylem alanları inşa etmesine neden olmuştur. Bu öncüllerden en önemlilerinden biri de Yön dergisidir. Yön dergisi yapısı itibarıyla Türk siyasal hayatında yepyeni bir dönemi temsil edebilme fırsatı bulabilmiştir. Yön dergisinin temsil etme fırsatı bulabildiği bu dönem sol ideoloji adına faaliyetlerin arttığı ve kültürel olarak alışma sürecine girildiği dönem olarak ifade edilebilir. Toplumsal kırılmanın yaşandığı dönem, sol ideolojinin yeni öncüllerinden biri olan Yön dergisinin yayım hayatına başlaması ile ilişkilidir. Hangi tarihsel koşullar bu kırılmayı tetiklemiştir? Toplumsal kırılma sol ideolojinin geniş düzlemde yankı

bulmasını hangi kanallarla etkilemiştir? Türk solu yeni öncül olan Yön dergisi ile hangi temellerinden vazgeçmiş ve hangi temellere yönelmiştir? Yön dergisini Batıdaki sol ideoloji içinde herhangi bir programla özdeşleştirmek mümkün müdür? Yön dergisi kendi dönemini hangi kavramlarla açıklama yoluna gitmiştir? Bu kavramlar daha önceki sol ideolojiye yönelen gruplardan hangi farklılıkları içermektedir? gibi soruların cevabı aynı zamanda bu çalışmayı anlamlı kılan unsurlardır.

Bu çalışma Türk solunun tarihsel düzlemde hangi aşamalardan geçtiğini ve Yön dergisinin bu aşamalardan biri olarak hangi değişimleri içerdiğini açıklama amacı taşımaktadır. Bu nedenle Yön dergisinin Türk solu için ifade ettiği anlama işaret edebilmek için öncelikli olarak ideolojinin tanımının yapılması gerekmektedir. İdeoloji de kavram olarak belirli toplumsal koşullar sonucu ortaya çıkmıştır. Bu durumun incelenmesi ve ideolojinin taşıdığı anlamların çözümlenmesi oldukça önemlidir. Bunun nedeni ise daha önceleri sadece birer felsefe ve teori olarak kalan sosyalizm, komünizm gibi kavramların, bir ideoloji örtüsü altında siyasi alana dâhil olmasıdır. Bu tanımlama, ideoloji olarak tanımlanamayan felsefi ve teorik bazı kavramların önemsiz olduğu anlamını taşımamaktadır. Aynı zamanda milliyetçilik, muhafazakârlık gibi kavramların birer ideolojiyi temsil edip etmediği tartışmalarından da bağımsızdır. İdeolojinin gelişim serüvenini incelemenin önemi, onun toplumsal dönüşümlerin hızını en fazla arttırdığı dönemde ortaya çıkmasıyla açıklanabilir. Buradan hareketle ideolojinin açıklanması zorunlu hale gelmiştir. Bunun yanı sıra sol olarak tanımlanan temel iki ideolojinin ortaya çıkışını ve savundukları esasları incelemek oldukça zaruridir. Bu iki temel olarak tanımlanan sosyalizm ve Sosyal Demokrasidir. Bu iki ideolojinin seçilmesinin temel nedeni, Yön dergisinin yazar kadrosu arasındaki farklılıklardır. Yön Dergisi kendine has bir yorumlamaya sahip olmasına rağmen kendini sol kaynak olarak tanımlaması için bu iki ideolojiden beslenmek zorundadır. Sosyalizm ve Sosyal Demokrasi iki ayrı ideolojidir. Bu kavram değişikliğinin nedenleri ve toplumsal arka planı ise ayrıca incelenecektir. Tüm bu teorik açıklamaların ardından Türk solunun gelişim evrelerinden bahsedebilmenin şartı olan Osmanlı'nın sol ile tanışması ele alınacaktır. Bu durum Osmanlı'nın sol ideolojiye hangi düzeyde yer verdiğini veya sol ideolojinin Osmanlı içinde ne kadar etkili olabildiğini anlamaya fırsat sunacaktır. Daha sonra ise Yön Hareketine kadar Türkiye'de Sol'un geçtiği aşamalar, hangi girişimlere sahne olmuştur sorusunun cevabı araştırılacaktır. Bu durumun incelenmesinin önemi ise Yön

Hareketinin nasıl bir ortama doğduğuna ve bu ortamın nasıl ortaya çıktığına işaret etmektir. Bu çalışma Yön Hareketinin kendine temel aldığı unsurlarla birlikte bu dönemi nasıl yorumladığı ve genel çerçeve itibariyle Türk solunun hangi biçimini ifade ettiği ortaya koymaya çalışacaktır. Yön Hareketinin Türk solundaki yerinin ortaya konulması, Türk solunun gelişme evrelerinin önemli bir bölümünün ifade edilmesi anlamını taşıyacağından önemli bir konuyu temsil eder. Böylece bu çalışma bugün Türk solunun analiz edilmesine katkı sağlayacağı ümidindedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR İDEOLOJİK YAPILANMA BİÇİMİ OLARAK SOL

1.1. İDEOLOJİNİN İNŞASI

Yön hareketinin Türk solu inşa sürecindeki yerini ortaya koymak için öncelikle ideolojinin tanımını ve tarihsel süreçlerde aldığı biçimleri açıklamak gerekmektedir. Bunu açıklamanın en önemli sebebi ise bu çalışmanın özelde Türk solu, genel olarak ise ideoloji ekseninde biçimlenmesidir. İdeolojinin kümülâtif tarihi değerlerinin ve aldığı biçimlerin anlaşılması bu nedenle önemlidir. İdeolojinin tanımının yapılması, Türk solu inşasının temel kavramı olmakla birlikte, birçok farklı anlamı da içermektedir.

İdeoloji düşünce, hayal ve inanç anlamında olan *ideo* ile mantık ve bilim anlamına gelen *loji* kavramlarından oluşur. Kısaca kelime anlamı olarak fikir ve inanç bilimi olarak tanımlanır. Buradan hareketle ideoloji, belirli bir grubun, sosyal sınıfın veya ırkın bağlandıkları inanç ve fikirlerden oluşur (Şeriatı, 1996: 94). İdeolog ise bilincin doğası üzerine çalışan, geleneksel toplumun dogmatik, irrasyonel inanç sistemi anlamında mevcut ideolojiyi eleştiren kimsedir. Elbette bu da bir ideoloji biçimidir (Eagleton, 1996: 100).

İdeoloji tanımı itibarıyla tarihi değişkenlerle birlikte oldukça farklı yorumlara konu olan bir kavramdır. Tarihsel değişkenler ideoloji kavramının anlamına doğrudan etki eder. Kavramın göz ardı edilen çok anlamlılığı yüzünden ilk olarak anlam bütünlüğüne ulaşıldığı düşünülse de farklı anlamları barındırır (Mannheim, 2002: 82). İdeolojinin geniş bir tarihe sahip olması, kavramsal olarak anlam bütünlüğü içerdiği anlamına gelmez. İdeolojinin farklı tarihsel süreçlerde farklı anlamlandırmaları yapılmıştır (Eagleton, 1996: 17).¹

¹ Eagleton bu anlamları birkaç başlık altında toplar. Bunlar;

- Toplumsal yaşamdaki anlam, gösterge ve değerlerin üretim süreci;
- Belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait fikirler kümesi;
- Bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya yarayan fikirler;
- Bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya hizmet eden yanlış fikirler;
- Sistemli bir şekilde çarpıtılan iletişim;
- Özneye belirli bir konum sunan şey;
- Toplumsal çıkarlar tarafından güdülenen düşünme biçimleri;
- Özdeşlik düşüncesi
- Toplumsal olarak zorunlu yanılama;
- Söylem ve iktidar konjonktürü;
- İçinde, bilinçli toplumsal aktörleri kendi dünyalarına anlam verdikleri ortam;
- Eylem-amaçlı inançlar kümesi;
- Dilsel ve olgusal gerçekliğin karıştırılması;
- Anlamsal (semiyotik) kapanım;
- İçinde, bireylerin, toplumsal yapıyla olan ilişkilerini yaşadıkları kaçınılmaz ortam;
- Toplumsal yaşamın doğal gerçekliğe dönüştürüldüğü süreç” (Eagleton, 1996: 18)

Bunun yanı sıra genel olarak, Eagleton ideolojiyi “belirli bir grup ve sınıfa ait fikirler kümesi” (Eagleton, 1996: 18) şeklinde tanımlarken, Heywood; ilk olarak “bir yandan siyasette fikirlerin rolü ve teoriler, diğer yandan maddi hayat ve siyasi tutum arasındaki ilişkiyi belirleyen kavram”, ikinci olarak ise “rakip fikir ya da inanç sistemlerine bir saldırı aracı olarak” olarak tanımlar (Heywood, 2013: 23). Mardin ise ideolojinin modern anlamı ile ilgilenir. Mardin’e göre “ideolojinin kitle toplumundaki etkin konumu düşüncenin yoğunluğuna bağlıdır. Bu nedenle ideoloji kitlelere yönelik bu yoğunluğu taşıyan yapıtlardır” (Mardin, 1992: 20). Daver ideolojiyi, sosyolojik anlamda toplumların kökleşmiş düzeni içerisindeki örf, gelenek ve tüm kurumları koruma ve meşru gösterme veya tüm bunları reddetme biçimi olarak tanımlar (Daver, 1969: 113).

İdeolojinin fikirler kümesi, inanç, düşünce biçimi gibi soyut tanımlamalarının yanı sıra, mücadele ve değişim kavramları etrafında şekillenen tanımları da mevcuttur. Lefebvre’ye göre ideoloji tanımı gereği kendisinden başka hiçbir şey değiştiremez. Bir ideoloji başka bir ideoloji ile mücadele etmek için vardır (Lefebvre, 1976: 93). Duverger ise, ideolojiyi belli bir toplumu korumak, değiştirmek ya da tamamen yıkmak üzere girişilen bir eyleme dayanak noktası açıklama sistemidir (Duverger, 1995: 17).

İdeoloji sadece anlam bakımından değil içerik bakımından da farklı yorumları barındırır. Mannheim bilgi sosyolojisinde bilimsel bir zemin olarak ideolojiye yer verse de; Mardin’e göre “bilimden farklı olarak, fikir kümeleri adı verilen ideolojinin formel işlemlerle zorunlu bir bağlantısı yoktur. İdeolojinin farklı bir mantığı var. Bu mantık formel bir mantık değil, duyguların veya şekillenmemiş arayışların mantığıdır” (Mardin, 1992: 17). Aynı şekilde Althusser de ideoloji tanımlaması yaparken devletin ideolojik aygıtlarından önce ideoloji/bilim ayrımına dikkat çekmiştir (Therborn, 1989: 35). Klasik Marxizm’de ideoloji bağlamında gerçeklik öznenin nesneyle olan ilişkisiyle açıklanır. Gerçeklik öznenin konumunu bu ilişki içerisinde belirlerken aynı zamanda ideolojinin içeriğini belirler. Gerçeklik ideolojinin kaynağı olarak “ideolojinin ideolojik olduğunu bilmek gerçeğin kendisini kavramaktır”. Althusser ise klasik Marxizm’e karşı bilginin deney aracılığıyla mümkün olabileceğini ve dolayısıyla sınıf konumlarının otomatik olarak deney etkileri ve ‘sınıf bakış açıları’ üreteceğini yadsır. Althusser’e göre

“öznenin sosyal konumu, ideolojik konumların kaynağı değildir”. Bu nedenle ideoloji bir bilinçlilik durumu değil, hayali bir tasarımı içerir (Hirst, t.y.: 184-185).

İdeolojinin tanımlanma biçimleri görüldüğü gibi soyut ve somut anlam bakımından iki farklı biçimde açıklanabilir. Bu iki farklı tanımlama biçimi, beklenenin aksine farklı kutupları temsil etmektedir. Özellikle soyut temelde, düşüncenin ve fikirler kümesinin ürünü olarak tanımlanan ideoloji, aynı zamanda mücadele ve somut değişim karşılığını bulur kendine. İdeoloji kavramının böylesi farklı tanımlanması ise tarihi süreçlerden geçerken uğradığı değişimden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle ideoloji kavramının geçirdiği tarihi süreçlere değinmek doğru olacaktır.

İdeoloji Tarihi

İdeolojinin içeriğini çok detaya inmeden tarihsel zeminde incelemek fazladan bir hassasiyet gerektirmektedir. Bunun en önemli sebebi ise ideoloji kavramının herhangi bir kişinin şahsi tutumlarına dayandırmanın mümkün olmayışdır (Mardin, 1992: 16). Bu nedenle ideolojinin tarihini incelemek oldukça zordur. İdeolojinin tarihi kökenleri belirgin hatlarla çizilmiş değildir (Heywood, 2013: 23).²

Aydınlanma dönemindeki ideolojiye gelmeden önce ideolojiye anlam bakımından yakın olan idol sözcüğünü kullanan Francis Bacon, sonraları ideoloji üzerinde oldukça etkili olacaktır. İlk ve orta çağlar arasındaki geçişleri tahlil eden Bacon (Fındıkoğlu, 1976: 198) ideolojiyi ne esas anlamıyla ne de aynı kelime kullanmıştır. Bu durum ideoloji açısından incelenmeye değer oluşunu zedeleyebilir. Fakat Bacon’un idoller öğretisi gelecekte ideolojinin esas anlamını bulmasında yardımcı olacaktır. Bacon’a göre insan zihnini sınırlandırmış olan bu idoller bilimin önündeki engeller olarak tanımlanır (Çelik, 2005: 47). Saf doğa ancak insan zihnindeki kuruntular, putlar /idollerden kurtularak kavranabilir.

Bacon kendisinden kurtulması gereken idolleri dört grupta toplar. Birinci grup idoller, insan doğasına içkin olarak, yerleşik ve tüm insanlar için ortak olan önyargılardır. Bacon bunlara soy idolleri adını verir. Bu idoller insanın doğayı kendi ölçütlerine göre algılamaya çalışmasına neden olur. Böylece insan kendi korku ve umutlarını doğaya aktarır. Oysa insanın düşünceleri doğanın ölçütü olamaz. İkinci

² Konuya ilişkin Althusser ideolojinin tarihi sorununu incelerken kronolojik bir anlayış ile tarih sorgulaması yapılamayacağından bahseder. Bu nedenle eserinde seçtiği başlık “ideolojinin tarihi yoktur” olmuştur (Althusser, 2014: 101).

idollerin kaynağı soy değil, insanın kendi doğasıdır. Bacon bu ikinci idole mağara idolleri³ demeyi yerinde bulur. Bunun sebebini her insanın bireyliğinin bir mağara gibi olmasına bağlar. Bireylerin kimi eskiyi kimi yeniye sever (Gökberk, 1993: 243-244). Herkesin yeteneği ve çevresi bir mağarada kapalıdır.

İlk iki idol ile sonraki idol farklı gruplar olarak ele alınmıştır. Üçüncü idoller çarşı idolleridir ve kaynağı dildir. En kötü kuruntulardan olmasının sebebi tüm çağların görüşleri kalıplaşmış şekilde ifade edilir. Dördüncü idoller ise tiyatro idolleri olup eski teorilere inanmak bağlanmak ve otoritelere inanmaktan kaynaklanır (Gökberk, 1993: 244). Böylece Bacon aydınlanmadan önceki dönemde ideolojinin köklerini oluşturabilecek ve modern anlama ideolojiye katkıda bulunabilecek idol kavramını ortaya atmıştır.

Esasen siyaset'in özü bakımından tartışıldığı zaman ideolojiyi Aristo'ya veya Thomas Aquinas'a dayandırmanın yanlış bir tarafı yoktur. Sözcüğün esas anlamı itibariyle kullanımı Fransız Devriminden sonra, toplumsal süreçlerin aydınlatılması adına, 1796'da Destutt de Tracy tarafından olmuştur. Tracy ideoloji sözcüğünü Yunancaya dayandırarak "fikir/düşünce bilimi" olarak açıklamayı tercih etmiştir (Hoffman ve Graham, 2009: 167). Tracy, ideolojinin görevinin insanın tinsel yeteneklerini araştırması olduğunu ileri sürer. İdeoloji bunu gerçekleştirirken dinsel görüşleri dikkate almadan doğrudan doğa araştırması yapmalıdır. Tracy'ye göre ideoloji insana bilgi ve anlayışının gerçek uzantısını sunar. Bilimin nesnesi ne dini ne de metafizikidir (Özbek, 2003: 37). Tracy bilim olarak ortaya attığı kavramın temelini Bacon'a dayandırarak idelerden oluştuğu iddiasındadır. Farklı olarak ona bir bilim statüsü verir. Tracy'e göre ideoloji bütün bilinç içeriklerinin gelişmesinin, yayılmasının temelindeki öğretilerdir. İdeolojiyi insan bilincinin, yapısının çözümümleri olarak tanımak ile bilimlerin temeli olarak tanımlamak aynı şeydir (Özbek, 2003: 38).

İdeoloji kendini dile getiren simgeler ile XVIII. yüzyılın sonlarında bilime verilen önemi içeriyordu. Kendine ideologlar adını veren grup daha sonraları toplumsal bağlamda soyut kalmak metafizik içermek ile suçlandı. Böylece ideoloji giderek olumsuz bir kavramı çağrıştırır oldu (Çam, 1977: 261-262). Elbette ideolojinin bilinen ilk olumsuz yorumu, Napolyon Bonapart tarafından yapılmıştır. "Güzel Fransa'mızın

³ Bacon bu idol biçimlerine verdiği ismin mağara idolleri olmasının nedeni Platon'un mağara imgesine gönderme yapmaktır.

başına gelen her türlü musibeti ideologların öğretisine yormak gerekir” diyerek tüm yanlış işleri ideologlara yöneltir (Williams, 2005: 185). İdeolog kavramını gerçeklikten uzaklaşmış kuramcılar anlamında kullanır (Dumenil vd., 2013: 85). Bunun esas nedeni ise ilk başlarda ideologların içeriğini oluşturduğu “*Institut de France*” isimli kuruluşa aydınlanma felsefesinin ilkelerine dayanan ulusal eğitim sistemi görevi verildiğinde, Napolyon’da bu durumdan memnundu. İdeologlar insan zihnini detaylarını keşfederek, istedikleri şekilde bunu dönüştürebileceklerdi. Napolyon iktidarı imparatorluğa yönelince, ideologlar ile arasındaki ortak çıkarlar bozulmaya başladı. Böylece ideoloji büyük ilgiyle başladığı yoluna, engellerle devam etmek zorunda kaldı (Atılğan, 2012: 254-255). İlk ve belki de en büyük engel ise Napolyon olmuştur.⁴

XIX. yüzyılın pozitivist ve Marxist çevreleri eleştirilere başladı. Bu eleştirilerin temel dayanağı, ideolojinin toplumsal yaşamdan arınmış, güncel yaşamdan uzak olması ve buna bağlı olarak gerçek algılamalarından da uzak olmasıdır (Çam, 1977: 261-262). Özellikle Marx ideoloji kavramını daha kavram taze iken din üzerinden eleştirir. Marx’a göre din insanların kendilerini tanımadaki engellerinden bir tanesidir. Böylece kişi olması gerektiği gibi değil olması beklendiği kişiye dönüşür. Bu nedenle Marx bu durumda dini, kendini bulamamış veya yitirmiş insanların özbilinci⁵ olarak tanımlar. Böylelikle din bir yabancılaşma unsuru olmuştur⁶ (Çelik, 2005: 108). Marx böylece ideoloji eleştirilerinin yolunu din üzerinden açar.

⁴ Napolyon’un ideoloji kavramına olumsuz çağrışımlarda (ihbarcılık gibi) bulunması sadece ideologlara karşı yürütülen bir çaba değildir. Bu çaba aynı zamanda Aydınlanma Felsefesinin ütopyik öğelerine karşıda yürütülmüştür. Bu ütopyik öğeler genel şartlar çerçevesinde bilime dayanan toplumsal politik düzenin akılcı bir yorumu olurken aynı zamanda us, özgürlük ve eşitliğe yönelen bir eğilim sergiler. Aydınlanma düşüncesi vatandaşların özgürleşmesini politik bir ortama taşımaya çalışırken, yanlış olarak nitelenmiştir (Özbek, 2003: 53). Bu Napolyon’un sadece siyasi yaptırımlarından ziyade kendisinin güce oldukça önem vermesinden kaynaklanır. Öyle ki kendi tutumları tüm bir halkın kaderini belirlemiş durumdadır. “Jakobenler, Şubat 1794’te köleliği kaldıran bir kararnameyi onaylamışlardı; Napolyon, köleliği tekrar canlandırmak üzere 1801’de Haiti’ye ordu gönderdi. Bu tezat, burjuva devriminin çelişkili niteliğini iyi bir şekilde özetler; Devrimi ileri taşımak için gerekli olan kitlelerin güçlenmesi, özel mülkiyete dayalı toplumsal düzen açısından bir tehdittir. Napolyon’un imparatorluğunda iyice belirginleşen bu çelişki, nihayetinde onun sonunu getirdi” (Faulkner, 2014: 180-181).

⁵ Burada ki bilinç kavramı esasen dinin bir ideoloji görevi olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Bilinç daha sonraları açıklanacağı gibi benlik ile ilgilidir. Engels de ideolojiyi “yanlış bilinç” olarak adlandırır. Engels’e göre ideoloji yanlış bir dünya görüşüdür (Heywood, 2013: 24). Böylece Marx bilinç üzerinden hareket ederek dinin ideoloji unsuru olmasından bahseder.

⁶ Dine yöneltilen bu eleştiri biçimi ve dinin insana içkin değil fakat aşkın olması düşüncesi esasında Marx’ın Feuerbach’tan etkilendiğini göstermektedir. Hegel eleştirileri sırasında Marx en çok Feuerbach’ın eleştirilerinden yararlanır. Bu eleştirilerden en önemlisi de Hegel’in idealist görüşlerinin dayanağı olan din anlayışıdır. Marx ve Feuerbach din konusunda, “Tanrı düşüncesinin, insanın özlemlerinin ve arzularının yansıması olduğu inancına ortak bir şekilde bağlıdır. Marx Feuerbach’tan farklı olarak dinsel duygunun kendisini bir toplumsal sonuç olarak görür” (Çelik, 2005: 116).

Marx ideoloji kavramını eleştirel bir anlamda kullanır. Özellikle sınıf sistemi ile ideoloji arasında bir bağlantı kurar. Marx’a göre ideolojide içkin olarak yer alan çarpıklık yönetici sınıfın bakış açısından kaynaklanmaktadır. Bu bakış açısıyla yönetici sınıf hiçbir zaman kendisini baskı organı olarak görmez. Bu nedenle ideolojiyi bir maske olarak kullanırlar (Heywood, 2013: 24).

Marx ve Engels, Alman radikallerine eleştiriler yönelterek, ideolojinin tarihin gerçek süreçlerinden soyutlandığı düşüncesine odaklanırlar. Dönemin egemen düşüncesi hakkında “egemen maddi ilişkiler, düşünceler olarak kavranan maddi ilişkilerin düşünsel anlatımından başka bir şey değildir” ifadesinden hareketle, bu durumu fark edememenin sonunda ideolojiyi ortaya çıkaracağını söylerler. Bu durum tamamıyla gerçekliğin tersine çevrilmiş biçimi oluşturur (Williams, 2005: 186). Böylece Marx din üzerinden yola çıktığı eleştirisine sınıf bağlamında devam eder. Böylelikle ideoloji olumlu bir anlama sahipken sonraları özellikle Napolyon ile birlikte bu olumlu anlamını kaybeder. Bununla birlikte Marx’ın da eleştirileriyle birlikte tamamen olumsuz bir kavrama dönüşür.

İdeoloji, üzerinde tüm bu olumlanan veya eleştirilen birçok biçimde hayata nüfuz eder. İdeolojilerin tarihte önemli bir yere sahip olması ve bu denli eleştirilere uğraması onu toplumsal alan etkin kılar. Soyut bir ideolojinin öğretileri toplumun bütün tabakalarında aniden duygusal tepkiler uyandıran elle tutulur, somut terimlerle ifade edilir. Oluşan semboller Durkheim’ın tarif ettiği kolektif duygusal niteliklere sahip olur (Smith, 1994:127). Bu ideolojilerin benimsenmesi duygu ve bağlılık ile ilgilidir. Böylece ideolojiyi benimseyen grup bu ideolojinin tutum ve inançlarını da benimsemiş olur. Bu da birlik ve bütünlük gerektirir. Ortak çıkarların bu bütünlük içerisinde gerçekleştirilmesi, ortak ideolojiye karşı ideolojinin sınırlarını belirlemek adına oldukça önemlidir. Bu sebeplerden dolayı ideoloji sosyolojik bir olgu olarak karşımıza çıkar (Ergil, 1983: 72).

İdeolojinin kitlesel temele sahip olması, onun iki unsuru zorunlu olarak içerdiği anlamına gelir. Daver’e göre bu iki temel unsurdan biri pozitif diğeri ise negatif unsurdur. Pozitif unsur, savunucu kitleye belirli bir hareket alanının yaratılmasıdır. Bununla beraber belirli bir hedef de koyulmuş olur. Bu faşist ideolojiler için kendi hegemonyasını dünyaya kabul ettirmek, komünist ideoloji içinse dünyaya federatif

sistemi kurmak olarak karşımıza çıkar. Negatif unsur, diğerinden farklı olarak mevcut bir rejime, düzene veya sisteme karşı oluşu ifade eder. Bu karşı oluş, savunucu kitlenin içine ezilmişliğin, horlanmışlığın, hıncın ve intikam duygusunun yerleştirilmesidir. Faşizmin yabancı her ülkeyi düşman olarak görmesi, komünizmin ise mevcut sistemi sürekli olarak karalaması bu konuya örnek verilebilir (Daver, 1969: 256-257).

İdeoloji, etimolojik ve epistemolojik göstergelerinden de anlaşılacağı üzere, modern hayatın vazgeçilmez unsurları arasında yerini almıştır. İdeolojinin modern hayatın vazgeçilmez unsurları arasında yer alması belirli bir zeminde gerçekleşmiştir. Bu zemin siyasi alanda ideolojileri oluşturan koşulların kendisidir. Bu nedenle bu koşulların incelenmesi ideolojinin toplumsal alanda etkinliğinin ortaya konması bakımından oldukça önemlidir.

Siyasi İdeolojileri Oluşturan Koşullar

Siyasi ideolojileri oluşturan koşullar, ideolojinin etimolojik ve epistemolojik göstergeleriyle iç içe olup toplumsal alanda gerçekleşmesi ile bağlantılıdır. Özellikle toplumsal kırılmalar bu koşulların oluşmasında etken faktördür. İdeoloji kavram olarak genel itibariyle feodalizme karşı burjuvazinin mücadele döneminde ortaya çıkmıştır. Toplumsal mücadeleler bu kavramın ortaya çıkmasında aynı oranda etkilidir diyebiliriz. Bunun yanı sıra XIX ve XX. yüzyılda meydana gelen basım-yayım araçlarının ve eğitim sistemlerinin yenilenmesi (böylece geniş kitlelere ulaşma imkânı bulunması), aydınların fikir üreticisi olarak görülmeye başlanması ve devrimlerin ortaya çıkardığı kaos ortamı siyasal ideolojilerin oluşmasına neden olmuştur (Çetin, 2007: Önsöz). Bu toplumsal mücadele dönemleri arasında Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Mücadeleler sonrasında kitleler birbirlerinden aldıkları güç ve “dünyayı biz yapmış olduğumuza göre bir daha yapabiliriz” inancıyla (McLellan, 1999: 12) ideolojiyi içeriğine kavuşturmuş olur.

Öncelikle bilinen ilk sanayi şehrinin Manchester olması (Faulkner, 2014: 184) Sanayi Devriminin tohumlarının atıldığı yer olduğu anlamına gelmez. Buradan hareketle buhar makinesinin icadı veya ilk sanayi tipi atölyelerde Sanayi Devriminin başlangıç noktası olduğu anlamına gelmez. Sanayi Devrimini oluşturan koşullar kümülâtif bir şekilde birbiri ardına denk gelen gelişmeler sonucu gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler yığını özellikle iki unsuru içerisinde barındırır. Bunların ilki Antik

Yunanların buhar makinesinin ilkesi üzerine çalışmış olması fakat üretime geçememesi (Faulkner, 2014: 185), ikincisi ise 1650’lerde ortaya çıkan Çitleme hareketidir. Antik Yunanlıların buhar makinesi ilkesi üzerine çalışması Sanayi Devrimine doğrudan etki ederken, Çitleme hareketi bu devrime dolaylı yoldan katkıda bulunur. İlk olarak bu hareket özel mülkiyetin yolunu açmıştır. Küçük ailelerin işlediği ancak devlete ait olan toprakların özel mülkiyete çevrilmesiyle kiralar artmıştır. Böylece bu ücreti ödeyemeyen köylüler kente göç etmeye başladı. Bu durum sanayinin ihtiyacı olan işgücünü bulmasını sağladı. Üstelik otlaklara çevrilen topraklardan yün üretilerek kazanç elde edildi.

Tüm bu nedenlerden ve birbirine bağlı gelişmelerden dolayı Sanayi Devriminin başlangıç ve bitiş tarihinin belirtilmesi oldukça zordur.⁷Bununla beraber yine Fransız Devrimi ile aynı dönemi temsil etmeleriyle, Hobsbawm(2013: 63)’a göre, “XIX. yüzyılın ekonomisi esas olarak Sanayi Devriminden, siyaseti ve ideolojisi ise Fransız Devriminden etkilenmiştir”. Sanayi Devriminin XIX. yüzyılını sadece ekonomik anlamda etkilediğini düşünmek yetersiz kalacaktır. Sanayi Devrimi ekonomi yoluyla da olsa XIX. yüzyılda toplumsal mücadeleleri, buradan hareketle de siyasi ideolojileri etkileyen önemli bir faktördür. Bu mücadelelerin gelişim sırasını Engels (1997: 286-287) şöyle açıklar;

“Emekçilerin tüm etkinliği bu karşı çıkma durumuna yönelmiştir; genel eğitim alma çabaları da bununla bağlantılıdır. Doğru, tek tek şiddet ve vahşet olayları olabilir, ama unutulmamalı ki İngiltere’de açıkça bir toplumsal savaş kol geziyor; gene unutulmamalı ki, bu savaşı barış ve insan severlik maskesi arkasında ikiyüzlüce yönetmek ne kadar burjuvazinin çıkarınyorsa da, emekçiler için yararlı şey durumu çırılçıplak ortaya koymak ve bu ikiyüzlülüğü yıkmaktır; işçilerin burjuvaziye ve hizmetkârlarına en sert saldırılar, burjuvazinin işçilere karşı gizlice ve haince yaptıklarını açıkça, saklayıp gizlemeden ortaya koymaktır. İşçilerin isyanı, ilk sınaî gelişmeden hemen sonra başlamıştır ve birçok aşamadan geçmiştir. (...) Bu isyanın, en erken, en ham ve en az verimli biçimi suç işlemektir. Emekçi yoksulluk ve yoksunluk içinde yaşıyordu. Aklının pek almadığı şey suydur: Toplum için kendisi, aylak zenginden daha fazlasını yaptığı halde, bu koşullarda nasıl oluyordu da sıkıntıları hep o çekiyordu. Malın mülkün kutsallığına dönük geleneksel saygısını yoksunluk fethetti ve o çaldı. İmalat sanayisiyle birlikte sonuçların nasıl arttığını gördük; yıllık tüketilen pamuk balyalarının sayısı ile sürekli bağlantı halinde, yıllık

⁷ Eric Hobsbawm(2013: 38)’a göre; “Sanayi Devrimi, aslında başlangıcı ve sonu olan bir olay değildi. Ne zaman tamamlandığını sormak saçmadır; çünkü onun özü, o tarihlerden sonra devrimci değişimin bir kural haline almasıydı. Hala da sürmektedir; çok çok, bu ekonomik dönüşümlerin, genel konuşursak, var olan teknikler içerisinde istediği her şeyi üretmeye yetenekli esastan endüstrileşmiş bir ekonomiyi, teknik dille olgun bir endüstri ekonomisini yerleştirecek kadar ileri gidip gitmediklerini sorabiliriz. İngiltere’de dolayısıyla da dünyada endüstrileşmenin bu başlangıç dönemi (...) 1780’lerde başlamışsa, 1840’larda İngiltere’de ağır endüstrinin kurulması ve demiryollarının yapımıyla bittiğini söylemekte hiçbir sakınca yoktur. Fakat Devrimin kendisine 1780’den 1800’e kadarki yirmi yıl içerisinde bir tarih vermek mümkün değildir.”

tutuklama sayısının nasıl arttığını gördük. İşçiler kısa sürede anladılar ki suç çözüm değildi. Suçlu toplumun var olan düzenini ancak tek başına, bir birey olarak protesto edebiliyordu; toplumun tüm kudreti suçlunun sırtına çöküyor ve engin üstünlüğüyle onu eziyordu. Kaldı ki hırsızlık en ilkel protesto biçimiydi; başka nedenle değilse bile yalnızca bu nedenle, kendi başına kaldığında sessizce onaylasa bile, emekçilerin kamusal görüşünün evrensel ifadesi olamadı, bir sınıf olarak, burjuvaziye karşıtlıklarının ilk kez, Sanayi Devriminin başlarında makinelerin ortaya çıkmasına direnişiyle ortaya koydular. İlk mucitler Arkwright ve ötekiler, bu yüzden çok sıkıntı çektiler ve makineleri tahrip edildi. Daha sonra, makinelere karşı, 1844'te Bohemya'da basımevi işçilerinin çıkardığı karışıklılar türünden birçok başkaldırı oldu, fabrikalar yıkıldı, makineler kırıldı.”

Buradan hareketle Sanayi Devrimi için sadece ekonomik dönüşümlere sebep olmuştur demek yerine, ideolojilerin temelini oluşturan toplumsal mücadelelere dolaylı yoldan ortam hazırladığını söylemek daha doğru olacaktır. Ayrıca bu gelişmeler ütöpik sosyalizme kapılarını aramışlardır. Fransız Devrimi de tıpkı Sanayi Devrimi gibi, toplumun aydın olarak ifade edilebilecek kesimini yeni bir dünya hakkında düşünmeye itmiştir.

Fransız Devriminin sonunda doğan/yaygınlık kazanan ideoloji ve bazı toplumsal kavramlardan önce bu devrimi hazırlayan düşünsel arka planı ele almak gerekmektedir. Fransız Devriminin düşünsel arka planı, ideolojilerin içine doğduğu ortamı ve dayandıkları esaslar hakkında bilgi verici olacaktır. Bunun içinde Voltaire(1699-1778), Montesquieu(1689-1755) ve J.J. Rousseau(1713-1778)'dan kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Voltaire kralın iktidarını sınırlandıran ve hem soylu hem de din adamlarının ayrıcalıklı olarak yararlandıkları anayasanın kaldırılmasını istiyordu. Fakat değişimin devrimle değil bir filozof tarafından değiştirilmesi gerektiğini düşünüyordu. Böylece mutlak iktidar sahibinin yetkileri sınırlandırılacak ve Katolik kilisesinin etkisi kaybolacaktı. Montesquieu da Voltaire gibi düşünüyor, farklı olarak bu yetkilerin burjuva ve soylu sınıfa dağıtılması gerektiğini düşünüyordu (Yeliseyeva, 2010: 55). Kısaca Fransız Devriminin krala karşı burjuvazinin ve soyluların haklarının talep edilmesi başat unsur olarak sunulabilir.

Dönemin tartışma konusu burjuvazi ve soylu haklarına, Rousseau eşitsizlik açısından bakar. Rousseau'ya göre iki tür eşitsizlik vardır; doğal eşitsizlik ve siyasal eşitsizlik. Doğal fiziksel farklarla açıklarken, siyasal eşitsizliği ise toplumsal üstünlüklerin yarattığı eşitsizlik olarak açıklar (Hançerlioğlu, 1995: 233). Bu yüzden Rousseau iktidarın halka ait olması gerektiğine ve devlet sorunlarının temsilciler aracılığıyla değil bütün halkın katıldığı bir ortamda gerçekleştirilmesi gerektiğine

inanıyordu. Hatta bunun açacağı sorunlardan dolayı bütün devletler kurmayıp komünler haline yaşanması gerektiğini savunuyordu (Yeliseyeva, 2010: 56).

Fransız Devrimi ve düşünsel çıkarımlar ve çare arama çabaları sonucunda siyasal güç anlamında kazanan zengin burjuvazi olurken, yine kazançlı çıkan ise zengin köylüler olmuştur (Lewis, 2003: 138). XVIII. yüzyılda eşitlik belirsiz ve temeli olmayan bir talep ve soylu sınıfının ayrıcalıklarının basit bir reddi iken, Fransız Devrimiyle birlikte bu talep siyasal bir hal almıştır. Bu talepler kitleleri siyasal olarak aktif bir şekilde katılıma sahip yurttaşlara dönüştürme de başat koşul olmuştur. Siyasal ve kültürel olarak soylulardan farklı bir konumda olduğunun farkında olan kitle sonrada bu eşitlik talebini ekonomik anlamda da mülkiyet eşitliliğine dönmüştür (Baechler, 1994: 161-162).

Tüm bu girişimler Fransa'nın siyasi durumu üzerinde oldukça etkili olmuştur. Fransız Devriminin nedenleri, süreci tümüyle kapsayan ve ayrı ayrı rolü olan belirleyiciler ile ilgilidir. Bu belirleyiciler ideoloji, baskı ve yoksunluk üzerine kurulurdur (Smith, 2011: 156). Bu belirleyiciler sayesinde o zamana kadarki Avrupa ideolojilerine kendini kapatmış olan ülkeler, modern dünya ideolojisine toplumsal bir başkaldırı niteliği taşıyan Fransız Devrimi ile kapılarını açmıştır (Hobsbawm, 2013: 64).

Açıktır ki Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi toplumdaki kitleleri harekete geçiren, temelinde ekonomik nedenlerle başlayan ve hem ekonomik hem de siyasal anlamda büyük sonuçları olan toplumsal hareketlerdir. Sanayi ve Fransız Devrimleri şartlarına, zamanlarına veya mücadele biçimlerine bakılmaksızın bir kaos ortamı yaratmış ve kitleleri düşünsel arayışa sürüklemiştir. Bunun en büyük örneği Avrupa'nın kendini diğer ülkelere karşı tanımlama çabası içerisinde girmesi ve bunun sonucu olarak sosyolojinin doğmasıdır. Merkezi otoritenin bilim üzerinden kendini tanımlama çabasına karşın, ideolojiler hem merkezi otoritenin hem de buna karşı olanların sarıldığı kültürel bir araç olarak kavranabilir. Buradan hareketle siyasi ideolojiler, köklü bir temel arayışına girmiş sayılabilir.

İlk olarak sol, sağ ve merkez olarak tanımlanabilecek temel ideolojileri incelemek, tarihsel sürecin daha akıcı olmasını sağlamak amacıyla yerinde olacaktır. Bu ideolojiler hemen hemen aynı dönemlerde veya kısa zaman aralığında yükselişe

geçmiş gibi görünse de dayandırıldığı tarihsel zeminler farklılık gösterir.

Sol ve Sağ İdeolojiler

Sol-sağ ayrımı temelinde 1789 Fransız Devrimi'nin Birinci Cumhuriyet Meclisinden geçmiştir: Bu meclis yarım ay biçimindeki toplantı salonundan oluşur. Meclisin sol tarafında eşitlik ve köklü değişimleri savunan üyeler otururken, sağ tarafında ise köklü değişimlere karşı çıkan ılımlılar ve soylular oturur (Tunçay, 2000: 17). Meclisin üyeleri olan radikaller sol tarafta, kralı destekleyen aristokratlar ise kralın sağ tarafında oturur.⁸ Böylece sağ terimi, gericiilik veya kraliyet yanlılığı anlamını kazanırken; sol terimi de devrimci ve eşitlikçi duygudaşlığı barından terim olarak anlaşılmıştır (Heywood, 2013: 33).

Komünizm, sosyalizm, Sosyal Demokrasi, liberalizm, muhafazakârlık, faşizm konumları itibarıyla eşitlik anlayışı temelinde değerlendirildiğinde sol tarafta yer alan ideolojiler eşitliğe oldukça aşırı bir istek ile bağlı oldukları ve bunun gerçekleşeceğine de emin oldukları görünür. Sağ taraftaki ideolojiler ise esasında eşitliğe varılabilecek bir nokta olarak bakmadıkları için buna inanmazlar. En solda yer alan komünizm ile sosyalizmin ve Sosyal Demokrasinin ekonomi sistemi kendi aralarında farklılık gösterirken, sağ kanatta yer alan ideolojiler ile tamamen farklıdır (Heywood, 2013: 33). Bu temel ayrımlar ideolojilerin söylem biçimlerindeki farklılıklara neden olmuştur. Yukarıda ideolojileri daha iyi anlamak için eşitlik temelinde çizilen bu doğrusal çizgi, söylemler üzerinde doğrudan etkilidir.

Öncelikle Fransız Devriminde liberal ideolojiyi temsil eden burjuva devrimi, sol ideolojiden ilerici-sosyalist tepkilerle karşılaşırken, sağ ideolojiden ise gerici, monarşik tepkilerle karşılaşır. Özellikle sağ ideolojinin temel tepkisi, yönetim anlayışının monarşik düzenden ayrılmaması gerektiği idi. Sol ideoloji tepkisinin temelini ise, en büyük hakların en kalabalık ve en mutsuz olan kitleye verilmesi gerektiği düşüncesinden alır. Sol yeni iktidar mantığı ile hareket ederek, bu kalabalık kitlenin iktidarı almasını arzuluyor fakat önlerindeki en büyük engel olan burjuvazinin ekonomik gücünü de fark ediyordu (Tunçay, 2000: 18). Öte yandan Sanayi Devriminin

⁸ Bu doğru bir çizgi üzerinde ideoloji yerleştirme tarzına bir örnek daha vermek gerekirse; “1917 sıralarında Rus sol siyasal partilerinden, Bolşevikler, Menşeviklerin solunda, fakat Anarşistlerin sağında kalmışlardı. Sosyalist devrimcilerde ikiye bölünmüşler, bir grup sola (Bolşeviklere) bir grup da sağa (Menşeviklere) yanaşmıştı.” (Tunçay, 2000: 17).

hatlarının belirginleşmesi ekonomik anlamda sol ideolojinin de kendi sınırlarını belirlemesi adına büyük bir etken olmuştur. Bununla birlikte Fransız Devriminin doğurduğu milliyetçilik akımı sağ ideolojinin daha sonraki biçimlerinde oldukça etkili olacaktır.

Başlarda çeşitliliği olmayan sol ve sağ akımlar bölünmelere uğrar. Böylece gerek sol gerekse sağ akımlar çerçevesinde farklı ideolojiler ortaya çıkar. Bu ideolojiler temelinde ortak bir düşünce biçimini savunurken belirgin farklılıklara da yer verilir. Bu farklılıklar ideolojilerin sınırlarını belirleyen etmenlerdir. Sol ideoloji genel olarak Sosyal Demokrasi, Sosyalizm ve Komünizm ideolojilerinden oluşur. Sağ ideoloji ise Muhafazakârlık ve faşizm gibi alt ideolojilerin doğmasıyla çeşitliliğe sahip olur. Sol ideolojilere çalışmanın yapısı gereği daha sonra ayrıntılı bir şekilde değinileceğinden, sağ ideolojileri kısa bir şekilde açıklamak, sol ideolojinin sınırlarını çizebilmek bakımından yerinde olacaktır.

Muhafazakârlık ve faşizm esasen pekte ortak özelliği varmış gibi görünmemesine rağmen sağ ideolojileri oluşturan iki temel unsurdur. Muhafazakârlık ve faşizmi birbirinden ayıran en keskin sınır ise devlet anlayışlarıdır. Bununla beraber Muhafazakâr ideolojide devlet konusunda bazı belirsizlikler vardır. Bunun sebebi, muhafazakâr ideolojide kötümser taraf olan Hobbes'cuların, kanunların ve ahlakın kaynağı olarak, güçlü bir devleti zorunlu görmesidir. Bunun esas nedeni kusurlu insanın, güçlü bir merkezi otoritenin olmadığı durumlarda kendiliğinden işbirliği kabul etmeyecek olmasıdır. Diğer taraftan ise insanın kusurlu oluşu nedeniyle güçlü bir devlete güvenilmez. Bu düşüncenin temeli ise Fransız Devrimini işaret eden ve politik düşüncede muhafazakâr bir tutum sergileyen Burke'dir. Burke Fransız Devriminde devlete her zaman olması gereken kadar yetki verilmesinden yanadır (Barry, 1989: 101).

Faşist devlette bireyin toplumun kuruluşundan önce ve toplumun haricinde değer ve varlığa sahip olduğuna inanılmaz. Böylece serbest iradeler toplumu bir araya getirmez. Faşist devlet, bireyci devlet düşüncesinin toplumu meydana getirmek için dayandığı doğal hukuk doktrininin doğal yaşama dönemi varsayımını ve bireyin toplumun ortaya çıkışında oynadığı rol ve sosyal sözleşmeyi kabul etmez. Bununla birlikte faşizme göre devlet insanların yan yana gelerek oluşturdukları bir yapı değildir.

Ayrıca devlet bireyin hizmetinde ve birey için var olan bir araç değildir. Devlet bireyi aşan bir amacı yani üstün amacı temsil eder (Göze, 2013: 123-129).

Sol ideolojilerin kendi içinde ayrılması sağ ideolojiler de olduğu gibi aynı konu üzerinde farklı çözümlerin olmasından kaynaklanır. Bu nedenle Sol ideolojileri tarihsel düzlemle incelemek o ideolojileri kendi çerçevesinde değerlendirme anlamında oldukça faydalı olacaktır.

1.2. SOSYALİZMİN TARİHSEL VE TOPLUMSAL KÖKENLERİ

Sosyalizm tarihi oldukça eskiye dayanmasına rağmen siyasi bir ideoloji olarak çok eskiye dayanmaz. Özellikle Fransız Devriminin *eşitlik*, *kardeşlik* söylemleri sosyalizmin öğelerini oluşturmada oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra Sanayi Devrimiyle kaos ortamının oluşması, bir işçi güruhuna olan ilginin yükselmesine ve sosyalizme karşı duyulan sempatinin artmasına neden olmuştur diyebiliriz. Bu nedenle sosyalizm siyasi ideoloji olarak incelendiğinde, tarihini bu toplumsal hareketlere dayandırmak mümkündür.

Liberalizmin yasa karşısında eşitlik sloganından sonra sosyalizm sadece yasa karşısında değil, gündelik yaşamda ve ekonomik alanda da eşitlik ilkesine göre hareket edilmesinden yana bir tavır takınır. Çünkü eşitlik ile özgürlük birbirlerine bağlı kavramlardır. Sosyalizmde toplumun eşit olmayan sınıfları arasında özgürlük sadece güçlü olanın⁹ zayıf olanı sömürme özgürlüğü olarak görülür (Bora, 2014: 120-121). Böylece eşitlik özgürlüğü getirecek ve toplum bireye tercih edilecektir.

Sosyalizm temelde üç unsur etrafında toplanmıştır diyebiliriz. Bunlar sosyal sınıf, sosyal eşitlik ve kardeşliktir. Sosyal sınıf, toplumda var olduğu ileri sürülen iki farklı yapı ve çıkar grubunun olduğu düşüncesinden gelir. Bu sınıfların biri ekonomik gücün büyük çoğunluğunu elinde bulunduran diğeri ise ekonomik anlamda şartlar bakımından bu sınıfa bağımlı olan sınıftır. Sosyal eşitlik ise aslında liberalizmin fırsat eşitliğine karşı bir eşitlik biçimi sunar. Buna göre sosyal eşitlik, bu iki farklı sınıfın belirli ölçülerde eşit olması gerekliliğine duyulan inançtır diyebiliriz. Sosyalizm sosyal eşitlik insani değerlerin ve toplumsal bağın korunması açısından hayati önem

⁹ Ekonomik anlamda güçlü olan olarak kullanılsa da Marx daha sonra güçlü kavramını üretim araçları sahipliği olarak nitelendirecektir. Bu sahiplik durumu ekonomi açısından güçlü olmanın ötesinde bir durumdur.

taşımaktadır (Türküne, 2003: 126). Bu iki unsur, iki farklı sınıf arasındaki bir durum tasviri olsa da üçüncü ve son unsur tamamıyla sınıf içerisindeki bir unsurdur. Bu unsur kardeşliktir. Yine liberal anlamda rekabet ilkesine karşıt olarak benimsenmiştir. Kardeşlik unsuru, bireylerin tek tek birbirlerine karşı rekabet içerisinde olmasından ziyade ortak çıkar grubu arasındaki bağa denir. Böylece kişiler arasındaki bağ kardeşlik ile tanımlanmış olur. Sosyalizmin kardeşlik unsuru içinde yer verdiği bu bağ, aynı zamanda sınıf içindeki ortak çıkar grubu halini alacaktır.

Sosyalizm bugünkü haline gelene kadar büyük değişimler geçirmiştir. Bu oldukça uzun bir süreç olmasına rağmen esas değişimleri kısa bir zaman aralığında gerçekleşmiştir. Bu kısa zaman aralığının önemini ise Fransız ve Sanayi Devrimi oluşturmaktadır. Bu devrimler bir kaos sürecini beraberinde getirmiş yeni düzen arayışlarını tetiklemiş ve sosyalizm günümüzdeki biçimini almaya başlamıştır. Sosyalizmin ekonomiye, devlete ve demokrasiye karşı aldığı tavrı daha iyi anlayabilmek için bu değişim ve gelişim çizgisini onun tarihine uzanarak kendi içinde okumak faydalı olacaktır.

1.2.1. Sosyalizmin Tarihsel Gelişimi

Sosyalizmin temelleri felsefi düzlemde ele alınacaksa Platon'un(M.Ö.427-M.Ö.347) *Devlet* adlı eserinde ilk nüvelerine rastlanılabilir (Heywood, 2012: 80). Elbette Platon'un devlet anlayışı tam olarak sosyalist devlet tasviri değildir. Bu eserde geleceğin Devlet'i konusunda bir belirleme, ya da sosyalist bir toplumun temelleri konusunda tanımlama yapılmaz (Beer, 1965: 56). İleri sürdüğü düşünceler aslında“ adalet kavramını ve devrin anayasalarının kusurlarını ele alan ve bu konuda yapılması gerekli olan değişiklikleri araştıran bir incelemedir” (Beer, 1965: 56). Her ne kadar Platon düşüncelerini sosyalizm etrafında şekillendirmese de adalet kavramıyla zengin ve yoksul gibi iki farklı kesimin var olması, Platon'a göre devletin çöküşüne yol açar. Platon'a göre, “ Birbirinin karşısında bir varlıklılar, birde yoksulların ortaya çıkmasıyla birlikte devlet gücünü yitirmeye başlar” (Beer, 1965: 57).

Bilindiği üzere yeni düzen arayışları esnasında tam olarak şekillenen sosyalizm anlayışı daha öncesinde yine bir düzen gereksiniminde benzer uygulama önerisi olarak sunulmuştur. Bu duruma örnek olarak, suçun ortaya çıkmasının mülkiyet eşitsizliğiyle ilgili olduğu düşüncesine sahip Phaleas örnek verilebilir. “Onun düşüncesine göre,

malların eşitliği yurttaşların açlık ve soğuktan korkmaları ihtimalini ortadan kaldıracak, dolayısıyla yasaların dışına çıkmalarını, haydutluk etmek eğilimlerini önleyecektir” (Beer, 1965: 64). Suç unsurunu mülkiyet ile ilişkilendirmesinden sonra maddelerle çözüm arayışına girişmiştir.¹⁰ “1-Toprak mülkiyetinin eşit olması, 2- Devlet tarafından sağlanacak ortak bir öğretim düzeni, 3- Küçük el sanatlarının kamulaştırılması” (Beer, 1965: 65). Böylece suç mülkiyet kavramı ile tartışmaya açılmıştır (Marx ve Engels, 1977: 150). Bu tartışma siyasi bir inanç olarak değil genellikle toplum içerisinde istenmeyen davranışların (suç gibi) nedenini incelemek ve ortadan kalkmasını sağlamaya çalışmak açısından ele alınmıştır.

Sosyalist devlet anlayışının başlangıcına ise Rönesans döneminde rastlayabiliriz. Rönesans döneminde bilimsel araştırma veya toplumun mecburi olarak sosyalist bir devlete dönüşeceği hükmü olarak değil, romanlaştırılmış bir ideal devlet görüşü bir ütopya olarak değerlendirilebilir (Gökberk, 1993: 213). Gerçek anlamda siyasi bir tartışma zemininde sosyalizme, ütopyacı sosyalizmin ortaya çıkmasıyla rastlanır.

Ütopyacı Sosyalizm

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru sosyalistler, işçilerin iktidar ile sürdürdükleri ilişkiler ile ilgilenirdi. Bu dönemde sosyalizm temelde bir ekonomik konsensüs ve merkezileşme süreci olarak görülürdü (Durkheim, 2009: 93). XVIII. yüzyılın önemi, ideal toplum düzeni olarak görülen ve bir sistematik geliştirilemeyen sosyalizm anlayışının artık kuramsal boyutta tartışılmaya başlandığı ve sınıfsal farklılıkların tam olarak ortaya konulduğu XIX. yüzyılın koşullarını¹¹ hazırlaması ile açıklanabilir.

Sosyalizmin hem siyasi hem de ekonomik bir fikir olarak ele alınması ve toplumsal hareketlere dönüşmesi, esasında XIX. yüzyılın erken dönemlerine, sanayi kapitalizminin ortaya çıktığı zamana denk gelmektedir. Özellikle ütopyacı sosyalistlerden olan, Saint-Simon(1760-1825), Charles Fourier(1772-1837) ve Robert Owen(1771-1858)’in çalışmaları/girişimleri sosyalizmin kuramsal düzeyde gelişmesine

¹⁰Marx ve Engels buna benzer bir tartışma konusuna değinir. Onlara göre:“Nasıl hukukun kendisi salt iradenin ürünü değilse, suç da, yani egemen koşullara karşı münferit bireylerin verdiği mücadele de salt iradenin ürünü değildir. Suç da hukukun şartlandığı biçimde şartlanmıştır. Hukukta bağımsız ve genel iradenin buyruğunu keşfeden hayalperestler ise, suçta hukukun basit sıradan bir ihlalini görmekle yetinirler” (Marx ve Engels, 1977: 149) . Ayrıca Engels suçun ve fuhuş’un temelini özel mülkiyet olduğunu söyler. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Engels, 2012).

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: (Engels, 1974).

büyük katkı sağladı. Saint-Simon'un "Teknik Devlet"i, Fourier'in "Falansterleri, Owen'in çeşitli girişimleri, bozuk devam eden kapitalist düzenin etkilerini ve yanlış uygulamaların yerini alacak olan ideal/mükemmel düzen örnekleri olarak düşünülmüştür (Göze, 2015: 285). Engels'e göre Marx öncesi tüm sosyalistler ütopyacıdır (Meriç, 1967: 46).¹²Bu düşünüş biçimleri ile birlikte her ne kadar diyalektikten uzak olsa da sosyalizmin temel dayanaklarını oluşturduğu söylenebilir. Özellikle Simon'un görüşleri, ütopyacı sosyalistler olarak adlandırılan Marx öncesi sosyalizm anlayışının temelini oluşturmaktadır diyebiliriz.

Saint Simon

İlk olarak Simon'u ele almak yerinde olacaktır. Bunun sebebi iki karşıt sınıf bulunduğu söylemiyle ve kendinden sonraki sosyalistlere tarihsel bir arka plan hazırlamasıdır.¹³Aynı zamanda Simon sanayileşmenin önemini anlamış ve çalışan sınıfların durumunun düzeltilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Simon Fransa toplumunun durumunu iyi analiz etmiş ve bu duruma çareler aramaya koyulmuştur. Simon toplumu sanayiciler ve aylaklar yani üreticiler ile üreticilerin sırtından geçinenler olarak ikiye ayırır (Bottigelli, 1976: 15).

Simon'a göre; En yoksul ve kalabalık sınıf adına en hızlı reformları gerçekleştirme işini üstlenecek iyiliksever endüstri şefleri hiyerarşisi gönüllü boyun eğmeyi sağlayarak, sınıf kavgasına son verecektir (Şenel, 2001: 107). İşte bu Simon'u Marx'tan ayıran en önemli nokta idi. Simon'a göre kurtarıcılar endüstri şefleriydi işçinin kendisi değil. Simon işçi sınıfına(üretici gruplar)¹⁴ toplumsal alanda eyleyen rolü yerine eyletilen rolü vermekteydi. Bu durum işçi sınıfa önem vermediği anlamına

¹² Engels bu durumu küçümseme ifadesi olarak kullanmaz. Hatta dönemin tün koşulların içinden değerlendirilmesi gerektiğini ve bu durumda yerinde teorilerinin olduğuna işaret eder. "Eğer Ütopyacılar, görmüş bulunuyoruz, ütopyacı idiyeler, bu, kapitalist üretimin henüz çok az gelişmiş bulunduğu bir dönemde, başka bir şey olamayacakları içindi. Eğer yeni toplumun öğelerini kafalarından çıkarmak zorunda kaldırlarsa, bunun nedeni, bu öğelerin henüz eski toplumda gözle görülür bir biçimde ortaya çıkmamalarıydı; eğer yeni yapılarının temellerini atmak için usa başvurma durumunda kaldırlarsa, bu, henüz çağdaş tarihe başvuramamalarının sonucuydu."(Engels, 1995: 304)

¹³Marx ve Engels, Simon ve diğerlerinin tarihsel sosyalizmin tarihsel arka planını hazırladığına değinirler."Proletarya ile burjuvazi arasındaki yukarıda sözünü ettiğimiz savaşımın ilk, gelişmemiş döneminde, Saint-Simon'un, Fourier'in, Owen'in ve ötekilerin haklı deyimler sosyalist ve komünist diye adlandırılan sistemleri ortaya çıkmıştır. Bu sistemlerin kurucuları hem sınıf karşıtlıklarını hem de hüküm süren toplum biçimi içerisindeki ayrıştırıcı öğelerin etkisini gerçekte görüyorlar. Ama henüz bebeklik çağındaki proletarya, onlara hiçbir tarihsel inisiyatifi ya da hiçbir bağımsız siyasal hareketi olmayan bir sınıf görünümü veriyor" (Marx ve Engels, 2013: 80-81).

¹⁴ Simon geniş ölçekli bir işçi sınıfından bahsetmek yerine, bu sınıf üretici gruplar olarak değerlendirir. Bunun en önemli sebebi ise sosyalizm anlayışında enternasyonalizm anlayışının gelişmemiş olmasıdır.

gelmemektedir.

Simon'un işçi sınıfına verdiği önem onun parabol'ünde açıkça görülmektedir. Simon'a göre Fransa'da bir gece tüm işçiler ölse bu Fransa için büyük felaket olur ve ulusun kendini toparlaması oldukça uzun sürer. Bir gecede kral hariç tüm devlet adamları ölse bu Fransa için sadece üzüntü verir. Bu asalak sınıftan boşalan yerlere yenileri gelir (Göze, 2015: 294-296). Bu nedenle Simon işçi sınıfına hak ettikleri yerin verilmesi gerektiğini söyler. Simon böyle bir yapının oluşabilmesi için bir teknik devlet kurulmasının zaruri olduğundan bahseder. Teknik devlet Simon'a göre siyasetçilerin ve devlet adamlarının değil işçilerin toplumu idare ettiği bir devlettir.

Marx'ın birçok konuda Simon'dan etkilendiği oldukça açıktır. İlk olarak toplumsal gerçeklik konusunda Simon'un toplumu geniş bir atölye olarak görmesi ve toplumsal gerçeklik üretimi kendisidir mantığıyla hareket etmesi, Marx'ın düşüncesiyle oldukça benzerdir. Marx'a göre de sosyal hayat pratiktir. Üretim ne ise insan da odur. Ürettikleri ve üretim tarzları insanlardır. Toplumda üretim olduğuna göre, insanı insan üretir akıl yürütmesinden dolayı pratik temeli inceler. Bir diğer etkilenme konusu ise yabancılaşmadır. Yabancılaşma iki düşünür'e göre de kolektif emeğin üretim sürecinde engeller ile karşılaşmasıdır (Meriç, 1967: 103-105). Böylece Simon bir yandan sosyalizmin temellerini atarken, diğer yandan modern sosyalizm teorini geliştirecek olan Marx'ı etkilemeyi başarmıştır. Büyük ölçüde teorik çalışmalara sahip Simon, sosyalizmin tüm öğelerini barındırmaz. Özellikle de pratik anlamda sosyalist ideolojinin yaşam standartları hakkında bilgi vermez. Bilimsel sosyalizmin içerdiği pratik yapıyı Fourier'in Falansterinde bulmak mümkündür. Ancak bilimsel sosyalizmin ve Fourier'in bu pratiği ele alış biçimleri oldukça farklıdır.

Charles Fourier

Ütopycı sosyalizmi bilimsel sosyalizmden ayıran¹⁵en önemli şey ütopycı sosyalistlerin toplumu yeni bir düzene geçirmek için insanı yeniden ele almayı amaçlamalarıdır. Bu nedenle ilk olarak toplumun belirli bir parçası ele alınıp eğitilir ve nitelikler kazandırılır. Bu grup kaynakların ortaklığını sağlayacak böylece yavaş yavaş toplum düzeni değişecektir (Göze, 2015: 285-288). Fourier en çok toplum tarihi üzerine çalışmalar yapmış ve toplumların tarihini dörde ayırmıştır. Bunlar yabanılık, barbarlık,

¹⁵Ayrıntılı bilgi için bkz:(Engels, 1974)

ataerkillik ve aslında burjuva toplumu olan uygarlıktır (Engels, 1995: 298). Charles Fourier ütopyik sosyalistlerden biri olarak yeni bir düzen kurma amacı içindedir. Fourier için en önemli kavram *Harmony* (uyum)'dur. Bu uyum kişilerin yeteneği olduğu ölçüde arzu ettikleri işlerde çalışmasıyla gerçekleşir.¹⁶ Fourier bu koşulları Falanster adını verdiği yapıda gerçekleştirme düşüncesindedir. Fourier'in Falansteri, insanın doğasına göre örgütlenmesi gereken, toplumsal birimi ifade eder. Faaliyetler düzenlemek için gereke tek şey *tutku* olacaktır. Bu tutkuya Fourier *kelebek* adını verir. Kelebek ise, bir kişinin sürekli aynı işi yapma olanaksızlığı ve o işi değiştirme özgürlüğünü ifade eder. Fourier'in Falansterinde her insan en az yirmi iş yapmaya yetenekli olacak ve bir günde bunların en az beş-altısını yapacaktır. Yapılacak olan işlerin esas önemi yeteneklerin uyumunu içermesidir (Bottigelli,1976: 19-20).

Fourier'in bu uyumu ortaya çıkarmak için tasarladığı Falanster 'da dört yüz hektarlık bir alan üzerinde sekizyüzon¹⁷ kişi bulunmalıdır. Fourier'e göre, gerçek eylemler uyum ile sonuçlanır. Uyumu oluşturan da dualitenin kendisidir. Sağlıklı ve sağlıklı bir arada olarak doğru ve yanlış olarak nitelemeleri değiştirecektir. Bu ikili hareket toplumsal hareket için sosyal mekanizmanın işlemlerini sağlayan en önemli etmendir (Godwin, 1844: 34-35). Fourier'in bu düşünceleri kendi dönemi açısından oldukça radikaldir. Fourier'in düşüncelerinin radikal olmasının sebebi ise, teorik anlamda dahi sosyalizmden net bir şekilde bahsedilemediği bir dönemde Fourier Falanster fikrini ortaya atmıştır.

Robert Owen

Owen ise kapitalist eleştiriyi Fourier'den oldukça farklı bir biçimde yapar. Owen kapitalizme sunduğu alternatifi daha çok iktisadi etkenlere dayandırır. Dönemin İngiltere'si üretim süreçlerinin değişmesinden en fazla etkilenen yerdir. Üretim süreçleri hızla değişiyor ve yeni üretim tarzı gittikçe yaygınlaşıyordu. Böylece proletarya kavramı tam olarak oturmaya başlıyordu. Engels bu dönemi şöyle açıklar; "Buhar ve yeni makineler manüfaktürü, çağdaş sanayiye dönüştürüyor ve böylece, burjuva

¹⁶ Harmony'de çalışma esasları için bkz: (Beecher, 1986: 277-278), bireylerin günlük programı için (Beecher, 1986: 280)

¹⁷ Ayferi Göze'nin bahsettiği sayı toplam kişi sayısının yarısıdır. "Fourier azaltılmış kişi sayısı olarak seksen aileden veya dört yüz kişiden oluşan topluluk için istekliydi. Fakat tam ölçekli bir deney için aynı karaktere sahip sekizyüzon kişi ve karşıt karakterli sekizyüzon kişi olmak üzere bin altı yüz on kişi gerekliydi" (Beecher, 1986: 241-242). Ayrıntılı bilgi için bkz: (Beecher, 1986)

toplumun bütün temellerini baştan aşağı değiştiriyordu. Manüfaktür dönemin ağır aksak gelişimi, gerçek bir üretim fırtınası ve gerginliği dönemine dönüşüyordu” (Engels, 1974: 60). Bu dönüşüm aslında kendisi de bir sanayici olan Owen’ı etkiler. Henüz proletaryanın sosyalist çözümlere yanıt vermediği dönemlerde Owen büyük bir adım atarak reform gerçekleştirme çabası içerisine girer. Varlığının büyük bölümünü işçi eğitim ve sağlık haklarını da kapsayan reformlar için harcar (bu bakımdan Sosyal Demokrasi anlamında da üçüncü yolu denemiş gibidir). Bu girişimleri Engels (1997: 313) şöyle yorumlar;

“... bu yöntemler hem onlar için, hem bugün aldığı biçimiyle ilkeleri için başarı umudu hiç mi hiç yok. Eski toplumsal düzenin çözülüşündeki ilerletici öğeyi göremiyorlar ve özel çıkarların neden olduğu çürümüşlüğü ve mülk sahibi sınıflardaki ikiyüzlülüğün daha büyük olduğunu kabule yanaşmıyorlar. ... Tarihsel gelişim diye bir şeyi itiraf etmiyorlar...”

Daha sonra 1817’de Owen sosyalist olduğunu açıklar ve daha radikal kararlar alır. Owen’a göre; işçilerin durumlarının kötüleşmesinin ve işsizliğinin artmasının başlıca sebebi olarak makineleşmenin, kapitalistlere zenginlikler sağlayan; işçilere ise işsizlik ve fakirlik getiren ve eşlerini ve çocuklarını sürükleyen fabrikalardır (Beer, 1968: 428). Henüz Marx’ın ifade ettiği şekliyle fabrika etkilerinin konuşulmadığı bir ortamda Owen, işçiler ve aile kurumları üzerindeki baskıyı ifade etmiştir. Bu düşünce proletaryanın kapitalizm karşısındaki durumu erken dönemde görebilmesi açısından önemlidir. Davis ve O’Hagan (2014: 136)’a göre;

”... üretim sürecinde Marx ve Engels, kapitalizmin proletaryanın "yabancılaşmasını" kendi emeğinin meyvelerinden türetmek ve böylesine işlevsiz bir süreçte kök salmış her sosyal kurumu benzer şekilde tahrip etmek için kapitalizmin olumsuz etkileri hakkında Owen’ın tespitlerine benzer sonuçlar çıkaracaktı”

Owen bireylerin birlikte yaşamayı bilmesi gerektiğini düşünür ve bir sosyalist olarak düşüncesini gerçekleştirme çabası içine girer. “Mutluluğun hayatın nesnesi olduğu görüşünü benimser ve bunun sadece başkalarının iyiliği için yaşamak suretiyle elde edilebileceğini görür” (Booth 1869: 97-98) ve “New Harmony”(Yeni Uyum) adında bir komün kurarak bunun topluma yayılacağını düşünür. Fazla zaman geçmeden bu girişim olumsuzluklarla karşılaşınca komün yaşamı sona erer. Komün yaşamının sona ermesiyle ümitsizliğe kapılmayan Owen teorik olarak bu düşüncelerini yaymayı sürdürür.

Görüldüğü gibi bilimsel sosyalizmin, ütopyacı sosyalizmden farkı ütopyacı sosyalizmin başvurduğu çıkar gruplarının işçi sınıfından oluşmayışdır. İşçi sınıfının

birebir girişeceği bir toplumsal hareket yerine tüm insanların iyi niyetiyle gerçekleşeceğini düşünüyorlardı (Huberman, 2011: 45-47). Üç düşünür de kendi dönemlerini oldukça iyi okumuş ve bu dönemdeki durumu sadece eleştirmekle kalmamış aynı zamanda ona karşı bir alternatif üretmeye de çalışmıştır. Bu alternatifi en ince noktasına kadar tasarlayan düşünürler birbirlerinden etkilenseler de üçü de özgünlük içerir. Ortak noktalarıysa kapitalizme karşı verimli ve adaletli bir toplum kurma arzusudur.

Onlar; Marx toplumsal gelişme ve ilerleme tarihini, sınıf mücadelelerinin tarihi olarak tanımlamadan ve sosyalizme bir tipoloji içerisinde yer vermeden önce, karşıt sınıfların var olduğu bilincindeydiler ancak işçi sınıfına gerekli önem gösterilmemişti. Aslında bu isimlerin böylesine anılmasının en büyük sebebi Marx'ın kendini sosyalist tanımlamacılara karşı konumlandırmasıdır. Marx'a göre esas olan proletaryanın gelişim sürecindeki yeri ve farkında lığıdır. Böylece Marx işçi sınıfına esas mücadele alanını gösterir ve bunu diyalektik-tarihi materyalizm ile ortaya koyar. Marx'ın bu çabası bilimsel sosyalizmin kapılarını açar. Bu noktada sosyalizm modern toplumdaki esas kalıplarına oturduğu ve yine modern anlamda sınırlarını çizdiği için bilimsel sosyalizmden bahsetmek zaruridir.

Marxizm/ Bilimsel Sosyalizm

Bilimsel sosyalizmden ilk olarak Komünist Parti Manifestosunda bahseden Marx'a göre yapılması gereken sosyalist teoriyi bilimsel temellere oturtmaktır ve tarih birbirinden bağımsız olaylar ve karmakarışık olgulardan oluşan bir bilim değil aksine belli yasalara uyan, toplumun bu yasalara göre geliştiği bir bilimdir (Huberman, 2011: 50-51). Bilimsel sosyalizmin Marxizm olarak anılmasının sebebi de budur. Marxizm'in ortaya çıktığı dönem; bir yandan ağır sanayinin ilerlediği, üretim hızının arttığı aynı zamanda üretim araçlarını elinde bulunduran kişilerin tekel olma arzusu ve makinelerin sürekli olarak değişime uğradığı dönemdir. Diğer taraftan proletaryanın uzun çalışma saatlerine maruz kaldığı, aldıkları ücretlerin hayatı idame edecek kadar bile olmadığı bir dönemdir. Özellikle 1848'de işçilerin bastırılmasıyla son bulan ayaklanmalar ortaya çıkmıştır. Marx'ın Komünist Manifestoyu tam da bu koşullar altında çıkarmış olması, işçilere yol gösterme niteliği taşımaktadır (Göksal; 2003: 45). Marx'a göre bu koşullar bazılarına refah ve yüklü sermaye getirmesine rağmen, çalışan yoksul kesimin hayat

standartları bu durumdan kötü etkilenmektedir (Deane; 1994: 227). Bu koşullar Marxizm'in neden büyük ilgi gördüğü ve oldukça hızlı biçimde geniş yankı uyandırdığı konusuna cevap niteliğindedir.

Marx kendisinden önceki ütopyacı sosyalistlerin düşüncelerinden farklı olarak sosyalizmi felsefi temel üzerinden ve özellikle ekonomi teorileriyle (Engels ile birlikte) açıklamaya çalışmıştır. Ekonomi teorilerinden meta kavramı oldukça önemlidir. Marx'a göre, Tabii olsun, sınaî olsun bütün ürünlerin insanın yaşamasına hizmet etme yeteneğine özel olarak kullanım değeri; birbirleri ile değişebilme (mübadele edilebilme) yeteneğine değişim değeri denir (Marx, 1966: 31). Meta doğası gereği kullanım ve mübadele değerlerine sahiptir. Kapitalistlerin üretim aracı üzerindeki hâkimiyeti proletaryanın emeğiyle üretilen ürünlerden artı değer sağlamasıyla kısaca daha fazla üreterek emek bedelinden kat kat fazla kazanım elde etmesiyle sermaye biriktirmesine neden olur (Jivkov, 1979: 15). Sermaye biriktiren burjuva sınıfı ile karşısında bilinç düzeyini geliştiren işçi sınıfı olan proletarya arasındaki yaşam standartları gittikçe genişleyecek ve proletarya bir devrim yapmaya mecbur kalacaktır.

Kısaca Marx devrimi işçi sınıfının gerçekleştireceğini ve bir işçi diktatörlüğü kuracağını söyler. Gelecekte hâkim sınıf proletarya olacaktır. Proletarya normal süreçlerde ilerleyen tarihi hızlandırarak siyasi iktidara el koyacak ve proletarya diktatörlüğünü kuracaktır. Bununla beraber burjuvazinin tasfiyesi ile zamanla nihai hedef olan sınıfsız topluma geçilecektir (Kapani; 1988: 101). Marx'a göre, Proletarya diktatörlüğü burjuvaziye karşı zor ve şiddet kullanarak kazanılır. Bu zor kullanma bakımından proletarya diktatörlüğü diğer diktatörlük, burjuva veya feodal toplumlarda hâkim olan diktatörlüklerden farklı değildir. Proletarya veya diğer diktatörlük biçimlerinde ortak olan şey siyasal veya ekonomik alanda gücünü yitiren sınıfın zor kullanarak hâkimiyet kurmasıdır. Proletarya diktatörlüğünü kapitalist üretim araçlarının veya feodal diktatörlüklerden ayıran şey ise, diğer diktatörlükler toplumun büyük çoğunluğun, görece daha az bir kesim tarafından bastırılarak oluşurken, proletarya diktatörlüğü toplumun az bir kesiminin, görece daha fazla kesim (işçiler) tarafından bastırılmasıdır (Lenin, 1992: 126; Aktaran: Kızılcılık, 2007: 208). Marx tüm bunları yaparken tarihsel bir gelişim çizgisi ortaya koyar. Bu tarihsel gelişimi ortaya koyarken farklı bir metot kullanarak tarih anlayışını değiştirir. Burada Marx'ın görüşünü sistematikleştirirken kullandığı bazı kavramlara değinmekte fayda var. Bu temel

kavramlar; diyalektik, tarihsel materyalizm ve yabancılaşmadır.

Diyalektik Materyalizm

Diyalektik kavramı İngilizcede XIV. yüzyıldan başlayarak, Latincedeki genel kullanımıyla bugünkü mantık kavramına karşılık gelir. Eski Fransızca *dialectique*, Latince de ise *dialectica*, Yunanca *dialektike* kendi dönemlerinde tartışma sanatı, daha sonra türedim yoluyla, hakikatin tartışma yoluyla aranması anlamına gelir (Williams, 2005: 128). Bu farklı anlamlarını farklı toplumsal süreçlerde kazanmış olan diyalektik, Marx'ın bilimsel sosyalizmi oluşturması ve ilerletmesi için ihtiyacı olan yöntemin temelini temsil eder.

Diyalektik bir kavram olarak oldukça köklü bir geçmişe sahiptir. Özünü Heroklitos'un Aynı ırmakta iki kez yıkanılmaz sözünden alır. Bu söz içinde *hareket* 'i ve *hareketin sürekliliğini* barındırır. Diyalektiğe metot özelliğini kazandıran ve bir değişimi açıklamak üzere kullanan Hegel'dir. Hegel bunu yaparken metafiziki(idealist) diyalektik yöntemini kullanır. Hegel böylece maddedeki değişiklikleri idea(fikir)'nın sağladığı kanısına varır (Politzer, 1974: 151-152). Hegel, Platon gibi idea'yı gökler üstünde aramaz. Onun için idea diyalektik ile tarihte hareket gizlenmektedir (Cassirer, 1984: 264). Bu hareket, içinde barındırdığı süreklilik ile devamlı olarak bir değişime yol açar. Değişim doğadaki tüm varlıklar için geçerli olduğu gibi toplumlarda da geçerlidir. Bu değişim toplumlarda ilerleme fikriyle kendini gösterir.

Diyalektik yönetime göre, doğada ve toplumlarda bulunan her şey birbirine bağlı olduğundan sürekli ilişki içindedir. Bu nedenle de sürekli bir değişim ve hareket vardır. Böylece mutlak olan ve mutlak kalacak olacak hiçbir şey yoktur. Her şey her şeyi etkilediğinden dolayı nicel değişimler nitel değişimleri etkiler. Böylece nitel değişimler nicel etkileşimlerin ortaya çıkardığı sonuçtur. Bu yüzden nitel bir gelişme nicel etkileşimlere bağlıdır. Nicel etkileşimler zıt çelişmeleri birbirine bağlar (Kızılçelik, 2007: 109). Tüm bu çelişmeler yarattığı sonuçlar ise bir birlikteliği ifade eder. Kısaca doğadaki her şeyin birbirine bağlı oluşu özünde çelişmelerle gerçekleşir.

Kendisi de eski bir Hegelci olan Marx daha sonra diyalektiği metafizikten ayırarak materyalizm ile birleştirir.¹⁸ Aslında Marx'ın Hegel eleştirisi Feuerbach'ın

¹⁸ Marx, bu konuda şunları söyler; “ Benim diyalektik yöntemim, temelinde, Hegelci yöntemden farklı olmakla kalmaz; aslında onun tam karşıtıdır... Bana göre, düşüncenin devinimi, gerçek devinimin, insan

eleştirisinden kaynaklanmaktadır. Marx Hegel'den elde ettiği, tarihi insan bilincinden bağımsız bir rasyonal süreç sayarken, aynı zamanda Feuerbach'ın natüralizmiyle de düzeltmeye giderek tin yerine maddi üretim süreçlerini yerleştirir (Sezgin, 1989: 20). Hegel için maddeyi canlandıran tin olurken, Marx için tin ikinci sırada yer alır. Materyalizm adına maddi şartlar her şeyden önce gelir (Bouthoul, 1995:111).

Materyalizm, diyalektik bir biçimde, maddi olan ile ideal olanın farklı ve gerçekte birbirlerinin zıddı olduğunu, ama maddi olanın temel veya öncelikli olduğu bir birlik içinde var olduklarını kabul etmektedir (Bottomore, 2005: 152). Diyalektik çelişkiler üzerinden incelenecek olursa Hegel, diyalektik çelişkiyi evrensel düzlemde *zorunlu doğruluk* olarak kavramlaştırır. Marx ise sadece *özgüllük* olarak kavramsallaştırır. Tüm bunların yanı sıra Engels diyalektiğin özsel sorunlarından da bahseder.¹⁹

Maddenin özü itibariyle sürekli ve hareket halinde olması Marx'ı maddi özün idea'yı değiştirdiği fikrine iter. Oldukça felsefi görünen bu düşünce biçimini Marx XIX. yüzyılın kapitalist toplum yapısını eleştirmek ve sınıf mücadelesini bilimsel düzeyde incelemek için kullanır. Böylece tarihsel değişimin sınıfsal bağlamda incelenmesine olanak verir. Diyalektik Materyalizm bir metot olarak şöyle uygulanabilir; İlk olarak emek insanın ayırt edici özelliği olarak üretimi ve beraberinde üretici güçleri getirir. Bu üretim güçleri ve ilişkileri gitgide daha keskin bir hal alır. Toplumun maddi temelleri bir altyapı oluşturur. Böylece tarihsel olayların ortaya çıkmasında belirleyici bir rol oynar (Perry, 2010: 88). Bu yöntemi kullanarak Marx tarihsel materyalizm fikrini oluşturur.

Tarihsel Materyalizm

Tarihsel materyalizm, diyalektik materyalizmin tüm ilkelerinin kullanılarak topluma ve toplum tarihine uygulanmasıdır. Marx'ın diyalektik materyalizmi uygularken ele aldığı soru Toplumsal değişme/gelişmenin belirleyicisi nedir? sorusudur. Marx bu sorunun cevabını bulmak için çeşitli cevaplar üzerinden gider. İlk olarak coğrafi ortamı ele aldığında toplum üzerine büyük bir öneme sahip olduğu sonucuna varır. Toplumsal kırılmalar anlamında feodal toplumdan kapitalist topluma geçildiği

kafasına aktarılan ve ona uygun hale getirilen bir yansımasından başka bir şey değildir... Hegel diyalektiği tepe taklak etmişti, ben yeniden ayakları üzerinde doğrulttum onu.” (Duverger, 1995: 251)

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: (Engels, 2006: 221-240).

zaman coğrafi ortam aynı kalmıştır. Coğrafi ortamın değişmesi uzun bir zaman dilimini kapsamaktadır. İkinci olarak nüfus, maddi yaşam koşullarını oluşturan önemli etmenlerdendir. Toplumsal gelişmenin nüfus yoğunluğu ile herhangi bir doğrudan ilişkisi bulunmamaktadır. Toplumsal gelişme ile nüfus arasında doğrudan bir ilişki söz konusu olsaydı nüfus bakımından yoğun olan bölgeler az yoğun olan bölgelere nazaran daha önce kapitalist sistemde yerini almış olacaktı. Bu düşüncenin sonucunda görülüyor ki, ne coğrafi ortam ne de nüfus yoğunluğu etkileri toplumsal değişim/gelişimin belirleyicisi olamaz. Bu düşünceyi savunan Marx belirleyicinin “maddi malların üretim biçimi” olduğunu söyler (Stalin, 1993: 34-37). Maddi malların üretim biçimi aynı zamanda üretim ilişkisiyle ilgilidir. Üretim araçlarına sahip olup olmamak toplumsal gelişmede esas rolü oynar.

Tarihteki toplumların dini, hukuki ve siyasi tüm sistemler ve bu sistemlerin değişimlerini anlayabilmek Marx’a göre maddi üretim ve onun da ilişkili olduğu üretim ilişkileri, maddi üretim biçimi ile açıklanabilir. Marx üretim kavramının toplumsal değişime yol açmasını toplumdan tecrit edilmiş bir bireyin tek başına dil geliştiremeyeceği örneğiyle açıklar. Üretim ve üretim ilişkileri tarihsel açıdan tüm değişimleri açıklamaktadır. Marx ve Engels(2013: 15-16) bu durumu Komünist manifestonun Almanca önsözünde şöyle ifade eder;

“Manifesto’ya egemen olan temel düşünce iktisadi üretimin ve her tarihsel dönemin buradan çıkan toplumsal yapısının, o dönemin siyasi ve fikir tarihinin temellerini oluşturduğu; bunun sonucu olarak, (ilkel komünal toprak mülkiyetinin çözülüşünden bu yana) tüm tarihin bir sınıf savaşımı tarihi, toplumsal gelişmenin çeşitli aşamalarında sömürülen ile sömüren arasındaki, egemen olunan ile egemen olan sınıflar arasındaki savaşımın tarihi olduğu; ne var ki bu savaşımın, şimdi sömürülen ve ezilen sınıfın (proletaryanın), aynı zamanda toplumun tümünü sömürden, ezilmekten ve sınıf savaşımından sonsuza dek kurtarmaksızın, onu sömürden ve ezen sınıftan (burjuvaziden) kendisini artık kurtaramayacağı bir aşamaya ulaştığı düşüncesidir- Marx’a aittir.”

Marx’a göre, ekonomik gelişme, toplumsal yaşamın *maddi temeli* olduğu gerekçesiyle üstyapıyı belirler. Böylece tarihteki belirli süreçleri altyapı-üstyapı ile açıklama olanağı sunar. Önce maddi koşullar değişir daha sonra bu maddi koşullar doğrultusunda soyut koşullar değişir. Marx (1993: 173)’a göre;

“Yaşamlarının sosyal üretiminde, insan kaçınılmaz şekilde, iradesinden bağımsız olarak belirli ilişkilere girer, yani üretimde maddi güçlerin gelişiminin belli bir evresine uygun üretim ilişkilerine girmek durumundadır. Bu üretim ilişkilerinin bütünlüğü, toplumun ekonomik yapısını, üzerinde hukuki ve siyasi üstyapının baş gösterdiği, toplumsal bilincin belirli biçimlerine karşılık gelen hakiki esası oluşturur. Maddi dünyanın üretim biçimi, toplumsal, siyasi, entelektüel hayatın genel gidişatını belirler. İnsanın

toplumsal varlığını belirleyen bilinçliliği değildir, toplumsal varlığı bilincini belirler.”

Toplumsal varlık ise insanların içinde yaşadıkları toplumun maddi yaşama koşullarıdır. Onların bilinçlerini belirleyen şey bu koşullardır. Bilinç farklılığı toplumdaki farklı maddi yaşama koşullarından böylece üretim araçlarından farklı şekillerde (sahip olma veya sahip olmayıp emek ile çalışma) yararlanmasına bağlıdır (Politzer, 1974: 206-208).

Marx’ın insanlık tarihini sınıf savaşımı tarihi olarak tanımlaması bu maddi temellere dayanmaktadır. Marx’a göre toplumlar kapitalist aşamaya gelinceye kadar ilkel komünal toplum, köleci toplum, feodal toplum aşamalarını geçirmiştir.²⁰ Kapitalist topluma da geçilmiş ve artık komünist toplum aşamasına geçilecektir. Bu aşamadan önce ara aşama olan sosyalist toplum biçimi yaşanacaktır. Nasıl ki feodalizm kapitalizme geçerken yıkıldıysa, kapitalizmde bir sonraki aşamaya geçerken yıkılacaktır. Bu zulmedilen sınıf tarafından ekonomik temellerin değişimi sağlanması amacıyla şiddet kullanılarak sağlanacaktır (Korsch; 2000: 174). Aralarındaki farkı Marx (2011: 1234) şöyle açıklar;

“Kişisel emekten doğan dağılık özel mülkiyetin kapitalist özel mülkiyete dönüşmesi, halen toplumsallaşmış üretime dayanan kapitalist özel mülkiyetin toplumsal mülkiyete dönüşmesinden doğal olarak daha uzun süreli, daha şiddetli ve daha zor bir süreçtir. İlkinde halk yığınlarının birkaç gaspçı tarafından mülksüzleştirilmesi söz konusuydu; ikincisinde ise birkaç gaspçının halk yığınları tarafından mülksüzleştirilmesi söz konusudur.”

. Elbette tarihsel materyalizm üzerine eleştiri de mevcuttur. Bunun en büyük temsilcisi ise Karl Popper’dir. Bu eleştiriler özellikle Marx’ın determinist düşüncesi etrafında toplanmaktadır.²¹ Determinizmin etkin olduğu bir diğer kavram ise yabancılaşmadır. Toplum tarihinin açıklanması için ihtiyaç duyulan tarihsel materyalizmin yanı sıra bilimsel sosyalizmin yabancılaşma kavramı da önemlidir.

Yabancılaşma

Yabancılaşma kavramının üzerinde durulmasının sebebi, eleştirilen kapitalist toplumun içerisinde baskı altındaki proletaryanın devrimi gerçekleştirmede bu mekanizmanın büyük öneminin olmasıdır. Yabancılaşma esasen insanın doğası gereği gerçekleştirdiği eylemler arasındaki bir ilişkinin sekteye uğramasından kaynaklanır. Modern toplumda birey var olduğunu ancak doğa üzerindeki hâkimiyeti ve ona

²⁰ Bu toplum şekillerinin maddi biçimleri için ayrıca bkz: (Marx ve Engels, 1977)

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: (Popper, 1989: 100-109)

hükmetme kabiliyeti ile anlayabilir.²² Bunun aksine bir işçi ürettiği ürünün(ki artık bu bir metadır) kendi emeğinin bir sonucu olduğunu kabul edemez. Bunun sebebi ise ürettiği ürünün kendisine ait olmaması ve bu ürünü kendisinin kullanamayacak olmasıdır. Marx’a göre işçi emeğini kapitaliste satar ve böylece emek tüketim malı haline gelir. Böylece ürün üreticiden bağımsız bir varlığa dönüşür. Böylece ne ürünün ne de emeğinin gerçek karşılığını alabilir. Bunun etkisiyle de ürüne yabancılaşma ortaya çıkar.

Marx sermayeyi açıklarken asıl değindiği noktada budur. Yabancılaşma ilkel birikim biçimlerinde neden ortaya çıkmamıştı? Bu Marx (2010: 1232)’ın ilkel birikim ile sermayeyi ayırış biçimine bakılarak açıklanabilir;

“İlkel birikim, köleler ile serflerin doğrudan ücretli-emekçiye dönüşmediği ve böylece sadece bir biçim değişikliğine uğramadığı sürece, doğrudan üreticilerin mülksüzleştirilmeleri, yani sahibinin emeğine dayanan özel mülkiyetin ortadan kalkması anlamına gelir. ... Elbette bu küçük üretim tarzı, kölelik, serflik ve diğer bağımlılık durumlarında da mevcuttur. Ama bunun gelişip serpilmesi, tüm enerjisini serbest bırakması ve tam olarak klasik şeklini alması, ancak emekçinin kendi kullandığı üretim araçlarının özel sahibi olması ile olur; yani işlediği toprağın köylüsü ve bir hüner sahibi olarak kullandığı aletlerin zanaatçısı olması gerekir”

Böylece her birikim tarzının sermaye olarak tanımlanamayacağından bahseder ve yabancılaşmanın neden kapitalist toplumda ortaya çıktığına cevap vermiş olur. Bunun başka bir nedeni de insanların, üretim araçlarına hür olarak erişebilme imkânının olmamasıdır. Bu kapitalist toplumla mümkün olmuştur. XIX. yüzyılda bile dünyanın bazı yerlerinde üretim araçlarını (tarımda) kullanabilme söz konusuydu. Ayrıca kapitalist toplumda her kapitalist diğer kapitalistin işçilerini birer tüketici olarak görür ancak buna feodal toplumda rastlanamazdı (Mandel ve Novack, 1975: 29-34). Bu durum bir yandan iki toplum arasındaki ekonomik farklılığın sonuçlarını açıklarken diğer yandan üretim oranlarının farklılığının da sonuçlarını açıklar.

Tüm bunların yanı sıra yabancılaşmanın oranı, sermayenin artması ve işçinin daha fazla üretmesiyle doğru orantılı olarak artar. İşçi ne kadar çok üretirse o kadar çok yabancılaşır. İşçi daha fazla ürettikçe ve ürün işçinin bir parçası olmaktan çıktığı ölçüde kökenini - özünü artık kendisini üreten işçiye değil onu satın alan sermayedarın isteğine borçlu olur. Böylece emek önemsiz duruma gelir. Zamanla ürün emeği yansıtmamaya başlar. Bundan dolayı emeğe yabancılaşma gerçek halini bulur (Marx, 2011: 177-178).

²² Bu ifade doğaya zarar verme anlamında değil doğadaki zorluklara karşı mecburi olarak üretme anlamında kullanılmıştır.

Kısaca zenginlik ve mallar dünyası ne kadar büyür ve üretim dünyası ne kadar evrensel boyuta gelirse, birey o kadar parçalanmış duruma gelir (Bottigelli, 1976: 207).Marx’a göre yabancılaşma durumunun ortadan kalkması sadece özel mülkiyetin böylelikle sermayenin ortadan kalkmasıyla çözülebilir.

Görüldüğü gibi sosyalizm siyasi bir ideoloji olarak temellerini iktisadi çözümlemelere dayandırmaktadır. Sosyalizmin kapitalizme alternatif olarak sunulmasındaki esas iddia iktisadi çözümlemelere bağlıdır bu nedenle sosyalizmin ekonomiye bakışını ve sunduğu alternatifleri incelemek yerinde olacaktır.

1.2.2. Sosyalizmin Ekonomiye Bakışı

XIX. yüzyılda gerek bazı bölgelerde işçi sayısının artması buna bağlı olarak ücretlerinin düşürülmesi gerekse diğer bölgelerde makinelerin işçilerin yerini almaya başlaması bir tehdit unsuru olarak görülmesi kapitalizme karşı tepkinin ekonomik yönden büyümesine sebep oldu. Bununlar beraber daha önceleri iş güveliği olan ve üretime doğrudan katılan kişiler artık işçi olarak doğrudan iş güvencesi altında değildiler. Bu durum kapitalizme alternatif bir ekonomik sistemin gerekliliğini ortaya koymuştur.

Sosyalizmin Ekonomi Teorisi

Sosyalizmi iktisadi anlamda incelemeden önce kapitalist üretim biçimini ve mülkiyet kavramının ekonomik önemini ortaya koyma zaruridir. Yine bölüştürme esaslarının belirlenmesi sosyalizm adına oldukça önemlidir. Bu nedenle özellikle bu üç konuya hiç değilse değinmek planlı ekonomi bölümünün pürüzsüzlüğü açısından daha makul olacaktır.

Kapitalist toplum üretim araçlarının özel mülkiyet, mübadele ve gelirin toplumun belirli bir sınıf içinde dağıtılması ve bireysel emeğin genelleştirilmiş olmasıyla işler. Böylece ürünün üzerindeki ekonomik çekicilik sadece kullanım değeri değil aynı zamanda mübadele değeri de taşır. Kapitalizm mübadele değeri ile başlar ve onunla biter. Mübadele değeri aslında para, kredi gibi tüketilemeyen bir değerdir. Kapitalist ilişkiler bütünüünün amacı ürünü kullanmak değil aksine mübadele etmektir. Bu da toplumsal anlamda bir tür fetişizmdir. Mübadelenin en basit biçimi takas olmasına karşın kapitalizm bu şekilde değil sermaye ile var olur (Hap-mspter-Monk,

2004: 653). Buradan hareketle her ürünün meta olarak iki değeri olur.

İlk olarak bahsedilen kullanım değeri maddi değeri ifade ederken, mübadele değeri ise onun üzerindeki harcanmış emeği ifade eder. Bir ürün meta olarak mübadele değeri olmadan kullanım değerine sahip olabilir. Bunun en büyük örneği tabiat ürünleridir. Mübadele değerinin olması o ürünün kullanım değerinin zaten var olduğunu gösterir. Tüm bu nedenlerle Mübadele değerinin ölçüsü; emek-zaman'dır. Para bu ürünlere bir fetiş niteliği verdiğinde ardındaki emek unsuru anlamını yitirir (Kazgan, 2000: 305-306). Böylelikle Marx kâr'ı emek sömürüsü olarak niteler. Mübadele değeri göz ardı edilecek kullanım değeri ile ölçüsü belirlenen ürünlerden elde edilen kâr Marx'a göre emek sömürüsüdür²³.

Tüm bunların yanı sıra artık değer ile edilen kârın bir kısmı ile sermayeci tarafından ya yeni üretim araçları ya da fazladan işçi alınır. Böylece üretim daha da arttırılır. Diğer kısmı ise önceki sermayeye eklenerek birikim yapılır (Satlıgan, 2008: 41). Böylece yeniden üretim sermayeyi arttırmaya yönelik bir eylem olarak gerçekleşir. Elbette tüm bunların ortak nedenini mülkiyet oluşturur.

Kısaca açıklayacak olursak; mülkiyetin sosyalizmin adına önem arz etmesi üretim araçlarının mülki değerlerinden kaynaklanır. Üretim araçları ile emeğin birleşimi sonucu tüketim malları ortaya çıkar. Bu nedenle esas önemli olan tüketim malları üzerindeki mülkiyet haklarının değil üretim araçları üzerindeki mülkiyet haklarının değiştirilmesidir. Bunun nedeni tüketim mallarının herhangi bir şekilde yeniden üretime katkısının olmayışıdır. Aynı zamanda böylesi malların ortak mülkiyet hakkı altında herhangi bir değer ifade etmeyişiştir (Mises, 2007: 15-21). Ayrıca tüketim mallarına sahip olma durumu dağıtılabılırken üretim araçlarına sahip olma durumu dağıtılamaz.

Sosyalizm işte bu üretim araçları üzerindeki sahipliği, belirli gücün hâkimiyeti yerine tam anlamıyla toplumun mülkiyetine dolaylı olarak devletin kendisine verilmesi gerektiği inancı taşır. Bu üretim araçlarının devlete aktarılması yavaş bir şekilde işlemektedir. Öncelikli olarak bu üretim araçları üzerinde hak iddia eden üretim aracı sahiplerinin hakları sınırlandırılır ve devletin bu araçlar üzerindeki hakları ise genişletilir. Ayrıca devlet üretim süreçlerinde de etkin hale gelerek; üretilen malın kaç

²³ Bazı iktisatçılara göre Marx teorisinde kâr olgusuna iktisadi değil metafiziki bir yorum getirmiştir. Bu nedenle iktisadi olarak doğru veya yanlış olarak yorumlanamaz.

satılacağını, ne kadar üretileceğini belirler. Böylece üretim aracı üzerinde söz sahibi olmanın herhangi bir anlamı olmaz. Üstelik üretim araçlarına sahip olmak bir yük haline gelir. Çünkü üretim araçları üzerinde kontrol sahibi olunmaz ve üretim araçlarının vergisini de vermek zorundadır. Bu açıdan bakıldığında devlete aktarılan üretim araçlarıyla oluşturulan tüketim malları kazancı toplumdaki az bir yüzdeliğe değil bütün halka bölüştürülür.

Bölüştürme esaslarının belirlenmesi tüm bu devrelerden sonra ortaya çıkan bir sorun olarak nitelendirilebilir. Temel sorun bölüştürme neye göre yapılacaktır? İlk olarak üretim araçlarının bölüştürülmesi söz konusu değildir. Yalnızca tüketim malları ve onunla elde edilen mallar bölüştürülebilir. Bölüştürme esası sanıldığı gibi aksine eşit dağılım ilkesi üzerinden hareket etmez. Eşit dağıtım ilkesi sağlıklılar ile hastalar, çalışanlar ile tembeller²⁴, yetişkinler ile çocukların eşit pay almasını kapsar. Bu durumun bir kaosa neden olacağı gerekçesi ve emek etrafında şekillenmemesi nedeniyle kesin olarak düşünülen bir bölüştürme ilkesi değildir. İkinci olarak ihtiyacına göre dağıtım/bölüştürme de olası bir tip değildir. Bunun en açık nedeni ihtiyaç kavramının ve ihtiyaç sınırlarının ne olduğunun kesin olarak belirtilememesi ve ihtiyacın ne kadarının karşılanacağını ortaya konamamasıdır. Bu yüzden uygulanabilir bir yöntem olarak görülmemektedir (Mises, 2007:153-157). Marx ihtiyacına göre bölüştürme fikrini savunmuştur, teknik konularda açıklama yapmamıştır²⁵

Bölüştürme ilkesi net olmamakla beraber bölüştürme sonrası oldukça açıktır. Bölüştürme sürecinin esas belirleyicisi mübadele etmekten geçer. Mübadele sadece takas olarak anlaşılmamalıdır. Mübadele esas itibarıyla üretim araçlarının değeri değil tüketilen malların değerinden geçer (Marx, 2004: 175)’a göre;

“... Mübadele eşit değerlerin mübadelesi olduğu ölçüde, metaların mübadelesini düzenleyen ilkeyle aynı ilke geçerlidir. Biçim ve içerik değişir; çünkü değişen koşullar altında hiç kimse emeği dışında herhangi bir şey veremez ve çünkü diğer yanda, bireysel tüketim araçları dışında hiçbir şey bireylerin mülkiyetine geçemez. Fakat tüketim araçlarının bireysel üreticiler arasında bölüşülmesi söz konusu olduğu ölçüde, meta

²⁴Paul Lafargue’ye göre ise tembellerde ücretlerden yararlanmalı. Lafargue kapitalizme karşı çıkarken onun çalışmayı kutsadığını ve bunun insan doğasına aykırı olduğunu söyler. Böylelikle kiminin görevi de ona göre tembellik etmektir. “Ne var ki, işçi sınıfı, dünyadaki tüm uygar ulusların üreticilerini bağrında toplayan o büyük sınıf, bağımsızlaşarak insanlığı kölece çalışmadan kurtaracak ve insan-hayvanı özgür bir varlık durumuna getirecek olan işçi sınıfı, ne yazık ki tarihsel ödevini unutup içgüdülerine ihanet ederek, kendini çalışma dogmasına kurban etmiştir. Cezası sert ve korkunç olmuştur. Tüm bireysel ve toplumsal yoksulluk, çalışma tutkusundan doğmuştur” (Lafargue, 2009: 19).

²⁵ Marx’ın bu görüşü ekonomiye ağırlık vermeden ve Engels ile tanışmadan öncedir. İktisadi formülasyon çoğunluklu olarak Engels’e aittir

eşdeğerlerin mübadelesindekiyle aynı ilke geçerlidir: bir biçimdeki verili bir emek miktarı, başka bir biçimde eşit bir emek miktarıyla mübadele edilir.”

Tüketim mallarından kendi payını alan kişi, ihtiyaçlarını bu mallar ile giderebilir. Teorik anlamda sosyalist ekonomi anlayışının temeli mülkiyete dayanmakla beraber üretim araçlarının devlete devredilmesi esastır. Böylece tüketim malları üzerindeki burjuva hakkının ilgası gerçekleşerek bölüşme sürecine girilir. Bu bölüşme süreci de mübadele unsurlarıyla bağdaşmış haldedir. Kişi elinde bulundurduğu payını bir başka emek dengiyle değiştirebilir.

Bu ekonomi teorisinin uygulama da tüm hatlarıyla gerçeklemesi olağan görünmemektedir. Çalışmanın konusu gereği sosyalist ekonominin bir kalkınma biçimi olarak sunulması zorunluluğu vardır. Bu nedenle sosyalist planlama konusunu işlemek gerekmektedir.

Sosyalist Planlama

Öncelikle planlı ekonomi Sovyet Rusya’da önceleri uygulanmış²⁶olan bir ekonomik yapı olarak oldukça önemli bir yer tutar.1929 Ekonomik buhranı olarak adlandırılan kriz kapitalizmin en büyük kriziydi. Bu krizden tüm kapitalist ülkeler etkilenirken Sovyet Rusya planlı ekonomiyi denemiş ve başarılı olarak krizden etkilenmemiştir. Sonraları John Keynes(1883-1946) bu krizlerin atlatılması adına müdahaleci ekonomi şeklini öne sürmüştür. Bu keynesyen ekonomi diye tabi edilen müdahaleci ekonomi bir bakıma kapitalizmin sorunlu parçalarını kısa süreliğine çıkarıp yerine yeni parçalar getirmiş böylece kapitalizmin sürekliliğine katkı sağlamıştır. Bunun ardından özellikle Fransa bu müdahaleci ekonomiyi uygulamıştır. Bu müdahaleci ekonomi plan’ı içerir.

Planlı ekonomi her ne kadar sosyalizm ile mutlak bağlılık içinde görülse de, doğrudan doğruya planlı ekonomi sadece sosyalizmin unsurudur diyemeyiz. Sosyalist programda olmayan ülkelerde bile bir süreliğine planlı ekonomi kullanılmıştır. Zaten belirtildiği gibi Sovyet Rusya bile planlamaya devrimden tam 12 yıl sonra başlar ve bu süre içinde Devlet Kapitalizmini kullanır. Tüm bu nedenlerden dolayı “planlı ekonomi” yerine “sosyalist planlama”²⁷ söz öbeğini kullanmak daha yerinde olacaktır. Planlı

²⁶ Sovyet Rusya’da planlı ekonominin uygulanmadığı görüşünü benimsemiş iktisatçılarda vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Nove, 1991: 86)

²⁷ Korkut Boratav’ın deyimiyle. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Boratav, 1973)

ekonomi sosyalizmin olmazsa olmazı olsa da, planlı ekonomi sadece sosyalist planlamayı işaret etmez.

Sosyalist planlama sosyalist ekonominin temel unsurudur. Planlama, sosyalist ekonomi biçiminin kendiliğinden değil aksine bilinçli ve örgütlenmiş toplumun bilinçli gelişme iradesidir. Böylece iktisadi yasalar insan iradesi altına bırakılmıştır. Bu nedenle de her ülke sosyalist bir devrimden sonra mutlaka sosyalist planlamanın yaratılmasını sağlar. Plânlama yoluna gidilebilmesi için öncelikle sosyalist üretim ilişkilerinin belli bir ölçüde ortaya çıkmış bulunması gerekir. Kısaca planlı ekonomiye geçebilmek için sosyalist ilkeleri elinde bulunduran bir kesimin iktidara sahip olması gerekir. Bu iktidar kapitalist üretim ilişkilerini sonlandırarak tüm ekonomik faaliyetleri devlet mekanizması altına alır. Tüm iktisadi hayata müdahale eder (Çelebican, 1974: 594). Bu durumda planlamanın keskin ve karşı konulmaz yasalara dönüşmemesi olanaksızlaşır. Devletin bu müdahalesi iktisadi ilişkilerde planlamadan bağımsız hareket edilemeyeceğini ifade eder.

Sosyalist planlama iktisadi hedef ve yöntemlerin belirlenmesinden oluşur (Wilczynski; 1974: 33). Sosyalist planlama bir model olarak ele alındığında iki unsurdan oluştuğu söylenebilir. Bunların ilki plan inşası ikincisi ise planın uygulanmasıdır. Plan inşası planın kısa vadeli mi (yıllık gibi) yoksa uzun vadeli mi (5 yıllık gibi) olacağını kararlaştırılma aşamasıdır. Bu aşama siyasal iktidarın ekonomik amaçları doğrultusunda sonuca varılarak gerçekleşir. Sosyalist ekonomi amacını taşıyan kalkınma biçimi sanayileşme, ekonomik bağımsızlık ve ekonominin modernleşmesini içerir. Böylece sosyalist üretim biçiminin gelişmesini amaçlar. Plancılar, plan stratejileri oluşturulduktan sonra sürece dâhil olurlar. Bu süreç bir yandan yatırım, tüketim, ihracat-ithalat tutarlarının, bir yandan da milli hâsıladaki tarım, sanayi, üretim malları dağılımının 10-20 yıllık dönemde göstereceği değişimi tespit etmeyi kapsar (Boratav, 1973: 19-24).

Kısaca sosyalist planlama, örgütlenmiş bir toplumda tüm ekonomik gelişmeleri izlemek ve bu örgütlenmiş toplumun bu gelişmeleri iradesi altına alması olarak açıklanabilir. Elbette ileri aşamalarda sosyalizmin esası olarak devlet müdahalesi artık gereksiz bir hal alır. Devlet gücü ekonomiyi yeniden inşa etmiştir (Mises; 2007: 70). Sosyalist planlamanın tüm unsurları liberalizme göre birer baskı aracı olarak

nitelendirilebilir. Böylece devlet müdahalesi en yüksek noktaya çıkarılır.

Plan inşası ve planın uygulanması, sosyalist planlamanın temelini oluşturmaktadır. Ayrıca hedefleri açıkça ortaya koymayı ve bu hedefler doğrultusunda hareket etmeyi içerir. Sosyalist planlama serbest piyasa ekonomisine karşı olarak, sermayenin hem ülke içinde serbest dolaşımını hem de uluslararası düzeyde dolaşımının engellenmesini hedefler. Ülke içindeki planlama, sosyalist ekonomi teorisi kapsamında belirtildiği gibi, üretim süreci sonucunda malın nasıl ve ne kadar üretileceği ve kaç satışacağı gibi unsurlar ile ilgilidir.

Görüldüğü gibi sosyalizmin iktisadi olarak sunduğu bu alternatif ekonomik biçimin uygulanabilmesi, devlet algısı ile doğrudan ilişkilidir. Salt iktisadi bir ideoloji olmaması gerekçesiyle de politik anlamda devlet ve demokrasi görüşlerini incelemek yerindedir.

1.2.3. Sosyalizmde Devlet ve Demokrasi

Sosyalist ideolojiye göre devlet toplumdan ayrılmış bir biçimdedir. Devleti toplumdan ayrılması Marxizm'in demokrasi ifadesinin temelini oluşturur. Sosyalizm için demokrasi geçmiş bütün devlet biçimleriyle kopuşu temsil eder. Bunun yanı sıra demokrasi mecburi olarak temsilidir. Burjuva toplumunda en erişkin biçimde bulunan devlet toplum ayrılığı demokrasiden daha ileri bir biçime izin vermez. Böylece toplumun kendi aralarında sürdürdüğü bir etkinlik yerine burjuvanın kendi sorumluluğu olur. Bu yüzden burjuva demokrasisi pasiftir (Savran, 1987: 54-55). Aynı nedenle devlet ve demokrasi anlayışı birbirine bağlıdır.

Devlet anlayışı

Marx doğrudan devlet üzerine detaylı bir analiz yapmaktan kaçınmasına rağmen sosyalist ideoloji içinde devlet üzerine sabit bir anlayış olduğu açıktır.²⁸ Buna göre tüm kaynaklarda da belirtildiği gibi devlet bir baskı aracı olarak görülür. Devlet,

²⁸ Esasında Marx'ın devlet anlayışının temeli Simon'a dayanır. "İki filozofun üzerinde birleştikleri bir başka nokta: Devlet ile ekonomik toplum arasındaki münasebetlerde ekonomik topluma tanındıkları öncülüktür. Saint-Simon'a göre, ekonomik toplumu yönetmek için devlete ihtiyaç var. Ancak çalışanlar iş başına geçtikten sonradır ki, devlete lüzum kalmaz. Şahısların idaresi yerine eşyanın yönetimi geçer. Marx'ın tutumu da bu anlayıştan pek farklı değil. Ona göre de somut olan yalnız toplumdur. Devlet olayların zorladığı bir soyutlamadır. Devleti yaratan toplumdur, toplumu yaratan devlet değil. Demokraside, devlet hâkim unsur olmaktan çıkmıştır" (Meriç, 1967: 106).

altyapı ve üstyapı kavramlarıyla doğrudan ilişkilidir. Buna göre Ekonominin dönüşüm biçimleri hukuk ve devlet gibi üstyapı unsurlarını dönüştürmektedir. Marx ve Engels bu dönüşümleri açıklarken olasılıktan bahseder. Devlet iktidarının ekonomik gelişme üzerindeki karşı etkisi üç şekilde görünebilir. Ya aynı yönde etkide bulunur. O zaman işler daha çabuk yürür. Ya da ekonomik gelişimin tersi yönde etkide bulunur. O zaman, günümüzde bütün büyük toplumlarda olduğu gibi, belli bir süre sonra iflas eder. Nihayet, ekonomik gelişmenin kimi yollarını tıkayıp kimi yollarını açabilir. Böyle bir durum, sonuçta, yukarıda anılan iki olasılıktan birine bağlanır. Şu kesindir ki ikinci ve üçüncü durumlarda, siyasal iktidar, ekonomik gelişmeye ağır zararlar verir ve yığınla enerji ve malzemenin çarçur edilmesine yol açar (Marx ve Engels, 1977a: 61).

Sosyalist ideolojide devletin var olması sınıf çelişkilerinin uzlaşmazlığının belirtisidir. Eğer belirli sınıflar arasında ekonomik temelli çıkar çatışmaları olmasaydı bu çatışmayı belirli aygıtlarla engelleyecek bir devlet olmazdı. Buradan hareketle devletin birinci görevi bu çatışmaların ortasında kendini yaratan sınıfa varlığını adanmak ve diğer sınıf için de baskı kaynakları aramaktır (Lenin, 1978: 15). Bunun yanı sıra Marx'a göre devlet toplumun üzerinde yükselen bir toplum parçası olmakla beraber, hiçbir zaman gerçek toplumun içinde olmamıştır (Lefebvre, 1976: 139).

Burjuvazi, devlete ve onun korumakla yükümlü olduğu topluma büsbütün karşı olmasına rağmen, devlet ilk olarak burjuva toplumsal düzenini güvence altına alır. Devlet ve burjuvazi her ne kadar birbirlerine tam olarak düşman görünseler de aksine birbirlerini tamamlarlar. Burjuva düzeninde bireylerin özgürlüğü ile ticaret ve yabancılaşmış emek özgürlüğü birbirine karıştırılır. Ve devlet işte bu özgürlüğü onaylar (Marx ve Engels, 1976: 367). Marx devleti, kendi dışındaki belirli güçlere ve güçlülere tabi olan bir ajan, araç veya tutulan bir kurum halinde tanımlamaktan ziyade kendi çıkarları ve amaçları olan bir kurum olarak görmektedir. Ayrıca Marx devleti, kurnazca ve kapsamlı bir biçimde kurulmuş devlet makinesi ve yarım milyonu bulan orduya eklenmiş yarım milyonluk memurlar ordusu,"(Bottomore, 2005: 133) olarak ifade eder.

Engels baskı aracı olarak kullanılan silahlı güçlerden bahseder ve bunları burjuva sınıfının varlığının savunucuları olarak betimler. Daha da ilerleyince Althusser(2014, 50-56)'e göre, devlet baskıcı bir araç olarak dinsel, ailesel, hukuki, siyasal, sendikal ve kültürel olmak üzere ideolojik aygıtları vardır. Devlet bu ideolojik

aygıtlarıyla toplumun hiçbir şekilde örgütlenmesine ve birleşme gücüne hâkim olamamasına neden olur. Aynı zamanda devlet iktidardaki sınıfların sınıf mücadelesi siyasetini uygular. Tüm bunlarda devletin egemen ideolojisi tarafından sağlanır. Marx'a göre, sınıflar arası çatışma herhangi bir uzlaşma olmaksızın devam eder. Eğer aralarında bir uzlaşma yolu olabilseydi, devlet varlığını sürdüremezdi. Uzlaşmanın imkânsızlığı sonucu proletarya ezici bir güce karşı gelerek örgütlenecek ve devletin temelindeki tüm aygıtlara sahip olacaktır. Sonuçta proletarya diktatörlüğü devletin bir baskı aracı olduğu geçeceğinden hareket eder ve sınıf mücadelesi gerçeğinin bir uzantısı halini alır (Atalay, 1978: 37).

Devlete yöneltilen tüm bu eleştirilerin yanı sıra sosyalizm tam anlamıyla devlet kurumunun yeniden yorumlanmasına dayanır ve devletin tüm araçlarıyla birlikte daha da sertleştiği bir biçim alır. İlk olarak proletarya diktatörlüğünden bahseder Marx. Bu dönem sayıca az olan ve geçmişte ezen sınıfın, sayıca çok olan ve ezilen sınıf tarafından ezilmesi anlamını taşır (Bakunin, 2012: 32). Sosyalizm aşaması ise eşitliğin olduğu ve ezen/ezilenin olmadığı bir devlet anlayışını betimler. Bu dönemde ezen ve ezilen olmamasına rağmen bir baskı aracı olarak devlet kullanılır. Öyle ki tüm kaynakların en üstünde yer alması diğer tüm kurumlar üzerinde hak ve söz sahibi olduğunu kanıtlar. Üretilen değerlerin hepsi birçok kanal aracılığı ile devlete bağlıdır.

Görüldüğü gibi sosyalizmin devlet görüşü sosyalizm olmadan bir baskı aracı olarak yorumlanırken sosyalist devletin baskı biçimini bir basamak olarak açıklar. Sosyalist düzende daha önce bahsedildiği gibi devletin planlama üzerindeki baskıcı hali aslında tüm topluma yansır. Böyle bir toplumda özgürlük yollarının aranması sonucu yine sosyalist baskı yasalarına ulaşılır.

Demokrasi

Sosyalizmin demokrasi anlayışı Marx'ın analizlerine dayanmaktadır. Marx'ın düşüncesine göre gerçek demokrasi günümüzde var olan demokrasi değildir. Daha çok Atina demokrasisine benzer. Burjuva toplumun delegelerle politik inşasındaki süreçler farklı fikirlerin varlığını ve bu fikirlerin ikililiğini kabul eder. Bu ikilik gerçek demokrasiye yakınlaştıran önemli bir etkidir. Seçim reformu sadece bir soyut politika olarak çözümsüzlüğe mahkûmdur (Smith, 2005: 140). Böylece Marx burjuva politikasının gerçek demokrasiden uzak olduğunu, demokrasi görüntüsünün ise soyut

bir politikadan ibaret olduğunu iddia eder.

Temelde Marx demokrasiyi reddetmez. Liberal düşüncenin dışında görür. Marx'a göre demokrasi, siyasal alanda özgürlüğü koruyan ancak ekonomik özgürlüğe karşı imtiyaz tanımayan bir olgudur. Bu tanım burjuva demokrasisi içindeki tanımıdır. Marx'a göre, gerçek demokrasi bireylerin toplum dışında sayılmadıkları, aksine tam merkezinde tutulduğu devlet biçimlerinde ortaya çıkabilir. Bununla beraber Marx demokrasi ile bağdaşık uyum toplumunu, kuvvetler ayrılığını ve yargı güvencesinin burjuva toplumunda gerçekten olabileceği düşüncesini reddeder (Ateş, 1991: 94-95). Buradan hareketle Marx özgürlüğü sadece ekonomik alanın değil aynı zamanda siyasal alanın da olgusu olarak görür. Özgürlük doğuştan sahip olunan bir değer değil değişme ve bilinçlenme ile ilgilidir.

Sosyalizm demokratik bir düzendir demek oldukça zordur. Bunun sebebi demokrasi kavramının ifade ediliş biçimlerinin farklılığıdır. Tilly (2007: 83-90)'a göre sosyalizmi benimseyen devletler demokratik faaliyetlerde bulunmamaktadır. Bunun sebebi de yukarıda bahsedilen demokrasi algısının farklılığıdır. Bu burjuva demokrasisi ve proletarya diktatörlüğü arasında geçen bir demokrasi tartışmasıdır.

Marx'a göre burjuva demokrasisi sadece bilimsel bir demokrasidir. Gerçek demokrasi yeniden inşa edilmek durumundadır. Burjuva toplumu demokrasi kavramının içeriğini boşaltmıştır. Bu bakımdan burjuva demokrasisi dengesiz bir rejim biçimidir. Özgürlükten hareket eder ancak özgürlük alanını kısıtlar. Emekçi sınıfın oy kullanma hakkı vardır. Oysa oy pusulalarıyla sadece şu ya da bu efendi arasından seçim yapar. Kendini kimin yöneteceğine karar verme bir özgürlük olarak anılamaz. Siyasal demokrasi gerçek özgürlük demek değildir. Gerçek demokrasi sadece insanlar arasında gerçek özgürlüğün ve eşitliğin sağlanacağı sınıfsız bir toplumda anlam kazanır (Göze, 2013: 84-85). Marx tıpkı sosyal demokratların yaptığı gibi siyasal ve ekonomik alanlarda da demokrasi kavramlarını birbirlerinden ayırır. Elbette yorumlama biçimleri farklıdır. Marx'ın bu ekonomik demokrasisi temel olarak eşit bir yapının tasviridir. Burada esas olan demokrasi olgusunun kendisi değil ekonominin belirleyici olduğu durumlarıdır. Gerçek demokrasi kapitalizmin yıkılmasıyla sağlanabilecektir.

Demokrasi ve diktatörlüğün kesin şartlarla ayrıldığını düşünmek sosyalist düşünceye göre yanlıştır. Sonuçta aynı devlet düzeni toplumdaki belirli bir sınıf için

diktatörlük olarak adlandırılırken, diğer sınıf için demokrasi olarak adlandırılabilir (Göze, 2013: 86). Kısaca sosyalizm demokrasiyi her zaman burjuva düzeninin bir parçası olarak indirger (Keane, 1994: 56). Ayrıca Marx'a göre proletarya diktatörlüğü demokrasi ile asla çelişmez. Proletarya diktatörlüğü devrimi bir azınlığın istikrarsız halka dayatma girişimi bulunduğu anlamına gelmez, aksine halkı korunmasız bırakan ve geçmişte halk üzerinde baskı kuran ve halka karşı olan engellerin kaldırılması anlamına gelir (Schumpeter, 1996: 236). Bunun yanı sıra sosyalizmde devlet mülkiyeti, işgücü ile üretim araçları arasındaki ayrımı kesin sınırlarla çizmemiştir. Sosyalizmde toplumun ve üretimin örgütlenmesi ve yönetimi hala uzmanlık işidir. Böylece üreten-yöneten ayrımı daha saydam olsa da hala vardır (Yörükoğlu, 1999: 268). Bu yüzden çoğunluğun yönetimi olan demokrasi geçerlidir.

Sosyalizm ekonomik, devlet ve demokrasi bağlamında bu şekilde açıklanabilir. Bunun yanı sıra sosyalizm tek başına sol ideolojiyi açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bunun sebebi ise küresel anlamda değişen toplum ve buna bağlı olarak siyasettir. Değişen siyasette modern anlamda sol, bir Sosyal Demokrasi ifadesi olarak kullanılması oldukça yaygındır. Gerek Sovyet Rusya'nın çöküşü, gerekse liberal ekonominin farklı stratejilerle yaygınlaşması bu durumun sebepleri arasındadır. Aynı zamanda sosyalist bir tanımlama arkasında her zaman sosyalist unsurları barındırmaz. Başka bir ifadeyle kendine sosyalist diyen herkes tüm unsurlarıyla sosyalizmi benimsemiş demek değildir. Örneğin ekonomik anlamda eşitsizliğin temelini üretim araçları üzerindeki hâkimiyet olarak tanımlamıyor olabilir. Bu tanımlamama onu sosyalizm çözümlerinden de uzaklaştırmış olur. Sosyalizm, liberalizm gibi eklektik bir yapıya değildir. Bu nedenle sol ideolojiyi incelerken sadece sosyalizmi ele almak çalışmanın kapsamını daraltacaktır. Bunun yerine gerçek anlamda sosyalizmden daha ılımlı bir ideoloji olan Sosyal Demokrasiyi incelemek gerekmektedir.

1.3. SOSYALİZMDEN SOSYAL DEMOKRASİYE İDEOLOJİK DÖNÜŞÜM

Sosyal Demokrasi, sosyalizm gibi çatışmadan hareket etmez. Her ne kadar sınıf farklılıkları üzerinde dursa da bu durumu bir çatışma olarak algılamaz. Sosyal Demokrasi işçi sınıfına ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi haklar tanınarak onların tüm bu ekonomik, kültürel ve siyasi durumlarının iyileştirilmesi esassından hareket eder (Toprakoğlu, 1987: 118). Bu bağlamda sosyal demokratlar sosyo-ekonomik ve

demokratik reformların burjuva demokrasisi içinde mücadele ederek siyasal gücü ele geçirmeyi amaçlar. Siyasal gücün ele geçirilmesi ise seçimler ve toplumsal iradeye dayanır (Emrealp, 1991: 64). Bu anlamda Sosyal Demokrasi, kapitalist sürecin içerisindeki iki farklı sınıfın farklarına rağmen, bu farkların azaltılarak ve denge kurularak işçi sınıfının toplumsal alanda üretim araçları üzerinde sosyalleşmesini amaçlar (Toprakoğlu, 1987: 119).

Üzerine oldukça tartışılan ve sürekli olarak ısrarla sosyalizmden ayrılan noktaları vurgulanan ve bu noktalar üzerinden hareketle temelleri oluşturulan bir ideoloji olarak Sosyal Demokrasi, kapitalist sistemde varlığını sürdürür. Kapitalizmin belirli liberal İlkeleri haricindeki tüm değerlerini kabul eden Sosyal Demokrasi, sosyal adalet kavramını barındırmaktadır. Sosyal Demokrasi gerçekçi bir alternatif olarak demokratik sınırlar içerisinde sol hükümet oluşturabilme arzusu taşır. Bu yönüyle de sosyalizmden ayrılır. (Sassoon, 2010: 49).

Sosyal Demokrasinin öncelikle kapitalizmin ezici güç olması ile herhangi bir sorunu yoktur. Bununla birlikte Marxizm'in üretim araçlarının güç unsuru yaratmadığı bir toplum arzusu tezine de taban tabana zıttır. Bu nedenle komünizm anlayışından metot sosyalizm anlayışından da ekonomik anlamda farklıdır. Sosyal Demokrasiye göre diyalektik gereği eski toplumlar tamamen yıkılmazlar. Yıkılacağına olan inanç topluma zarar verir (Kemalist Yeni Düzen, 1969: 56).

Sosyal Demokrasi sosyalizmden olduğu kadar liberalizmden de belirli ilkeler bakımından farklıdır. İlk olarak Sosyal Demokrasi liberalizmin serbest pazar ekonomisine karşı çıkar. Liberalizm devletin ekonomiye müdahale etmesine karşı çıktığı kadar, işçilerin sendikalar aracılığıyla pazar ekonomisine müdahale çalışmalarına da karşıdır. Bununla birlikte liberalizm düzenin hiçbir müdahale olmaksızın görünmez el yardımıyla zaten sağlanacağını ifade eder. Sosyal Demokrasi devlet konusunda daha az radikaldir. Sosyal Demokrasiye göre ise, 1929 büyük buhranı görünmez elin her zaman işe yaramadığını gösterir (Kamalak, 2013: 13).

Sosyal Demokrasi liberalizme sadece serbest piyasa ekonomisi bağlamında değil aynı zaman özgürlük anlayışına da karşı çıkar. Liberalizme göre, demokrasinin ve belirli hakların kapsamını sadece siyasi özgürlük ile sınırlar. Kendi kendini denetleyen piyasa ve özel mülkiyeti demokrasinin karşılığı olarak tanımlar. Sosyal Demokrasi,

demokrasinin hem toplumsa hem de ekonomik alanları kapsaması gerektiğini savunur. Bunun için de gelirin adaletli bir biçimde dağıtımında demokrasinin etkili olması gerektiğini savunur (Meyer ve Hinchman, 2015, 12).

Sosyal Demokrasi toplum ve ekonomiyi bağdaştırıcı bir metot kullanarak ıslah etmek, siyasi demokrasiyi topluma yaymak amaçlarını taşıyan bir ideolojidir. İktidar kanalının düzgün işlemesi, sosyal demokrat ideolojiye göre demokrasinin görevleri arasındadır. Ayrıca mevcut hukuksal özgürlüğün sadece siyasal demokrasinin alanı olduğunu ifade eder (Schmidt, 2002: 155). Bu siyasal demokrasi yeterli değildir ve ekonomik olarak bir özgürlüğün gerçekleşmesi gerekir. Sosyal Demokrasi bu iki unsur arasında bir denge oluşturmaya çalışır. Bu yüzden ekonomi, toplumsal bir temele sahip olmak zorundadır (Meyer ve Hinchman, 2015: 406). Sosyalizmden farklı olarak var olan düzen içerisinde gerçekleşmelidir.

Tüm bu nedenlerden dolayı ve en önemli kavramlarından olan “sosyal adalet” doğrultusunda Sosyal Demokrasi, serbest pazar ekonomisine karşı uzak durur. Sosyal Demokrasi bir denge ve sınıflar arasında uzlaşma sağlamayı amaçlar. Kısaca tüm ayrımları ve adaletsizliği mevcut sistem içerisinde çözme arzusu taşır. Elbette tüm bu özelliklerinden dolayı Sosyal Demokrasi kimi sosyalistlerce bir ihaneti simgeler.²⁹ Bahsedildiği üzere sosyalizme göre bu adaletsizlik sadece örgütlü olarak kapitalizmin çöküşüyle sağlanabilir.

Sosyal Demokrasi üç temel değer barındırır diyebiliriz. Bunlar özgürlük, adalet ve dayanışmadır. İnsanın kendi yaşamını kendisinin belirlediğinin ifadesi olarak özgürlük sadece sosyal açıdan haklarının yeterince korunduğunu düşünen insan eylemidir. Ve bu eylem bir başkasının özgürlük sınırları içerisinde biter. Bu nedenle Sosyal Demokrasi bu hakları korur (Hamburg Programı, 2007: 5). Sosyal Demokrasi özgürlük kavramına oldukça büyük önem verir. Sosyal Demokrasiye göre insanın kendi üzerindeki özgürlüğü sağlanmalı ve güvenceye alınmalıdır. Böylece özgürlük siyasal kararların demokratik olarak alınmasının şartı olur (Gombert vd., 2010: 17). Diğer bir değer ise adalettir. Adalet eğitim, iş gibi alanlarda eşit katılım ve eşit erişim anlamına gelir. Bu yüzden gelirlerin, servetin ve gücün dağılımında eşitlik başat unsurdur (Hamburg Programı, 2007: 5). Adalet bir değer olarak maddi olan ve olmayan malların

²⁹ Michel Rocard’ın deyimi ile “Sosyal Demokrasi, Marxizm’e kuramsal ve devrime siyasal bir ihanet, sınıfların işbirliği ve enternasyonalizmden kopma demektir”(Kışlalı, 1998: 92).

paylaşımını içerir. Sosyal Demokrasi tam anlamıyla bir adalet açıklamasında bulunmaz (Gombert vd., 2010: 35). Son olarak dayanışma yer alır. Dayanışma ise birlik ve beraberliği ifade eder. Yine Hamburg programında yer almasına rağmen tam olarak bu kavram üzerine odaklanılmaz.

Sosyal Demokrasinin hangi tarihsel koşullar içerisinde oluştuğu ve toplumsal olarak neden ılımlı bir ideolojiye ihtiyaç duyulduğunun cevabı onun tarihsel gelişimine bakılarak verilebilir. Böylece sosyalizm ile arasındaki fark net bir şekilde görülebilir.

1.3.1. Sosyal Demokrasinin Tarihsel Gelişimi

Sosyal Demokrasi'nin tarihini ele alırken belirtmek gerekir ki kırılma noktasına kadar sosyalizm ile paralel olarak ilerlemiştir. Örneğin, Platon'un toplu yaşam koşullarını ifade etmesi ve zengin-fakir ayrımı sosyalizmin olduğu kadar Sosyal Demokrasinin de tarihidir. Bunun en önemli sebebi Sosyal Demokrasinin sosyalizmden kopmuş bir ideoloji olmasıdır. Sosyal Demokrasinin öncüleri kuşkusuz eski Marxistler veya kapitalizme alternatif arayan düşünürlerdir. Sosyal Demokrasi temel olarak bir eleştiri ideolojisi denebilir. Bu sebeple Sosyal Demokrasinin sosyalizmden hangi yönleriyle ve neden ayrıldığını, sunduğu alternatifin detaylarını açıklamak yerinde olacaktır.

Feodalizm sonrası Sanayi Devrimi ile hızlı dönüşüme uğrayan toplumsal dengeler ortaya çıkar. Teknoloji ile birlikte ağır sanayi gelişmeleri hızlanır ve sonrasında da demiryolu inşaatları hızlı bir şekilde başlar. Fabrikaların işçi ihtiyacı kırsal bölgelerdeki çiftçilerle karşılanır. Bunun sonucunda kırsal bölgelerden kente nüfus akın etmeye başlar. Nüfus hareketleriyle birlikte getto adı verilen işçi mahalleleri ortaya çıkar. Bu süreçte toplumsal bir sınıf olarak işçi sınıfı doğar (Sarıtış, 2006: 16-17). Böylece Marxizm dönemin en önemli ideolojisi haline gelir. Sonraları Marxizm'e karşı özellikle bir revizyon hareketi başlar.

Sosyal Demokrasi Marxizm'i revize etmesinin ardından kendi kimliğine kavuşmuştur. Bu revizyon ilk başlarda kapitalizme değil, Marxizm'e alternatif olarak sunulur (Cem, 1998: 69). Sosyal Demokrasinin bu parçalı yapısı ve tek bir uygulama modeli sunamaması (farklı ülkelerde farklı uygulamalar) tam anlamıyla doktrin olma özelliğinden nispeten uzaklaştırmaktadır. Sosyal Demokrasinin kendine ait ve özgün bir

ideolojisi, evrensel geçerlilik içeren bir bütün oluşturan düşünce sistemi, ideolojisi vardır. Bu ideolojik örgü, kendini zaman içinde kanıtlamış temel ilkelerden ve bu ilkeleri destekleyen temel yaklaşım biçimlerinden oluşmaktadır. Sosyal Demokrasinin ideolojisini netlikten uzaklaştıran unsur, kendi bakış açısının yanı sıra başka ideoloji ve pratiklerin çeşitli yönlerini kabul edip, geri kalanını inkâr etmesinden kaynaklanır (Cem, 1998: 43).

Sosyal Demokrasinin temelleri Owen ve Simon gibi isimlere dayandığını ifade eden düşünürler vardır.³⁰ Owen ve Simon ağırlıklı olarak sosyalizmin temellerini oluşturan isimler olarak bilinir. Ayrıca zaten Sosyal Demokrasi, eleştirel yapısı gereğince bu isimlere dolaylı olarak dayanmaktadır. Bu anlamda onun eleştirel tarihini anlamak adına sırasıyla Ferdinand Lassalle, Eduard Bernstein, Karl Kautsky’i incelemek doğru olacaktır.

Sosyal Demokrasi ilk kez XIX. yüzyılın ilk yarısında 1848’de Lorenz Von Stein tarafından kullanılır. Kavramın esas karşılığı o dönemlerde anayasal monarşi ile sosyal devlet yönetim biçiminin ortaklığını kapsar. XIX. yüzyılın ikinci yarısında ise aktif siyaset kavramına uygun biçimde belli bir siyasi partinin yönünü belirler duruma gelir. Bu yön kuşkusuz işçi hareketleri ile burjuva demokrasisinin ortaklığını içeriyordu (Schmidt, 2002: 156). Kısaca monarşi yerini burjuva demokrasisine, sosyal devlet ise işçi hareketlerine bırakmasıyla Sosyal Demokrasinin kuramsal çerçevesi oluşmaya başlar. Bunun yanı sıra yine 1840’lı yıllarda Fransa’daki işçi hareketlerini tanımlamak ve bir kimlik kazandırmak amacıyla kullanılmıştır (Şahin, 2004: 5). Bu bağlamda Ferdinand Lassalle oldukça önemli bir adım atarak Marxist eleştirinin öncülüğünü yapar.

Ferdinand Lassalle

Dönemin sosyalist düşünürleri arasında sosyalizmin hangi yoldan gerçekleşeceği sorusu oldukça yaygın bir şekilde tartışılmaya başlanır. Özellikle iki seçenek popüler biçimde taraftar toplar. Birincisi seçim, ikincisi ise savaş. Bu düşünürler arasında Liebknecht düzenlenen işçi kongrelerinde Marx’tan alıntılar yaparak sosyalizmin eski devlet yapısıyla taban tabana zıt olduğunu ve bu meselenin

³⁰ Ayrıntılı bilgi için: John Vaizey, (1972), *Revolutions of Our Times Social Democracy*, Praeger Publishers, New York: s. 20.

parlamento ile değil birebir savaş halinde sokaklarda çözülebileceği kanısını taşır. Bir diğer düşünür olan Bebel ise iki önemli noktaya değinir. İlki, işçi kavramının geniş tutulmasının gereğidir. Sayısal azalma durumunun ortaya çıkabileceğinden endişelenir. İkincisi ise, sosyalizmin devrimle mi yoksa parlamentoda bir etkinlik ile mi getirileceği sorunudur. Bu konuda Bebel'e göre şiddetin gerekli olduğu an gelecektir ancak o ana kadar parlamentoda etkinlik gösterilmelidir. Koşullar kendi doğal yollarını oluşturur (Baker ve Bora, 1988: 306). Bu düşünürlerden biri de Ferdinand Lassalle'dir.

Ferdinand Lassalle XIX. yüzyılın önemli bir düşünürü olarak Marxist eleştiriye büyük bir katkı sağlamış ve Sosyal Demokrasinin şimdiki anlamda unsurlarını ortaya atmıştır. Öncelikle Lassalle işçi sınıfının değiştirici gücü üzerinde durmuş ve kanlı bir devrime karşı çıkmıştır.³¹ Lassalle'ye göre işçilere genel oy kullanma hakkı vermek devletin yaptırım gücünü azaltacaktır.” Devletin asıl amacı, bu birlik sayesinde, bireyleri, tek tek hiçbir zaman erişemeyecekleri amaçlar, yaşam düzeyine ulaşabilecek bir duruma getirmek, birey olarak tırmanamayacakları bir öğrenim kudret ve özgürlük düzeyine ulaşmaları için gerekli yeterliliği onlara kazandırmaktır. Devletin amacı, insanlığın özgürlük için eğitilmesi ve geliştirilmesidir” (Kışlalı, 1998: 94). Oysa Marx devleti her zaman üst sınıfın baskı aracı olarak görmüş ve oy hakkı olsa bile devletin hiçbir zaman seçmenlerin arzusu ile hareket etmeyeceğini belirtmiştir (Güriz, 1998: 30-31). Böylece Lassalle Marx'ın devlet görüşünü eleştirmekle başlar. Bu eleştiri iki önemli sonuç doğurur. Birincisi Marx'ın ve sosyalizmin böyle temelden eleştirisi işçi sınıfı arasında büyük yankı uyandırması, ikincisi ise, hazırlanan Gotha programıdır. Bu program Sosyal Demokrasi ideolojinin amaç ve temelini net bir şekilde okuyabildiğimiz ilk metindir diyebiliriz. Gotha programında Lassalle'nin oldukça büyük etkisi vardı. Program özellikle Marxist çizgiden uzaklaşmayı içerir (Emre, 2013: 20). Sosyalizmin oluşum esaslarına bir alternatif niteliğinde olan bu program Marx tarafından da sert bir şekilde eleştirilmiştir.³² Program ayrıca Sosyal Demokrasinin esas unsurlarından olan adalet ve eşitlik ilkelerini içerir. Bunun yanı sıra ilk bölümündeki “Emek bütün kültürün kaynağıdır ve yararlı emek ancak toplum aracılığıyla olanaklı olduğu için, emeğin hâsılatı, eksiksiz ve eşit hakla toplumun bütün üyelerine aittir.” ifadesi oldukça

³¹ Bu düşünce biçimi olarak savaşın gerekliliğine karşı çıktığı anlamına gelir. Ayrıca ona göre zaten böyle bir devrim gerçekleşmeyecektir.

³² Bu eleştiri çoğunlukla ekonomi konusundadır. Özellikle bölüşüm konusu tamamıyla Lassalle'ye aittir ve eleştirisi daha önceki bölümde açıklanmıştır.

önemlidir. Marx’a göre ise emek bütün zenginlik kaynağı olmamakla beraber sadece doğada var olan bir gücün ifade şeklidir. Ayrıca programdaki “emeğin kurtuluşu işçi sınıfının eseri olmalıdır” ifadesi Marx’a göre bu Lassalci yaklaşım oldukça tehlikelidir ve Feodalleri işçi sınıfının karşısında göstermek saçmalıktır (Marx, 2004: 178). Programda ayrıca işçi haklarının düzenlenmesi adına birkaç talep de vardır (Kavukçuoğlu, 2003: 24);

- 1) Bütün genel ve yerel seçimlerde yirmi yaşından itibaren vatandaşlara genel, eşit, dolaysız, gizli ve zorunlu seçim ve oy hakkı
- 2) Halk tarafından doğrudan yasama. Savaş ve barış kararlarını halk vermelidir.
- 3) Herkes için askerlik yükümlülüğü, Nizami ordu yerine halk meclisi kurulmalıdır.
- 4) Basın, örgütlenme ve toplantı özgürlüklerini kısıtlayan; özgür düşünce, ifade ve araştırma özgürlüklerine sınırlama getiren tüm olağanüstü yasalar kaldırılmalıdır.
- 5) Yargı erki halka geçmelidir. Yargı parasız olmalıdır.
- 6) Halka devlet tarafından eşit ve genel eğitim sağlanmalıdır. Genel okul eğitimi zorunlu ve tüm eğitim kurumları parasız olmalıdır. Dinin özel bir şey olduğu ilan edilmelidir.”

Kısaca Lassalle işçilere genel oy hakkı verilmesinin ve programda belirtilen taleplerin sağlanması işçiler için bir kurtuluş olacaktır. Tüm bu taleplerin gerçekleşmesi halinde ücretlerde ki değişiklikler bir devrime gerek kalmadan kapitalizm içinde denge³³ sağlayacaktır. Elbette Marx ve Engels’e³⁴ göre bu dengeyi sağlamak belirli taleplerle mümkün değildir.

Eduard Bernstein ve Revizyonizm

Revizyonizm kelime anlamı olarak “gözden geçirme, düzeltme” olarak kullanılsa da Marxist gelenek içinde farklı bir kullanım amacı vardır. Özellikle sosyalist partilerden ayrılıp başka partilere geçenler veya ideolojisini değiştiren kişilere bir hafta olarak “revizyonist” kavramı kullanılır. XX. yüzyıldaki anlamı ise temelde Marxist ideolojiden yola çıkan, zaman içinde bu öğretinin bazı eksik/yanlış unsurlarını ortaya çıkaran, özellikle toplumsal düzeyde kapitalizmin yıkılacağına olan inancın zamansal yanılğı içinde olduğunu ispatlamaya çalışan kişiler için kullanılır (Özdalga, 2001: 57). İşte bu anlamıyla da Revizyonizmin kurucusu Eduard Bernstein olmuştur.

³³ Buradaki ”denge” ifadesi liberalizm’in “görünmez el” ifadesi aynı şey değildir. Liberalizmdeki bu ifade tamamıyla serbestliği ifade ederken; Sosyal Demokrasideki denge kavramı belirli koşullara (taleplerin gerçekleşmesine) bağlıdır.

³⁴ Engels farklı olarak “Fransa’da iç savaş adlı kitaba yazdığı önsözde oy hakkının işçilerin elinde bir özgürleşme aracı olabileceğini savunur” (Kışlalı, 1998: 95)

Bernstein önceleri sosyalizme, devrime ve Marxist ideolojiye sıkı sıkıya bağlıdır. Sonraları³⁵ sosyalizmin esaslarına eleştiriler yöneltmiştir. Bernstein Marxizm'in iki esasına saldırır; bunlardan biri tarihsel materyalizm diğeri ise sınıf mücadelesidir (Berman; t.y.: 8). Öyle ki Bernstein'a göre; maddi üretim metotlarının yaşamın toplumsal manevi süreçlerini ve tarihsel gelişmede üretim süreçlerinin savunulması sadece monist bir yaklaşımı ifade eder. Bu nedenle de yanlıştır. İktisadi kuvvetler³⁶ sadece yapıya göre daha belirleyicidir (Özdalga, 2001: 60). Böylelikle Marxizm'i hem determinist hem de monist³⁷ olmakla suçlar. Bu nedenle Bernstein sınıfsız bir topluma ulaşamayacağına inanır. Gerekçesi ise Marx'ın, sınıflar arasındaki çetin ayrımın olacağı inancının aksine orta sınıfın daha da belirginleşmesidir. Bernstein'a göre XX. yüzyıla girerken süregelen ekonomik gelişmeler, Marxizm'in giderek proleterleşme ve yoksullaşma tezini çürütüyordu (Emre, 2013: 22).

Bernstein sosyalist düşüncenin revizyona uğraması gerektiğine “Neue Zeit” gazetesindeki köşe yazısında değinir. Bernstein'a göre özellikle iki neden revizyonizmi mecbur kılar. Bunların ilki devrimin tüm dünyada gerçekleşeceği düşüncesidir. O ülkelerin ekonomik, toplumsal, siyasal koşullarının birbirinin aynısı olmadığını belirtir. İkinci olarak ise aydın karakterlerin farklılığına vurgu yapar. Buradan hareketle toplumsal koşulların ne ölçüde anlaşıldığını ve toplumsal organizmanın gelişim düzeylerinin farklılığını ortaya koyar. Bernstein'a göre bu iki faktör de değiştiğinden dolayı değişimlerin dikkate alınması gerekir. Tüm bunlar sosyalist zaferin tekrar düşünülmesi gerektiğine işaret eder (Bernstein, 1898: 150). Bernstein'a göre Marx yanılmıştır ve orta sınıf daralmak yerine daha genişlemiştir. Ayrıca sınıflar arası çatışma kanlı olaylara yol açmamaktadır. Marx'a yöneltilen bu tarz bir eleştirinin temelinde, IX. yüzyılın Fabiancı etkisinin olduğu açıktır.

Fabiancılar için yeni bir paragraf açmak oldukça önemlidir. Bunun sebebi Sosyal Demokrasinin unsurlarını birebir olmasa da yansıtması ve Sosyal Demokrasinin

³⁵ Burada “sonraları” ile ifade edilen partisel bir mesele olarak değil kişisel meselelerden dolayı sosyalizme olan inancın yitirilmesidir.

³⁶ Marx'ın “altyapı olan ekonomi” kavramına karşılık gelmektedir.

³⁷ Engels bu eleştiriye şöyle karşılık verir: “Herhangi bir kimse bunu ekonomik etken biricik belirleyici etkendir diyerek bozarsa, bu önermeyi anlamsız, soyut, saçma bir söze dönüştürüyor demektir. Ekonomik durum temeldir, ama üstyapının çeşitli öğeleri -sınıf savaşımının politik biçimleri ve sonuçları, örneğin başarılı bir çarpışmadan sonra yenen sınıfın koyduğu anayasalar vb., hukuksal biçimler, özellikle de bu gerçek savaşımın onlara katılanların beyinlerindeki yansımaları, politik, hukuksal, felsefî teoriler, dinsel görüşler ve daha sonra bunların dogma sistemlerine gelişmeleri- de tarihsel savaşımın gidişinde etkilerini gösterirler ve birçok durumda özellikle onların biçimini belirlerler.”(Engels, 2000: 15-16)

önemli isimlerini etkilemesi söz konusudur. Özellikle devrim yerine evrim süreçleri üzerinde durması bunu açıkça göstermektedir. Esasında Fabiancıların ideolojisi Fabianizm olarak adlandırılır. Fabianizm, İngiltere’de kurulan Fabian derneğinin geliştirdiği, toplumu devletçilik ve ahlak ilkelerine göre düzenlemeyi amaç edinen bir ideoloji biçimidir. Bu ideoloji sosyalizmin aydın çevrelerce kabullenilmesini ve genişletilmesini amaçlar. Bu nedenle de Fabiancılar tarafından sosyalizmin ikna ve kitlesel ve eğitim yoluyla geliştirilmesi beklenir. Bunun yanı sıra sosyalizme varış biçimi olarak bir devrimin şart olmadığı, bu nedenle evrimsel süreçlerin beklenmesi gerektiği savunulur. Bu evrimsel koşulların sağlanabilmesi için de devletin bu süreçlerde toplum yararına kararlar alması gerekir. Böylece devlet, Marx’ın ifade ettiği gibi ortadan kaldırılması gereken bir sınıf organı olmaktan çok, ele geçirilmesi ve sosyal refahın sağlanmasında kullanılması gereken bir araç halini alır. Bu nedenle doğrudan bir müdahale ile değil, demokratik sistem içinde mücadeleyi önerir. Fabianizm, demokratik sistem içinde mücadelenin sonucunda, üretim araçlarının topluma aitliği, milli gelirin dağıtılmasındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılması, milli ekonominin belirli bir zümrenin değil, toplumun faydasını düşünmesi ve insanlar arasında din, ırk, renk, sosyal ve ekonomik durumdan doğan farkların ortadan kaldırılması gibi çözümler sunar. Tüm bu sorunlar bir ihtilal ile değil, demokrasiyle gerçekleşmesi gerekmektedir (İpekçi, 1962: 8). Bu durumların gerçekleşmesi bir bakıma göz ardı edilen toprak unsurunun yeniden dikkate alınmasıyla da sağlanır. Marx’ın ifade ettiği değerlerden fazlasını toprakta bulmak mümkündür. Toprağın işletilmesindeki tüm süreçlerde toplumun katkısı olduğu için toprak tüm topluma ait olmalıdır düşüncesi Fabianizmde oldukça hâkim bir görüştür. Fabianizm özellikle Marx’ın belirli ideolojisine karşı çıkarak ihtilal seçeneğini ortadan kaldırmak istemiştir. İşte bu yönüyle de Bernstein özellikle Fabiancılardan oldukça etkilenmiştir. Elbette bu durum Bernstein’in ekonomik görüşüne farklı bir biçimde yansımıştır.

Bernstein’in Kantçı epistemolojisi ile Marx’ın sosyalizmi arasındaki bilimsel ilişkinin en büyük sorunlarından biri de politik ekonomidir. Bernstein’in politik ekonomik bakış açısı emeğin rolü üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu sebeple Marx’ın ekonomi teorisine tamamen karşıdır diyemeyiz. Marx’ın ekonomi teorisi klasik teorilerden oldukça farklıdır. Bernstein liberalizmin belirli süreçlerde bir dayanak olarak kullanılabileceğini savunur (Steger, 1997: 120-123). Bernstein (2011: 170-171)

liberalizmin dayanak olarak kullanma sebebini de şöyle açıklar;

“Liberalizmin tarihsel görevi, Ortaçağın eli kolu bağlı ekonomisi ve hukuk kurumlarının toplumun gelişmesine vurduğu kelepçeyi koparıp atmaktır. Başlangıçta burjuva liberalizmi kılığında şekillenmesi, gerçekte bunun çok daha ötesine geçen ve tamamlanması sosyalizmde son bulacak olan bir toplumsal ilkeyi ifade etmesini engellemiyor. Sosyalizm herhangi yeni bir bağlılık yaratmak istemez. Birey özgür olmalıdır; anarşistlerin hayal ettiği gibi metafizik anlamda, yani topluma karşı var olan yükümlülüklerden değil, hareketlerini ve meslek seçimini kısıtlayan her türlü ekonomik zorlamadan özgür. Böylesi bir özgürlük herkes için yalnızca örgütlenme yoluyla mümkün olur. Bu anlamda sosyalizm organize olmuş liberalizm olarak da adlandırılabilir, çünkü sosyalizmin istediği örgütler sosyalizmin istediği şekliyle daha ayrıntılı ele alınacak olursa, bunları benzer feodal kurumlardan farklılaştıran şeyin bunların liberalliği olduğu görülür, yani demokratik bünyeleri ve katılabilme imkânı. Kendisini lonca misali kendi içine kapatmaya çabalayan zanaat derneği bu nedenle, kapitalizmin işgücü pazarını tıka basa doldurma eğilimine karşı sosyalistlerin anlayışla karşıladığı bir savunma mekanizması olsa bile, aynı zamanda kendi içine kapanma eğilimi içerisinde bulunduğu ve bunu başardığı ölçüde sosyalizm dışı bir kurumdur.”

Kısaca Bernstein, Sosyal Demokrasinin temeli olan ekonomik yapıyı, liberalizme yakın durmak olarak belirtir. Bernstein’a göre liberalizmin³⁸ burjuva toplum unsuru olarak ortaya çıkması, hiçbir zaman sosyalizme dönmeyeceği anlamına gelmez. Bu nedenle diyebiliriz ki, Bernstein’ın ekonomik sistemini, liberalizmin değişim umudu ayakta tutmaktadır.

Görüldüğü gibi Bernstein Marxizm’in temel savlarını çürütmeye ve buna bir alternatif sunmaya çalışmıştır. Eleştiriler ekonomik temellidir denilebilir. Kautsky ise ekonomiden ziyade siyasal olarak eleştiriler sunar.

Karl Kautsky ve Siyasal Modeli

Kautsky Sosyal Demokrasinin belki de en önemli isimlerindendir. Bunun sebebi sadece Sosyal Demokrasiye biçimsel açıdan tanıdığı olanak değil aynı zamanda Marxizm’in felsefi tartışmalarını pratik’e aktarmasından kaynaklanır. Elbette bu pratik’e aktarma çabaları onu temel Marxist ideolojiden uzaklaştırır (Beer, 1968: 537-539) Kautsky geliştirdiği siyasal model ile Sosyal Demokrasinin temel programını ortaya çıkarmıştır. İlk basamak sermaye sınıfının varlığının kabulüdür. Kautsky sınıfsal çatışmaların şiddetle biteceğine inanmaz. Bununla birlikte sosyalizmin geleceği ve işçi sınıfının hâkim olacağı inancını taşır. İşçi sınıfı demokrasi sayesinde kendini geliştirerek iktidara hazırlayabilecektir. Demokrasinin varlığı işçileri iktidara hazırlarken bir yandan da şiddeti ortadan kaldıracaktır (Cem, 1998: 107). Kautsky’ye

³⁸ Burada kullanılan “Liberalizm” kavramı hem ekonomik anlamda hem de özgürlük anlamındadır. Bireylere ekonomik anlamda özgürlük vermesi Marx’ın determinist yaklaşımından intikam alma şeklinde yorumlanabilir.

göre zaten şiddeti yaratan şey işçi sınıfının daha hazır olmadan iktidara gelme çabasıdır.³⁹

Kautsky'ye göre, XIX. yüzyılın ilk dönemlerinde ekonomik ve aydınların hayatın önemli kesimlerinde, soylular ve ruhban sınıfının temsilcisi olan hükümet uzlaşmaz karşıtlıklardan dolayı nüfusun tamamen dışında kalmıştır. Böylece Avrupa'da proletarya hariç diğer sınıfların varlıklarını temellendirilebilecekleri yasal bir dayanak ortamı oluşur. Kautsky'ye göre proletarya, büyük devrimden bu yana kaybettikleri her şeyi geri aldı. Mülk sahibi sınıfların çeşitli bölümlerinin çıkarı çoğunluğuyla çeliştiği için haklarından mahkûm bırakıldıklarını düşünenler tam kontrol istedi. Avrupa toplumunda sadece bir sınıf kalmıştır o da proletaryadır. Böylece devrimci güdü hala yaşamaktadır (Kautsky, 2015: 81-82). Kautsky'nin bu düşünce biçimi Rusya'daki devrimden sonra değişir ve proletarya diktatörlüğünün zorla kabul ettirilmesinden rahatsız olur.

Kautsky Marxist teorinin şiddet içeren tüm yanlarını pratikle ortadan kaldırmak istemektedir. Hatta Kautsky'ye göre işçiler iktidara geldiklerinde bile şiddet kendini göstermeyecektir. Belirli bir olgunluğa/çoğunluğa erişmiş olan işçiler artık kendi örgütlenme biçimlerinde şiddete ihtiyaç duymayacaktır (Cem, 1998: 107-109). İşte bu nedenlerden dolayı Kautsky sosyalizmi Marxist ideolojinin temeli olan kanlı bir devrim fikrinden uzaklaştırmıştır. Bu da onun devrimci sosyalizmden, evrimci sosyalizme geçişini sağlamıştır. Kısaca tüm ekonomik/siyasal olaylar kendi kendine gelişecek ve sonucunda işçiler iktidara gelecektir. Kapitalizm hükmetmek yerine sadece hükümeti idare etmektedir ve buna karşı çıkmayacaktır (Heywood; 2013: 133). Bu yüzden Kautsky'ye göre kapitalizm tam anlamıyla bir baskı aracı değildir.

Kautsky'e göre, devletin iktisadi işlere müdahale etmesi kooperatif topluma doğru götüren bir yolun başlangıcıdır. Sosyal Demokrasi devlete dokunmadan sanayinin millileştirilmesini ifade eder. Bu düşüncenin karşısında olmak devlet anlayışının mantığını kavrayamamaktır. Daha önce olduğu gibi şimdi de devlet hâkim sınıfın muhafazasını savunur. Devlet proletarya yığınlarının bir kısmının menfaatini savunarak tüm proletaryayı değiştiremez. Aksine devletin bu sanayiye üzerine alması hâkim sınıfın çıkarlarını korumak içindir. Mülkiyet ortadan kalkmadıkça hâkim sınıf proletaryayı

³⁹ Ekim devrimi gibi.

çıkarları uğruna kullanmaya devam eder (Kautsky, 1934: 121-123).

Kısaca Kautsky sosyalizmin bir baskı/savaş sonucu değil demokratik haklar aracılığıyla güç kazanan işçi sınıfının, demokratik yollarla iktidara geleceğini savunur. Bu yönüyle de devrimci değil evrimci bir bakış açısıyla, sosyalizmin keskin dönüşümlerle değil, yavaş ve dayanıklı biçimde gerçekleşeceğini savunur. Kautsky'ye göre sosyalizmin esası kitleler adına iktidarın kullanılmasıdır, iktidarı kitlelerin oluşturması değil. Kautsky bir yandan iktidarın ele geçirilmesini ister, öte yandan devletin yıkılmasına karşı çıkar. Zaten onun düşüncesine göre önemli olan devlet mekanizmasına el koyup onu kendi amaçları doğrultusunda kullanmak olmuştur. İktidarın ele geçirilmesi tam anlamıyla bir yeni iktidar kurma anlamına gelmez (Colletti, 1977: 30). Kautsky için esas sorun proleter devrimin temel içeriği olarak Proletarya diktatörlüğüdür (Lenin, 1989: 15). Ayrıca revizyonizmin liberal ilkelere dayandığı gerekçesiyle de revizyonizme de karşı çıkar. Bununla birlikte demokrasiye güvenilmesi gerektiğini ve sosyalizmin akılcı tarafa çekilmesi gerektiğini iddia eder. Basın, kuruluş ve konuşma özgürlüğü gibi sivil özgürlükte de demokrasi sayesinde kullanılabilir. Ve böylece demokrasi eşit bir hayatın temel unsuru olabilir (Kautsky, 1994: 205).

Görüldüğü gibi Kautsky Bernstein ve Lassalle gibi, çoğunluğu eleştirel olan düşünce yapısıyla Sosyal Demokrasiye teorik anlamda oldukça katkı sağlamıştır. Sosyal Demokrasinin devlet ve demokrasiyi algılayış biçimi işte bu tarihsel süreçler sonucunda biçimlenmiştir. Sosyal Demokrasinin sayılan tüm bu özellikleriyle geliştirilerek üçüncü yol olarak adlandırıldığı düşünülmektedir. Üçüncü yol ne Sosyal Demokrasinin ilkel biçimi ne de modernleştirilmiş yansımasıdır. Bunu daha iyi açıklamak için üçüncü yol ideolojisine kısaca değinmek gerekmektedir.

Üçüncü yol

Üçüncü yol başlı başına farklı bir ideolojidir. Bir bakıma üçüncü yol ideolojisi “modernize edilmiş Sosyal Demokrasi” olarak nitelendirilebilir (Giddens, 2001: 25). Bu ideoloji hem kapitalizme hem de Marxizm'e karşı çıktığı için üçüncü yol ismini almıştır. Daha sonra ise neo-liberalizmi de eleştirmiştir (Heywood, 2012: 89). Sosyal Demokrasi kapitalizmin içinde yer alan ve Marxizm'in esaslarından kopan bir ideolojidir.

Sosyal Demokrasinin Marxizm'den kopması nasıl büyük bir dönüşümü simgeliyorsa, üçüncü yol ideolojisinin tekrar Marxizm'e yakınlaşma çabası da öylesine büyük bir dönüşümdür. Üçüncü yol böylece Sosyal Demokrasiden farklı olarak küreselleşmeye karşı politikalar sunabilir. Sosyal Demokrasinin böyle bir politika kuramaması kimilerine göre eski bir ideoloji olarak kalmasından kaynaklanır. Giddens'a göre; sınıf çatışması ve üretim sanayinden bilgi teknolojisine geçiş, sınıfsal politikaların rolünün azalmasına ve üretim yerine tüketim, hayat tarzları, cinsel tercih politikaların ise artmasına neden olmuştur. Böylece Sosyal Demokrasinin de yeniden düzenlenmesi gerekli hale gelir ve üçüncü yol ortaya çıkar (Giddens, 2001: 25-28).

Üçüncü yol Sosyal Demokrasinin liberalizme karşı olmadığı ölçüde neo-liberalizme tam anlamıyla karşı çıkmıştır. Bu nedenle Sosyal Demokrasiden çok daha fazla alternatif politika içerebilir. Üçüncü yol belirli ölçüde bireysel sermaye'nin gerekliliğini savunsa da toplumsal sermayeyi bunun üstünde tutar. Böylece bireysel özgürlük adına kaynakların ortak kullanımını ve yerel yönetim, etkin katılım ve sivil toplum kuruluşlarına oldukça önem verilir (Kahraman, 2002: 117-118). Sol politikaların içerisinde yer alan üçüncü yol modernizasyon, küreselleşme ve bilgi toplumu esasları etrafında Sosyal Demokrasinin yeniden şekillendirilmiş halidir. Bu nedenle üçüncü yolu Sosyal Demokrasinin devamı olarak nitelemek yanlış olacaktır.

Görüldüğü gibi Sosyal Demokraside de sosyalizmde olduğu gibi devlet ve demokrasi kavramları önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle Sosyal Demokrasiyi incelerken onun devlet ve demokrasi kavramlarını hangi açılardan ele aldığını incelemek sosyalizmden ne biçimlerde farkları olduğunu anlamak bakımından önemlidir.

1.3.2. Sosyal Demokrasinin Ekonomiye Bakışı

Sosyal Demokrasinin esası sosyalizmden iki biçimiyle kopuşu ifade eder. Bunları biri sosyalizme varış biçimindeki farklılıklarken, diğeri ekonomi anlayışlarındaki farklılıktır. Temelde Sosyal Demokrasi, sosyalizm gibi nerede tekелci sermaye, fabrikalar, madenler, bankalar ve belli başlı üretim araçları belirli kimselerin elindeyse orada bir insanın insanı sömürüsü vardır (Quandt, 1966, 25) düşüncesiyle hareket etmez. Farklı olarak çalışan sınıflara ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi haklar tanınarak, çalışan sınıfların ekonomik hayata katılım sağlayıp etkin olması gerektiği

düşüncesindedirler. Bu nedenle kapitalist üretim biçimi üzerinde yükselen iki sosyal sınıfı, farklı dünya görüşlerine ve sınıfsal çelişkilerine rağmen çoğulcu bir sistemde ortak yaşama alanına sahip kılmaya çalışır. Bunun yolunun da üretim araçlarının sosyalleşmesinden geçtiğini belirtir (Toprakoğlu, 1987, 119). Üretim araçlarının sosyalleşmesi ardından birçok ekonomik durumu beraberinde getirir.

Sosyal Demokrasi kapitalist sistem içinde üretimin, yatırımın ve tüketimin sosyalleşmesi inancını taşır. Ayrıca sendikal hareketlerin artması, işsizlik sigortasına yer verilmesi, sosyal konutların inşasını, eğitimde eşitliği ve sermaye dilimlerinin yüksek düzeyde vergilendirilmesini içerir (Toprakoğlu, 1987, 119). Bu yönüyle de çoğulculuğu amaç edinir. Bunun yanı sıra özel mülkiyet, miras hakkı ve bireylerin üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet hakkını kanunlarla korur. Bireylere çalışma özgürlüğü sunar ve istediği işi yapma hakkı tanır. Böylece özel teşebbüsün varlığı tüm yönleriyle güvence altına alınmış olur. Özel teşebbüs tam anlamıyla özgür değildir. Devlet bir taraftan tarafsızlığını korurken öte yandan özel teşebbüsü gözetim altında tutmaktadır. Üretim araçları üzerinde özel mülkiyet söz konusudur, bu özel mülkiyet kamu zararına kullanılacak şekilde düzenlenmez. Devlet zenginliklerin dağılımı ile ilgili eşitlikçi önlemler alır. İş ve çalışma alanlarını da buna göre düzenler (Göze, 2013: 253-254). Böylece Sosyal Demokrasi ne tam anlamıyla liberal unsurların korunmasından yana, ne de tam olarak liberalizmden vazgeçme eğilimi gösterir.

Sosyal Demokrasi liberalizmin bireye tanınmış tüm haklarını sınıf bağlamında ele alarak, var olan tüm sınıflara da tanınması gereğinden bahseder. Bu da iktidar gücünün paylaşımını gerekli kılar. İktidar gücünün adil olarak dağılımı, işçi sınıfının siyasal tercihlerde rahat bir şekilde bulunabilmesinin önünü açar. Böylece iki farklı sınıf birbirini demokrasinin çoğulculuğu ile de kabullenerek, demokratik yoldan toplumun kaderini değiştirebilir (Toprakoğlu, 1987, 120-121). Sosyal Demokrasinin bu ekonomi anlayışı şüphesiz onun kapitalist sistem içinde çözüm arayışına girmesinden kaynaklanır. Sosyal Demokrasi toplumsal sınıflar arasındaki ayrımın derecesini, devlete sosyal görevler yükleyerek düşürmeye çalışır. Bunun için de devletin tarafsız rolü oldukça büyük önem kazanır. Devletin tarafsız rolünün aldığı bu hal, Sosyal Demokrasiye göre eşitliğin temelinde yatan unsurları harekete geçirmeye yeterdir. Devletin bu sosyal görevleri onun siyasal demokrasiyi tüm yönleriyle kullanma hakkını belirtir. Bu nedenle Sosyal Demokrasi, demokrasi kavramını da ekonomik bir kavram

olarak kullanır.

Ekonominin demokratikleşmesi mantığı Sosyal Demokraside, diğer ideolojilerde olduğundan daha farklı bir anlam ifade eder. Liberal anlayışta, ekonominin demokratikleşmesi, özel mülkiyet hakkı ile gerçekleşirken, devlet burada sadece izleyici konumundadır. Sosyalizmde ise ekonominin demokratikleşmesinin mümkün olabilmesi için öncelikle üretim araçları üzerindeki hâkimiyeti ortadan kaldırmak gerekmektedir. Böylece demokrasi gerçek anlamına kavuşur ve ekonomik anlamda gelişim sağlanabilir. Sosyal Demokraside ise ekonominin demokratikleşmesi liberal anlamdaki gelişmelerin belli unsurlarının değiştirilmesiyle mümkün olabilir (Göze, 2013: 282). Böylece Sosyal Demokrasi diğer ideolojilerden bu yönleriyle ayrılarak kendi iktisadi sistemini kurar.

Görüldüğü gibi Sosyal Demokrasi, hem liberalizm hem de sosyalizm gibi radikal kararlar almaz mekanizması haline dönüşmemiştir. Hiçbir zamanda liberal yasalara tam anlamıyla karşı gelmemiştir. Bunun yerine kendine göre daha insancıl yaşam düzeyleri oluşturmak ve toplumsal sınıfların ekonomik varlığını ortak bir alanda gösterebilmeleri amaçlanmıştır. Sosyal Demokrasi bu yönüyle de diğer ideolojilerden ayrılır. Buna göre Sosyal Demokrasinin ekonomi anlayışı salt bir iktisadi teorisi içermez. Bunun yerine ekonominin sosyal alan ile olan ilişkisi gözler önüne serilir. Böylece hem devlet hem de ekonomi de demokrasi algısının üst seviyelere çıkmasını ister. Bu nedenle Sosyal Demokrasi, demokrasi kavramına ayrıca önem verir. Sosyal Demokrasinin ilkelerine göre demokrasi, toplumun tüm alanlarında varlığını sürdürmesi gereken bir unsurdur.

1.3.3. Sosyal Demokraside Devlet ve Demokrasi

Sosyal Demokrasi esas olarak devletin demokratikleşmesi ve devlet aracılığıyla sosyal ve ekonomik sorumluluğu üstlenmesini içerir. Bununla beraber insanların dayanışmasının şiddet araçlarını gereksiz kılacak olan bir devlet algısı içindedir (Meyer, 1991: 32). Sosyal Demokrasi devleti, sınıfsal bir mücadele de tarafsız bir tutum sergileyecek olan bir kurum olarak ele alır. Böylece sınıflardan herhangi birine ait çıkarları savunmayacak ve sınıfsal mücadelelere şiddet yönünden mahal vermeyecektir. Bu durum liberal politikalarda olduğu gibi sınıfsal farklılıkları göz ardı etmek anlamına gelmez. Bu esasında birlikte yaşamak anlayışından kaynaklanır. Buradan hareketle devletin ekonomiyi yönlendirme gücüyle aslında sınıfsal güçler arası bir denge kurma

politikası güder. Sosyal Demokrasinin bu anlayışı herhangi bir sınıfa aidiyet duymamasından gelir. Ayrıca Sosyal Demokrasi anlayışındaki devlet iki sınıf arasında bir diyalog kurmayı amaçlar. Bu da ortak paydada kararlar almayı etkin kılacaktır (Cem, 1998: 208-209). Devlet Sosyal Demokrasi anlayışında iki sınıf arasındaki diyalogu sağlayarak, tüm toplumun çıkarına yönelik bir araca dönüştürülür. Demokratik bir devlet ekonomik ve toplumsal yaşam standartlarını değiştirebilir. Sosyal Demokraside devlet, güçsüzlerin haklarını sağlar konuma getirilir. Marx'ın düşüncelerinin aksine, Sosyal Demokrasiye göre devlet, yeniden yapılandırılabilir ve toplumun çıkarına hareket edebilir (Meyer, 1991: 28).

Görüldüğü gibi Sosyal Demokraside devlet algısı, demokrasi temellerine tutunmuştur. Sosyal Demokrasi ideolojisine göre demokrasi olmadan bir devlet kavramını açıklamak oldukça zordur. Devletin tüm unsurlarıyla, toplumun ortak çıkarı adına hareket edebilmesi demokrasi sayesinde. Bu nedenle Sosyal Demokrasi, demokrasi kavramına ağırlık verdiği ölçüde devlet olgusunu açıklayabilir diyebilir. Bu nedenle demokrasiye atfedilen anlam oldukça önemlidir.

Sosyalizm, kendi çıkarına olmadığı sürece (demokratik faaliyetler sonucunda gerçekleşebilecek bir sosyalizm) siyasal demokrasiye önem vermez. Demokrasi sosyalizmin gözünde, ancak sosyalist ye iden yapılanma sonucu verirse değerli mantığı içindedir. Sosyal Demokrasiye göre, demokrasi olmadan sosyalizm olmaz. Hukuk devleti, eleştiri ve muhalefet özgürlüğü gibi temel özgürlükler toplumun ön şartıdır. Demokrasinin zedelendiği bir ortamda özgürlükten bahsedilemez. Bunun yanında işçilerin çıkarları da gerçek anlamda temsil edilemez (Meyer, 1991: 77-78).

Buradan hareketle, demokrasi hukuk anlayışının içinde oldukça uygun bir düşüncedir. Toplumun tüm üyelerinin eşitliği ve bu eşitlikte çoğunluğunun iktidarın, gerçek anlamda değer kazanması ve halk iktidarıyla sonuçlanması, onun kendi sınırını oluşturur. Böylece demokrasi her zaman özgürlük anlamına gelir. Bu bakımdan demokrasi kanunsuzluktan uzak bir düşüncedir. Demokrasi diğer politik sistemlerden kanunların olmayışıyla, birey haklarını kısıtlanmasıyla değil, gerçek eşitliğin sağlandığı bir ortamda mümkündür. Sosyal Demokrasiye göre, şüphesiz tek başına demokrasi kanunlara karşı mutlak bir koruma kalkanı değildir. Bugünün çoğunluğunun yarının baskı altındaki azınlığa dönüşmesi ihtimali her zaman mevcuttur. Dönüşüm demokratik

koşulların devlet güvencesi altına alınmasıyla gerçekleşir (Bernstein, 2011: 160-162). Sosyal Demokrasi, demokrasiye iyi biçimde düzenlenmiş katılım, hukuka dayalı sosyal güvenlik, zenginliğin adaletli biçimde dağıtımı, demokratik devlet olarak sağlanması görevlerini yükler (Meyer ve Hinchman, 2015, 13). Böylece Sosyal Demokrasi ideolojisinin demokrasi anlayışı bu görevlerle donatılmıştır. İdeolojinin içeriği ve anlamı tarihsel süreçlerde farklılık göstermiştir. Bu farklılıklar özellikle Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi gibi toplumsal olaylar neticesinde gerçekleşmiştir. Bu toplumsal olaylar, siyasal anlamda bir kaos ortamı yaratmış ve toplumu yeniden organize etmek ve ideal yaşam biçimini bulma çabalarına sürüklemiştir. Özellikle Sanayi Devriminin yarattığı toplumsal ortam, iktisadi anlamda sınıfların belirgin bir hal almasına yol açmıştır. Bu durum tarihi oldukça eskiye dayanan sosyalizmin alternatif bir ideoloji olarak yeniden ve daha realist bir biçimde sunulmasının yolunu açmıştır. Böylece sosyalizm sol ideolojinin en önemli unsuru haline gelmiştir.

Sosyalizmin oldukça rağbet görmesi, her tarihsel süreçte olduğu gibi onun çeşitlenmesine neden olmuştur. Bu çeşitlenme, sosyalizmden kopan bir ideoloji olan Sosyal Demokrasinin doğmasına yol açmıştır. Sosyal Demokrasinin ilkelerinin sosyalizm ile ortak noktaları olmasının yanı sıra farklı çözüm yolları bulma arzusu, onun başlı başına bir ideoloji olarak değerlendirilmesine yetmiştir. Sosyal Demokrasinin kendi gelişme çizgisini oluşturması da bunun en önemli kanıtıdır. Sosyalizm ve Sosyal Demokrasinin bu gelişme çizgileri elbette Batı'daki toplumsal koşullar sonucunda şekillenmiştir. Bu nedenle Türkiye için aynı gelişim çizgisinden hareket etmek olanaksızdır. Türkiye'deki tarihsel süreç içinde, toplumsal koşullar farklı nedenler sonucu oluşmuştur. Ayrıca sol ideoloji yansımaları da bu farklılıklardan etkilenmiştir. Tüm bu özgül durumlardan kaynaklanan nedenlerden dolayı, Türkiye'deki sol ideolojinin sosyolojik dayanak noktalarını bulmak ve tarihsel gelişimini izlemek, çalışmanın konusu gereği oldukça önemlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET ÖNCESİ VE SONRASI SOL HAREKET

2.1. CUMHURİYET ÖNCESİ SOL İDEOLOJİNİN SOSYOLOJİK DAYANAKLARI

Türk solunun tarihsel çizgisini ve içerisinde yer alan Yön hareketinin teşkil ettiği önemi daha net görebilmek adına, geriye giderek Osmanlı içerisinde meydana gelen sol hareket/parti/dernek/girişimleri ve Batıdan farklı olarak dayandığı temelleri ele almak tezin içeriği bakımından büyük önem taşımaktadır.

Sol, bir ideoloji olarak Fransız Devrimi ve Sanayi Devriminin etkileriyle ortaya çıkmış ve siyasi olarak anlam kazanmıştır. Batı toplumlarında sol ideolojinin ortaya çıkması birebir bu toplumsal dönüşümler ışığında olmuştur. Toplumsal dönüşümler, sol ideolojinin farklı dönemlerde farklı kitleleri karşılaşmasında büyük etkindir. Osmanlıda sol ideolojinin ortaya çıkması gibi yaygınlaşması da, Batı toplumlarından farklı olmuştur. Öncelikle sol ideoloji daha önceden de bahsedildiği gibi kapitalizme bağlı olduğu kadar feodalizm ile de dolaylı olarak ilişkilidir. Bunun esas nedeni ise feodal yapı ile kapitalizm arasındaki dönüştürücü kuvvet olan burjuvazidir. Bu dönüşümü hazırlayanda feodalizmin büyük kitleler ile arasındaki ilişkidir. Feodalizm söz konusu olduğunda elbette kapitalizmin esaslarına varma konusunda merkantilizmin önemi ortaya çıkmaktadır. Özellikle merkantilizm Osmanlının kapitalizm ile karşı karşıya kalması durumunun açıklanmasında başat unsurdur. Osmanlının kapitalist üretim süreçlerine geçmeme/geçememe durumu merkantilizm ile doğru orantılı olarak incelenmelidir. Bunun sonucunda üç temel unsur olan, feodalizm-merkantilizm ve kapitalizm, Türk solunun, sol ideolojileri hangi biçimlerde bünyesine aldığını açıklamada başat unsurlar olarak ele alınabilir.

Osmanlıdaki sol hareketlerin neden büyük bir dönüşüm ile doğrudan doğruya ortaya çıkmadığını anlamak açısından, Batı ile Osmanlı arasındaki temel yapı farkı olan feodalizm ve sıkça karşılaştırılması yapılan Tımar sistemini ve merkantilizmi konuya dâhil etmek yararlı olacaktır. Bunun sebebi ise ilk olarak gücünü işçi hareketlerinden alan sol ideolojinin sanayileşme öncesi Osmanlı toplumunda hangi temellere tutunmaya çalıştığını anlamak ve Türk solunun soy ağacını oluşturabilmek açısından büyük önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra Feodalizmde özel mülkiyet durumlarının toprak üzerinden tartışmaya açıldığı dönemde, Osmanlının özel mülkiyet bakımından hangi temellere sahip olduğunu göstermek yine Türk solunu tarihsel bir şekilde görebilmek adına

önemli olacaktır.

Devlet-toplum ilişkisi açısından bakıldığında, Batı'da kral, feodal lordlar ve bazı belirli güçlerin çoğulculuğu ile yönetim anlayışa hâkimken; Doğu, toplumun devlete tabi olduğu bir sisteme sahiptir. Tarihsel olarak bakıldığında Doğu ve Batı toplumlarının koşul ve sorunları birbirlerinden farklı olmuştur. Bu farklı koşul ve sorunlar için doğal olarak farklı çözüm yolları üretilmiştir. Bu nedenle de farklı devlet modellerine ulaşılmıştır. Doğu'da toplum, karşılaştığı sorunlara devlet aracılığıyla çözüm bulmuştur. Toplumun tek başına üstesinden gelemediği sorunlar devlet aracılığıyla aşılmıştır. Bu nedenle Doğu toplumlarında devlet, toplum üstü bir anlam kazanmıştır (Coşkun, 1997: 183). Bu sistem merkez-çevre olarak değerlendirildiğinde, Batıdaki merkez ile çevre arasında akla uygun sözleşmelerin Doğu'da geçerli olmadığı görülür (Dinler, 2009: 21).

Osmanlıda kısıtlı toprak sahipleri Batıdaki gibi aristokrat sınıfını oluşturacak güce ve özgürlüğe sahip değildi. Bunun en önemli sebeplerinden biri ise merkezin çevre üzerindeki etkisidir. Bu etki özellikle iki farklı yol ile sağlanmış ve belirli bir otoriteye oturtulmuştur. İlk olarak Osmanlıda Batı'da olduğu gibi dini simgelere karşıtlığın olmaması bu etkinin temelini oluşturur (Mardin, 2006: 22-25). Batıdaki gibi böyle bir karşıtlığın olmaması, toplumda birey olarak değil, ümmet olarak değer görme sonucuna götürmektedir. Osmanlı güç bakımından ele alındığında, din olgusunun böylesine önemli yer tutması hükümdara mutlak itaati beraberinde getirir. Buradan hareketle merkezin çevreyi toprak sahipliği yani özel mülkiyet bakımından kısıtladığı açıktır. Böylece feodal sistemin oluşması için gerekli şartlar sağlanamamıştır. Toprakları ellerinde tutan zümreler kesin bir şekilde mülkiyetleri kanunen kabul ettirecek güçte değildirler. Karşılarında her şeye kadir bir devlet olgusu vardır (Karpat, 2016: 167).

İkinci olarak ise güç olgusunun feodalizme özgü olmamasıdır. Kapitalist ekonomi sisteminden önceki dönemlerde hem ekonomide hem de siyasal alanda güç olgusunun karşılığını toprak oluşturmaktadır. Toprak ve toprakta çalışan köylünün emeği üzerindeki hak iddiası, feodalizme özgü değildir (Berkes, 1972: 25). Yine de toprak emeği hususunu feodalizm içerir. Osmanlı böylesi bir otorite içerisinde toprak üzerinde özel mülkiyetin gelişmesini engellerken, Batıda böyle bir durum söz konusu değildir. Belen(1944: 6)'e göre Osmanlının gerek iktisadi gelişimi gerekse toprak

düzeni biçimi kendine has bir şekilde gelişmiştir. Doğru bir şekilde değerlendirildiğinde durum değişebilir. Önemli olan feodalizmin oluşum biçimine bakmaktır.

Feodalizm esas olarak Fransa ve İngiltere’de yaygın olmasına rağmen, ilk belirtileri Roma İmparatorluğunun çökme zamanına denk düşmektedir. Dönemin Roma zenginlerinin (toprak malikânelerinin sahipleri) kaosa karşı tedbir amaçlı, iş arayan mülkiyetsiz kişileri para karşılığında asker olarak tuttuğu bilinir. Bu asker tutma usulünün gelişmesi üzerine, iş arayan kişiler malikâne sahiplerine *client* yani *kul* oluyorlar. Böylece onlara tam olarak bağlılıkları ifade ederler. Bununla beraber kul efendisi için savaşacak ve efendisi ona bazı ganimetler verecektir. Zamanla bu ganimetlerin en önemlisi toprak olmaya başlar (Berkes, 1972: 27). Daha sonraları gelişen sistemde büyük toprakların işlenilmesi için üretim miktarını ve aynı zamanda verimliliği arttırmak amacıyla kullara üretimden de pay verilir. Böylece feodalizm gerçek anlamıyla doğmuş olur (Şen ve Türkmenoğlu, 2012: 191). Elbette feodalizm kulluk durumundan daha fazlasını içermektedir. Feodalizmde karşılıklı bir etkileşim de vardır (Bloch, 2015: 206).

Esasında toprağın belirli bir kısmı toprak sahibi (senyör) tarafından toprağı işleyenlere (serfler) tahsis edilmekle beraber, tarımsal araçların da köylüler tarafından kullanılmasına müsaade etmektedirler. Bu durumda senyör hem toprağın hem de serfin sahibi konumuna geçer. Böylece insandan insana bağlılık⁴⁰ anlamında feodalizmin özelliğini oluşturur (Öksüz, 1980: 82). Bu bağlılık durumu Osmanlıda farklı bir biçimde gerçekleşir. Osmanlıda bağlılık tek bir kişiye, merkeze şeklindedir. Bu durum hiyerarşik anlamda asiller sınıfının oluşmasına engel olmuştur.

Bunun yanı sıra Batıda gerçekleşen Feodalizmde senyörlerin toprağın mülkiyetine sahip olma hakları, topraktan elde edilen ve tüketimin dışında kalan gelirleri kendisinde toplama hakkını da beraberinde getirir. Ayrıca Feodalizm ekonomi sistemini olduğu kadar hukuk sistemini de içinde barındırdığından çalışma mecburiyetinin doğması kaçınılmaz olur (Öksüz, 1980: 82). Batıdaki bu mülkiyet ilişkileri karşısında, Osmanlıda mülkiyet mutlak bir biçimde hükümdarın elinde toplanması, devletin toplumsal ve ekonomik ilişkilerin belirleyici olmasına yol

⁴⁰ Berkes(1972: 29) bu durumu *bir adama bağlılık* olarak açıklar. Ayrıca bu adam olma eylemi *homage* denen bir törenle gerçekleştirilirdi ve köylüler adamdan sayılmazdı. Bloch(2015, 207)’a göre ise Feodalizm tam anlamıyla *bir başka adamın adamı olmak* olarak açıklanabilir.

açar.⁴¹Bu anlamda “Osmanlı büyük ve tek mülk sahibidir. Geliri ise aldığı vergilerdir” (İnsel, 1996: 62). Bu sistem ise tımar sistemidir.⁴²

Tımar⁴³ Osmanlıda geçimlerini karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara belirli bölgelerden kendi adlarına tahsis edilmiş vergi kaynaklarına ve bu amaçla alınan, “senelik geliri yirmi bin akçeye kadar olan askeri dirliklere verilen isimdir” (Şen ve Türkmenoğlu, 2012: 195). Bu ismin oluşmasında Arap toplumunun da etkileri mevcuttur (Şahin, 2012: 63). Sanayi öncesi dönem toplumlarının⁴⁴ ortak özelliği olarak ortaya çıkan problemleri Osmanlı tımar sistemi ile gidermeyi amaçlamış ve oldukça başarılı olmuştur.

Buradaki esas nokta Batıdaki feodalizm ile Osmanlıdaki tımar sistemini aynı ve farklı olarak değerlendirenlerdir. Feodalizm ve tımar sistemini aynı süreçler olarak değerlendirenler, dolaylı olarak Osmanlıda oluşan sol hareketlerin temelini bu benzerliğe dayandırmaktadır. Bu düşünürlerden biri de Doğan Avcıoğlu’dur. Avcıoğlu(1987: 13)’na göre, Osmanlı önemszenmeyecek küçük farklarla beraber tam anlamıyla bir feodal dönemden geçmiştir. O Osmanlıdaki sistemi feodal değil Asya tipi üretim tarzı⁴⁵ olarak nitelendirenlere, Marx’ın Asya tipi üretim tarzı kavramı üzerinde fazla durmamasını gerekçe göstererek karşı çıkar. Buna karşın Asya tipi üretim tarzı ve bu tarzın Osmanlı üretim biçimine denk düştüğünü ispat etmek için Divitçioğlu Asya tipi üretim tarzını detaylıca incelemiştir. Divitçioğlu(1981: 40-52), Asya üretim tarzını yaşamış olan ülkelerin bu modeli belirli bir dönemde yaşadıkları, fakat bu çağın hangi çağ olduğunun kesin olmadığını belirtir. Bununla birlikte Asya tipi üretim tarzını hangi ülkelerin yaşadığı da belirsizdir. Bu anlamda Asya tipi üretim tarzı kavramı tam olarak zamanı ve mekânı belli olan bir kavram değildir. Büyük belirsizlikleri içinde

⁴¹ Bu durum patrimonializm’in temeli oluşturan düşünceye denk düşmektedir.

⁴² Bu sisteme devlet mülkiyeti demek de mümkündür (Şahin, 2013: 60)

⁴³ Tımar sözcüğünün tarihsel içeriği ve detayları için bkz: Halil İnalcık, (2012), Tımar, *İslam Ansiklopedisi*, C.XLI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: ss.168-173.

⁴⁴ Berkes(1972: 37) sanayi öncesi dönem yerine kapitalizm öncesi emtia dönemi demeyi tercih eder. Bununla birlikte Osmanlı sisteminin Batıdaki feodal sisteme nazaran daha iyi olduğunu belirtir

⁴⁵ Marx’ın doğu toplumlarındaki üretim süreçlerini açıklamak için kullandığı terimdir. Asya tipi üretim tarzıdır. Marx konuyla ilgili derin bilgiler vermemiştir. Yine de Engels ile geçen mektuplarda özel mülkiyetin olmayışının nedenini iklim ve toprak şartlarıyla açıklama gereğinde bulunmuşlardır. Toprağın kendi özelliğiyle yapılan açıklama biçimi, özel mülkiyetin dağınık olarak değil de neden tek elde olduğunu açıklamaya çalışmıştır (Divitçioğlu, 1981: 16-18). Bunun yanı sıra Marx’ın, Asya tipi üretim tarzını, toprak mülkiyetinin köy topluluğuna ait olan bir süreç olduğunu kabul etmek gerekir. Birey, toplumun üyesi olarak, toprağın belirli bir bölümünü tasarruf etmektedir. Bu tasarrufu çocuğuna miras bırakabilir ancak mülkiyet köy topluluğundadır (Avcıoğlu, 1987: 15).

barındırmaktadır.

Barkan(1960: 24)'a göre ise, Asya tipi üretim tarzından ziyade Osmanlı bir çiftçi memleketidir. İngiltere'deki gibi kırları boşatılmış⁴⁶ bir yer değildir. Ayrıca bu toprak temelli idarenin ne feodalizm gibi ortadan kalkacak bir dönem oluşturmaya ne de bir kapitalist olarak burjuva-işçi ilişkisine girme zorunluluğu yoktur. Çulhaoğlu(1996: 122)'na göre Batı'da kapitalistleşme sürecinde aydınların bilinçleri kapitalist toplumu model ya da hedef almıyordu. Henüz böyle bir toplumun olmayışı burjuva ideologlarının ütopyacılığını geliştirdi.

Tüm bu tartışmaların arasında feodalizm ve tımar sistemi arasındaki farkları ortaya koymak önem arz etmektedir. Feodal sistemde senyörlerle hükümdar arasındaki ilişki, tek yanlı değil aksine iki yanlıdır. Sipahi ve padişah arasındaki ilişkiden farklıdır. Senyörün kral tarafından tanınmış, tören gibi bir eylemle hukuklaştırılmış hakları ve belirli özgürlükleri vardır. Sipahinin ise mülkiyet hakları eksik, bununla beraber siyasi hakları da kısıtlıdır (Berkes, 1972: 66). Elbette tek fark kral ve hükümdar ile senyör ve sipahi arasındaki hiyerarşik ilişki değildir. Bununla beraber feodalizm ile tımar sistemi arasında birçok fark bulunmaktadır. Feodalizm ve tımar sistemi arasındaki farkları Akgündüz ve Öztürk (1999: 503) tarafından şöyle ifade edilmiştir;

“Feodalite sisteminde halk köle veya yarı köle durumdadır (servaj usulü). Toprağın gerçek sahibi senyörler ise tam anlamıyla efendidir. Tımar sisteminde durum tamamen farklıdır. Tımar sisteminde sipahi veya sahib-i arz denen şahıslar arazinin gerçek maliki değildir. Hal da bunların kölesi değildir. Halk hürdür, devletin kiracıdır ve sipahilerde devletin vergi memurudur. Ancak topladıkları vergi gelirleri, belli hizmetler (genellikle askeri) karşılığında kendilerine aittir. Bu gelirleriyle münasip bazı askeri hizmetleri ifa edeceklerdir. 2-Batı feodalitesinde merkezi hâkimiyet ve devlet, zaafa uğramıştır. Ülke dâhilinde devletin tek siyasi otoritesi geçerli değildir. Bunun terine senyörlüklerin sayısı kadar küçük devletçikler ve ufak krallık numuneleri mevzu bahisdir. Hâlbuki Osmanlıda tam aksine merkezi hükümet çok güçlüdür. Dirlik sipahileri denen sipahiler, devletin sadece vergi memurlarıdır. Merkez tarafından tayin edilirler ve görevden alınırlar. 3- Feodalitede senyöre arazinin sahipliği verilmektedir. Hâlbuki tımar sisteminde, sipahiye verilen arazinin kendisi değildir. Kuru mülkiyeti devlete ait olan miri arazide devlete ait olan vergileri toplama hakkına sahiptirler. Bu vergiler de şeri'at ve kanun tarafından belirlenen vergilerdir. 4-Batı Feodalitesinde senyörler, arazi üzerinde yaşayan ahali üzerinde siyasi hâkimiyet sahibidir; bu sebeple hem yasama, hem yürütme ve hem de yargı yetkilerine bizzat kendisi sahiptir. Ve kendisi bu haklarını kullanır. Yani senyör, araziler üzerinde yaşayan ahalinin hem kanun koyucusu, hem bu kanunların uygulayıcısı ve hem de problem çıkınca onların hâkimidir. Hâlbuki tımar sisteminde sipahilerin sadece askeri açıdan bazı yetkileri vardır. Bunun dışında ahali üzerinde teşri'i, kazai ve icrai yetkiye sahip değildir. Zira ahaliye tatbik edilen hukuk, İslam hukukudur; bunları icra eden sancak ve kaza teşkilatlarıdır; yargı ise şer'iye, mahkemelerinin elindedir. Gerekliğinde

⁴⁶ Barkan bu ifadeyi tamamen İngiltere'deki çitleme hareketine atıf yapmak amaçlı kullanmıştır. Bunun yanı sıra Osmanlı ile İngiltere arasındaki (zaman farkı olsa da) uyumsuz toprak farklılıklarına ve bunun da etkilediği sosyal sisteme değinir.

sipahilerde yargılanmaktadır. 5- Feodalizmde her senyörün müstakil bir askeri ve ordusu vardır. Bununla karala karşı bile savaşabilir. Orduyu senyör kurar ve askeri ise yine senyör toplardı. Hâlbuki tımar sisteminde cebelü denilen askerler, Osmanlı ordusunun bir parçası olarak, sadece sipahi tarafından yetiştirilirdi”

Buradan hareketle Osmanlı içerisinde oluşan sol parti/hareket/girişimlerin Batıdan neden farklı olarak ortaya çıktığı açıktır. Sol ideolojinin ortaya çıkması ve yaygınlaşmasını sadece feodalizm ve tımar sistemi arasındaki farka bağlamak yanlış olacaktır. Bunun yanı sıra sanayileşme ve beraberinde gelen kapitalist üretim süreçlerinde Osmanlının neden etkili olamadığı konusu merkantilizm ile de ilgilidir. Bu dönem açısından feodalizmin çökmeye yüz tuttuğu ve sonrasında sanayiyle işçi sınıfına seslenen sol ideolojilerin, Osmanlıda büyük bir işçi güruhu olmamasına rağmen nasıl ortaya çıktığı merak konusudur. Bunun için Batıda merkantilizmin nasıl ilerlediği ve Osmanlıda neden böyle bir kırılmanın yaşanmadığına detaylı olmasa da bakmak, dönemin akışını anlamak açısından doğru olacaktır.

Merkantilizm esasen feodalizmin hâkim olduğu Ortaçağın sonları ile Sanayi Devrimi arasındaki dönemi kapsar. Elbette merkantilizmin ilk ortaya çıkışı⁴⁷ bu döneme denk gelmemekle birlikte, uygulanması için gerekli tüm koşulların sağlanması nedeniyle bu dönemler arasında görülmüştür. Kapitalizm öncesi dönemde, iktisadi zeminde birçok tartışma söz konusudur. Merkantilizm önceden teorize edilmiş bir sistem değildir. Büyük oranda dönemin koşulları ile ortaya çıkmıştır.

Merkantilizmi ortaya çıkaran koşulları, Batı ülkelerindeki toplumsal dönüşümlere bakarak anlayabiliriz. Bilgi birikimi, büyük kısmı iktisadi olmakla birlikte Orta çağın sonlarına doğru dönüşümlerin yaşanmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra kilisenin ve feodal sistemin sert kuralları bile bu dönüşümlerin gelişip yaygınlaşmasını engelleyememiştir. Bunun sonucunda etkilerini kaybetmişlerdir. Buna da bağlı olarak bilimsel gelişmeler hızlanmış ve ideolojik değişimler ortaya çıkmıştır. Tüm bu gelişmeler kapitalizmin en baştaki aşaması olan ticaret kapitalizminin ve onun ideolojisi olan merkantilizmin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Aydemir ve Güneş, 2006: 137-138).

Bu dönem tam anlamıyla ticaret dönemidir. Özellikle altın gümüş gibi madenlerin birikimine ihtiyaç duyulur. Böylece elde değerli madenler korunacaktır. Bunun miktarını arttırmak için de ilk zamanlar geliştirilen kıta keşifleri ve harita

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: (Aydemir ve Güneş, 2006)

bilgileri ile sömürgecilik, üstüne düşeni yapar. Bunun üzerine elde biriken tüm madenler üzerinde devlet kontrol sağlar. Öte yandan elde var olan hammaddeler bir şekilde işlenmesi gerektiği için, ev-sanayi şeklindeki ilk üretim biçimlerine dönüştürülür. Sonraları bu üreticiler artık belirli bir bölgede toplanmaya başlamasıyla üretim seviyesi artar. Buradaki durumda üretimin bir bölgede toplu şekilde yapılması nüfus bakımından geniş sayılara ihtiyaç duyar. İhtiyaç olan nüfus ise Berkes (1972: 158-159)’e şöyle sağlanmıştır;

“...Lord kirayı o kadar yükseltiyor ki çiftçi onu ödeyemeyecek durumda olduğundan beye karşı olan feodal haklarından vazgeçip göçüyor. O zaman Lord ya toprağı satıyor, ya da yeni kira ile başkasına veriyor. Paranın oynadığı bu oyunun eseri olan bu zulme karşı vaizler barbar bağıradersun, şehirlerde, taşra yollarında serseri dilenci yığınları artıyor. Bölge bölge köyler boşalıyor. Yollar aç, hırsız, dilenci haramiler kesiyor. Hükümdarlar, köylerin boşalmasının önüne geçmeye çalışıyorlar, çünkü bu durum onların hazinelerine zararlı olacak. Sonra siyasal anlamda zararlı, tehlikeli insanlar da çoğalacak. Köylüler önlerine gelen çiftlikleri, Lordların çitlerle çevirdiği «enclosure» denen kapatılmış yerlerin sınırlarını yıkıyorlar. Ayaklanmalara karşı adalet fermanları çıkıyor. Bunların sık sık çıkması, hükümlerinin dinlenmediğini gösterir. Çünkü toprağı elinde tutanlar, bölgenin adalet cihazına da hâkimdirler. Para devrimi, ticaretin gelişmesi parayı insandan daha önemli bir hale getirmiştir. Toprak artık bir para geliri kaynağı olmaya başlıyor; toprak, üzerinde para ile oynanan bir nesne, para yapmak da bunu oynayanların amacı oluyor. Tüccarlar, faizciler zengin oluyorlar. Feodal bey sınıfı köylüyü sıkıştırmak suretiyle feodallikten kapitalist tarım üreticiliğine geçme yoluna giriyor. Fakat en önemlisi elinde hiç yoktan, yani tarımsal veya endüstriyel yatırımla üretimden elde edilmeden çok sayıda para serveti biriken bir sınıfın gelişmeye başlaması oldu. Bu sınıf, daha sonra, elindeki para servetini ekonomik yatırıma koyuş derecesine göre kapitalist olacak olan bir sınıfı teşkil edecektir. Böylece geride kalan köylülerde yine kentlere işçi olarak geçmekte bulurlar çareyi.”

Bu durum politik olarak kapitalizmde sınıfların doğmasına işaret eder. Ekonomik açıdan ise merkantilizm, “tüm ulusun zenginliğini ortak bir şekilde arzularak ticari dengeleri de buna göre kurar” (Smith, 2011: 83). “Ticari dengelerin yanı sıra bankalar kurularak para teşvik edilir” (Smith, 2011: 135). Tüm gelişmelerin sonucunda toplumsal olarak kaçınılmaz biçimde kapitalist sisteme girilir.

Batıda tüm bu gelişmeler yaşanırken Osmanlıda durum farklı şekilde gelişmiştir. Osmanlıda neden kapitalist düzene geçilemediğinin nedeni merkantilist politikaların izlenmemesiyle alakalıdır. Batıda merkantilist hareketler geniş bir ticaret ağı ve yeni sektörler doğurmuştur. Buna karşılık bolluk ekonomisini benimseyen Osmanlı, Batıya ucuza ithal ürünleri sunmuştur. Ayrıca bu hammaddeler işlenince Osmanlı tarafından geri alınmıştır. Bunun sonucunda Osmanlı ekonomisi bozulmaya başlamış ve merkantilist politikaları izleme imkânı kalmamıştır (Peker, 2015:5). Bunların yanı sıra Küçükömer(2007: 19)’e göre, yine de Osmanlının kapitalist aşamaya

geçme olasılığı bulunuyordu; Eğer Osmanlıda madenler XVI. yüzyılda ekonomik olmadıkları düşünülerek terk edilmeseydi ve maden ocakları atıl bırakılmasaydı Osmanlı Merkantilist harekete katılma olasılığını arttırabilirdi. Osmanlı içerisinde pazarların ve panayırların varlığı, ticaret sermayesinin bir bakıma varlığını gösteriyordu. Köyler ile imalathaneler arasındaki mübadeleler genişleseydi, ticari sermaye mevcut manüfaktürü genişleterek sanayi sermayesinin birikimine⁴⁸ yol açabilirdi. Tüm bu durumlar kapitalist üretime geçilmemesinin sebebini sadece dış sömürüye bağlamakta ve Osmanlının bu aşamaya geçememesine esas etkenmiş gibi gösterilmesi, neden bazı ülkelerin bu geçişi gerçekleştirdiği ve bazılarının gerçekleştiremediği sorusunu havada bırakmaktadır (Özgür, 1972: 50). Osmanlı'nın farklı aşamalardan geçtiği gibi bir gerçeği göz ardı etmemekle birlikte, dönemin koşullarına da bakmak gerekmektedir. XX. yüzyılın başlarında işçi sayısı Osmanlı için 200 ile 250 bin arasındır. Bu nedenle tarımdaki köylü, üretiminin çözülmesine karşı direnme eğilimi gösterir.⁴⁹ Aynı zamanda tüccar sınıfı esas olarak küçük meta üretiminden gelen artık ürünün pazarlanmasıyla uğraşır durumdadır (Keyder, 2014: 99). Osmanlının kapitalist üretim sürecine geçme/geçememe sorunu hakkında bir başka yorumda Osmanlının kapitalist üretim sürecine geçmeyi tercih etmemesi konusudur. Böyle düşünen tarihçilere göre, Osmanlı bu sürece dâhil olmadı. Osmanlının iktisadi uygulamaları her şeyden önce merkezi bürokrasinin önceliklerini yansıtmaktaydı. Güçlü merkez anlayışı da bunu destekler niteliktedir. Batı ülkelerinde merkantilist düşünce ve uygulamaların gelişmesinde en önemli faktörlerden olan tüccar ve üreticiler Osmanlı iktisadi anlayışında etkili bir konuma sahip değildi (Pamuk, 2013: 30). Böylece temel olarak Osmanlının iktisadi ve siyasi yapısı kapitalist süreçlerden uzak bir biçimde işlenmiştir denilebilir. Weber(1999: 15-18)'e göre, kapitalist üretim sürecine giden tüm yolların Batı üzerinden geçmesi, Doğu toplumlarında var olan devlet eliyle siyasal yapı oluşturma eyleminden kaynaklanmaktadır. Feodalizmin sadece Batı'nın ürünü olması gibi kapitalizmde Batının ürünüdür. Bunun temeli ise akılcılığın Batı toplumlarında yaygın olmasıdır. Bu akılcılık Batıya özgüdür. Esasen akılcılık modern iktisadi sistem ile de paralel seyreder. Genç(2014: 330)'a göre Modern iktisadi büyüme Batı dünyasında 18. Yüzyıldan

⁴⁸ Avcıoğlu (1987: 45)'e göre de; Esasen Osmanlının kapitalist üretim sürecine geçmesi için şartlar elverişliydi fakat Batı ülkeleri Osmanlının kapitalist üretim sürecine geçmesine engel oldu.

⁴⁹ Bu açıdan bakıldığında Osmanlının gelişimi ile Fransa'nın kapitalizme geçişi arasında benzerlikler mevcuttur. "Fransa'da da merkezi otorite köylülüğün mülksüzleştirilmesine karşı direnmiş ve küçük mülkiyetin devamını sağlamaya çalışmıştır"(Keyder, 2014: 99).

itibaren etkisini gösterir. Elbette dikkatle incelendiğinde 14. Yüzyılın başlarındaki Ticaret devriminden itibaren milli devlet oluşumu, Rönesans coğrafi keşifler, reform ve bilimsel devrimlerin eseridir. Bu anlamda böylesine kökleşmiş bir iktisadi gelişim çizgisi ile Batıya has kalmıştır. Osmanlının büyüme çabaları oldukça değerli olsa da bu iktisadi büyümeye katılmaya yetişememiştir (Genç 2014: 329). İşte bu nedenle toplumsal hareketler ve sınıfların merkezi Batıdır. Doğu toplumları bu nedenle kapitalizm ile ilgili gerçek toplumsal ilişkiler kuramamıştır. Bir üst perdeden bakılacak olursa Wallerstein(2014: 51-52)'ye göre, modern dünya sisteminin temeli bu tartışmaların ötesinde üretim, artı değer ve kutuplaşmadır. Ancak tüm bu kavramlar üretim sonucunda ülke sınırları içinde mübadele yapılmasından geçer. Kısaca Modern iktisadi sistem din, dil ve gündelik kalıplardan etkilenilir. Böylece doğu ve batı arasındaki temel farklılık iktisadi anlamda da etkili olmuştur.

Osmanlının bu tarihsel süreçlerden geçmemiş olması, onun Batı ile arasında hiçbir bağın ve etkileşimin olmadığı anlamına gelmez. Tarihsel olarak bakıldığında, Osmanlı özellikle demiryolu işçileri arasında gerçekleşen iş uyuşmazlıkları ve buna bağlı olarak grevlerin kontrolü için tatil-i eşgal⁵⁰ kanununu çıkarması gibi küçük çaplı işçi hareketlerine sahne olması (Ökçün, 1982: Önsöz) bunun en önemli örneklerindendir. İktisat tarihine bakıldığında bu işçi hareketlerinin temelini yevmiye alamama gibi olaylarla bütünleştiği açıktır. Ne var ki Osmanlı içindeki bu işçi hareketleri hiçbir anlamıyla sol ideoloji ile alakalı değildir. Buna istinaden herhangi bir sol ideoloji bilinci de taşımamaktadır. Ayrıca sınıf bağlamında ortaya çıkan bir ortak bilinçten de yoksundur. Sadece ekonomik temelli bu hareketler siyasal alana sığmamış ve teşkilatlanma gerçekleştirememiştir. Osmanlıda çıkan ilk sol teşkilatlanmalar sosyolojik temeli olmayan teşkilatlanmalar olarak adlandırılabilir. Bunun nedeni ise Batıdan zorlama bir şekilde gerçekleşen Tanzimat ve Islahat çabalarının yine Batıdan zorlama sol ideolojiyi yaratmasıdır (Tunçay, 2000: 21). Bununla birlikte gerçek anlamda sol ideolojinin siyasal alana sığması ve kendine tarihsel dayanak noktası arama çabası İkinci Meşrutiyet olarak gösterilebilir. Tüm bu bilgiler ışığında Osmanlıdan Cumhuriyet sonrasına kadarki sol ideolojinin politik alanda hangi parti/dernek/teşkilatlara sahne olduğunu incelemek doğru olacaktır. Bahsedildiği gibi

⁵⁰ Kanun; çalışma koşulları, işçi ücretlerinin vergilendirilmesi ve piyasa düzenleme durumlarını kapsamaktadır (Ökçün, 1982: Önsöz).

Osmanlı içerisinde her ne kadar tam anlamıyla kendini göstermese de ilk olarak adlandırılmasından dolayı önemli kabul edilmekte ve işlenmektedir. Aynı zamanda Cumhuriyet sonrası siyasal alanının da temeli kabul edilmektedir.

2.2. OSMANLI DEVLETİNİN SON DÖNEMLERİNDE SOL İDEOLOJİ YANSIMALARI (1871-1923)

Osmanlı'nın içerisindeki sosyalist hareketlerin doğuş ve gelişimini incelerken hem etnik hem de dinsel azınlıkların rolü, Batı ülkeleriyle olan yakın ilişkileri nedeniyle oldukça fazladır. Milliyetçilik ve sosyalizm gibi yeni fikirler Osmanlıya Batı kanalıyla girmiştir (Ahmad, 2010: 13). Meşrutiyetten önce, siyasi faaliyetler ve fikir oluşumları bakımından Selanik, II. Abdülhamid'in adamlarının çok olduğu İstanbul'dan daha elverişli bir konumdadır. Selanik'te rahat bir şekilde satılan dergi ve gazeteler esasen daha önce sosyalist düşüncelerin yerleştiği Sırbistan ve Bulgaristan'dan gelir. Bu nedenle Selanik sosyalist düşüncelerin yayılması için önemli bir konumdur (Tevetoğlu, 1967: 14). Açıktır ki, Osmanlı içindeki sosyalist hareketlenmeler Türk unsurlarının hareketi değil, Yahudi, Rum ve Bulgarların bir hareketi olarak başlamıştır. Türkler sadece İstanbul'da azınlık olarak sosyalizm ile ilgilendiler. Kitleler halinde Türk unsurların sosyalizmi bir çare olarak görmesi 1917 Rus ihtilal'ından sonradır (Sayılğan, 1968: 26). Çalışmanın kapsamı ve içeriği bakımından Osmanlı içerisindeki sol hareketleri incelerken etnik ve dinsel ayrıma gidilmeyecektir.

Osmanlıdaki ilk sosyalist hareket olarak adlandırılabilir girişimleri çok daha eskilere götürmek mümkün olsa da kayda değer ilk girişim 1871 yılında kurulan Ameleperver Cemiyetidir diyebiliriz. Ameleperver Cemiyeti Komünist manifestonun ve I. Enternasyonalin ve elbette Fransa ve Batı Avrupa'daki işçi hareketlerinin etkisi ile kurulmuştur (Sülker, 1987: 5). Fransa'nın etkisi 1871'deki Paris Komünü⁵¹ ile ilgilidir.⁵² Ne var ki XIX. yüzyıl sosyalizmde çeşitlenmenin olduğu fakat herhangi bir uygulamanın olmadığı dönemdir (Armaoğlu, 1997: 111)

Dönemin sadrazamı Ali Paşa zararlı ve tehlikeli olarak kaydettiği sosyalist girişim ve dolaylı olarak Ameleperver fırkası için bir yazı yayımlattırır. Yazı esasen,

⁵¹ Paris Komünü ve Osmanlı arasındaki bağlantının detayları ve Komünün Osmanlı içerisinde etkili olmasına neden olan olaylar mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Jorga, 2009: 516-517).

⁵² Namık Kemal de Paris komününü savunmuş, sol ideolojiyi benimsememiştir.

işçilerin kapitalistlerle⁵³ zenginliği paylaşmak ve malları bölüşmek için 1860-61 yıllarından beri Avrupa'nın büyük bir bölümüne yayılmış olan zararlı fikirlerin basit analizini içerir. Bunun yanı sıra bu tip fikirlerin Osmanlı içerisine sızamayacağını, gerekli tedbirlerin alınacağına değinilir. Ali Paşaya göre, bu fikirler sızsa bile Osmanlı kültürüne uzak olduğu için uzun süreli olmayacaktır (Baladuroğlu, 1962: 13). Elbette sosyalizm fikri her ne kadar kültürel olarak Osmanlı toplum yapısına uzak olsa da siyasal anlamda büyük etkiler oluşturacaktır. Bu olaylardan sonra 1872 yılının Ocak ayında Türk işçileri arasında bir grev meydana gelir. Bu greve Türk olmayan işçiler de destek verir. Bu durum, Osmanlı'daki ilk sınıf dayanışması olarak gösterebilir. Olayın gelişiminde ise, ilk olarak grev yapan işçiler Padişaha Cuma selamlığında bir dilekçe verir ve daha sonra işlerinin başlarına geçme koşuluyla ücretleri ödenir. Bu grev başarıya ulaşmış ilk grevdir (Sülker, 1987: 11). İlerleyen zamanlarda 1895'te ada sorunları ortaya çıkar (Jorga, 2009: 509). Ada sorunlarının ortaya çıkması milletlerarası bir huzursuzluk çıkarmasının yanı sıra bir etkileşim de doğal olarak gerçekleşir. Bunun sonucu olarak kurulan Osmanlı Amele Cemiyeti esasen bu milletlerarası işçi temsilini içerir. Osmanlı Amele Cemiyeti her ne kadar Marxist fikirlere dayandığı söylene de aralarında bir bağlantı yoktur. Büyük kitlelere yayılamadan üyeler hapis cezasına çarptırılır. (Sayılğan, 1968: 17). II. Meşrutiyete kadar faaliyet gösteremediği gibi farklı yollardan bir denemeye de girilmez.

II. Meşrutiyetin siyasal altyapısını İttihat ve Terakki ve Jön Türkler hazırlamıştır. Jön Türkler 1902 yılında Paris'te bir kongre düzenleyerek II. Abdülhamit yönetimini eleştirmiş ve amaçları ihtilal olan kongre ikiye bölünmüştür. İki gruptan ilki, sadece propaganda ile ihtilal sağlanamayacağını bu nedenle askeri kuvvetlerin içerisinde bir hareketlenme meydana getirilmesi gerektiğini savunurken, içerisinde Prens Sabahattin'in de olduğu ikinci grup ise, askeri kuvvetlerden ümidini keserek, yabancı devlet müdahalesiyle bir ihtilal yapılması gerektiğini savunur (Kuran, 2012: 348). Bu durum Osmanlı toplum yapısı üzerinde değişiklik yapılması gerektiği konusunda tartışmaların alevlendiği bir ortamı yaratması ve siyasi ve iktisadi değişikliklerin meydana gelmesi açısından önemlidir.

1908'den sonra meydana gelen siyasi ve iktisadi değişiklikler beraberinde yarı feodal yarı kapitalist toplum yapısını getirir. Bunun sonucunda sınıf mücadelesi

⁵³ Metindeki burjuva sınıf için kullanılmış ifade.

denebilecek hareketler artar. İşçilerin sayısının oldukça artmasıyla birlikte sosyalist amaçlı girişimler de meydana gelir (Şişmanof, 1965: 17). II. Meşrutiyetinde gerçekleşmesinin ardından hatta ilk aylarında bile sosyalist sıfatını taşıyan gazeteler ortaya çıkmaya başlamıştır (Cerrahoğlu, 1970: 83). Bu çıkan ilk sosyalist fikir gazeteleri çoğu kısa ömürlü olan *İdrak*, *İnsaniyet* ve *Beşeriyet* gazeteleridir. Bu gazeteler henüz III. Enternasyonal olmadığı için II. Enternasyonale bağlılıklarını ifade etmişlerdir (Tunaya, 1998: 93). II. Meşrutiyetin oluşturduğu özgürlük ortamıyla, yayımların çoğalması doğru orantılı biçimde tezahür eder. 31 Mart 1909'dan sonra doğuş halinde bulunan işçi hareketlerinde yeni bir bilinçlenme filiz vermeye başlamıştır. Küçük işçi grupları, önce karma sendikalar ve her milliyetten bütün işçileri bir araya getiren meslek örgütleri kurar (Dumont ve Haupt, 2013: 17).

15 Eylül 1910'da kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası ideolojisini açıkça belirten ve temelinde sosyalizmi bir çözüm olarak gören ilk resmi sosyalist partidir (Tevetoğlu, 1967: 16). Parti yönetiminde daha önce *İştirak* gazetesini çıkaran Hüseyin Hilmi(İştirakçi Hilmi) vardır. Çapanoğlu(1964: 94)'na göre, Hüseyin Hilmi, Osmanlı Sosyalist Fırkasında adı bilinen kişi olmasına rağmen, sosyalizm hakkında bilgisi oldukça azdır. Arkasında Baha Tevfik bulunmaktadır. Baha Tevfik bu partinin yönetim⁵⁴ kadrosunda ismi geçmese bile partinin programını hazırlayan kişidir.

İştirak gazetesi II. Meşrutiyetin ilanından sonra fazla uzun sürmeyen özgürlükçü ortamdan sonra kapatılmıştır. Daha sonra partinin yayın organı olarak kullanılması ve partinin kuruluşunu haber vermek amacıyla tekrar açılır. *İştirak* gazetesi, Osmanlı Sosyalist Fırkasının organı olarak haftalık ve on beş günlük çıkarılan bir dergi halini alır. Aynı zamanda “*Organ edu Parti Socialiste Ottoman*” ismiyle Fransızca da yayımlanmıştır. *İştirak*, içindeki Osmanlı sosyalistleri İttihat ve Terakki'yi Fransa'daki Jakobenlere benzetiyor ve İttihat ve Terakki için “Jakobenlerin Büyük Fransız Devrimi sırasındaki yalanları söylüyorlar”(Cerrahoğlu, 1994: 298-299) ifadesini sıkça kullanıyordu. Osmanlı sosyalistlerine göre Jön Türkler hareketi, sosyal ekonomik bir devrim değil, aksine bir burjuva darbesi karakteri taşıyan ve böylece burjuvazi diktatörlüğünü kuran bir yapıdır (Şişmanof, 1965: 29).

Parti içerisindeki bu görüş ve düşünceler bir parti programı olarak *İnsaniyet*

⁵⁴ Osmanlı Sosyalist kanadının başında, daha sonra çok daha önemli hale gelecek Mustafa Suphi vardır. Sonraları kendi grubunu kurunca gerçek sosyalist gazetesi olan *İfham*'ı çıkarmıştır (Şişmanof, 1965: 29).

gazetesinde de yayımlanmıştır. Esas olarak parti programı İştirak gazetesine (Osmanlı Sosyalist Fırkası Programıdır, İştirak, 02.09.1909) şöyle yansır;

“Osmanlı Sosyalist Fırkası Programıdır Hayat-ı içtimaiye de en mağdur bir kısım teşkil eden amelenin ve bunlardan pek geri kalmayan avamın hukuk-u hayatiye ve siyasisesi temin edilmek ve ahenk-i umumi-i terakkide kendilerine bir şehrahi salah ve refah istihzar eylemek üzere Fırka bunun için atideki programı tanzim eylemiştir. Madde

1. Her türlü intihabattın bilavasita ve rey-ı ââm usulüyle icrası
2. Matbuat ve içtima at-ı umumiye ye hürriyet-i kâmile verilmesi
3. İdam cezasının ref ‘i
4. İnsanların ihtiyacat-ı tabiiyetinden olan mevaddan alınan vergilerin lağvı
5. Resm-i müterakkinin kabulü
6. Şimendiferler, bankalar, madenler, sigorta kumpanyalarının millileştirilmesi
- ile her türlü inhisarın ref ‘i
7. Bir Osmanlının Türkiye’nin her tarafında intihaba hakkı olması
8. Tevsi-i mezuniyetin kabulü
9. Vakti hazerde kuvve-i askeriye’nin milislerden teşkili
10. Tecavüzi bilumum muharebelerden mücanebet olunması
11. Nokta-i nazarı muhafaza-i sulh ve sükûn olmayan bilumum ittifaklara iştirak edilmemesi
12. Meclis-i Mebusan’a aza intihabı için fikri mücadelat-ı siyasiyeye girişilmesi
13. Sosyalistliğin terakkisine hadim bilumum faideli nümayişlere iştirak edilmesi
14. Amelenin hukuk-u sarihasını pay imal edercesine tertip edilen grev ve Sendika kanunlarının ref ‘i ve ilgası.
15. Talim ve tedrisin her sınıf-ı içtimai için meccanen olması
16. Bircümle masarif at-ı adliyenin ref ‘i
17. Bilumum amelenin haftada bir gün istirahat etmesi
18. Evkaf-ı mesainin günde sekiz saate hasredilmesi
19. On dört yaşında ufak erkek ve on altı yaşında küçük kızların amelelikten 20. men ‘i
20. Bir amele Nezareti teşkili
21. Dâhili ve harici bilumum Sosyalist Kongrelerine iştirak edilmesi
22. Bütün amele sendikalarına manen ve maddeten muavenet edilmesi”

Bunun yanı sıra Paris’teki teşkilatı kuran Dr. Refik Nevzat, orada da bir program yayımlar. İstanbul’da yayınlanan programın içeriği daha ılımlıyken, Paris’teki program Marxizm’in esaslarına daha bağlıdır. Üstelik Paris’teki programın bilimsel sosyalizme olan inancı da daha kuvvetlidir (Tevetoğlu, 1967: 24). İştirak gazetesi Liberalizmin ve liberal düşüncenin ilerletici olduğunu düşünmüş olacak ki, Osmanlı Sosyalist Fırkası ve çevresi, liberalizmi gerçekten de benimsemiştir. Üstelik Sosyalizmi, Liberalizmin devamı ve bir üst biçimi olarak algılamışlardı. Hatta onlara göre sosyalizm, liberalizmin daha iyi bir türevi ve düzelticisidir (Erdem, 2012: 42).

Kısaca Osmanlı Sosyalist Fırkası yurtiçinde siyasal ortama uygun olarak daha temkinli yaklaşır. Osmanlı içerisindeki özgürlük ortamı uzun süredir hâkim değildi. Ayrıca bu ortamın kadar süreceği de bilinmiyordur. Bu temkinli yaklaşımın bir işareti

de sosyalizmi dini temeller ile bağdaştırılmasına yol açar. Hilmi İştirak gazetesinin 4. sayısında sosyalizmin köklerini İsa'ya kadar götürmekle birlikte, İslam dininin adalet ve paylaşımcı felsefesiyle, sosyalist ideolojinin eşitlikçi, dayanışmacı ilkelerinin yakınlığına başvurur (Erdem, 2012: 42). Hilmi'nin temkinli yaklaşımı gerçekten de gereklidir. Buna rağmen parti kapatılır ve yönetim dağıtılır.

Tüm bunlar yaşanırken diğer taraftan, ülke dışında da Osmanlıyı önemli ölçüde etkileyecek hareketlenmeler gerçekleşmiştir. Birinci Dünya savaşı sırasında Lenin öncülüğünde Rusya ele geçirilmiş ve devrimi tüm dünyaya yayma girişiminde bulunmuştur. Bunun için de III. Enternasyonal kurulmuştur. Ayrıca Osmanlının Mondros mütarekesinin imzalanmasıyla iç politikada da, iktidarın devrilmesi, yeni hükümetin kurulması ve Meclis-i Mebus an'ın feshedilmesi gibi önemli değişiklikler yaşandı. Böylece yaşanan iktidar boşluğu, zorunlu olsa da bir özgürlük ortamı yaratmıştır. Sürgün ve kaçak olan siyasiler ülkeye dönmeye başlar. Bu siyasal çeşitlilik içinde eski partiler dirilmeye ve yeni partiler kurulmaya başlar (Yangın, 2009: 346). Bu önemli partilerin bir tanesi ise 23 Aralık 1918'de kurulan Sosyal Demokrat Fırkası'dır. Rus devriminden sonra kurulan parti kendisini tam anlamıyla II. Enternasyonale bağlı olarak tanımlar. Sosyal Demokrat Fırkası örgütlenememesinin yanı sıra, kısıtlı bütçesiyle özel bir yayın organına da sahip olamamıştır. Küçük çaplı diğer partiler gibi 1919 seçimlerinden sonra siyasal alandan silinir (Tunaya, 1986: 230-231). Bu dönem büyük hevesle kurulmuş ancak seçimlerden beklenen sonuç alınamayınca kapatılmak zorunda kalınan kısa ömürlü partilerin oldukça fazla olduğu bir dönemdir.⁵⁵

Görüldüğü gibi dönemsel olarak bir siyasi partinin toplumsal alanda etkin ve uzun ömürlü olabilmesi, genel itibariyle bir yayın organının olup olmadığına bağlıdır. Sonraki iki parti ve Sosyal Demokrat Fırkası arasındaki en önemli fark budur. Elbette sadece bir yayın organına sahip olmak uzun soluklu bir parti için yeterli değildir. Toplumsal örgütlenme anlamında büyük önem taşır. Özellikle Osmanlı gibi sol ideolojiyle yeni tanışmış ve tartışıldığı gibi sosyolojik dayanağı çok sağlam olmayan sol/sosyalist partiler için. Bu bağlamda Sosyal Demokrat partisinin özellikle Osmanlıdaki ilk Sosyal Demokrasi savunuculuğu örneği olmakla birlikte, yayın organına sahip olmaması bir ölçüt olmuştur.

⁵⁵Ayrıntılı bilgi için bkz: (Tunaya, 1986)

1918-1919 dönemi işçi örgütlerinin ve eylemlerinin çok olduğu, lonca türü cemiyetlerin kurulduğu dönemdir. Dağınık haldeki bu örgütlenme ve eylemleri toparlayıcı nitelikte iki önemli parti kurulur. Bunların ilki Türkiye Sosyalist Fırkası, ikincisi ise Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkasıdır (Tunaya, 1986: 399-400). Mondros Mütarekesinden sonra sürgünden kurtulan Hüseyin Hilmi Osmanlı yerine Türkiye sözcüğünü kullanarak Türkiye Sosyalist Fırkasını 1919'da kurar. Mondros mütarekesinin sonrasında Hilmi için iki önemli avantaj ortaya çıktı. Bunlardan birincisi “kendisi için adeta baş belası olan ittihatçılardan kurtulması, ikincisi ise sürgün yıllarında ikbal sahibi kişilerle yakınlaşmış olmasıdır” (Yangın, 2009: 351). Bu kez Hilmi'nin arkasında Baha Tevfik yoktur. Hilmi parti programında daha sert bir şekilde eleştirilerde bulunur. Ayrıca bu ikinci parti denemesi çok daha Marxisttir (Çapanoğlu, 1964: 61). Türkiye Sosyalist Fırkasının parti programı ise şöyledir (Tevetoğlu, 1967: 74-75; İdrak, 1335: 1-2);

“Sosyalizm, âdem-i müsavat ve adaletsizliğe istinad eden cemiyet-i hazırının Teşkilat-i Esas iye'sinde tebdil at ve tagayyür at icra ederek o cemiyeti kabil-i tahammül bir hale ifrâğ eylemek demektir. Buna vasıl olmak için dermeyan ettiği metali bat-i esasiye şunlardır:

1. Hâkimiyet-i esasiye tesisi
2. Vesait-i imal ve mübadelenin içtimai bir esasa irca ve ifrâğı
3. Aynı gayeye çalışanlarla beynelmilel tevhid-i ef'al ve harekât etmek.

Sosyalist Fırkası, metali bat-i esasiye sinin tahakkukuna intizar en atideki ıslahatı umümiyenin icrasını arzu eder:

Siyasi:

1. Her türlü intihabattın bila vasıta, re'yi am ve nisbi usul üzere icrası.
2. Müddet-i intiha biyenin iki senete tenziliyle me'busadedlerinin tesiri.
3. Hürriyet-i matbuat ve hürriyet-i içtimain tem'ini.
4. Mecburiyet-i askeriyenin lağvıyla milis usulünün kabulü.
5. Beynelmilel münafünfih mesailin hakem vasıtasıyla rüyet-i tesviyesi.
6. Din ve mezhebin bir mesele-i hususiye olarak telakkisi.
7. Bütün derecat-ı tahsilin meccani ve cismani olması.
8. İdam cezasının lağvıyla muhakematın meccani olması.

İktisadi:

9. İnsanların ihtiyacat-ı tabiyesinden olan mevaddan alınan vergilerin lağvıyla (resmi müterakkinin) bilhassa verasette kabulü.

10. İhtiyacat-ı mübreminin istihsal ve istihzarıyla uğraşan çiftçi, işçi ve saie erbabı-ı sa'y ve amelden alınacak vergilerin ref'i.

11. Sefahet ve mükeyyifat ile gayri kabili istifade sevet-i müdahharelerden alınan vergilerin tezyidi.

12. Şimendifer, maden ocakları, bankalar, şirketler ve sair buna mümasil müesses at-ı iktisadiye ile bilumum vesait-i istihsaliye ve imali yenin içtimai bir hale ifrağı yani Devlet tarafından idaresi.”

Türkiye Sosyalist Fırkasının yayın organı *ıdrak* gazetesi olmuştur. İdrak gazetesinde program yayınlandıktan sonra oldukça büyük tepkiler ile karşılaşmıştır. 1920’de Türkiye Sosyalist Fırkası broşür basmaya başlamış⁵⁶ ve toplumsal alanda etkin olmayı amaçlamıştır. İdrak gazetesi tıpkı İştirak gibi sosyalizmin kuramsal analizlerinden çok günlük siyaset ile ilgilidir. Ayrıca O dönemler hala İstanbul’da aktif olan lonca örgütlerine saldırıyordu. Lonca örgütleri Hilmi’nin sosyalizm ile İslam sentezini gerçekleştirmeye çalışmasına karşı çıkar (Harris, 1967: 39). İdrak gazetesi gerçektende birçok yönüyle sosyalizm ile İslam dini arasında bağlantılar kurmaya ve sosyalizmi İslam’ın bir gereği olarak açıklamaya çalışmıştır. İdrak gazetesinin başyazısına göre, Müslüman Osmanlının şariat hükümleri yürürlükteydi ve sosyalist ilkelere uyuluyordu. Bu sebepten dolayı toplum bolluk ve mutluluk içinde yaşamıştı. Yine sosyalist şariat hükümleri uygulanırsa, memleket yine bolluğa ve mutluluğa kavuşacaktı (Akal, 2013: 346). “Memleketimiz ezeli bir sosyalist memleketidir” diye yazan İdrak, Osmanlının esasında eskiden sosyalist olduğunu iddia etmiş ve bunu da eskiden uygulanan şariat egemenliğiyle açıklamıştır. Gazeteye göre, zamanla şartlar değişince medeni ülkelerde olduğu gibi amele sınıfı ortaya çıkmaya başlamıştır (Benlisoy ve Çetinkaya, 2014: 173).

Her ne kadar Türkiye Sosyalist Fırkasının yayınlandığı sıralarda Anadolu savaşı başlamamış olsa da, resmi yayın organı İdrak gazetesinde Milli Mücadeleye karşı olumsuz bir tavır olduğu söylenebilir. Yine de kendi içerisinde belli bir vatanseverlik anlayışı vardır (Tunçay, 2000: 39). Sayılğan(1968: 70)’ın aktardığına göre, Türkiye Sosyalist Fırkası lideri Hüseyin Hilmi, İngiliz işgal kuvvetlerinin desteği ile 23 Mayıs- 6

⁵⁶ “Eczanelerde satılan ilaçlar hastalıklara deva olduğu gibi, kütüphanelerde satılan kitaplar da insanların cehaletine bir deva olmak gerekir. Oysa paraca fakir olan işçi, cehaletin de son tabakasında bulunduğu halde, bütün Babîlî kitapçılarını dolaşsa, derdine deva olabilecek tek bir kitap bulamaz. Hocaların okudukları ilim kitaplarından başka, asıl halkın elinde dolaşan kitaplar; -umumiyetle- bayağı, pis, sevda yahut cinayet ve zabıta romanlardır. İşçi bu fena kitapları okumaktan sakınmalıdır. Çünkü bu kitaplar, adamı eğlendirmek bahanesiyle, iyice zehirler ve aptallaştırır. İşçi öyle bir şey okumalı ki, kendisine her gün yeni fikir versin, aklını açsın, ona ilerlemek ve kuvvetlenmek yolunu göstere. İşte Türkiye Sosyalist Fırkası, işçinin bu ihtiyacını sağlamak için, doğrudan doğruya hayat meselelerinden bahseden, gayet sade yazılmış, küçük, ucuz broşürler yayınlamağa karar verdi. Eminiz ki, bütün arkadaşlar bu teşebbüsü takdir edecekler ve çıkacak broşürleri seve seve okuyacaklardır” (Cerrahoğlu, 1994: 399).

Haziran arasındaki Tramvay işçilerini örgütlemiş ayrıca 1920 grevleri yine aynı grupların desteği ile gerçekleşmiştir. Hilmi'ye ayrıca sırf bu örgütlemekten dolayı İngilizler tarafından maaş bağlanmıştır. İngilizlerin Hilmi'yi kullanma sebepleri ise Fransız nüfusunu kırma isteğinden kaynaklanmaktadır.

Gerçekleşen bu olaylar ve partinin kendi iç hesaplaşmalarıyla İştirak gazetesi kapandıktan sonra, 1919 yılında iki adayı da seçilemeyen parti sıkıntılı dönemlere girer. 1920'de patlayan bu grevler ile işçilerin sempatisini kazanmış ve üye sayısını arttırmış olsa da 31 Ekimde toplanan partinin ikinci kongresinde 42 maddelik tüzük hazırlanmış ve açıkça Hilmi'nin diktatörlük dönemi başlamıştır. Maddelerde Hilmi'nin yerinden edilemez sürekli başkan olması gerektiğine yer verilmiştir (Karaca, 1996: 42). Daha sonra tüm bu kargaşaların ve hükümetinde etkisiyle Hilmi öldürülmüş ve parti kapanmıştır.

Tüm bunların sonucunda Türkiye Sosyalist Partisi gerçekten o zamana kadar ki en etkili sol partilerden biri olmuş ve çeşitli işçi gruplarını örgütleyebilme ayrıca halka hitap edebilme özelliğine sahip olmuştur. Bunun yanı sıra sosyalizmin kuramsal anlamda herhangi bir tartışması yapılmamış sadece sosyalizmi İslam dini ile bağdaştırarak kitlelerin harekete geçirilebileceği düşünülmüştür.

Elbette sosyalizm-İslam sentezinin, XIX. yüzyılda oldukça yaygın olan Panislamizm⁵⁷'in büyük etkisinin olduğu düşünülebilir. Osmanlının yıkılış dönemine girdiği zamanlarda çözüm olarak uygulanması düşünülen akım Panislamizm'dir. Yine sosyalizmin tarihsel gelişimi hakkında büyük bir bilginin bulunmamasının yanında sosyalizmin hangi amaçla ve ne yönde anlaşıldığı açıktır. Bu bilgiler ışığında gerçekleşen grevlerin gerçekten de işçi sınıfı bilinciyle gerçekleştiği ve Osmanlıda bir işçi hareketi furiasının başladığını söylemek oldukça zordur. Bu nedenle söylenebilir ki 1920'lere kadar olan sol girişim/partiler, ithal siyaset ile gerçekleşmiş ama Osmanlı toplumuna eklemlenme çabası başarısız olmuştur. Zaten dönemsal açıdan Osmanlı ile sol ideolojinin bağdaştırılması oldukça güçtür. Türkiye işçi ve çiftçi sosyalist fırkası bu girişimlerin en uzun soluklu olanlarından birisidir. Parti aynı zamanda gizli Türkiye Komünist Partisiyle de ilişkilidir.

⁵⁷ Panislamizm sadece Osmanlıda meydana gelen ve ya çözüm olarak görüne bir akım değildir. Müslüman sayısı fazla olan birçok ülkede gerek öğrenci hareketleri gerekse siyasi akımlarla sağlanmaya çalışılmıştır.

Birinci Dünya savaşı yıllarında Almanya’da eğitim gören Türk öğrenciler tarafından *Kurtuluş* isimli bir gazete çıkarılmaya başlanır. Gazete daha önceleri Jön Türk olan ve Almanya’da Dr. Şefik Hüsnünün kurduğu Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist fırkasının yayın organıdır ve 1 Mayıs 1919’da çıkarılmaya başlanmıştır.⁵⁸ Gazete, İstanbul’da çıkarılmaya başlanmasıyla büyük ilgi gördü (Torun, 2014: 47). Büyük ilgi gören gazetenin etrafında toplanan kişiler bu sefer İstanbul’da da bir Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist fırkasını kurar. Akbulut ve Tunçay(2012: 51)’a göre partinin adaylarını Milli Kongre’de Esat Paşa onaylamış ve izin vermişti.

Dr. Şefik Hüsnü daha önce Almanya komünist hareketi olan Spartakistlere⁵⁹ katılmış tecrübeli biridir. Legal adıyla Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkasını kurmuş olsa da aynı zamanda illegal olarak Türkiye Komünist Fırkasını kurdu (Tevetoğlu, 1967: 82-83). Hüsnü 1939-1946 yılları arasında da Türkiye Emekçi ve Köylü Sosyalist Partisinin yönetiminde yer almıştır. Sosyalist pratik’i oldukça fazla olan Hüsnü, toplamda 6 yıl legal, 20 yıl illegal olarak sosyalist çalışmalara katılmıştır (Belli, 1989: 12).

Parti yönetiminde ayrıca önemli isimlerden olan Ethem Nejat davardır. Ethem Nejat aynı zamanda Kurtuluş gazetesinde de yazar olarak görev alır. Hatta daha sonraları Aydınlıkta da benzer bir konuda yazılacak olan bir makalenin ilk örneğini oluşturmuştur. Kurtuluş gazetesinin 20 Eylül 1919 tarihli birinci sayısında Nejat işçilerin bilincine ermesi bakımından kendisini tanımlama çabası içine atmasına yardım etmek amacıyla *Proletarya Kimlerdir?* isimli bir makale yazar. Makalede “Proletarya çalışan, hayatını çalışmaya vakfeden, fakat çalıştığı oranda kazanç sağlayamayan ve daima yaşamada güçlüğü uğrayan sınıftır” (Nejat, 2007: 71) diyerek proletarya kavramına daha duygusal ve genel bir tanım getirir. Bunun yanı sıra “Proletarya yalnız fabrika işçisi değildir; daha şümüllü tarif ile XIX. yüzyılın çalışkan sınıflarıdır; Türkçesi ölünce torunlarını, zürriyetini kendi haline bırakan, geçimlerini sağlamak için bir gelir bırakamayanlardır” (Nejat, 2007: 71) diyerek aynı tanımlamayı genişletir. Hüsnü’ye göre ise, Türkiye’de toplumsal sınıflar ve çatışmaları mevcuttur. Bu sınıflardan biri

⁵⁸ Almanya’da basılan Kurtuluş dergisindeki Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi adıyla yayınlanan sesleniş ve orijinal hali için bkz: (İleri,2007: 53-55)

⁵⁹ Daha önce bahsedilen ve dönemsel olarak sosyalistlerce İttihatçıların Fransız Devrimindeki gibi jakoben olarak tanımlanması Spartakistler’in de Fransız Devrimini Bir jakobenizm, zorlama olarak görmesinden kaynaklanabilir. Çulhaoğlu(1996: 129)’na göre, dönemin sosyalistleri üzerinde radikal bir etki yaratacak olan tek kaynak Alman işçi kanadı olan Spartakistlerdir.

çalışan ve hiç bir şeye sahip olmayan sınıf, diğeri ise çalışmayan ve her şeye sahip olan sınıftır. Hüsnü'ye göre toplumsal sınıfların var olması sınıf bilincine varılmadan hiçbir anlam ifade etmez. Ayrıca hiçbir şeye sahip olmayan çalışanlar sadece sanayi işçileri değildir⁶⁰ (Tunçay, 2000: 169)

Anlaşılabacağı üzere Kurtuluş gazetesi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkasının yayın organı olmakla birlikte, siyasi olarak geniş bir amacı vardı. Ayrıca Çulhaoğlu(1996, 128)'na göre, “Bu ilk sosyalistlerin beslendiği dört kaynaktan söz etmek mümkündür. Fransa, Almanya, Bolşevik Rusya, Anadolu-İstanbul”. Bu ortamda söylenebilecek olan ise, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkasının esası özellikle Almanya'daki gelişmeleri takip etmek amacı gütmesidir.

1920'de İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilmesiyle birlikte yurtdışındaki sosyalistler milli mücadeleye katılmak için ülkeye gelirken, İstanbul'daki sosyalistler, Kurtuluş gazetesini tatil ve onun yerine çıkarmaya başladığı *Aydınlık* dergisi (Sayılğan, 1968: 83)'nin 15 Ağustos 1921 tarihli 2. Sayısının 6. Sayfasında *Amele kime denir* adlı makale yer almaktadır. Bu makalede proletarya tanımlamasına gidilir. Ayrıca kimler proletarya olarak adlandırılabilir sorusunu 3 madde ile açıklar. 1- Hukuk, kanun önünde özgür olmak-esir olmamak, 2- Üretim araçlarından mahrum olmak. Kendisinin kendi hesabına çalışabileceği araçlarının olmaması, 3- Kendi kuvvet ve fikrini belli zaman aralığında sermayedara kiralamak. Kısaca ölene kadar ve karın tokluğuna sermayedara kölen olan cariyeler, kapıkulları, köleler proleter değildir(*Amele Kime Denir, Aydınlık, 15.08.1921*). Böylece *Aydınlık*'ın serüveni böyle bir tartışma ortamı içerisinde başlamış olur.

Güran(1975: 3)'e göre, *Aydınlık* dergisinin kadrosu sendikalist hareketleri desteklerken, akımın özündeki anti-kapitalist içeriği kaybetmemek için somut mücadele taktikleri ortaya atmışlardır. Ayrıca dergi, zamanın evrensel sosyalist ve yerel Kemalistlerle işbirliği yaparak anti-kapitalist mücadeleyi, finans kapitali gibi yabancı sermayeyi reddeder. Bu yönüyle oluşturulan milli cephe daha sonraları Avcıoğlu tarafından kullanılan Milli Demokratik Devrim(MDD) tezinin Türkiye'deki ilk

⁶⁰ Dr. Şefik Hüsnünün bu ayrımı yapması oldukça önemlidir. İlk olarak o dönemlerin Türkiye'si Avrupa'da olduğu gibi sanayilerin sayısı çok fazla değildi. Bunun sonucunda sanayi işçilerinin sayısı da fazla değildi. Eğer proletaryayı tanımlarken Avrupa'daki gibi sadece sanayi işçilerini kapsayan bir söylem seçseydi, büyük kitlelerle ulaşma fırsatı bulamayabilirdi. Kendisi gerçekten de bir sentez yapmaya çalışarak proletaryayı Türkiye'nin içindeki gruplarla eşleştirmeye çalışmıştır.

deneyimiydi denebilir. Bunun en önemli sebebi Kurtuluş savaşını destekleyen İfham, İkdam, idrak⁶¹ (Eroğlu, t.y.: 123-124) gibi yayınların yanında, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın yayın organı olan Aydınlık dergisinin daha kuvvetli desteklemesidir⁶².

Bunun yanı sıra Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkasının bazı yöneticileri zaten Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Bolşevik Rusya arasındaki ilişkileri güçlendirmek adına Mustafa Kemal'in Lenin'e gönderdiği bazı mesajları iletmışlerdir (Aykol, 2010: 23). Mustafa Suphi'nin de yönetiminde olduğu Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası esasında Milli Mücadele döneminde önemli bir yer işgal etse de birçok tartışma konusu sonucu kapanır. Sahip olduğu kitle Türkiye Komünist Fırkası saflarına geçmiştir.⁶³ Bununla birlikte Aydınlık 1925 yılına kadar yayınlanmaya devam eder. Daha sonra ise *Orak-Çekiç* gazetesi doğmuştur.⁶⁴

Türkiye Komünist Partisinin gelişimi iki eksenle olur. Bu durum, ilki hafi, ikincisi ise resmi yollarla kurulmasından kaynaklanır. Suphi tarafından kurulan partinin

⁶¹ Kurtuluş savaşını destekleyen tüm dergi ve gazetelerin tam listesi için bkz: (Eroğlu, t.y.: 123-124).

⁶² 15 Nisan 1923'te TİÇSF'nin bir beyannamesi Milli mücadeleyi daha önceleri desteklediğinin göstergesidir. "... Fakat sizin mukadderatınızla oynayanlar, bunca senelerden beri sizi menfaatlerine ve ihtiraslarına alet gibi kullananlar, millet ve memleketi karanlık ve feci bir vaziyete düşürmüşlerdi. Bu keşmekeş içinde, bir taraftan ölüm ihtilaçlarıyla kıvranan Osmanlı'nın yıkılma uğultuları ortalığı sararken, ötede akur bir düşmanın tasallutuna uğrayan Anadolu'da, milletin en zinde unsurları derin bir iman ve sebatkâr bir azim ile milli varlığımızın temellerini kurmaya çabalıyorlardı" (Tunçay, 2000: 482). Ayrıca TİÇSF'nin meclise gönderdiği bir telgraf da bunu açıkça göstermektedir. "İstanbul'un şuurlu işçileri, Türk işçi ve köylü ordularının, bütün cihan proletaryasının müzaheretisiyle, cihan emperyalizmine karşı kazandıkları zaferi kalplerinden alkışlamışlardı. Zaferi müteakip tufeyliler ve zalimler saltanatı yerine millet saltanatı ikame suretiyle yapılan siyasi inkılâp onları daha derinden sevindirdi. Bu münasebetle İstanbul münevverleri arasında müşahade edilen irticai vaziyeti nefretle takbih; terakki yolunda yapılacak mücadelede tekmil emekçi sınıfının inkılâpçılarla sonuna kadar beraber olacağını temin ve yakın bir atide işçi ve çiftçilerimizi hakiki kurtuluşa mazhar edecek yegâne çare olan müşterek istihsal ve mülkiyete müstenit içtimai inkılâbın husul bulacağını kaviden ümit ettiğimizi arz ile milletvekillerini tebrik ederiz." (Tevetoğlu, 1967: 114).

⁶³ Akbulut ve Tunçay(2000: 46)'ya göre bir broşürde şu ifadeler yer verilmiştir; "TİÇSF açık çalışmaya başladıktan sonra bu partinin yönetim kuruluna burjuvaziden kimseler sokuldu. Bu adamlar devrimci çalışmaya karşı durdular. Bu parti kanalıyla onlar, işçi sınıfını, devrimci kuvvetleri burjuvazinin yedekçisi yapmak, onun politikasına bağlamak istediler. Partinin programını değiştirdiler. Programdaki 'İşçi-Çiftçi Sosyalist Partisi, Türkiye'de işçi-köylü hükümeti kurmak için savaşır' maddesini kaldırdılar. Yerine 'Parti, parlamento seçimleri savaşına katılır' dediler. 'Köylülere bedava toprak dağıtmak' maddesini, 'köylüye ucuz kredi, sağlamak' maddesiyle değiştirdiler. Derebeyliği devrim yoluyla kökünden yıkmak, toprak beyliğini kaldırmak ilkelerini programdan çıkardılar, işçilere 8 saat işgünü yerine, 'bir iş kanunu hazırlamak' sözünü koydular. Dönekler, Nizamettin Ali gibi burjuva adamları, sınıf savaşını, devrimcilik ülkülerini körletmek, burjuvaziyle uzlaşmak yolunu tuttular. Bu dönemliği, bu uşaklığı gören işçiler partiden yüz çevirdiler. Devrim ülküsüne, proletarya -işçi davasına bağlı kalan işçiler, Komünist Partisinin İstanbul teşkilatına girdiler."

⁶⁴ Aydınlık ve Orak-Çekiç arasındaki bölünme, daha sonraları gerçekleşen Yön ve Ant dergilerindeki bölünmeye benzer biçimde gerçekleşmiştir (Tevetoğlu, 1967: 97).

gelişimi her ne kadar yerel bir anlam taşısa da büyük oranda Sovyet etkisiyle gerçekleşmiştir. Bu yol ile kurulan partinin önderliğini de Mustafa Suphi yapar. Suphi İttihat ve Terakki hükümetine keskin muhalefet etmesinden dolayı Sinop'a sürgün edilmesinin ardından ise Rusya'ya kaçmıştır. Esasında 1914 sıralarında Bakü'de çıkarılan dergilerden Türk milliyetçisi bir tavır sergilediği açıkça görülürken, Rusya'da Bolşevik etkisiyle sosyalist fikirlerle tanışmış ve bu fikirleri benimsemiştir (Aykol, 2010: 17). Hatta Osmanlının içinde bulunduğu durumu çözümleyebilmek adına Bougle'nin *Sosyoloji nedir?* kitabını Türkçeye çevirerek Osmanlıdaki etnik ve dini farklılıkların bir çatışmaya dönüşmesini engellemek amacıyla tedbirler bile düşünmüştür (Yıldırım, 2010: 110). Elbette o dönemde milliyetçilik ve sosyalizm kavramları birbirlerine çok yakındır. Öyle ki birçok sosyalist, milliyetçi saflardan çıkmıştır. Sosyalizm ile milliyetçiliğin özellikle Suphi gibi birinde buluşması, Türk milliyetçiliğinde ayrı bir ufuk açmıştır (Georgeon, 2006: 9) Benimsediği fikirlerin etkisiyle 1918'de Moskova komiseri Stalin'e bir gazete çıkarmak istediğini belirtmiş ve Stalin'inde onayıyla Osmanlı Türkçesi halinde bir gazete olan *Yeni Dünya*'yı çıkarmaya başlamıştır (Aslan, 1997: 26).

Gazete Moskova'daki Müslüman sosyalistler merkez komitesi Türk basını başlığı altında çıkar (Harris, 1967: 53). Gazete çıkarılmaya başladıktan sonra Suphi sosyalist hareketlerin dağınık halde bulunduğunu düşündüğü için tek bir çatı altında toplanması gerektiğini yazmıştır. Bu sebeple Türkiye Komünist Teşkilatı kurulması için çalışmalar başlatılır (Aslan, 1997: 49). Esasen Türkiye'de bir Türkiye Komünist Partisi vardı. Fakat 10 Eylül 1920'de Bakü'de sürgündeki askerler ve Türkiye'deki bazı gruplarla kongre sonrası Türkiye Komünist Fırkası kurulur (Erişçi, 1997: 15). Kuruluş kongresi, Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu olağanüstü şartlarda yapılır. Bu kuruluş Ankara Hükümetine karşı yapılacak olan fiili eylemlerin habercisi niteliğindedir (Cilasun, 2008: 61) ancak Rusların partiye destek vermesindeki amaç partinin Milli Mücadelenin arkasında olmasıdır (Sayılğan, 1968: 96-97). Bunun üzerine Bakü'de Türkiye Komünist teşkilatları kongreleri gerçekleştirilir. Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkasının kolu olan Türkiye Komünist Fırkası merkez komitesi bu kongrede işlenen konu ve olayları raporlamıştır. Türkiye Komünist Fırkasının Raporuna göre (Dönüş Belgeleri-I, 2004: 19);

“Kongre’de Türkiye’nin iç sorunlarıyla sıkı ilgisi olan milli sorunlar ve sömürgecilik sorunları üzerinde önemle ve dikkatle duruldu. Değişik milletler arasındaki anlaşmazlık ve kavgaları, tüm milletlerin sınıflarının çıkarları arasındaki farkların bir neticesi olarak değerlendirilen kongre, Türkiye’de yaşayan milletlerin kan akıtılmasına yol açan sorunların çözümünü, sosyal devrimin zaferinden bekliyor

Şevket Süreyya Aydemir Türkiye Komünist Fırkasının 1. Kongresine katılmıştır. Kongrenin durumunu Aydemir(1993: 213) şöyle anlatır:

“Adına ‘Türkiye Komünist Partisi’⁶⁵ denilen bir teşkilatın ilk kongresi 10 Eylülde, gene Bakü’de oldu. Eğer kongre salonundaki kalabalığa ve burada sahneye çıkarılan ve her biri Türkiye’nin bir vilayeti adına konuşan delegelere ve söylenen nutuklara bakılırsa, Türkiye’ye artık komünist bir memleket demek yerinde olurdu. Fakat dikkat edilirse görülüyor ki, bu kalabalığa katılan insanlar, aslında hiçbir yeri, hiçbir teşekkülü temsil etmiyorlardı. Aralarında müşterek bir bağ yoktu. Her birinin komünistliği anlayışı da başka başkaydı. Ortalığı dolduran topluluk aslında, Rus ihtilali üzerine başıboş bırakılan ve memlekete dönmek için yol ve çare arayan harp esiri Türk askerlerinden ibaretti. Harp içinde Almanya’da okuyan veya orada yaşayan birkaç Türk aydını vardı ki bunlar, işgal ettikleri başkanlık sahnesinden, parteri dolduran derme çatma kalabalığa yukarıdan aşağıya ve açıkça küçümseyerek bakıyor gibiydi. Parterde yer alanların bir kısmına göre ise onlar, birer münevver, kendilerine güvenilemez birer yabancı, birer kervana karışandılar.”

Teşkilat kongreleri esasen Milli Mücadeleyi desteklemektedir. Kongrede Musuşef şu ifadeleri kullanır; “Mustafa Kemal hareketi ulusal kurtuluşçu bir harekettir. Biz onu destekliyoruz; fakat İngiliz, Fransız emperyalizmine karşı sürdürdükleri savaş biter bitmez, hareketin toplumsal bir devrime dönüşeceğini ümit ediyoruz” (Birinci Doğu Halkları Kurultayı Belgeleri II, 2000: 62). Suphi’ye göre, asermaye ve para tahakkümünün devrilmesi ve sadece sosyalizm devriminin bütün cihana dağılması tam ve sağlam bir hürriyet verecektir (Suphi, 1976: 59).

İşgal kuvvetlerine karşı böyle bir yol izlenmişken, ülke içindeki olaylarda da Ali Fuat Cebesoy ile olan konuşmasında da Mustafa Suphi İstanbul hükümetinin, hilafet ve saltanat makamının bir gün ortadan kaldırılması gerektiği fikrinde olduğunu beyan etmiştir (Cebesoy, 2002: 37). Kongrelerden sonra Suphi ve partiden 15 arkadaşı Milli Mücadeleye katılmak için, Kars’a oradan da Trabzon’a geçer. Bunun üzerine tutuklanıp elleri kelepçeli bir şekilde motora bindirilirler. 1921’in 28 Ocak’ı 29’a bağlayan gecesi bir başka motordaki kişilerle çatışırlar. Kayıtlara göre boğularak ölürler (Alpat, 2012: 259).

⁶⁵ Aydemir Yazısında Türkiye Komünist Partisi ifadesi kullanmıştır. Gerçek adıyla Türkiye Komünist Teşkilatı kongresi olarak kullanılıyordu. Çünkü Türkiye Komünist Partisi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkasının koluydu.

Tüm bu gelişmeler esnasında ayrıca üç farklı hareketin birleşmesiyle ortak bir parti kurulur. Partinin ismi Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'dır. Parti, Türkiye Komünist Partisi, Halk Zümresi ve Yeşil Ordu'nun ortak çalışmalarıyla oluşturulur. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasını oluşturan etmenlerden ilki olan Yeşil ordu 1920 başlarında Mustafa Kemal'in onayıyla kurulan bir topluluktur. Yeşil ordu'nun amacı Mustafa Kemal ile birlikte savaştırmaktır. Esas amaçları Türkiye'de sosyalizmi inşa etmektir (Karpas, 2016: 434). Yeşil ordu'nun ortaya çıkması dönemsel açıdan büyük bir önem içerir. Savaş döneminde İstanbul'un tutucu çevreleri Milli Mücadeleyi Bolşevik ve kâfir olarak görüyordur. Yeşil ordu bu fikri yıkmak ve İslamlık ile Bolşevikliğin aynı şeyi ifade ettiğini anlatmak amacı da güder (Akbulut ve Tunçay, 2016: 19-20). Aynı şekilde Mustafa Kemal'de Yeşil ordunun kuruluşundan haberdar olduğunu ve yarı gizli gerçekleştiğini beyan eder. Bunun yanı sıra bazı kimselerin askerlere halifelerin kendilerini affettikleri ancak silahı bırakması gerektiğini söylediğini bunun için davaya inanmış düzenli orduya olan ihtiyaçtan bahseder (Atatürk, 2007:335). Yeşil Ordu'nun çok tartışılan ve üzerinde durulan beyannamesi ise şöyledir (Kandemir, 1965: 13-14; Tevetoğlu, 1967: 148-149);

“Eski dünya birkaç zenginin milyonlarca insanları esir gibi çalıştırarak bu milyonlarca insanın açlık ve sefaletine karşı kendi rahatlıklarını temin etmesinden başka bir şey değildir.

Köylüler, çiftçiler, bağcılar, bahçeciler, kunduracılar, yemeniciler, duvarcılar, marangozlar, arabacılar, velhasıl ayağı ile kolu ile çalışan bütün işçiler, geceyi gündüze katarak çalışır çabalarla, pek zorlukla ancak karınlarını kuru ekmekle doyurabilirler. Hasta olurlar, aç, ilaçsız kalırlar, onlara ne ekmek veren olur, ne de ilaç veren ve ne de hekim getiren bulunur. Dünyada yenen, giyilen her şeyi fukara meydana getirir. Evleri, konakları, sarayları amale çalışarak yapar. Fakat kendi aç, çıplak, sefil, evsiz, yurtsuzdur. Aşar diye alırlar, vergi diye alırlar, iane diye alırlar. Zavallı köylü, her türlü vergilere katlanır, ne yolu yapılır, ne mektebi yapılır, ne çocuğu okutulur... Fukaranın hayrına hiçbir iş görülmez. Ne davasına bakan olur, ne de kimse ona, insan diye bakar. Sanki Allah köylüyü, amele, fukaray, zenginlere kul köle olmak için yaratmıştır.

Ey köylüler, fukaralar, ey çalışkan çiftçiler, namuslu ırgatlar ve ameleler gözlerinizi açınız, etrafınıza dikkatle bakınız!... Etrafınızda bulunan beyler, ağalar kimlerdir bilir misiniz? Onlar da, sizin gibi insandır. Allahın indinde aranızda hiçbir fark yoktur. Allah insanları hep eşit yaratılmıştır. Sizi fukara yapan, cahil yapan bu zalim adamların şerrinden kurtarmak için, başınızı biraz kaldırınız, sesinizi yükseltiniz, onlardan korkmayınız! Onlar kendi kendilerine size bir şey yapamazlar. Rusya'dan gelen haberlerden, Rusya'da çiftçi ve askerin yaptıkları işleri herkes yavaş yavaş öğreniyor. Onlar yeni bir dün ya yapıyorlar. Eski idareleri, eski hükümetleri tamamen değiştirmişler, yeni idare, yeni hükümetler yapıyorlar.

Yeni dünya bambaşka oluyor. Yeni dünyada hükümet hep fukaranın eline geçti Hükümet adamlarını fukara intihap ediyor. Valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar hep ortadan kalktı. Zengin, fakir, büyük, küçük, bey, ağa, hep eşit oldu. Rütbeliler hep lağvoldu. Bütün insanlar kardeş ve arkadaş gibi çalışıyor, geçiniyor. Dövmek, sövmek gibi şeyler ortadan kalktı. Hep kardeş ve arkadaş oldu. Nefer, neferliğini ve vazifesi biliyor. Zabitinden ne amir

alırsa derhal ifa ediyor. Çünkü o emri nefer'in ifa etmesi, vazifedir Zabitin vazifesi söylemek, neferin de yapmaktır.

İşte o kadar... Vazifesini yapmayan her kim olursa olsun, mutlaka şiddetle cezalandırıyor. Mali, mülk sahibi olmak da yasak olduğu için rüşvet, anaför, hırsızlık, yalancılık, dolandırıcılık, kâmilten ortadan kalkmıştır. Herkes insanlığı anlamış, herkes birbirine eşit olmuş... Biz de böyle olacağız, biz de bu yola gidiyoruz”

Elbette orduya sonraları Çerkez Ethem katılmış ve kendine ait özel bir ordu istemesiyle isyanlar baş göstermiştir. Yunus Nadi(1998: 9)'nin ifadesiyle; “Çerkez Ethem'in ilk günlerdeki hizmetleri hakikaten kıymetli idi. Ne yazık ki bu cahil kardeşler kendi şartlarını kendi elleriyle baltalamışlardır”. Kuvvetle ihtimal Yunus Nadi'nin ifadesindeki hizmetler, Cemal Şener'in eserinde bahsettiği işgal kuvvetleri arasındaki rapor ile alakalıdır. İşgal kuvvetleri komutanlığının kendi Genelkurmayına gönderdikleri rapor şöyledir; “... Çerkez olan Ethem Bey'in çağrısıyla, Türkiye'deki Çerkezler dört bir yandan Batı Anadolu'ya gelmiş ve kuvvetli bir savunma hattı oluşturmuşlardır. Bu hat daha fazla kuvvetlenmeden takviye kuvvet istiyoruz” (Şener, 2000: 63).

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasını oluşturan diğer etmen ise Halk Zümresidir. Halk Zümresi, Hakkı Behiç gibi kişilerin meydana getirdiği ve Yeşil Ordu'dan tam olarak bağımsız olmayıp onun meclis kolu diye bilinen topluluktur. Halk Zümresinin fikirlerine göre, Batı uygarlığı çöküntü halindedir ve bu durum Doğu'da yeni bir iyi toplum doğmasına neden olacaktır (Akbulut ve Tunçay, 2016: 35). Mustafa Kemal, Halk Zümresinin İttihatçı bir grup olarak Meclise egemen olmasından çekinerek, önce Zümrenin başlıca görüşlerini hükümete mâl etmiş, daha sonra da bu örgütün bütünlüğünü parçalayacak yollar aramıştır (Tunçay, 2000: 90).

1920'lerin sonlarına doğru Hafi Türkiye Komünist Partisi, Yeşil Ordu'nun sol ideolojiyi benimsemiş üyeleri olan Nazım, Şeyh Servet, Mehmet Şükrü, Binbaşı Salih Hacıoğlu (Çavdar, 2004: 225) resmi bir parti kurmak için birleşme kararı aldı. Yeşil Ordunun Hakkı Behiç, Yunus Nadi, Tevfik Rüştü, Refik Koraltan, Eyüp Sabri gibi sol ideolojiye daha uzak isimler (Çavdar, 2004: 227) Mustafa Kemal tarafından kurulacak olan resmi Türkiye Komünist Partisine katılacaklardır (Erdem, 2010: 179). Tüm bunların sonucunda Hafi Türkiye Komünist Partisi, Yeşil Ordu'nun bazı üyeleri ve Halk Zümresi birleşerek Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasını oluşturur.

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın savunduğu fikirlerden biri işçilerle yetinmeyerek sol harekete sınıflar-arası bir nitelik vermektir. Özellikle köylüleri de sol

devrimciliğe dâhil etme isteği. Sonraları geniş halk kitlelerinin desteğini almak amacıyla, Türkiye Sosyalist Fırkasında olduğu gibi İslamiyet'in sola yakınlığı üstünde durulmuştur (Akbulut ve Tunçay, 2016: 127). Partinin *Emek* ve *Yeni Hayat* olmak üzere iki yayın organı vardır. İki gazete de İslam ilkelerini ve köylülüğü birleştirerek geniş hacimlerde toplumsal hareket yaratmayı amaçlar (Çavdar, 2004: 232). 1 Nisan 1922 tarihli Yeni Hayat gazetesinde Partinin Büyük Millet Meclisine Beyannamesi çıkarılır. Beyannamede açıkça Marxist ilkelerin kabul edildiğini yazmakla birlikte, Misak-ı Milli'yi kabul ettikleri ve buna karşı olanlarla mücadele edileceğini yazmıştı (Güran, 1975a: 93). Bu durum partinin tam anlamıyla Milli mücadeleye destek verdiği anlamına gelmez. Türkiye Halk İştirakiyun üyesi Bulgaristan'daki Türk sosyalistlerinin çıkardığı *Ziya* gazetesi aynı görüşte değildir. Onlara göre Anadolu'da bulunan sosyalistler milliyetçilik duygusuna kapılmıştır. Bu normaldir. "Fakat Mustafa Kemal'in ülkeyi işgalden kurtarması, Türklerin geleceğini de kurtardığı anlamına mı gelecektir?" (Doğan ve Çetinkaya, 2014: 284). Böylece muhalefet ettiği hükümete karşı pek olumlu izler bırakmaz. Daha sonra Başbakana ağır yazıların yayımlanmasıyla 1921 yılında kapanan parti 1922 yılında ikinci kez kapatılır (Alpat, 2012: 368).

1920 sıralarında ayrıca başka bir komünist parti kurulma yoluna gidiliyordu. 1920'lerde Milli Mücadelenin amacına ulaşabilmesi için Bolşevik Rusya ile ilişkiler kurulması gereği oldukça yaygın bir düşünce haline gelmiştir. Zaten savaş döneminde de yardım istenebilecek güçlü ülkelerin en başında Bolşevik Rusya gelmektedir. Bunun üzerine Rusya ile görüşmek üzere Kazım Karabekir görevlendirilmiştir (Gürün, 1991: 19). Kazım Karabekir Bolşeviklerle görüşme ve yardım isteme amacıyla Dr. Fuat Sabit'i görevlendirir. Görevlendirilen Sabit Moskova'daki görüşmelerini bir mektup ile Karabekir'e şöyle iletir. "Bolşeviklerle görüştim. Bolşevizm'in memleketimizde tesisi için içtimai, iktisadi hiçbir esas olmadığı gibi irfan ve an'annesi de buna muhalif olduğundan hiçbir ıslahat-ı içtimaiye olmadan... ne miktara ihtiyaç olursa verileceğini beyan ettiler" (Karabekir, 1960: 338).

Bolşevik Rusya ile dostluk ilişkilerinin gelişmesi Türkiye'de bazı çevrelerde sosyalizme ilginin artmasına neden olur (Akşin, 1997: 20). Bu nedenle Mustafa Kemal Bolşevik Rusya Komünizminin ülkeye sızmasını engellemek, Rus yardımlarını daha iyi şartlarda alabilmek, gerçek komünistlerin kim olduğunu bulmak (Ünal, 1998: 706) ve Türkiye'deki komünistleri kontrol altında tutabilmek adına 18 Ekim 1920'de Türkiye

Komünist Partisini kurdurtur. Parti yöneticileri Refik Koraltan, Mahmud Esad, Kılıç Ali, Tevfik Rüştü Aras ve Yunus Nadi'den oluşuyordu (Karpas, 1959: 355). Tevfik Rüştü Aras ise Mustafa Kemal'in Türkiye Komünist Partisini kurdurtmasında ki esas amacını şöyle aktarır; “Bizi dünya tanımazsa, komünistlerle birlik olur, kurulan yeni dünyada yerimizi alırız. Fakat memlekete yabancı eli sokmayız. Görüşümüzde samimiyiz bu bir oyun değildir. Ama ne olursak biz oluruz asla yabancı eli karıştırmayız” (Avcıoğlu, 1964: 5). Anlaşılabacağı üzere Mustafa Kemal'in esas arzusu sol/sosyalist bir Türkiye tasavvuru değildir. Üzerinde anlaştığı tek mesele yerel bir ideolojinin olmasıdır. Özellikle yayın organları da bu doğrultudadır.

Partinin yayın organları *Hâkimiyet-i Milliye* ve *Yeni Gün* gazeteleri esas olarak Türkiye'deki komünist hareketin kanlı bir devrim gerektirmeyeceği gibi ılımlı hareket eder (Tunçay, 2000: 93). Sonraları parti komünist harekete oldukça bağlanmış olacak ki, Suphi grubunun Komintern'e başvurduğu dönem Moskova sefiri Ali Fuat Paşaya Komünist itimatnamesi verilmiş ve Türkiye komünist Partisi olarak başvurmuştur (Tunçay, 2000: 94). Başvuru partinin Fransızca “*Communiste Officiel*” resmi komünist olması gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Bunun üzerine Aras Komüntern'e her ne kadar Suphi grubunu kötüleyen yazılar yazsa da durum değişmemiştir (Avcıoğlu, 1964: 5).

Elbette XX. yüzyılın ilk çeyreği düşünüldüğünde yarı-aydın profili sosyalist fikirlerin bu topraklarda gelişmesinde büyük etkindir. Düşünsel birikimi geleneksel aydınlar kadar yüksek değildir. Bununla birlikte ülkede ve Dünyada meydana gelen toplumsal hareketlere karşı oldukça ilgili ve kendilerince dersler çıkaran bir yapısı vardı. Temel olarak bu kesim İttihat ve Terakkinin son dönemde politikleştirdiği çoğunluğu taşra eşrafıdır (Çulhaoğlu, 2002: 16).

2.3. TEK PARTİLİ CUMHURİYETTE İDEOLOJİ TARTIŞMALARI (1923-1946)

1923-1946 tarihleri arasında Türkiye'de sol hareketlerin önemi oldukça büyüktür. Bu tarihler Türk solunun kökten değişmeye başladığı tarihlerdir. Daha önceleri Marxizm'e sıkı sıkıya bağlı bulunun parti ve dernekler çoğunluklu olarak Cumhuriyet'in ilanından sonra Kemalist bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Bu döneme Kemalist politikalar ile Marxizm ilkelerinin ortak olarak işlenilmeye başlaması ve bir potada eritilmeye çalışılması dönemi denilebilir. Bunun en büyük sebebi ise aşırı

komünist faaliyetlere karşı gerçekleştirilen tevkiflerdir. Cumhuriyet'in ilanından kısa süre önce de denemeler olmuş, başarılı bir şekilde işçi hareketlerinde muvaffak olunamamıştır. Bu hareketlerin başında Amele Birliği gelir.

1 Ocak 1923'te merkezi İstanbul'da olmak üzere özellikle tramvay işçileri arasındaki örgütlenmeye dayanan Amele Birliği kurulur. Kurulan Amele Birliği birçok yerde ilgi görünce Türkiye Umum Amele Birliğine dönüşür. Daha sonra belirli anlaşmazlıklar sonucu kapanır. Tunçay(1989: 157)'a göre, birliğin esas dağılma nedeni birliğin başkanı Şakir Rasim'in hükümetin gözünde tehlikeli bir intiba bırakmasındandır.

Kemalist politikaların sol hareketler tarafından savunulmasında bir zıtlık söz konusu gibi görünse de aslında dönemin içinden bakıldığı zaman tam anlamıyla bütünlük içermektedir. Sol hareketlerin Kemalist politikaları benimseme süreci anlaşılacağı üzere İzmir İktisat kongresinde değil aksine bu kongrenin kararlarının değiştiği 1931 yılına dayanmaktadır. İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar ile birlikte kalkınma ve modernleşmenin temel mekanizmasının, devlet desteğiyle yerli ve milli burjuvazi yetiştirilmesine bağlı olduğu anlayışı (Boratav, 2005: 40) hâkim duruma gelmiştir. Genel olarak Kongre'de kabul edilen kararlar bu anlayışa istinaden toprak unsurlarının ve özellikle İstanbul tüccarının sürüklediği ticaret burjuvazisinin hâkimiyeti altına geçtiği söylenebilir (Boratav, 2006: 43).

Söz konusu gelişmeler sosyalist ilkelerin tam anlamıyla karşısında olduğu açıktır. Berkes(1963: 10)'e göre, 1923 yılında ekonomi programı belirlenirken, geçmiş tecrübelerden faydalanarak iktisadi olarak sadece üç yol mümkündü. Bunlar (1) dış borçlanma ve ya yabancı sermaye yatırımı (2) yerli özel teşebbüsü teşvik ve himaye yolu ile sağlanacak özel sermaye birikimi (3) devletin ulusal ekonomiyi planlaması ile sağlanacak ve kamusal sermaye ile finansa edilecek teşebbüs. Berkes bu üç yol'dan başka iktisadi hayatın düzene giremeyeceğini belirtir. Bunun yanı sıra neden birinci yol'un seçilmediğini şöyle açıklar; "Ulusal Kurtuluş Savaş'ından sonra birinci yolu düşünmek için ya safdil veya çok unutkan olmak lazımdı" (Berkes, 1963: 10). Özellikle Mustafa Kemal'in İzmir İktisat Kongresi açılış konuşmasında belirttiği "kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye hazırız" (Boratav, 2005: 42) sözünün savunusu da yapılmıştır. Berkes gibi liberal politikaların zorunlu

olduğunu aynı şekilde Vedat Nedim de ifade etmiştir. Nedim’e göre, “Avrupa sanayi emtiasının memleketimize serbestçe girebilmesi için –bırakın yapsın! Bırakın geçsin- prensibinin de beraber girmesi şarttı” (Nedim, 1932: 10). Benzer biçimde Avcıoğlu, İzmir İktisat Kongresi’nden sonra 1924’te kapitalizmin kalesi olarak İş Bankasının kurulduğunu ve Sanayi Teşvik Kanunu ile devlet harcamalarının bir sınıf yaratma çabası için kullanıldığını ifade eder (Avcıoğlu, 1964a: 3).

Esasen liberal gelişmelerle birlikte Türkiye Komünist Partisi kendini yenileme yoluna gider. Komintern’in 1924’teki V. Kongresinden sonra Türkiye Komünist Partisindeki yenileme girişimleri hız kazanır. Bu yenileme ise burjuva ve işçi ayrımını içerir. Esasen parti daha çok aydın kesime hitap eder ve savunduğu işçilerle diyalog kurmaz. Partinin milli burjuva ile yabancı sermayeye karşı işbirliğini savunması Kominterni memnun etmediği açıktır ki, 21 Ocak 1925’te işçi sınıfına hitap edebilmek ve Kominterni memnun etmek amacıyla Şevket Süreyya tarafından *Orak-Çekiç* yayımlanmaya başlandı (Sayılğan, 1968: 184). *Orak-Çekiç* gazetesinde Hikmet Kıvılcımlı da yazmıştır.

Gerek Türkiye Komünist Partisinin gerekse Aydınlik ve *Orak-Çekiç* gazetelerinin ilerleyişini ve gelişimini durduran olay Şeyh Said isyanıdır. İsyân belki de Türk solunun ilerleyişindeki en büyük engellerden biridir. Bunun en önemli sebebi ise Şeyh Said isyanının 1925 tevkifine yol açmasıdır. Şeyh Said isyanı Türkiye’de dini önderlik ile milliyetçiliğin birleşmesine neden olduğu (Mardin, 1992a: 88) kadar sol hareketin milliyetçi bir kimliğe bürünmesine de neden olmuştur. Bunun ilk örneği İngilizler tarafından kışkırtılan ve silahlandırılan Şeyh Said ve isyanına karşı ilk günden itibaren özellikle *Orak-Çekiç* gazetesinde Ankara Hükümetini destekleyen Şevket Süreyya Aydemir olmuştur (Sayılğan, 1968: 184). Böylece Türk solunun yolu neredeyse ilk kez Kemalist politikalarla kesişmiş olur. İsmet İnönü’nün sunduğu tasarıyla hükümet Takrir-i Sükûn Kanununu kabul etmesi de sola büyük bir darbe vurmuştur.

Takrir-i Sükûn Kanunu hükümete hiçbir kazai organ kararı olmaksızın feshetme yetkisi tanımıştır. Aydınlik ve *Orak-Çekiç* gibi sol yayın organları hükümete destek vermesine rağmen aşırı uç sayılması nedeniyle 6 Mart Cuma günü kapatılır (Toker, 1998: 96). 1925 Tevkifatı Hikmet Kıvılcımlının tabiriyle “En geniş komünist

tevkifatı, illegaliteyi tam uygulayamayan bütün unsurların yedişerden on beşer yıla mahkûm edilişi; partinin bütün legal faaliyet şekillerinin, bütün gazetelerinin bir emirle kapatılışı...” (Kıvılcımlı, 1992: 491).

1925 tevkifi gazetelerin kapanması ve Komünist Gençler Birliği Teşkilatı mensubu 38 kişinin de tutuklanmasını beraberinde getirir (Tevetoğlu, 1967: 388). Daha sonraları özellikle 1 Mayıs beyannameleri ve tekrardan yapılanma süreci geçiren Türkiye Komünist Partisi haricinde çok sayıda grev veya sol hareket unsurları yoktur. Bunun içinde söylenebilir ki, 1925 tevkifatı sol hareket için durdurucu değilse de oldukça yavaşlatıcı bir etken olmuştur. Bunun en önemli sebeplerinden bir tanesi de bu mahkemelerin sıkı bir şekilde İstiklal Mahkemelerinde görülmüş olmasıdır. Bu tarihten sonra 1927, 1929 ve 1930 yıllarında da tevkifler⁶⁶ mevcuttur. Bu tevkifler sadece 1925 yılında görülen davalar İstiklal Mahkemelerinde görülmüştür. Bu nedenle daha sert ve katı cezalar daha rahat bir şekilde alınabilmektedir.

Daha sonra her ne kadar 29 Eylül 1930 yılında mimar ve mühendis olan Kazım Bey tarafından Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi kurulmak istenmişse de komünist eğilimi nedeniyle faaliyetine izin verilmemiştir (Türkiye’de Siyasi Dernekler

⁶⁶ Toplamda 24 komünist tevkif bulunmaktadır. Bunların kronolojik sıralaması ise şöyledir;

- “1- 1920/21 Yeşilordu ve Halk İştirakiyun Fırkası tevkifleri.
- 2- 1923 Gizli Türkiye Komünist Partisi tevkifleri.
- 3- 1925 Gizli Türkiye Komünist Partisi tevkifleri.
- 4- 1927 Gizli Türkiye Komünist Partisi tevkifleri.
- 5- 1929 Gizli Türkiye Komünist Partisi (İzmir ve İstanbul’da beyanname dağıtım olayı) tevkifleri.
- 6- 1930 Gizli Türkiye Komünist Partisi (İzmir, İstanbul ve diğer bazı şehirlerde beyanname dağıtım olayı) tevkifleri.
- 7- 1931 Gizli Türkiye Komünist Partisi’nin İstanbul’daki beyanname dağıtım olayı tevkifleri.
- 8- 1932 Gizli Türkiye Komünist Partisi Eskişehir, Ankara, İzmir ve İstanbul’da beyanname dağıtım olayı tevkifleri.
- 9- 1933 Matbuatla yapılan komünizm propagandası ve Türkiye Komünist Partisi’nin teşkilatlı faaliyetleri ile ilgili tevkifler
- 10- 1934 Bursa Lisesi ve İstanbul Erkek Lisesi olayları ile ilgili tevkifler.
- 11- 1935’de İstanbul, Ankara ve İzmir’de 1 Mayıs beyannamelerinin dağıtılmasıyla ilgili tevkifler.
- 12- 1936 Gizli Türkiye Komünist Partisi hücre çalışmaları neticesi yapılan tevkifler.
- 13- 1937 GTKP hücre çalışmaları neticesi yapılan tevkifler.
- 14- 1938 Harp Okulu tevkifleri.
- 15- 1938 Yavuz Harp Gemisi tevkifleri.
- 16- 1938 Reşit Paşa Depo Gemisi tevkifleri.
- 17- 1938/1939 Deniz Harp Okulu tevkifleri.
- 18- 1939 Pınar Su Gemisi tevkifleri.
- 19- 1942 (Yeni Edebiyatçılar) olayı tevkifleri.
- 20- 1944 Gizli Türkiye Komünist Partisi tevkifleri.
- 21- 1944 GTKP (İlerici Gençler Birliği) tevkifleri.
- 22- 1945 Feshane Fabrikası olayı tevkifleri.
- 23- 1946 Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi tevkifleri.
- 24- 1951/52 Gizli Türkiye Komünist Partisi tevkifleri.”(Tevetoğlu, 1967: 383)

II, 1950: 91). 1928-1933'e kadar geçen dönem Mustafa Kemal etkisi altında Türkiye Cumhuriyeti Devletinin, en güçlü olduğu devredir. Özellikle tek parti idaresi ve taşra burjuvazisi arasındaki sıkı işbirliği ve tevkifatlar ile birlikte sol hareketler aşırı uçlarda görülmemiştir (Sayılğan, 1968: 192-193).

1925 komünist tevkifatlarıyla birlikte hapis cezası alan yazarlar ve siyasilere arasındaki önemli isimlerden biri Şevket Süreyya Aydemir'dir. 1925'lerde aşırı Marxist fikirler benimsemiş⁶⁷ çoğu kişi gibi Aydemir de Kemalist politikalara ısınmaya başlar. Karpat'a göre bu dönemler milliyetçilik, laiklik ve halkçılığın önem kazandığı dönemlerdir (Karpat, 2016: 48). Bu kırılma özellikle Aydemir'in 1931 yılında Türk Ocakları'nda verdiği *İnkılâp ve Kadro* konferansıyla başlar. Kadrocu fikirleri buradan hareketle daha çok kişiye ulaşır. Sonraları Aydemir *İnkılâp ve Kadro* isimli bir kitap yazar. Burada kitabın oluşum amacını Aydemir (1932: 8-9) şu şekilde anlatır;

“Türkiye bir inkılâp içindedir. Bu inkılâp ne sadece bir reform, ne de idari istihalemdir. İnkılâbımız, kendine prensip ve onu yaşatacaklara şuurlanabilecek bütün nazari ve fikri unsurlara maliktir. Ancak bu nazari ve fikri unsurlar, inkılâba –ideoloji- olabilecek bir fikirler sistemi içinde terkip ve tedvin edilmiş değildir.(...) Bu prensipler birer birer tayin ve terkip edildikçe, yani inkılâbımızın âlemi telakki tarzı, bizzat inkılâbın seyri içinde izahını buldukça, Türk aydınları içinde bir tefarik olacak, bu prensipleri idrak ve ihata edenler bir tarafa, idrak ve ihata edemeyenler diğer tarafa ayrılacak, onları kabul edenler iradeleriyle, kabul etmeyenler, iradeleri haricinde bu prensiplere tabi olacaklardır”

Kadro dergisi böylece bir bakıma hem inkılâbın hem de Cumhuriyet Halk Partisinin ideolojisini oluşturmayı amaçlamıştır. Derginin imtiyaz sahibi olan Yakup Kadri Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker'e böyle bir dergiden bahsedince, Peker sert bir şekilde reddetmiş ve bu işi kendilerinin yapacağını belirtmiştir. Nitekim *Ülkü* adıyla bir dergi çıkarmış ancak başarılı olamamışlardır (Bostancı, 1990: 9).

Kadro'nun Türk solu üzerinde büyük bir önemi vardır. Bu önem öncelikli olarak sol faaliyetlerin yapısındaki değişimdir. O zamana kadar sürekli olarak muhalefette duran ve eleştiri yapan tarafta duran sol, artık merkezde yer alan iktidarın ideolojisini hazırlamaktadır. Bunun yanı sıra Avrupa merkezli tartışma konularına karşı çıkmıştır. Özellikle İlk Çağ, Orta Çağ ve Yeni Çağ gibi sınıflandırmaların yanlışlığı üzerinde durulmuştur. Bunun Türk tarihini yansıtmadığından yola çıkarak bu

⁶⁷ Marxist fikirleri oldukça iyi bir biçimde analiz etmiştir. Fakat aynı zamanda ulusalcı bir kimliğe de sahiptir. Zaten Şefik Hüsnü ile arasının bozulması özellikle Aydemir'in Komintern'e karşı çıkmasından kaynaklanmaktadır (Bostancı, 1990: 7).

sınıflandırmaya da bağlı olarak beş Aşamalı Marxist tipolojiyi reddederler (Fırat, 2004: 36).

Bunun yanında Liberalizm Kadro'ya göre ikiye ayrılır. Liberal mektebin softaları ve Garpcılık softaları. Böylece taklitçi olan akımın gerçekte yobaz olduğunu ve şeriatçılardan bile daha tehlikeli olduğundan bahseder (Fırat, 2004: 38). Ayrıca “Liberalizm ile hürriyet arasında bir münasebet yoktur. Liberalizm bir sistemdir, hürriyet ise, bir mefhumdur. Her sistem, birçok mefhumları olduğu gibi hürriyet mefhumunu da kendine göre izah etmiştir” (Asaf, 1933: 30) diyerek hem liberalizm hem de Marxizm'in temel dayanaklarına saldırır.

Kadro'nun bir diğer önemli özelliği ise sol hareketin milliyetçi bir algı içerisine girmesinde öncülük etmesidir. Ayrıca Kadro'nun tek Marxist olmayan yazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu olmasına rağmen tüm kadro yazarları milliyetçiliği benimsemiş görünmektedir. Bunun iki önemli sebebi var gibi görünmektedir. Birincisini yavaş yavaş Bolşevik Rusya etkisi altına giren ve sıkı Marx takipçileri oluşturur. Bunu Karaosmanoğlu (1933: 29) şöyle ifade eder;

“(...) 1933'te bir Türk çocuğunun İstanbul'un ecnebi işgalinden kurtuluşunun manasını anlamayışına (Çünkü milliyetçilik tezini dar bulan Marxist gencin hikâyesi o makalede, İstanbul şehrinin kurtuluşunun yıldönümü münasebetiyle geçiyor.) pek o kadar şaşmamak lazım gelir. Lakin şaşılacak şudur ki, böyle bir çocuk mesela Odesa'nın kızılılar eline geçişini pekâlâ hatırlar, anlar ve yabancı fikir sistemlerine, bu sistemlerin ideolojisine, erkan ve adabına tabiiyeti o kadar sıkıdır ki, hiç değilse İstanbul'un işgalden kurtuluşu ile Odesa'nın kızılılar eline geçişindeki netice analojisini sezmek hassasına bile malik değildir. Bu, kayıtsız şartsız fikir köleliği ondan hadiseler hakkında kendi kendine kıyaslar yapmak, kendi kendine düşünüp bulmak kudretini kaldırmıştır. Ve bu esir kafa Türk milliyetçisini dar bri teze tıklmış gibi görüyor. Kendisinin ithalat malı nasıl sıkı bir kalıp içinde ezilmiş kalmış olduğunun farkına varmıyor. XVIII. asır ansiklopedistlerin hayran telmizleri ve liberal Fransız burjuvazisinin parasız tellalları birçok (hürriyetperver) kimseler de vardır ki, tıpkı bu komünist genç gibi bizi, Kemalist Türk milliyetçilerini, bir dar yere hapsedilmiş görür: Bizi esir kafalılık, şahsiyetsizlik, pasiflikle itham ederler ve kendilerinin ruhlarını nasıl ezelden şeytana satmış olduklarının asla farkına varmazlar.” (

İkincisi ise Şeyh Said isyanının karşısında yarattığı milliyetçilik etkisidir. Milliyetçilik etkisi doğrudan değil dolaylı olarak gelişir. Husrev (1932: 21)'e göre;

“Bir Kürt milli hareketi olmadığına nazaran acaba bir Kürt milleti var mıdır? Buna biz menfi cevap vereceğiz. Şark vilayetlerimizde henüz taazzuv etmiş bir Kürt milleti değil, Kürtçe konuşan aşiretler ve Kürtçe konuşmaya icbar edilmiş Türk anası vardır. Bu Kürtçe konuşan aşiretlerde bir milletin taşıdığı vasıfları henüz bulamayız. Millet yüksek içtimai bir kategoridir. Millet kategorisi ancak fertlerin arasında sıkı bir işbirliği, iktisadi, siyasi, harsi, tarihi, bir menfaat iştiraki olan camialarda şekil bulabilir. Vatanın bir ucundaki fert diğer ucundaki fert gibi aynı milli menfaatler karşısında aynı heyecanı duyar ve aynı

milli ruh vahdetini hisseder. Binaenaleyh iştirak zıddiyetleri içinde birbirini yiyen ve milli bir iş birliğinden mahrum fakat fertleri arasında sadece dilde iştiraki olan bir camiayı taazzuv etmiş bir millet olarak kabul etmek bir görüş hatası olur”

Tüm bunların yanında Kadro aynı zamanda iktisadi bir reçete de sunar. Kadrocuların sunduğu reçete, salt iktisadi değil aynı zamanda siyasi unsurları da içermektedir. Kadrocular, Türkiye’nin sanayileşme mecburiyetine, hem tam bağımsızlık hem kendi kendine yeterli olma açısından ve bir de ideolojik olarak diğer sömürge ve milli kurtuluş hareketlerine girişmiş olan üçüncü Dünya ülkelerine örnek oluşturması açısından değerlendirilir (Bostancı, 1990: 48). Kadrocuların öneri olarak sunduğu ulusal devlet, toplumsal yaşamın her alanını denetlemekte ve yönlendirmektedir. Böylece yeni tip devlet ve toplum modeli hiyerarşik bir biçimde toplumu disiplin altına almaktadır (Ekinci, 1997: 103). Elbette bunu iktisadi koşullarla sağlamalıdır.

Tör(1980: 11)’e göre,”Milli sermaye birikimi yapabilmek için, ekonominin kesin olarak devletçe yönetilmesi gerekiyordu”. Bu nedenle Kadrocular neredeyse tüm sayılarında Devletçilik ilkesinin iktisadi alanda uygulanması gereken yegâne geçenek olarak bahsederler. Kadro, Avrupa’nın liberal iktisat devresinde doğan teşebbüslerin Türkiye’de tam anlamıyla tek bir teşebbüs olmadığını düşündüğünden onlara göre tüm teşebbüsler devletin himayesi ve milletin fedakârlığı ile yaşamaktadır. O halde Türkiye’de bütün özel teşebbüsler dolaylı olarak devlet teşebbüsleridir (Tör, 1933: 15). Aydemir(1932: 115)’e göre; “Türk İnkılâbının da ifade ettiği iktisadi manaların en başında, hiç şüphesiz ki milli sermaye terakümü endişesi vardır.” Devam ederek, “Pasif bir hammadde ve açık pazar olmaktan, milli bir sermaye terakümünün yapacağı teknik sosyal değişmelerle çıkabilir”.

Tüm bu çözüm reçetelerinin yanı sıra Kadrocuların neden eleştirildiğine göz atmak da yerinde olacaktır. Öncelikle Kadrocular daha en başından itibaren siyasi iktidarın ideolojisini yapacak olmak ile yola çıktıkları için iktidarın yapacağı tüm faaliyetleri peşinen kabul etmiş ve eleştirme şansı kalmamıştır. Bostancı(1990: 45-46)’e göre, Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan ekonomik politikalara bile muhtevaları gereği muhalefet etmek yerine olumlu yorumlamıştır. Bunun yanında Marxist metodu kullanarak ta Marxizm’e eleştiriler getirmiştir.

Kendi dönemi içerisinde Kadronun en büyük eleştirisini teorik anlamda Ahmet Ağaoğlu yapmıştır. Ağaoğlu öncelikli olarak kadronun tezine karşıdır. Ağaoğlu(1933:

14)'e göre Türk inkılâbının bir ideolojisi vardır. Bu ideoloji Kadrocuların oluştuğu ideoloji değildir. Ağaoğlu her ne kadar liberalizmi benimsemiş olsa da, ona göre, sosyalizm özel mülkiyet eleştirisine dayanan ve son derece tutarlı bir ideolojidir. Kadrocular sosyalizmin bazı bölümlerini kendinden kopararak ayrı ayrı işler böylece mantıksızlaştırır (Ağaoğlu, 1933: 19-20).

Her ne kadar birçok eleştiriye de maruz kalsa da Kadro hareketi Türk solu içerisinde önemli olan yerini korumaktadır. Kadro ilk sayısından itibaren Recep Peker engeline takılmış ve bu nedenle birçok yazısı aksamıştır. Kadro Cumhuriyet Halk Partisi için tehlikeli konumdadır (Şişmanof, 1965: 101). Hatta Kadronun 2. sayısındaki yüzük hikâyesi⁶⁸ meselesi bile Mustafa Kemal'e mektup gönderilerek icazet alınacak kadar uzamıştır. Sonradan Mustafa Kemal derginin İmtiyaz sahibi olan Yakup Kadri'yi Tiran elçisi ilan eder. Bunun sebebi ise Yakup Kadri'yi kırmadan derginin kapatılmasını sağlamaktır (İlkin ve Tekeli, 2003: 419-421). Bunun sonucunda derginin Ekim ayında 34. Sayısı yayımlanır. Kasım'da yayımlanmayan sayı için Aralık'ta 35-36 olarak aynı anda yayımlanmış ve 1935 yılında yayın hayatına son vermiştir.

Genel itibariyle 1930'dan 1946 çok partili hayata geçişe kadar olan süre Nazım Hikmet'inde etkisiyle edebiyat ve sanat yoluyla, üniversite gençleri, sivil ve askeri liselerde yaygın hale gelmiştir (Tevetoğlu, 1967: 439). Gramsci terminolojisi ile hareket edildiğinde, gitgide güçsüz hale gelen işçi sınıfını temsil eden organik aydını bulundurmeyen kadro, Kemalizm'in aradığı ideologlar olarak onlarla organik bağlar kurabileceklerini düşünürler (Çulhaoğlu, 1996: 135-136). Görüldüğü gibi Cumhuriyet Halk Partisi aynı şekilde düşünmemektedir.

Ayrıca 1923 İzmir İktisat Kongresiyle birlikte liberal ekonomik düzenin savunulduğu bir ortamda, elbette sol ideoloji savunucularının karşı çıkışı olağandır. Bunun yanı sıra 1929 buhranı ile birlikte devletçilik ilkesine tutunan, dönemin Türkiye'sinde Kadro gibi Marxizm'in ne proletarya savunusu ne de burjuvazi karşıtlığı içeren bir gazetenin Kemalist politikaları savunması da beklenir bir durumdur. Oysa Türkiye'deki devletçilik, "kapitalistleşme sürecinde geri kalmışlığın zorladığı bir devletçilik türü olmasıdır" (Çulhaoğlu, 1996: 137). Bir bakıma Türkiye'nin devletçi politikasının, kadro yazarlarının sunduğu iktisadi reçeteler ile herhangi bir bağlantısı

⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için: Yüzük Hikayesi, (1932), Kadro, ss. 3-4

yoktur diyebiliriz.

Türkiye’de 1930-1940 dönemi tam anlamıyla Türkiye’ye has bir sosyalizm anlayışının geliştiği, Marxizm’den kopan aydınların, sınıf mücadeleleriyle taban tabana zıt fikirleri benimsediği dönemdir. Bu dönem Marxizm’in sıkı enternasyonalizminden Kemalizm’in yurt politikalarına ve ekonomi planına dönüştüğü dönemdir. Bu durumun gelişmesinde 141 ve 142. Maddenin kabulü önemli rol oynar. Türkiye’de bir sınıfın diğer sınıf üzerinde tahakküm kurma arzusu ile kurulan cemiyetlere yasak gelmesini içeren kanun 11 Nisan 1936’da Türk Ceza Kanunundaki değişiklik ile mecliste kabul görmüş ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal’e iletilmiştir. Onun da onayı ile birlikte 23 Nisan’da Resmi gazetede yayımlanmasıyla birlikte yürürlüğe girmiştir (Efeoğlu, 1979: 7).

Böylece iktisadi anlamda devletçilik ve planlı ekonominin hız kazanması, bir bakıma ithal edilen sol ideolojinin yerleşmesi ve sıkı Marxist ilkelerden uzaklaşılması anlamında önemli bir adım olur. Ayrıca Kemalist ilkelerin benimsenmiş olması sol’un daha rahat bir şekilde genişlemesine olanak sağlasa da sonraları durum değişir.

1940’lı yıllara gelindiğinde sol ideolojideki sosyalist söylemlerde bir azalma meydana gelmiştir. Bunun en önemli sebebi, tek parti iktidarına karşı sol ideolojiye sahip aydınların demokrasi arzusu içinde olan diğer aydınlarla birleşme hareketidir. Özellikle 1945 yılı bu birleşme çabalarını içerir. 1945 yılının ilk zamanlarında Türkiye Komünist Partisi genel sekreteri Şefik Hüsnü aydınlar arasında faaliyet göstermesi amacıyla İlerici Demokrat Cephe’nin kurucu programını hazırlar. Programın amacı Türkiye’nin ilerlemesi için faşizme, irtica’a karşı demokrat ve yurtsever aydınlar ile birlikte Milli Cephe kurmaktır (Özdemir, 2014: 195-196). Özellikle söylemlerin demokrasi üzerine yoğunlaşması önemlidir. Cumhuriyet Halk Partisi içindeki muhalif grubun da demokrasi kavramını fazlaca dile getirmesinin yanında, Tan gazetesinde yazıları yayımlanan Behice Boran da sürekli olarak demokrasi vurgu yapıyor ve demokrasiyi tanımlama çabası içine girmiştir (Özdemir, 2014: 201).

Özellikle Üniversiteli gençlik arasında da demokrasi ve devrimcilik popülerleşmiş ancak bu devrimcilik anlayışı Kemalist politikalar ile alakalı olmuştur. 1945 yılında yaşanan Tan olayı bunun apaçık kanıtıdır. Tan olayları ismini sol eğilimli bir gazete olan Tan gazetesinden alır. Gazetenin yazarlarından Zekeriya ve Sabiha

Sertel'dir. Henüz Demokrat Parti kurulmadan önce Adnan Menderes, Celal Bayar ve Tevfik Rüştü Aras, Zekeriya Sertel ile yeni bir parti kurma amacıyla görüşmüş⁶⁹ hatta parti isminin Cumhuriyet Demokrat Partisi olmasına karar vermişlerdi (Sertel, 2001: 224-225). Böylece Cumhuriyet Halk Partisi içerisindeki bir grup muhalif, sol ile işbirliği yapmak durumunda kalmıştır.

Tan olaylarının başlangıcı ise basit gibi görünen, bir şekilde dönemin toplumsal koşullarını ve kitlelerin gergin yapısını oldukça net bir şekilde göstermektedir. Tan olayları temelde Tan gazetesinin müjdesini verdiği Görüşler dergisinin G harfinden kaynaklanmaktadır. G harfinin çizimi bazı kişilerce orak'a benzemektedir. Ve bu apaçık bir Komünist propagandadır. Derginin ilk ve tek sayısı çıktığında Celal Bayar, Tevfik Rüştü Aras, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Sabiha Sertel, Cami Baykurt'un fotoğrafları⁷⁰ ve altında yazarların isimleri (Pertev Boratav, Behice Boran, Niyazi Berkes, Aziz Nesin ve Sabahattin Ali) vardır (Berkes, 1997:354). Dergide özellikle barışın sağlanabilmesi için faşizme karşı birleşmenin gerçekleşmesi gerekir çağrıları dikkat çeker (Sertel, 1945: 5). Ayrıca Cumhuriyet Halk Partisinin icraatları eleştirilerek "Ne zincirli hürriyeti, ne de anarşik hürriyeti istiyoruz. Hepimizin malı vatanı olan bu toprakta tabiatın ve hayatın verdiği bütün nimetlerden müşterek faydalanmayı, vazifelere ve mesuliyetlere iştirak etmeyi istiyoruz" (Sertel, 1945a: 6-7) gibi ifadeler yer alır. Buraya kadar bir sorun görünmemekle birlikte 3 Aralıkta Tanin gazetesinde Bir vatan cephesine lüzum vardır ve memleketini seven komünistlere karşı mücadele etmelidir" (Kalkın ey ehl-i vatan, *Tanin*, 3.12.1945) haberinin çıkması, bir bakıma üniversite gençliğini kışkırtmıştır.

Bunun üzerine üniversite öğrencileri üniversitede bir toplantı yapmış ve sonrasında Türk bayrağıyla birlikte Tan matbaasını protesto etmek amacıyla yola çıkmıştır. Tan matbaasının camları kırılır ve yağmalanır. Sonra saygı duruşunda durularak İstiklal marşı okundu (Üniversite Talebeleri Bu Sabah Tezahüratta bulundular, *Akşam*, 4.12.1945). Öğrenciler protesto sırasında ise "Kahrolsun Serteller! Kahrolsun Komünistler!" tezahüratları eşliğinde "Ne Faşistiz Ne Komünist, Demokrat Vatanseverleriz!" levhaları asar (Gençliğin Dünkü Tezahürleri, *Akşam*, 5.12.1945). Bu olaylardan hemen sonra Bayar muhalefet partisi kurmak için program hazırlığına başlar

⁶⁹ Cumhuriyet Halk Partisinin Demokrat Partiyi karalama propagandalarının esası işte bu olaya dayanır.

⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: (1945), *Görüşler*, Yıl: 1, Sayı: 1, Ankara: s. Kapak

(Yeni Parti, *Akşam*, 5.12.1945).

Kemalist politikaların sol eğilimli fikirleri dile getiren herkese şüpheyile yaklaşması elbette uzun zamandır bilinen bir durumdur. Sol 1945 yılına kadar hayati bir tehdit olarak görülmez. Bolşevik Rusya'nın Türkiye'ye yönelik talepleri ve sol eğilimli kişilerin Rusya ile yakınlaşmasını gerektiğini dile getirmesi, Türkiye'deki milliyetçi ve muhafazakâr gruba fırsat sunar (Demirel, 2009: 416). Bu durumun etkisi çok partili hayata geçilmesiyle çözülmekten ziyade daha da ağır koşullar oluşturur.

2.4.ÇOK PARTİLİ DÖNEM SONRASI İDEOLOJİNİN DÖNÜŞÜMÜ (1946-1961)

Türk solunun gelişim çizgisine bakıldığında 1946-1961 dönemi ve bu dönem içerisinde yaşanan olaylar, Türkiye'nin toplumsal hafızasında büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin gerek siyasi gerekse iktisadi anlamda yaşadığı dönüşümlerin büyük çoğunluğu bu dönemlerde gerçekleşmiştir. Çok partili hayata geçiş özellikle demokrasi dengesinin sağlanması ve bunun yanında toplumsal olarak çok sesliliğin mevcutlaşması adına büyük önem taşımaktadır. 1946 yılına gelinceye kadar sol hareketler çeşitli evrelerden geçmiş ve belli belirsiz bir kimliğe oturtulmaya çalışılmıştır. Türk solunun gerçek kimliğini bulma serüveni, bu dönemin toplumsal dönüşümünde mümkün olabilmektedir. Özellikle Demokrat Parti'nin kurulması ve iktidarda bulunduğu süre zarfındaki eylemleri, bu toplumsal dönüşümlerin belirleyicisi olmuştur. Bu nedenle çok partili hayata geçişin Türk solu üzerinden önemi büyüktür.

Her ne kadar 1945 yılı öncesinde çok partili hayata geçiş denemeleri olsa da başarılı olunamamıştır. 1945 yılında Milli Kalkınma Partisinin kurulması ve 1946 seçimlerine muhalefet ile gidilmesiyle birlikte fiilen çok partili hayata geçiş başlamıştır. Böylece tek parti döneminde sadece iktidarın oluşu ve muhalefetin eksik olması sebebiyle İnönü tarafından kurulan Müstakil Grup'a gerek kalmamıştır (Göktürk, 2012: 102). Bu siyaset değişikliğinde hem iç hem de dış faktörler etkilidir. Özellikle çok partili hayata geçişe neden olan toplumsal etkenler oldukça fazladır. Savaş yıllarının getirdiği güçlüklerden biri olan, savaş pozisyonunun korunması için Devlet'in tüm olanakları askeri alana yönlendirmesi bu toplumsal etkenleri oluşturmuş denilebilir. Bu durum ağır vergiler ve enflasyona neden olmuştur. Bu açıdan bakıldığında "Halka rağmen halk için" anlayışı, toplumun geleneksel kesiminden bile tepki çekmiştir (Konyar, 1999: 28). Ayrıca iktisadi olarak da ülke içinde toprak sahipleri ve burjuva

arasında siyasal ittifakta statükonun korunması olanaksız durumdadır. Özel sektör devletin keyfiyetine bırakılamayacak ölçüde genişlemiştir. Ayrıca Amerika'nın piyasa genişlemesi yönünde büyük bir baskısı vardır (Ahmad, 1995: 148).

Sonuçta 1945 yılında Cumhuriyet Halk Partisinin devletçi politikalarına ve son olarak çiftçiye topraklandırma kanununa muhalefet eden bazı milletvekilleri tarafından *Dörtlü Takrir* verilmiş ve özgürlüklerin kısıtlanmaması gerektiğini belirtmiş ancak Cumhuriyet Halk Partisi tarafından kabul edilmemiştir (Albayrak, 2004: 44). Böylece bir muhalefet oluşma süreci başladı. İnönü'nün 19 Mayıs konuşmasında çok partili hayata geçişin izleri görülür. Konuşmanın önemli noktalarını ise Toker (1990: 78) şöyle aktarır;

“Bizim şimdiki sistemimiz baştaki şahsa dayanmaktadır. Bu türlü idareler ekseriya pek parlak başlar, hatta bir sonu yoktur. Baştaki şahıs sahneden çekildiği zaman nasıl bir akıbetle karşılaşacağı bilinmez. Tek parti rejimleri normal demokrasi usulleri ile idare şekline intikal edemedikleri, hiç değilse bu zaruri olanın tikali tam olarak yapamadıkları için yıkılmışlardır. Yıkıntının arkasından da birçok zahmetlerle meydana getirilen eserlerin heba olmuştur. Memleketimizi böyle bir akıbetten korumalıyız. Ciddi ve esaslı murakabe sistemine süratle geçmeliyiz. Ben ömrümü tek parti rejimi ile geçirebilirim. Ama sonunu düşünüyorum, benden sonrasını düşünüyorum. Bu sebepten, vakit geçirmeksizin işe girişmeliyiz”

Karpat(2016: 487)'a göre ise, Cumhuriyet Halk partisi iki sebeple bir muhalefet partisi kurulmasını destekliyordu. İlki bir muhalefet partisi kurulursa totaliter imajdan kurtulacak, ikincisi ise partiyi içerden yavaşlatan muhalif gruptan kurtulabilecekti. Bunun üzerine 7 Ocak 1946 yılında basın toplantısı düzenleyen Celal Bayar, Demokrat Partinin kurulduğunu ilan eder (Bila, 1979: 198). Parti yönetiminde Celal Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Adnan Menderes vardı (Demokrat Parti Resmen Teşekkül Etti, *Akşam*, 08.01.1946). Demokrat Partiyi kuranların eski Cumhuriyet Halk Partili olduğu düşünüldüğünde, bu iki partinin sosyal dayanakları ve dünya görüşleri arasında bir benzeşme olduğunu söylemek yanlış olmaz (Timur, 1991: 75). Bila(1979: 198)'ya göre “Cumhuriyet Halk Partisi içindeki burjuva sınıf temsilcilerinin bir kısmı ayrılmış ve bununla beraber sağa taviz ve sola düşmanlığın artışı anlamına gelmiştir”.

Demokrat Partinin kurulmasının yanı sıra birkaç parti daha kurulmaya başlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisinin tamamlanan büyük kurultay toplantısında ilk olarak parti programına tek dereceli milletvekili esası getirilir. Bunun yanında programdaki sınıf fikirlerini yayma ve sınıf mücadelesini uyandırma maksadıyla

cemiyet kurulamayacağına dair olan madde kaldırılır (Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultay Toplantısını Bitirdi, *Son Posta*, 12.05.1946). Bu karardan sonra İnönü konuya açıklık getirmek amacıyla “Partimizin programı, sınıf esası üzerinde cemiyet kurulmasını menetmiştir. Biz kendi programımızda sınıf mücadelesini istemeyen ve sınıf menfaatleri arasında ahenk arayan esasta kalacağız” (Sülker, 1955: 36) demiştir.

Türkiye’nin değişen yasal durumu ve belirlenen kararın ardından 14 Mayıs 1946’da Türkiye Sosyalist Partisi resmen kurulmuştur (Şişmanof, 1965: 115). Sosyalist temelli partinin kuruluşu sınıf esasına dayanan partilerin kurulmasına izin verilmesinin ilk sonucudur (Ahmad, 1976: 20). Diğer partiler ise yine Cemiyetler Kanun’undan faydalanarak 24 Mayıs 1946’da Türkiye Sosyalist işçi Partisi, 17 Haziran 1946’da Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, 19 Haziran 1946’da Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kurulmuştur (Türkiye’de Siyasi Dernekler II, 1950: 290-341). Türkiye Sosyalist Partisi toplamda beş sendika kurar ve bu beş sendikanın birleştiği Türkiye İşçi Sendikaları Federasyonu’nu oluşturmaya rağmen faaliyet gösteremez (Koç, 2003: 79). Seçimlere katılan Türkiye Sosyalist Partisi 1946 seçimlerinde hiçbir sonuç alamadı ve diğer sol ideolojiyi benimseyen partilerle birlikte sıkıyönetim komutanlığınca 16 Aralık 1946’da kapatılır (Tevetoğlu, 1967: 538).

Demokrat Parti 1946 seçimlerinde kazanma şanslarının olmadığını bilerek mücadele eder. Örgütlenmeleri hala zayıf ve devlet bürokrasisi büyük oranda Cumhuriyet Halk Partisine bağlıdır (Ahmad, 1995: 153). Bir başka nedende elbette seçimin gerçekleştiği baskı ortamıdır. Oysa bu baskı ve hilelere gerek duyulması oldukça gariptir. Matematiksel olarak Demokrat Partinin seçimi kazanması olası değildir (Koçak, 2009: 529). Böylece seçim gereksiz bir şekilde usulsüz hale getirilmiş oldu. Seçim sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi 391, Demokrat Parti ise 6 milletvekili çıkarabilmiştir (Seçim Her Tarafta Neticelendi, *Akşam*, 24.07.1946). Bu olası bir durumdur.

Meclis açıldığı sırada yaşanan bir olay ise dikkate değerdir. 5 Ağustosta meclis açıldığında Bayar, Saraçoğlu’ndan, başbakanlık kürsüsünden bakıldığında salonun sol tarafını kendi partisi için istemiştir. Böylece devrimci bir kimliğe sahip olacaktır. Ancak Saraçoğlu bunu kabul etmez. Garip olansa bazı kimseler Demokrat Partiyi kötülemek amacıyla halk locasından bakıldığında sol tarafta olduğu için Komünist damgasını

vurmuştur (Toker, 1990: 131). Bayar sonradan yaptığı konuşmada bu eylemin sol'u benimsene gibi bir amacı içermediği beyanını Toker (1990: 132) aktarır;

“Ben ne sosyalistim, ne de bittabi komünist. Komünizm mülkiyet esasını reddeder. Hâlbuki Anadolu'da işlenen cinayetleri tetkik ederseniz en fazla tarla hududu meselesinden dolayı adam öldürüldüğünü görürsünüz. Eğer solculuk fakirlerin haklarını himaye, onlarla beraber olma ve onlara daha yüksek bir hayat seviyesi temin etmekse memnuniyetle solculuğu kabul ederim”

1946'dan başlayarak 1960'lara kadar hem Demokrat Parti hem de Cumhuriyet Halk Partisinin iktidarında sol partilerin faaliyetlerinde bulunmasına izin verilmemiştir (Ahmad, 1995: 157). Her ne kadar 1947 Demokrat Parti kongresinde Celal Bayar, Anayasaya uymayan kanunların kaldırılması, seçim kanunun değiştirilmesi ve devlet ve parti reisliğinin tek bir kişide bulunmaması gerektiği isteği (Demokrat Parti Büyük Kongresi Dün Toplandı, *Cumhuriyet*, 08.01.1947) sol için bir anlam ifade etse de kendini siyasi partiler bakımından örgütleyememiştir. Bu nedenle sol kendini gerek gizli örgütlenmeler, gerek üniversite gençliği gerekse gazete/dergiler yoluyla genişlemeye başlar. Bunun en büyük sebebi solun mecliste kendine yer bulamamasıdır.

Mecliste bu tartışmalar yaşanırken üniversite gençliği arasında siyasi teşkilatlanma az olsa da başlamıştır. İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği 8 Kasım 1946'da *Hür Gençlik* adında bir dergi çıkarmaya başlar. Dergi kendini antifaşist, ilerici ve demokrat olarak görmekten çekinmeyen bir yapıdaydı. Dergi özellikle harç sisteminin eğitimi lüks hale getirdiğini (İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'nin Beyannamesi, *Hür Gençlik*, 01.11.1946)ve öğrencilerin eşit bir ortamda okuması gerektiğini dile getirir. Bunun yanı sıra Ankara Gençlik Teşkilatı da bulunmaktadır. Komünist olarak görüldüğü gerekçesiyle gençlik derneği başkanları ve genel sekreterleri ile 50'ye yakın azası mahkemeye çıkarılarak tutuklanır (Şişmanof, 1965: 119).

Demokrat Parti meclisteki tutumuyla sol'a göz kırparken, Cumhuriyet Halk Partisi de 1947 ve 1948'de din derslerinin konmasını konuşuyordur. Bunun üzerine solcu öğrenciler *Hür Gençlik* dergisinde yazdıklarıyla bu duruma karşı gelirler (Türkiye'de Din Tedrisatı Olamaz, *Hür Gençlik*, 09.05.1947);

“Din asırlarca evvel Çin ve Hint medeniyetinin terakkisine tesir etmekle beraber, bugün o milletlerin sömürülmesi için bir alet olarak kullanılmaktadır. Din bu bakımdan emperyalist emellere hizmet etmekte ve halkın uyuşturulmasına yaramaktadır(...) Din derslerinin konmasını isteyenler, umumiyetle bugün memlekette bozuk olan ahlaki düzeltmek gayesi güdüyorlar. Cumhuriyet nesli, bizim neslimiz ağır bir itham

altındadır(...)Din tedrisatı laikliğe aykırıdır. Laik devlet, din ve dünya işlerini tamamen birbirinden ayırmıştır. Bu prensip Anayasamızın ikinci maddesine geçmiş ve böylece dinin dünya işlerine hiçbir müdahalesi olamayacağı kabul edilmiştir.”

Cumhuriyet Halk Partisi 7. Kurultayında Demokrat Partiye oy kaymaması adına dini hassasiyetini dile getirir ve gassal ihtiyacı üzerinde durur. Özellikle Avrupa ülkelerindeki köklü üniversitelerin din temelli olduğu ve bu temellerin laikliği etkilemediği konuları konuşuluyordur (www.tbmm.gov.tr, 2018). Kurultayda geçen önemli bir konu ise komünizme karşı bir tedbir olarak dini koşulların genişlemesi önerisidir (www.tbmm.gov.tr, 2018);

“Arkadaşlar: Komünizm bir din olarak intişar ettiği için her yerde din adamlarını takip ediyor. O halde acaba biz İmam ve Hatip mekteplerimizi açmazsak, dünyanın bütün üniversitelerinde olduğu gibi, ilim mahiyetinde olarak İstanbul Üniversitemizde İslam Tarihi, İslam Felsefe Tarihi, mukayeseli tarihi edyan okutmazsak ve nihayet bir de yüksek din öğretimi mektebi açmazsak, acaba, bu zavallı ekalliyetler son müdafaalarını yapmak için muhtaç oldukları adamları nereden tedarik edeceklerdir? Yalnız memleketin dâhili ihtiyacı için değil dışarıda bıraktığımız ekalliyetler için de bu müesseseleri düşünmek mecburiyetindeyiz.”

Bu tartışmalar sol ile din tartışmaları arasında bir başlangıç ifade edebilir. Bu durum üniversite gençliği arasında sol’un yayılması elbette bir karşı eylem yaratmış olur. Bunun üzerine komünizmle mücadele haberleri gelmeye başlar. 1948’de Milli Türk Talebe Birliği komünizmle mücadele için bir program hazırlanır. Programın esası ise gençliği milliyetçiliğe yöneltme amacı güdüyordur (Komünizmle Mücadele İçin Gençliğin Kararları, *Cumhuriyet*, 27.01.1948). Bunun üzerine sosyalist yayınlarda bir artış söz konusu oldu. 1947’de *Zincirli Hürriyet*⁷¹kendi deyimiyle “İrk ve din farkı gözetmeden bu toprak için yaşayan herkesin gazetesidir. Ne Demokratların ne Halkçıların ne de herhangi bir zümre veya şahsın gazetesi değildir” (Neden Çıkıyoruz?, *Zincirli Hürriyet*, 05.04.1947) sloganıyla çıkış yapmıştır. Gazete özellikle Amerikan yardımına karşı çıkmış ve bu yardımların esas sebebinin yabancı sermayenin dünya çapında serbestçe dolaşabilmesi arzusu taşıdığını belirtmiştir (Amerikan Yardımını Bizde Kimler İstiyor?, *Zincirli Hürriyet*, 12.04.1947). Ayrıca 1948’de *Başdan* gazetesi çıkarılmaya başlanmış ve sosyalizmi kapitalizm üzerinden anlatmaya çalışmıştır. İşlediği konular özellikle liberal kapitalizmin ve burjuvazinin gelişimi (Liberalizm nedir?, *Başdan*, 09.11.1948), işçi sınıfının sendikalaşması (Sendika Çeşitleri, *Başdan*, 14.09.1948) ve planlı ekonominin liberal ekonomi yerine tercih edilmesidir (Liberal ve Planlı Ekonomiye Dair, *Başdan*, 04.01.1949). Kapatıldıktan sonra *Yeni Başdan* adıyla

⁷¹ Yayın sorumlusu Mehmet Ali Aybar olmasına karşın gazetenin ismi daha önce belirtilen Sabiha Sertelin Görüşler dergisinde kullandığı başlıktır.

çıkarılsa da ömrü pek uzun olmamıştır. Bu yayınların yanı sıra sol mizah konulu *Marko Paşa* ve kapatıldıktan sonraki isimleriyle *Malum Paşa*, *Merhum Paşa*, *Yedisekiz Hasan Paşa*, *Öküz Paşa* ve farklı olarak *Beşer* gazeteleri çıkarılmıştır (Şişmanof, 1965: 120-121).

1950'ye gelindiğinde bir parti denemesi olarak Demokrat İşçi Partisi kurulur. 600 üyesi olmasına rağmen 1951 ara seçimlerinde 221 oy alır. Sonraları 1954'de muhalefet partilerin birleşmesine katılmış olsa da büyük bir etki gösteremez (Tevetoğlu, 1967: 629). Yine 1950'de Nazım Hikmet etkisi görülür. Nazım Hikmet'i hapisten çıkarmak için sol yayın büyük bir çaba harcayarak gazete/dergiler ile birlikte toplumda Nazım Hikmet'i kurtarma algısı yaratmaya çalışır.⁷² Hatta *Nazım Hikmet* isimli bir dergi bile çıkarılır. Dergi "Nazım'ın uğradığı haksızlıklarla mücadele için çıkan fikir ve Politika dergisi" alt başlığına sahiptir. Ayrıca dergi Hikmet'in hangi kanunla yargılandığı ve neden serbest bırakılmadığı ile ilgili konuları sıkça işler. Hikmet'in tutuklanmasına neden olan olayları tek tek aydınlatma yoluna gider (Tarihin Affetmeyeceği Olay, *Nazım Hikmet*, 11.05.1950). Bu girişim etkili olmuş olacak ki Nevşehir'de Kemal Tahir, Hikmet'i desteklemek amacıyla açlık grevine başladı. Ayrıca Yüksek Tahsil Gençlik Derneği hazırladıkları beyannameleri dağıtmak için toplanır, sonrasında ise polis baskın düzenlenir (Haberler, *Nazım Hikmet*, 15.05.1950). Demokrat Parti'nin yayın organı olarak bilinen *Zafer* gazetesi bu olayı bir komünist toplantı olarak değerlendirmiştir (İstanbul'da Bir Komünist Nümayişi mi Yapıldı, *Zafer*, 16.05.1950).

1950'nin hem ilerideki Türk solu hem de Türkiye'nin toplumsal birikimi açısından oldukça önemli bir olayı ise 14 Mayıs 1950 seçimlerini Demokrat Parti'nin kazanmasıdır. Seçimlerden önce Fevzi Çakmak'ın vefatı ve cenazesinde yaşanan bir takım olaylar⁷³, birçok kitabın komünizm propagandası amacı içerdiği gerekçesiyle yasaklanması Cumhuriyet Halk Partisinin oylarının düşmesinde önemli rol oynar (Toker, 1991: 19-20). Ayrıca 1950 seçimi 1946 seçimlerine kıyaslandığında baskı olmadan güvenilir sonuçların gerçekleştiği söylenebilir (Yurtta Dün Baskısız Bir Seçim Yapıldı, *Cumhuriyet*, 15.05.1950). Seçim sonucunda Demokrat Parti 408, Cumhuriyet Halk Partisi 69 milletvekili çıkarmıştır (Teziç, 1976: 352).

⁷² Ayrıntılı bilgi için bkz.: (Gençlik Adalet, Hürriyet ve Demokrasi İstiyor, *Hür Gençlik*, 01.06.1950)

⁷³ Esasen Çakmak'ın cenazesi düzenlendiği sırada sağ görüşlü öğrenciler tarafından cenazesinin kaçırılıp İslami usullere uygun gömmek istedi. Solcular arasında bu durum irtica olarak değerlendirildi. Ayrıntılı bilgi için bkz: (İrtica Karşısında Bizi Bulacak, *Hür Gençlik*, 01.05.1950).

Yetkin(1980: 495)'e göre, Demokrat Partinin iktidara gelmesi, İkinci Dünya savaşının faşist rejimler karşısında demokrasinin galip gelmesi, Türkiye'nin batı bloğu içinde yer almak istemesi, ülke içinde toplumsal basıncın patlama noktasına gelmesi ve seçimlerin serbestçe yapılması gibi toplumsal birikimin sonucudur. Gerçekten de özellikle sol basın üzerindeki baskı giderek artmış ve üniversite öğrencileri arasında yayılmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra iktidarın sivilleşmesi yanında subayların geçim koşullarında iyileşme olmamasını ve emir erleri meselesini beraberinde getirir. Bunun sonucu olarak da ordunun subay ve general kadrosu kendine değer verilmediği hissiyatına kapılır (Ağaoğlu, 1972: 18). Ek olarak henüz iktidara geldiğinde Menderes'in, İnönü ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin birlik olup askeri müdahalede bulunacağını duyurması ve buna ilişkin çok sayıda yüksek kademedeki generali emekliye sevk etmesi (Aydemir, 2000: 264) de Türk Silahlı Kuvvetler ve Demokrat Parti arasındaki ilk anlaşmazlık olmuştur.

Sol hareketler ise çok partili hayatın ilk zamanlarında icraatlarına devam etmiştir. Hatta Kominform İkinci Dünya Savaşı sonunda Barışseverler adında bir cemiyet kurmuştur. Cemiyetin ikinci başkanlığına Nazım Hikmet⁷⁴, danışmanlığına ise Zekeriya Sertel getirilir. Kore savaşının da şiddetlenmesiyle Türkiye'de 21 Mayıs 1950'de Adnan Cemgil ve Behice Boran kuruculuğunda Barışseverler cemiyeti kurulur (Tevetoğlu, 1967: 624). Cemiyetin yayın organı *Barış* dergisidir. Dergi ilk olarak 15 Nisan 1950'de çıkarılmaya başlanır. Özellikle Bayar, Genelkurmay başkanı ile toplantıda Kore'ye silahlı birlik yardımı kararı almasının (Hükümet Dünya Çapında Ehemmiyet Taşıyan Bir Karar Aldı, *Son Posta*, 26.07.1950) ardından Kore'deki savaşın nedenlerini açıklama ve asker göndermenin yanlış olduğu düşüncelerini yaymaya başlamıştır (Kore Savaşının İçyüzü, *Barış*, t.y.). Ayrıca Kore savaşını protesto eden Barışsever Cemiyeti üyeleri hakkında hapis cezası verilmiştir. Her ne kadar meclise yazı yazılıp bunun kanunsuz olduğu ifade edilse de durum değişmez (Barışçı gençlik protesto ediyor, *Hür Gençlik*, 05.06.1950).

Yine 1950'de Demokrat Parti meclise ezanın Arapça olarak okunması için kanun tasarısı sunar (D.P. Mühim Bir Davayı Halletti: Ezan Arapça okunacak, *Vakit*, 14.06.1950). Bu durum halkın büyük çoğunluğunun sempatisini kazanır. Ayrıca

⁷⁴ 15 Mayıs 1950'den önce işlenen suçlar içerisinde sayıldığı için suçu affedilerek tahliye edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Nazım Hikmet de Affedildi, *Cumhuriyet*, 15.07.1950)

Demokrat Parti iktidara geldikten hemen sonra devletçilik politikalarından uzaklaştığında özellikle iyi hasat alan köylüler tarafından yolların da yapılıp ulaşımın kolaylaşmasıyla büyük oranda desteklenir (Landau, 1979: 5).

1950'nin sonları ve 1951'e gelindiğinde sol ve sağ çevreleri ortak bir noktada buluşturan gelişme ise Ticanilerin⁷⁵ Mustafa Kemal büstlerine saldırı düzenlemesi ve Mustafa Kemal aleyhinde fetvalar vermesidir. Heykellerin ve büstlerin zarar görmesinden sonra üniversite öğrencileri kendisini Ticaniler grubunun şeyhi olarak gösteren Kemal Pilavoğlu ve yirmi müridinin Türk vatandaşlığından çıkarılmasını talep eder (Atatürk Düşmanlarına Karşı Gençliğin Asil İnfiali, *Milliyet*, 28.06.1951). Daha sonra heykeller ve büstler Ticaniler tarafından zarar görmeye devam eder. Çoğunluğu üniversite öğrencisi olan bir grup zarar gören büstün önünde Atatürk inkılâplarına sadık kalacaklarına dair sadakat andı içer (Atatürk Düşmanlarına Karşı Dün Ankara'da Yapılan Miting, *Milliyet*, 01.07.1951). Son olarak 4 Temmuzda bir büstün daha kırılması üzerine Ticaniler yakalanıp haklarında soruşturma başlatılır (Ankara'da Bir Atatürk Büstü Daha Kırıldı, *Cumhuriyet*, 04.07.1951). Bu son gelişmeden sonra 25 Temmuzda *Atatürk'ü Koruma Kanunu* kabul edilmiştir. Kanuna göre "Atatürk'ün hatırasına hakarete bulunan veya söven, heykellerine tecavüz edenler, 3 yıldan 10 yıla kadar hapis yatacaklardır" (Atatürk Kanunu Dün Kabul Edildi, *Milliyet*, 26.07.1951).

Esasen bu dönem Atatürk tartışmaları fazla etkin değildir. 10 Kasım 1953'e gelindiğinde Atatürk'ün naaş'ı hızlı bir şekilde inşaatı tamamlanan Anıtkabire defnedildiğinde 1960'a kadar sürecek bir tartışma başladı. Defin sırasında Bayar "Hakiki yerin inandığın ve bağlandığın milletin minnet dolu sinesidir" demiştir (Cumhurreisinin Millete Hitabesi, *Son Posta*, 11.11.1953). Atatürk'ü bir partiye bağlı kılmak yerine onu partiler üstü kılan Demokrat Parti tarafından, 1938 sonrası İnönü'nün Atatürk ve Kemalizm vurgusu yapmadığını ve Atatürk'ün naaşının soğuk beton üzerinde bekletildiği söylüyordur (Demirel, 2009: 418)

Demokrat Parti sol'un kendisine bakış açısını bir nebze de olsa değiştirmiştir. Elbette tam olarak bir yakınlaşma olmaz. 1951 ve 1954'te Demokrat Partinin izlediği liberal yol ve 1954'te petrol sanayisinin devlet tekelinden çıkarılıp yabancı sermayeye

⁷⁵ Hükümete yapılan Ticaniler eleştirisine cevap olarak Demokrat Parti taraftarları Ticanilerin tek parti döneminde Cumhuriyet Halk Partisi tarafından partiye üye yapıldığı ve desteklendiğini söyler durumdaydı. Bunun yanı sıra Meclisteki Arapça ezan okuma eylemi de önemlidir.

açılması bunda etkili olmuştur (Ahmad, 1995: 170). Ayrıca 1951 ve 1952 yılları gizli komünist partisi kurma gibi faaliyetlerin tarihi olmuştur. Özellikle 1951'in sonlarına doğru gizli komünist partiler hakkında soruşturmalar başlar (Gizli Komünist Partisi Kuranlar, *Ulus*, 05.11.1951). Daha sonra ise 1951 ve 1952 tevkifleri yapılır. Tevkifler sonucunda 43 öğrenci komünist olduğu gerekçesiyle hüküm giyer (12 Mart'a Nasıl Getirildik? , 1971: 30). Özellikle 1952'de Türkiye'nin NATO'ya katılmasına sol karşı çıkar ancak Hükümet sol içerikli eylemleri engeller.

1954 seçimlerini Demokrat Parti en yüksek oy oranıyla kazanırken, Cumhuriyet Halk Partisi bu sonucu "seçim kanunlarındaki aksaklık" olarak değerlendirilmiştir (Tasnifin Son Neticeleri, *Hürriyet*, 04.05.1954). Oysa Demokrat Parti gerçekte icraatları ile halkı memnun etmeyi başarmıştır. Özellikle oylarının bir kısmını işçilerden sağlamıştır. Hükümet olarak sendikalar üzerinde baskı kurulmasına rağmen işçilerin lehine düzenlemeler ve zamlar yapılması ayrıca tek parti dönemine oranla durumlarının daha iyi olması, Demokrat Partiyi oy oranı açısından olumlu etkilemiştir (Koç, 2003: 34). Aynı yıl Hikmet Kıvılcımlı tarafından Vatan Partisi ismiyle bir sosyalist parti kurulur (Sayılğan, 1968: 378). Vatan Partisi sol'u Kemalizm'den uzak bir biçimde tanımlamasına rağmen tüzüğü incelendiğinde milliyetçi-sol çizgide olduğu görülür (Bilgiç, 2014: 590). Parti genel merkezinde bulunan tabelada "Türkiye haritası orağa benzetilen bir (P) harfi içine alınmış ve (V) harfi ile (P) harfine bir orak çekiç şekli verilmek istendiği gözlenmiştir" (Vatan Partisi, *Akşam*, 26.11.1954) gerekçesiyle hakkında soruşturma başlatılır. Daha sonra ise parti kapatılır.⁷⁶

Aynı zamanda Demokrat partiye karşı büyük çapta muhalif gazete ve dergiler de aynı yıl çıkmaya başlamıştır. Bunlardan ikisi *Akis* ve *Forum* dergileridir. Forum daha çok teorik konular üzerinden tartışma açar. Akis Forum'da savunulan fikirleri güncel siyaset ile açıklar (Atılğan, 2002: 128). Bu iki dergi özellikle Kıbrıs sorununun Türkiye gündemine girmesinden de beslenir. 1954'ün sonlarına doğru gizli bir şekilde idare edilen Türkiye komünist Partisi üyeleri arasında soruşturma başlatılarak 131 kişiye hapis cezası verilir. Bir bakıma bu dergilerin etkisi ve Hükümetin dikkatini komünist kesime çevirmesiyle beraber 1954 yılında özellikle Türk Silahlı Kuvvetleri içerisindeki subaylar ve öğrenciler arasında katı bir Demokrat Parti hükümetine muhalefet

⁷⁶Partinin kapatılışında Hikmet Kıvılcımlının Eyüp'teki dini içerikli konuşması etkilidir. Bunun yanı sıra Sayılğan(1968: 378)'a göre tutuklanmalarına neden olarak NATO toplantısının gerçekleşecek olmasıdır.

başlamıştır. Öğrenciler bu eğilimlerini eylemler ile açıkça ortaya koyabiliyorken subaylar düşüncelerini açıkça gösteremiyorlardır. Bunun da etkisiyle aynı yıl İstanbul ve Ankara’da gizli askeri müdahale grupları kurulur. Zamanla hava ve sonrasında deniz kuvvetlerinde de yayılır (Şişmanof, 1965: 142). 1954 ve 1955 Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde gizli örgütlerin oluşmaya başladığı dönemdir. Ülke içerisindeki hükümet aleyhine olarak işçilerin grev isteği de baş göstermiştir. Demokrat Partinin iktidara gelmeden önce söz verdiği grev hakkını bekleyen işçiler 1955 yılında işçi sendikaları toplantısında “grev hakkı verilmeyecekse sendikalar kapatılsın” siteminde bulunulmuştur (Grev Hakkı Verilmeyecekse, *Akşam*, 05.09.1955).

Demokrat Partinin Yassıda mahkemelerine de konu olacak olan 6-7 Eylül olayları büyük önem taşımaktadır. 5 Eylül 1955 gecesinde Atatürk’ün evinde patlatılan bomba özellikle İstanbul’da Rum vatandaşlara karşı büyük bir hareket gerçekleşti. Taksim meydanında saat 18.00’da toplanan gruplar kısa zamanda şehrin muhtelif bölgelerine dağılarak birçok dükkânı tahrip eder ve kiliseleri ateşe verirler, şehre tank ve askeri birlikler sevk edilir (İstanbul ve İzmir’deki Hadiseler Üzerine Örfi İdare İlan Edildi, *Yeni İstanbul*, 07.09.1955). Akis dergisi durumu şöyle anlatır (Akis, 1955: 7);

“Hadise, ikinci tab’ı yapan İstanbul Ekspres gazetesinin muazzam puntolu harflerle Atatürk’ün Selanik’teki evine yapılan suikastı haber vermesiyle başlamıştı. Havadis derhal yayıldı, havanın kararmağa başladığı saatlerde yer yer gruplar ortaya çıktı. Bunlar en ziyade Taksimde toplanıyorlardı. Eğer polis ve zabıta kuvvetleri o sırada müdahale etseydiler her şey önlenebilirdi. Fakat işin başında inanılmaz bir müsamaha gösterildi. İhtimal ki sadece bir miting yapılacağı sanılıyor, bundan zarar geleceği kestirilemiyordu. Hâlbuki kalabalık daha Taksimdeyken asker ve itfaiye, sonradan aldıkları zecri alsalar felaket gelip çatmayacaktı. Ancak atılan kartopu birkaç saat içinde çığ halini aldı. Artık kütleleri durdurmaya imkân yoktu. Askere ateş etmesi emri verilmişti, fakat ateş edilmedi. Askeri kamyonlar, tanklar ancak sabaha karşı köşe başlarını tutmuşlardı. Gece yarısı civarında Ankara yolunda olan Başbakan Adnan Menderesten Örfi İdarenin ilan edildiği haberi geldi”

Bu olaylar daha sonra Yassıda sorgulamalarında Menderes tarafından gerçekleştirildiği iddiaları sunulacaktır.

Giderek kan kaybetmeye başlayan Demokrat Parti seçim dönemleri haricinde partilerin gösteri yürüyüşü yapabilmelerini yasaklar ayrıca 1956 ara seçimleri yapılmaz. Üstelik 1957’de seçimler bir yıl öne çekilir ve muhalefetin seçimlerde işbirliği yapması yasaklanır (Tanör, 1994: 13). Tüm bunlara rağmen Demokrat Parti 1957 seçimlerinde 212 milletvekili çıkarabilmiştir (D.P. Yine Kazandı, *Hürriyet*, 26.10.1957). Bu sebeplerden dolayı Toker(1991a: 11)’e göre 1960 askeri müdahalesinin başlangıcı, her

şeyin sonu gibi görünen 27 Ekim 1957'deki seçimle birlikte olmuştur. Özellikle bu tarihten sonra gelişen olaylar tamamıyla baskı altında gerçekleşmiştir. İçtüzük değiştirilerek muhalefetin gensoru yoluyla denetimde bulunması engellenir ve üniversitelerin özgürlükçü ortamına karşı tavır alınır (Tanör, 1994: 13).

Ordu içerisinde daha önceden oluşan gizli gruplar artık faaliyet göstermeye başlayacaktır. Bunun en önemli sebebi Menderesin oylarının ve taraftarlarının azaldığını sezmesi üzerine bazı generalleri siyasete çekmeye çalışmasıdır (Landau, 1979: 8). Bu durum özellikle Demokrat Parti taraftarı olan subayların terfi ettirildiği söylentilerine yol açmıştır (Birand, 1986: 437). Ayrıca Menderese atfedilen “Sizin şövalye burunlarınızı kıracağım!” ve “Ben orduyu yedek subaylarla da idare ederim” (Aydemir, 2000: 264) ifadeleri orduda sinirlerin gerilmesine yol açmış görünmektedir. 1958'in ilk ayında ordu içerisindeki hareketlenme daha da görünür hale gelmiştir. Daha sonraları 27 Mayısın esas yönünü oluşturacak olan dokuz subay bir darbe planlamasına giriştiği söylenir. İçlerinden Samet Kuşçu isimli subayın ihbarı ile dokuz subay hakkında soruşturma açılır (9 Subayın Tevkif Edildiği Açıklandı, *Milliyet*, 17.01.1958). Ne var ki Samet kuşçu iki yıl hapis cezası almış diğer subaylar ise beraat etmiştir. Bununla birlikte ordu içerisinde birçok general ve subay değişik illere tayin edilir (Elevli, 1967: 130).

Dış politikaya gelindiğinde Kıbrıs meselesinin hala çözülmemiş olması bazı kimselerce Türkiye'nin siyasal yenilgisi olarak görülmemiştir. Bu sonuçlardan dolayı da Demokrat Parti yönetimi suçlanmıştır. Demokrat Parti bu muhalif sesleri engellemek amacıyla gazete ve dergileri⁷⁷ kapattırmak yoluna başvurur (Landau, 1979: 6). Avcıoğlu(1987a: 768)'e göre muhalefetin bastırılmaya çalışılması ve baskı gibi tedbirler aslında muhalefeti içten içe şiddetlenmiştir. 1958-1960 arasında sokakta gerçekleştirilen gösteriler çatışma niteliğini almaya başlamış gazeteler sürekli olarak sansürlü çıkmaya, gazetecilere hapis cezası verilmeye başlanmıştır (Birand, 1986: 438). Tüm olaylar tarihsel birikimin bir sonucu olmaya başlamıştır. 1959'da Kıbrıs'ta Türk gençlik mitingine bomba atılması (Kıbrıs'ta Rumlar Türk Mitingine Bomba Attı, *Akşam*, 12.08.1959), İnönü'nün Gaziantep'te zor anlar yaşaması, kendisine Uşakta halkın saldırısı ve Manisa mitingine yasak gelmesi (İnönü'nün Uşak'ı Ziyareti Hadiseli Oldu, *Akşam*, 01.05.1959), Kayseri ziyaretinde treninin bir jandarma tarafından durdurulması

⁷⁷ Özellikle 1958'de Akis dergisinin bir ay süreyle kapatılması oldukça büyük tepki çekmiştir.

(İnönü Dün Kayseri'ye Sokulmak İstenmedi, *Akşam*, 03.04.1960), Osman Bölükbaşının hapse atılması gibi olayların yaşanması gerilimi arttırmıştır. Bu olayların üstüne 1960'ın 28 Nisanında Beyazıt Meydanındaki yürüyüş sırasında polis tarafından üniversite öğrencilerine ateş açılır (Aydemir, 1991a: 174) ve öğrenci Turan Emeksiz'in öldürülmesi zaten gergin bulunan ortamı daha da gerer. Bunun üzerine her türlü toplantı ve sokağa çıkma yasaklanarak örfi idare ilan edilir (Örfi İdare, *Milliyet*, 29.04.1960). 3 Mayıs günü Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in savunma bakanına bir mektup yazarak, antidemokratik kanunların yürürlükten kaldırılması ve istifa edilmesini talep eder. Son olarak 21 Mayıs'ta Harp Okulu öğrencilerin sessiz yürüyüşü hazırlanmakta olan bir askeri müdahalesinin habercisidir. Tüm bu olaylar aslında bir askeri müdahalesinin gelmekte olduğunu gösteriyordu. Soruşturma komisyonu araştırmayı yeni tamamlamış ve Menderes'in raporu mecliste okumasına az bir zaman kala, askeri müdahale gerçekleşmiştir.

27 Mayıs'ta gerçekleşen askeri müdahalenin ilk faaliyeti bundan sonra da olacağı gibi hapisteki gazeteci, subay ve öğrencilerin tahliye edilmesi ve kapatılan dergi ve gazetelerin tekrar açılması olmuştur (Meclis Feshedildi, *Milliyet*, 28.05.1960). Toplumsal ortam oldukça belirsiz bir döneme girmiştir. Daha önceden oldukça geniş çoğunlukta bulunan gazete ve dergilerde kahraman olarak gösterilen Menderes ve Bayar birer hain olarak nitelendirilir. İlhan(2011: 196)'a göre 27 Mayıs'ı gerçekleştirenler Kemalist politikaları izlediğini savunsalar da Kemalizm ile arasında hiçbir bağlantı yoktu. Üstelik askeri müdahale mantığı dahi bu politikalara aykırıdır.

Türk solu açısından 27 Mayıs'ın hazırladığı ortamın önemi siyasi anlamda katılımlardan da anlaşılabilir. 1955-1960 arasında sol hareketler oldukça az gerçekleşmiştir. Buna neden olarak basılan kitap ve gazete/dergilerin sosyalizm adına pek büyük kaynak bulamıyor ve kendilerinin de kaynak olamıyor oluşlarıdır. Ocak 1960'da kurulan Sosyalist Parti de kendini gerçekleştirmeye fırsat bulamamış ve daha sonra kapanmıştır. 27 Mayıs'ın yarattığı belirsizlik havasının asıl nedeni askeri müdahale yoluna bir alternatif ile çıkılmamış olmasıdır. Ordunun içinde dahi asıl beklenen olay İhtilaldan sonra hükümeti İnönü'ye bırakmaktır. Hükümet bırakılmayınca kesinleşmiş olan şey sadece belirsizlik olur. Avcıoğlu(1991a: 772)'na göre 27 Mayıs kısır bir aydın ortamında gerçekleşmiş olup belli kalıpta bir fikir ve kadroya sahip değildir. İhtilalı yapanlar çalışma programına dahi sahip değildirler (Şişmanof, 1965:

144). Belirsizlik ortamını daha açık hale getirecek olaylar sonradan gerçekleşmiştir. Bunların ilki askeri müdahalenin başını çeken Cemal Gürsel'in 29 Haziran 1960'da gazetecilerin sorusuna verdiği cevaptır; "Ben hürriyetçiyim. Memleketimizde Komünist Partisi'nin muvaffak olacağına inanmıyorum. Bir Sosyalist Partinin lüzumuna inanıyorum. Memlekette meselelerin haline yardımcı olabileceğini tahmin ediyorum."(Tevetoğlu, 1967: 668). İkinci olarak ise İnönü grubunun Akis (1960: 26). dergisinde yayımlanan yazısıdır;

"Evvela bir nokta üzerinde haklı olarak duruldu. C.H.P. mevcut bütün partiler içinde bugünün modası sosyalizmi en ziyade benimsemiş partiydi. Devletçilik, altı umdeden biriydi ve mesela D.P. 1946 ile 1950 arasında liberalizmin, serbest teşebbüsün şampiyonluğunu yaparak muhalefet kampanyasını yürütmüştü. Gerçi iktidara geçince bütün o laflar uçup gitmiş, geriye sadece oportünizm kalmıştı ama C.H.P.'nin geniş halk kütlelerinin refahını en ziyade göz önünde tutan, sermayenin belirli ellerde terakümünün aleyhinde bulunan parti olduğuna zerrece tereddüt bahis mevzuu değildi. Şimdi, istikamet biraz daha belirli şekilde tutulacak, memleket davalarının halli daha sosyalizan bir görüşle mütalaa olunacaktı. Bu eski partinin sosyalistliğe heves ettiği manasını taşııyordu. Sadece i'lerin üzerine noktaları konacaktı. C.H.P. ortanın solunda Amerika'daki Demokrat Parti derecesinde yer alacaktı. Tabii daha solda partilerin kurulması imkânı daima mevcuttu."

27 Mayıs'a kimlik kazandıran bir diğer olay da, Milli Birlik Komitesi üyelerinin tasfiye edilmesinin ardından Kasım 1960'da Mehmet Ali Aybar'ın Gürsel'e bir mektup yazmasıdır. Mektubunda Aybar, 27 Mayıs askeri müdahalesinin taşıdığı ilerici karaktere rağmen solcular üzerinde büyük bir baskı olduğu bu yüzden de sol üzerinde bir baskı olduğunu vurgular. Ayrıca gerçek Demokratik rejim için sağ kadar sola da önem verilmesi ve 141 ve 142. Maddelerin bu demokratik özgürlüğü kısıtladığından bahseder. Bu gelişmeler sonuç verir ve Şubat 1961'de daha sonraları Türkiye siyasetinde büyük gelişmelere yol açacak olan Türkiye İşçi Partisi kurulur. Türkiye İşçi Partisine güven veren bir maddenin ise işçiye grev hakkının tanınması olmuştur.

Türlü karışıklıklar içinde hazırlanan 1961 Anayasası 27 Mayıs'a denk getirilerek sonunda hazırlanır. Temel olarak 1961 anayasası dört bölümde düzenlenir. Birinci bölüm, tüm temel haklar için geçerli olan ve aynı zamanda niteliklerini açıklayan genel hükümler biçiminde, İkinci bölüm, kişi hakları ve ödevleri; üçüncü bölüm, sosyal ve iktisadi haklar; son bölümse, siyasi haklar ve ödevler açısından düzenlenmiştir (Dal, 1984: 86). Böylece 1961 Anayasasına göre hak ve özgürlükler devletin temel vasfı olarak ele alınır (Tanör, 1994: 25). 1961 Anayasasında yer alan bir madde büyük tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Bu madde *sosyal devlet*

ilkesidir. Sosyal devlet ilkesi, temel olarak paylaşılan ulusal gelirden herkese yeterli bir payın düşebilmesi için, ulusal sermaye, kalkınma planlaması gibi politikaları içeriyordur (Yalçın, 1980: 82). Elbette bu ilkenin oluşturulmasında Milli Birlik Komitesi içindeki sosyalist/komünist partilerin açılmasını isteyen üyelerin etkisi vardır (Yalçın, 1988: 13).

1961 Anayasası yeni düzenlemelerle esasen çok partili siyasete bir tepki biçimi de oluşturur. Demokrasi adına meclise eklenen senato uygulaması gerçekleştirildi. Senatoda seçkinler topluluğu görev alacak böylece halkın yönetime katılması bir bakıma kısıtlanmış olacaktır. Bu durum hem siyasi partilere hem de halka duyulan güvensizliği açık ediyordu (Özdemir, 1986: 40). Bu nedenle 1961 Anayasası bir taraftan ne kadar özgürlükçü görünse de birtakım konularda özgürlükçü yapıyı elden bırakmış görünmektedir. Yine de 27 Mayıs sonrası bir bakıma özgürlük, gerçek devrimciliğin ne olması gerektiği konusunda sosyal düzende büyük değişiklikler olması tartışma konusu haline gelmiştir (Ecevit, 1973: 91).

1961 Anayasasının tanıdığı bir bakıma özgürlük ortamı, sol açısından çok önemlidir. Bu durum anayasanın sol'u barındırdığı anlamına gelmez. Doğrudan bir sol/sosyalizm tartışmalarının kaynağı değildir. Sadece dolaylı yoldan da olsa sola göz kırpması değerlendirilemeyebilir ve sol 1955-1960 arasında olduğu gibi çekingen bir tavır sergileyebilirdi. Bu tarihler arasında bastırılmış olan sol birçok kişi tarafından ortaya çıkarılması tercih edildi. Zaten toplumsal koşullar da en elverişli ortamı sağlıyordu. Bu elverişli ortam Sanayi Devriminden sonra ortaya çıkan sosyalist ideoloji ile benzer özellik taşıyordu denebilir. Nasıl ki Sanayi Devriminin ardından yeniden inşaa süreci başladı ve ekonomik temelli tartışmalara gidildiyse, 27 Mayıs'tan sonra da özellikle ekonomik anlamda tartışmalar ve sorular başlar. Bu tartışma ve sorular ortamı, çokça kalkınma ile cevaplandırılır. Üstelik Milli Güvenlik Komitesinin bazı üyelerince sosyal devlet anlayışı da eklenince kalkınma cevabı kesin sonuç olarak yöneltilir. Bu durum dönemin Türkiye'sinde yeni bir ilke oluşturmakla kalmamış aynı zamanda radikal anlamda bu ilkeyi omuzlayacak yeni sol akımların da doğmasına neden olmuştur. Bu yeni sol akımların genel itibarıyla dikkat çeken ortak noktalarından biri Kemalist bir karaktere sahip olmasıdır.

Anayasanın oluşturduğu toplumsal ortamda daha önce yaşanan sol hareketler öğrenci hareketleri olarak nitelendirilir (Yalçın, 1988: 12). Böylesi bir durum Kemalist

karakter içindeki tüm niteliğini bir bakıma sosyalist kimliğe aktarmış olur. Devrimleri korumak ve devrimci gençlik arzuları, Kemalist fikirleri aşarak sosyalizm ile eklemlenmiştir. Demirel(2009: 423)'e göre eski tüm inkılâpçı, Kemalist, elit, orta ve üst tabaka bu dönemde sosyalist oldu. Arada kalan boşluğu bu sosyalist unsurlar doldurmuştur. Sosyalist unsurlar daha öncesinde Kemalist/sol ilişkisinden daha kesin, daha kararlı ve çok daha kuvvetlidir.

Esasen Kemalizm'in sola kayan tabakası Türkiye Komünist Partisi etrafında birleşebilirdi. Türkiye'nin en eski komünist partisiydi. Üstelik partiyi oluşturan unsurlar Ulusal Kurtuluş savaşında oldukça etkili bir pozisyondaydı. Bu durum aynı tabaka için tarihsel bir zemin hazırlayabilirdi. Aydınöğlu(1992: 30)'na göre bu dönemde Türkiye Komünist Partisi Kemalist tabakaya öncülük edecek potansiyele sahip değildi. Bu nedenle 1960'ın başlarında daha dinamik ve genç kadrolar kendi doğum ve gelişimini sağlayarak bu tabakaya öncülük etmiştir.

Türkiye'de sol hareketlerin temeli, Osmanlının son dönemlerine dayanmaktadır. Her toplumsal olayın nedenini yine başka bir toplumsal olay oluşturur ifadesinden yola çıkacak olursak, sol hareketlerin temelini Fransa Devrimi ve Sanayi Devrimine dayandırabiliriz. Aynı şekilde Osmanlının bu tür toplumsal değişimler yaşamadığını düşünürsek, Osmanlıda ortaya çıkan sol hareketlerin Batıya dayandığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Sol ideolojilerin ortaya çıktığı dönemi tam anlamıyla bir belirsizlik dönemidir. Bunun sebebi ise devlet olarak azalan güç ve iradenin yeniden kazanılması amaçlanmıştır. Sol da bu dönemin içinde yerini almıştır. Türk solunun Osmanlı içinde oluşturduğu yapı, tamamen tarihsel koşulların var ettiği zorunlu sonuçlar olarak doğmamıştır. Aksine Batı içerisinde gelişen ideolojilerden olan sosyalizmin aynı ölçütlerde Osmanlı içinde kullanılmaya başlaması çabasıdır. Osmanlı içindeki bu sosyalist yapının yerleşme gibi bir derdi olmadığı gibi, iktisadi ve toplumsal anlamda da çözümler üretememiştir. Yerelleştirmedeki tem çözüm sosyalizm ile İslam dini arasında bağlantılar bularak, bunun kitlelerce kabul edilmesini sağlamaya çalışmak olmuştur. Bu durum Türk solunun hiçbir özgün yönünün olmadığı anlamına gelmemelidir. Elbette aynı ideolojiler farklı toplum yapılarına rağmen adapte olabilir ve birlikte yürütülebilir. Gerçekleşen bir toplumsal olayın nedeni her ne kadar, diğer toplumlardan farklı olsa da, farklı toplumlar için de aynı sonuçlar doğabilir. Sol ideolojilerin Osmanlıda gelişmesi ile ortaya çıkması için aynı ifadeleri kullanmak yanlış

olacaktır. Osmanlı içinde sol ideolojilerin gelişme döneminde işçi hareketlerinin sayısı artmaya başlamıştır. Bu da başlangıcı Batı'ya dayanan bir ideolojinin sonradan özümseme sürecinin biraz da olsa başladığı anlamına gelebilir.

Türk solu açısından bakıldığında bu sonuçları Cumhuriyetin ilanından sonra daha net görebiliriz. Bunun esas nedeni ise, Cumhuriyet'in ilanının kendi toplumsal dinamiklerini yaratmış olmasıdır. Böylesi toplumsal dinamikler bütünü, Türk solunu 1960'lara kadar etkilemeye devam etmiştir. Bu sebeple Türk solunun doğuş ve ortaya çıkış koşulları kadar, onun değişim süreçlerini de incelemek önem arz etmektedir. Cumhuriyet'in ilanından sonra Kemalizm ile eklemlenen bir sol karşımıza çıkar. Bu sol'un reçeteleri herhangi bir iktisadi içeriğe sahip değildir. Sosyal bakımdan kendine bir yol çizmiştir. Bunun yanı sıra radikal sol ideolojiler de varlığını korumaktadır. Görüldüğü gibi Türk solunun ilerleyişi 1946-1961 dönemleri arasında oldukça sıkıntılı bir sürece girmiştir. Bunun en önemli sebebi ise çıraklık yıllarını geride bırakan Cumhuriyet'in artık sağlam temellere oturma arzusu ve dış kaynaklı ideolojiler ile arasına koyduğu mesafedir. Bunun yanı sıra özelde iktidara sahip olan kesimin muhafazakâr ve liberal politikalar izlemesi, özellikle sol'un iktisadi anlamda kendini geliştirmesine yardımcı olmuştur. Özellikle çok partili hayata geçilmesiyle iktidara gelen Demokrat Partinin çalışmaları, Türk solunun yönetim anlayışıyla aynı değildir.

Görüldüğü gibi Türk solu oldukça engebeli tarihsel süreçlerden geçmiştir. Türk solunun gelişim süreci içinde Yön dergisi başlı başlına bir etken olmuştur. Bu etken Türk solunun Osmanlı'nın son dönemlerinde etkili olan hareketlerden farklı konumdadır. Bunun sebebi ise Yönün bir dergi olmaktan ziyade toplumun belirli kesimini etkileyen akım halini almasıdır. Bir toplumsal hareket unsuru olan Yönün Türk solunun içinde yerli yerine oturtabilmek adına, onun ortaya çıktığı toplumsal ortamı ve koşulları işlemek yararlı olacaktır. Bu toplumsal ortam, önemli kırılma noktası olan 27 Mayıs'tan hemen sonra oluşmuştur. Bunun yanı sıra Sol ideolojinin içerdiği, sosyalizm ve Sosyal Demokrasinin, demokrasi ve ekonomi görüşleri nasıl incelendiye, bir toplumsal hareket olarak değerlendirilen Yönü de bu ideolojiler ile aynı biçimde değerlendirmek, yön hareketini anlamak ve Türk solu içerisindeki yerini anlayabilmek açısından önemli olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE SİYASETİNDE YÖN

3.1.YÖN VE DÖNEMİN KOŞULLARI

Her toplumsal olay belirli süreç ve koşullar içinde ortaya çıkar. Ve o toplumsal olayın karakteri, bu koşullar tarafından belirlenir. Yön hareketinin de karakterini oluşturan süreçleri anlayabilmek için, öncelikle onun ortaya çıktığı toplumsal koşulları ele almak gerekmektedir. Yön hareketinin geniş bir kitleyi etkileyebilme gücünün kaynağı, şüphesiz bu toplumsal koşullardır. Eğer öyle olmasaydı, Yön hareketinin 1950’lerde ortaya çıktığını düşünürsek, aynı etkiyi ve gücü yakalayamayacağı açıktır. Yön hareketi 1960’ların oluşturduğu karakter ile ortaya çıkmış ve koşulların olgunlaşmasıyla da gelişme göstermiştir. Bu nedenle 1960’lardaki, Yön hareketinin karakterini belirleyen koşulları ele almak faydalı olacaktır.

1960’ların Türkiye’inde Yön hareketini, ilk olarak Devlet/toplum ilişkisine değinerek ve toplumsal koşulları bu bağlamda ele alarak açıklamak faydalı olacaktır. Konuyu böyle bir bağlamda ele almanın yararı, genel çerçeveyi rahatlıkla görebilmektir. Böylece toplumsal yapının unsurlarına gelinmeden önce, bu türden bir giriş devamlılık açısından önemlidir.

Türkiye’de modern devlet açısından bakıldığında devlet/toplum bütünleşmesi söz konudur (Coşkun, 1997: 184). Toplum devlete her zaman için tabidir. 1960’dan sonra sol ideolojiye sahip aydınların, sol bir hükümet kurma arzusu, durumu farklılaştırmaktadır. Bunun sebebi 1960’lara kadar bu Devlet/toplum bütünlüğünün bozulmamış olmasıdır. 27 Mayıs’ta askeri müdahalenin gerçekleşmiş olması, bu bütünlüğün temellerine sert bir darbe indirmiştir. Ergil(2000: 40) devleti toplumun iskeletine, insanları ise ruhuna benzetmektedir. Böylece Devlet, insanlara, dolayısıyla topluma hizmet etmek için vardır. Aynı analogi ile devam edecek olursak, 27 Mayıs, iskeletin ruhun arzularına göre hareket etmediğini, başka bir deyişle, toplumun öz iradesinin dışında dikta edildiğini göstermektedir. Devletin baba modeli, askeri müdahale ile sekteye uğramış ve devlet faaliyetlerinin toplum tarafından değiştirilebileceği anlaşılmıştır.

27 Mayıs’ın şekillendirdiği toplumsal yapı iki şekilde ele alınabilir. Bunlardan ilki açıkladığımız devlet/toplum modelidir. Bu modelde devlet algısı bütünleşik bir vaziyeti terk etmiştir. İkinci modelde ise 1961 anayasasının oluşturduğu ortam söz konusudur. Elbette ikinci model de birinci model ile ilişkilidir. Bu modelde 1961

anayasasının oluşturduğu özgürlük ortamını ele alalım. 27 Mayıs'ta yapılan askeri müdahale için herhangi bir alternatif sunamayan ordunun, toplumda yarattığı güvensizlik bu modelde etkilidir. Özellikle toplumdaki aydın kitle, ordunun bu çaresizliğini, toplumun dönüştürücü gücüne çevirebilme fırsatı yakalayabilmiştir. Esas amacı belirsiz ve aceleye getirilen anayasanın da etkisiyle kurulan partiler ve dernekler(yayınlar), bu fırsatın göstergesidir. Ordunun sol'a verdiği taviz ile aydın kitle, durumun fırsat yönünü iyi bir şekilde kavrayabilmiştir. Gerek Türkiye İşçi Partisi gerekse Sosyalist Kültür Derneği gibi unsurlar, Türkiye içinde faaliyet göstermeye başlamıştır.

İkinci bölümde konu edindiğimiz gibi Türk solu politik alanda 1960'lara kadar etkili olamamıştır. Bir dereceye kadar politik alan haricinde, gençlik gruplarında takipçi bulabilmiştir. Türk solunun, bozulan Devlet/toplum bütünlüğü neticesinde, hem politik hem de toplumsal alana taşınması ve bu alanlarda kendini ifade fırsatı bulması ilk kez 1961 yılında mümkün olmuştur (Weiker, 1981: 131). Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'de sol hareketlerin politik alanda 1961 anayasasıyla ortaya çıktığını söylemek, Türk solunun tarihsel birikimini göz ardı etmek olacaktır. Aksine Türk solu 1961'de görünür bir hal almıştır demek daha doğru bir ifade sayılabilir.

1960'ların toplumsal yapısını daha özel bir şekilde açıklayacak olursak, 3 temel tartışma noktasını ortaya koyabiliriz. Bu tartışma noktaları, politik düzlemde demokrasi, iktisadi düzlemde kalkınma, kentleşme düzleminde göç'tür. Bu üç düzlemin ele alınmasının sebebi ise bir taraftan dönemin toplumsal yapısını ortaya koyarken, öte yandan Türk solu içerisinde önemli bir yer tutan Yön dergisinin de bu tartışma noktalarından hareket etmesidir. Bu da demek oluyor ki, dönemin tartışma biçimleri çoğunluklu olarak bu kavramlardan oluşmaktadır.

1960'ların iktisadi anlamda en önemli kavramı ve tartışma noktasını kalkınma oluşturur. Bunun sebebini dönemin kentleşme durumunu göz önüne alarak anlayabilmek mümkündür. Demokrat Partinin toprak reformuna karşı politikalar izlemesi, bu dönemde meyvelerini vermiştir. Özellikle tarımda ağalık modelinin oldukça fazla görülmesi, toprak reformuna karşı izlenen politikaların da mecburi sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dış ticaret anlayışının da değişmesiyle birlikte tarım ve hayvancılıkta yaşanan düşüş tüm yönleriyle köyü etkilemiştir. Özellikle tarımda çalışan

nüfus, yüzdelerle ifade edildiğinde düşüşe geçmiştir. Bu duruma makinelerin tarımda temel düzeyde kullanılmasının da etkisi vardır.

Tablo 3.1: İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Nüfus ve Oranı.

İktisadi Faaliyetler	1960 (Değer)	1960 (%)	1965 (Değer)	1965 (%)	1970 (Değer)	1970 (%)
Ziraat, avcılık, ormancılık, balıkçılık	9.737.489	74.9	9.750.269	71.9	10.200.496	67.7
İmalat Sanayi	884.659	6.8	960.950	7.1	1.287.800	8.5
Madencilik ve taş ocaklığı	77.329	0.6	85.620	0.6	110.856	0.7

Kaynak: İstatistiki Göstergeler, 1996: 8.

Tabloda da görüldüğü üzere 1955'te %77,4 olan tarım nüfusu, 1965'te %71,9'a kadar gerilemiştir. Öte yandan imalat sanayi 1955'de nüfusun %6,0'sını oluştururken, 1965'te %7,1'ini kapsar duruma gelmiştir. Bunun yanı sıra artan genç nüfusun, eski nesle göre daha dinamik olması ve şehirlerde iş imkânı bulma düşüncesiyle kente yaşanan göç hızlı bir artış göstermiştir. Böylece tarım ve hayvancılıkta daha da büyük bir düşüş ortaya çıkmış ve bu durum ürünlerin ithal edilmesi zorunluluğunu doğurmuştur.⁷⁸ Boratav(2005: 108)'a göre tarım dışı faaliyetlerin artması ve özellikle devlet için çalışan kişi sayısının azalması ve özel işyerlerinde çalışan kişilerin artması, beraberinde düzensiz bir ücretli/maaşlı grafiği oluşturmuştur. Bu dönem düzensiz kentleşme ve gecekondulaşmanın arttırdığı dönemle kesişmektedir. Tachau(1984: 61)'ya göre bu durumun esas nedeni, köyden kente olan göç'ün sayıca artması⁷⁹ ve basit endüstriyel faaliyetlerin başlamasıyla, her birinin potansiyel birer endüstri işçisi olmasından kaynaklanır. Bu sonuçlar salt liberal politikalarından kaynaklanmamaktadır. 1960'ların hemen başında bir kalkınma biçimi elbette vardır. Boratav(2005: 109)'a göre bu kalkınma, kullanıldığı anlamıyla devlet işletmeciliği lehine programlanan bir kalkınma biçimi değildir. Aksine kamu yatırımlarının ve devlet işletmeciliğinin, özel sermayenin lehine hareket etmesiyle başlayan bir kalkınma biçimidir. Bu nedenle, 27 Mayıs askeri müdahalesinden sonra kurulan Devlet Planlama Teşkilatı'nın oluşturulması garip bir şekilde Türkiye kapitalizminin, Dünya kapitalizmine yeniden

⁷⁸ Köy enstitülerinin yeniden gündeme gelmesi ve kendine bir tartışma alanı bulması aynı döneme denk düşmektedir.

⁷⁹ 1955 yılında Kent nüfusu toplumun %22,1'ini oluştururken, bu oran 1965 yılında %34,4 olmuştur (Landau, 1979: 30).

eklemlenme sürecini başlatmıştır (Erder, 2010: 229). 1962 yılından sonra özel sermaye, devlet tarafından istenen tarzda ilerlemeye başladı denilebilir.

Türkiye’deki bu iktisadi yapının değişmesi ve göç ile gelişen kentleşmenin sonuçlarından biri de farklı sosyo-kültürel grupların bir araya gelmesidir (Keleş, 2004: 58). Sosyo-kültürel çeşitliliğin artmasının en etkili olduğu ortam şüphesiz üniversitelerdir.

Tablo 3.2: 1960-70 Arası Üniversite Sayısındaki Değişim.

Üniversiteler Toplamı	Yıllar	Fakülte Sayısı	Öğrenci Sayısı
	1960-61	31	44.461
	1961-62	32	45.002
	1962-63	32	46.561
	1963-64	34	48.654
	1964-65	34	52.768
	1965-66	36	55.561
	1966-67	40	57.377
	1967-68	44	60.816
	1968-69	49	69.199
	1969-70	52	68.370

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı, 1968: 128.

Üniversitede okuyan öğrenci sayısı 1960’ta 44.461’ken 1970’te bu sayı 68.370 olmuştur. Köyden kente göç oranları da dikkate alındığında, üniversite içerisindeki sosyo-kültürel ortamın çeşitliliği hakkında artış olduğu yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır. Ayrıca Eğitim’deki artış toplumda gelenek ve modernite kavramlarının karşılaşmasını sağlamıştır (Weiker, 1981: 161). Burada gelenek, politik anlamda milliyetçilik olarak ele alınırken, modernite, Üçüncü Dünya arasından çıkmış, Doğu Blok’u içinde yer alma arzusunun, sosyalizm olarak görülebilir.

Eğitim oranlarındaki artış genç nüfusun sosyalizasyonunu sağlamıştır Böylece genç nüfusun politik alanda da etkin olmasına neden olmuştur. Genç nüfusun politik alanda etkin olmaya başlamasının bir diğer nedeni de kitle iletişim aracı olarak gazete ve dergilerin sayısındaki artıştır.

Tablo 3.3: 1960-70 Arası Konularına Göre Gazete ve Dergi Sayıları.

Yıllar	Toplam	Sosyal Bilimler	Uygulamalı Bilimler
1960	1.658	290	131
1962	1.694	302	147
1964	1.739	334	166
1966	2.078	460	180
1968	2.377	482	211
1970	2.470	507	237

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı, 1968: 132.

1960 yılında Sosyal bilimlerden sadece 290 yayına rastlanırken, 1970'e gelindiğinde bu sayı 507'ye ulaşmıştır. Toplamda ise dergi ve gazete sayısı 1.658'den 2.470'e ulaşmıştır. Dergi ve gazetelerin sayısındaki artış üzerinde Demokrat Parti döneminin sona ermesi oldukça etkilidir. Özellikle sosyal bilim alanında dergi ve gazetelerin artışı, sol ideolojinin daha rahat bir şekilde yayılmasına neden olmuştur. Özellikle Sosyal bilimler alanındaki dergi ve gazeteler, siyasi içeriklerin ülke içinde daha kolay bir biçimde yayılmasında önemli bir faktör olmuştur.

Görüldüğü gibi Türk solunun gelişmesinde birçok değişken vardır. Bu nedenle, 1960'ların iktisadi yapısını ele alırken, emek-sermaye ilişkisini sınıfsal düzeyde ele almak tehlikelidir. Sendikalaşma artmış, iş kolları genişlemiş ve sanayi anlamında yüksek düzeylerde üretim ve bununla beraber tüketim anlayışı doğmuştur. Tüm diğer değişkenler genel anlamıyla Türk solunun 1960'larda sınıf düzleminde ortaya çıktığı açıklamasına götürmez. 1960'larda kapitalizme özgü sınıf çatışması hala ikincil önemdeydi (Keyder, 2014: 201). Emek-sermaye ilişkisinin göç unsurundan etkilenmiş olması, dönemi kesin biçimde sınıf bağlamında ele almak açısından açıklayıcı değildir. Bu nedenle sol hareketlerin bu dönemde zeminini hazırlayan bir başka etmen olarak, genç nüfusun sayıca artması, genç nüfusun artmasıyla üniversite öğrencilerin sayısındaki artış, üniversitelerde sosyo-kültürel çeşitliliğinin artması ve ideolojinin bu genç nüfus üzerinde kitle iletişim araçlarıyla rahat bir şekilde yayılması, daha açıklayıcıdır.

Tüm bunlar çerçevesinde, solun politik alanda kazandığı anlama da değinmek yararlı olacaktır. 1960'ların belki de en çok kullanılan ve anlam bakımından farklı görüşlerin olduğu kavram demokrasidir diyebiliriz. Öncelikle 27 Mayıs'ın sonuçları

açısından bakıldığında, Türkiye’de demokrasinin tam anlamıyla hâkim olduğunu söylemek oldukça zordur. Bunun nedeni demokrasinin iki taraflı sonuç doğurmasıdır. Bir yönüyle, 1950’lerin sonuna doğru baskı gören işçi ve öğrenciler için, askeri müdahale sonrası bir demokrasi ortamı oluşmuştur diyebiliriz. Özdemir(1992: 226)’e göre, işçi ve öğrenciler bu demokrasi ortamında, yürüyüş ve grevlerle, toplumsal iş bölümündeki yerlerinin bilincine varmıştır. Ayrıca yönetimde söz sahibi olabilmek adına sendikalar kurarak, toplumsal alanda baskın olmayı başarmıştır.

İşçi ve öğrencilerin de ötesinde ordunun büyük çoğunluğu 27 Mayıs’ın eksik kaldığını, tamamlanması gerektiğini ifade etmiştir. Elbette bu tamamlama sosyalist bir düzeyde olmalıydı. Bu tarz görüşlerin çoğu Madanoğlu gibi subaylar arasında yaygındı. Zaten 12 Mart’a en büyük etken de bu askeri müdahaleyi tamamlama düşüncesi oluşturmuştur.⁸⁰ Küçük(1986: 37)’e göre, Ordu 27 Mayıs’ın eksikliğini tamamlamak için dönem boyunca iktidarı ele almanın yollarını aramıştır. Tüm bu demokratik ortam madalyonun sadece bir yüzünü açıklamaktadır. Öte yandan, Demokrat Parti’nin eski üyeleri üzerinde artan baskıdan söz edilmelidir. Partiye yakınlığı olan kesimin üzerinde büyük bir baskı söz konusudur. Bu baskı, dönemin Türkiye’inde demokrasi kavramının ne denli yanlış kullanıldığının kanıtı niteliğindedir. Üstelik demokrasi kendisine bir tartışma ortamı da bulmuştur. Özdemir(1992: 212)’e göre demokrasi üzerine savunulan iki temel tez vardır. Bunlardan ilki, Türkiye toplumsal yapısının Batılı anlamda bir demokrasinin yürütmesine imkân vermeyeceği, diğeri ise Türkiye’de zaten bir demokrasinin var olduğu ve yeni döneme güvenilmesi gerektiğidir.

Görüldüğü gibi Türkiye’nin toplumsal yapısı iktisadi, politik ve kentleşme anlamında böylesine değişimler yaşamıştır. Keyder (2014: 293)’e göre bu dönem tam anlamıyla toplumsal yapıların modernleştirici, kentleşmenin bütünleştirici etkisinin olduğu bir dönemi işaret etmektedir. Bu nedenle özellikle bürokratlar ve aydınlar bir ideolojiye tutunma peşindeydiler. İşçi sınıfının henüz keşfedilmemesi salt sosyalist bir çözümü getirmediği gibi, kapitalist olmayan yolu izleme eğilimine neden olmaktaydı (Keyder, 2014: 201). Türkiye durumunun bu seyirde izlemesi sol çevrelerce sürekli olarak reçeteler yazılmasına neden olmuştur. Yön dergisi de reçeteleri sunan yapılardan

⁸⁰ 12 Mart’ı hazırlayan nedenler sadece ordunun kendi içinde ki bir tartışma biçimi değildir. Hali hazırda güç kazanan sol örgütler 1965 yılından itibaren zaten sosyalizmin demokratik yollarla değil ihtilal ile iktidara geçmesi düşüncesindeydiler. 1965’in sosyalist tezleri bunu doğrulamaktadır. Bu durumda demokrasiye olan inanç sol ideoloji içerisinde dahi azalmaya başlamıştır denebilir.

biridir. Bu bakımdan Yön'ün kendi ideolojisini incelemeden önce, ortaya çıkış serüvenini ve yarattığı etkiyi incelemek yararlı olacaktır.

Yön'ün yapısı

Yön Dergisi 20 Aralık 1961'de yayın hayatına 164 kişinin imzasından oluşan bir bildiriyle Doğan Avcıoğlu yönetiminde yayın hayatına başlamıştır. Daha sonra ise toplamda 531 kişinin imzasını toplamıştır. 1967 yılına kadar, toplamda (zorunlu olarak kapanış süresi de dâhil) yaklaşık 6 yıl süreyle satışa sunulmuştur. Bu süre zarfında 222 sayı çıkarmıştır. Bu sayıların ilk 77'si 1963 yılında bir süreliğine kapanışına kadar, 222'ye kadar olan sayılar ise Yön yöneticilerinin isteğiyle tamamen kapanışına kadar çıkmıştır. Yön şüphesiz bir aydın hareketi olarak doğmuştur. Yön bildirisini imzalayanların çeşitliliği fazla olmasına rağmen, çoğunluklu olarak yazar, öğretmen ve üniversite kadrosundan oluşmaktadır. İmzalayanların meslek ve sosyal sınıf dağılımları şöyledir;

Tablo 3.4: Yön Bildirisini İmzalayanların Meslek ve Sosyal Sınıf Dağılımları

	Sorumlular	Sorumsuzlar(Öğrenci)	Sosyal Sınıflar
	1 General	72 Hukuk Öğrencisi	1 Ağa
	2 Profesör	28 Siyasal Bilgiler Öğrencisi	2 Çiftçi
	4 Milletvekili	27 İktisat Öğrencisi	6 Tüccar
	5 Senatör	23 Lise Öğrencisi	9 İşçi
	9 Subay		
	10 Doçent		
	35 Asistan		
	37 Mühendis		
	23 Avukat		
	19 Doktor		
	17 İktisatçı		
	3 Ressam		
	3 Rejisör		
	3 Ev kadını		
	1 Futbolcu		
	80 Yazar		
	48 Öğretmen		
	59 Memur		
	4 Eski Memur		
Toplam	363	150	18

Kaynak: Kıvılcımlı,2014: 49.

Görüldüğü gibi önceden Yön ne ordunun ne de işçi sınıfının desteğiyle oluşturulmuş değildir. Sorumlularda çoğunluklu olarak yazar, öğretmen, memur ve

mühendis bulunmaktadır. Öğrenciler arasında Hukuk öğrencileri ağırlıklı olmakla beraber, Siyasal Bilimler ve İktisat öğrencileri de azımsanmayacak kadardır. Sosyal sınıflar bağlamında ele alındığında, işçi sınıfının oranının ağa, çiftçi ve tüccar sınıfından fazla olduğu görülse de, özellikle tüccar sınıfı ile arasında büyük bir fark yoktur. Yön'ün aydın hareketi olarak nitelendirilmesinin en önemli nedeni, yazarların daha önceden Kadro, Forum, Akis gibi dergilerde uzun soluklu yazılar yazmalarındır. Özellikle Doğan Avcıoğlu, Sadun Aren, Mümtaz Sosyal, Şevket Süreyya Aydemir, Niyazi Berkes, Fakir Baykurt, İlhan Selçuk isimler oldukça önemli yer tutarlar.

Yön, ortaya çıktığı bildiri ile sosyo-ekonomik konularda acil çözümler sunabilecek kadar kendine güvenmektedir. Toker(1962: 5)'e göre, Yön'ün bu radikal eğilimi, daha önceden kapalı kapılar ardında konuşulan konuların⁸¹, artık açıkça ifade edilmesinin kanıtıdır. Bu nedenle önemli bir yere sahiptir. Yön'ün oldukça yüksek olan tirajı da önemini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında, Yön'ün, dönemin Türkiye'sinin politik bir ifadesi olduğu açıktır. Aynı zamanda Yön, Türk solunun seyrini değiştiren bir faktör olmuştur. Dayandığı sosyo-ekonomik tezler onun, Türk solu için bir dönemeç olduğunun kanıtıdır. Yön dergisi güncel birçok konuya değinmesine rağmen, işlediği konular bakımından özellikle, sosyalizm, kalkınma, demokrasi kavramları üzerinde durmuştur. Bu konuların işlenme sıklığı ise şöyledir;

Tablo 3.5: Yön Dergisinde Seçilmiş Kavramların İşlenme Sıklıklarındaki Gelişmeler (1962-1967)

Kavramlar	1962	1963	1964	1965	1966	1967	Ortalama
Sosyalizm	42	14	20	25	61	28	31.6
Kalkınma	16	4	16	15	9	10	11.6
Demokrasi	20	16	4	2	3	4	8.1
Milliyetçilik	6	4	-	6	1	10	4.5

Kaynak: Özdemir, 1986: 66.

Yön'ün işlediği konuların sıklığı, onun sunduğu reçetenin hangi unsurları içerdiğine işaret etmektedir. Yön en çok sosyalizm'i kendine konu edinmişken, hemen ardından kalkınma gelmektedir. Bu durum Yön'ün ekonomik unsurları ne kadar önemseydiğinin göstergesidir. Demokrasi kavramı da oldukça sık işlenmiştir. Demokrasi üzerinde sık durulması, dönemin koşullarının etkisi altında olduğunu göstermektedir.

⁸¹ Toker burada 27 Mayıs'tan sonra anayasa hazırlığı içinde bulunan ordunun alternatif çözümlerine değinmektedir.

Milliyetçilik kavramı ise geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bu bağlamda Yön'ün ideolojisini oluşturan bu unsurları incelemek faydalı olacaktır.

3.2.YÖN'de İDEOLOJİK GÖRÜNÜMLER

Yön hiçbir ideolojiyi olduğu şekliyle yansıtmamıştır. Bunun yerine dönem koşullarını iyi okumuş ve o dönemin gerekliliklerine göre değişimlere gitmiştir. Bunların bazıları ise toplumsal olarak kendi kendine gelişmiştir. Kısaca Yön, salt sosyalizm veya Sosyal Demokrasi ideolojisini yansıtır diyemeyiz. Bu nedenle Yön'ün ideolojisini incelemek oldukça gereklidir.

Çalışmanın konusu gereği işlenecek olan ideoloji “Yön Hareketi”nin ideolojisidir, “Yön-Devrim Hareketi”nin değil. Bu nedenle Yön dergisinden sonra pek azı aynı kadrodan oluşan aydınların çıkardığı Devrim dergisi ve onun askeri müdahaleyi savunan anlayışı, bu ideolojiye dâhil edilmeyecektir. Bunu gerçekleştirmek için de, hem ideolojilerin hem de dönemin ortak tartışma noktası olan sol, kalkınma ve demokrasi kavramlarına bakmak gerekmektedir. 1965 genel seçimlerinden sonra Yön'ün demokrasi anlayışı üzerinden askeri müdahaleciliğe evrilmeye başlayan düşünceleri mevcuttur. Özellikle demokrasi kavramının incelenmesi bu nedenle oldukça önemlidir.

Yön'ün sol anlayışını salt sosyalizm olarak nitelemek doğru olmayacağı gibi, salt Kemalist ideoloji unsuru olarak nitelemek de doğru olmayacaktır. Yön Kemalizm'in sadece batılılaşma anlayışıyla ilgilenmez. Kemalizme olduğundan farklı bir kimlik vererek, iktisadi anlamda genişletilmesi gerektiğini savunur. Yön'ün sol anlayışı iktisadi temellidir. Yine de batılılaşma üzerine oldukça fazla durulur. Bu batılılaşma geniş anlamıyla Dünya Blok'unda bir tarafta yer almayı kapsamaktadır. Burada tartışılması gereken en önemli nokta zengin-fakir ayrımıdır. Bu nedenle Yön, sosyalizmi tanımlarken çoğunluklu olarak zengin ve fakir ayrımına gider.⁸² Yön'ün anlayışında sosyalizm, bir araç olmaktan çok bir ahlaktır, topluma huzur getiren, insanı insan yapan bir ideolojidir (Yön, 1962: 10). Sosyalist sistemde mirasyediler değil en faydalı çalışan kazanacaktır. Bunu sağlaması için de sosyalizmde eşitlik esastır (Avcıoğlu, 1962: 3). Sosyalizmin temeli, üç ana prensip olan özgürlük, eşitlik ve kardeşliğe dayanır (Avcıoğlu, 1962a: 3).

⁸² Bu durum Yön'ün sosyalist anlayışının bilinçli bir sınıf savaşımına dayanmadığını göstermektedir.

Bu açıdan bakıldığında Yön'ün ilk zamanları tam olarak bir sosyalizm ideolojisinin unsurunu yansıtır denilemez. Sözü edilen üç ana prensip genel itibariyle Sosyal Demokrasinin unsurudur. Yön de ilk sayılarında bunu gizlemez. Özellikle Fabianizm'in dergide konu edilmesi ve üzerine konuşulması bunun en önemli göstergesidir. Özellikle Fabianizm'in, demokratik sosyalizm deklarasyonunu "İnsanların saadetini dileyen, haksızlıklara isyan eden ve demokrasiye inananların hislerine ve mantıklarına tercüman olan deklarasyon" (İpekçi, 1962: 8) olarak tanımlaması Yön'ün başlarda Sosyal Demokrasi taraftarı olarak görünmesine yol açmıştır. Bunun yanı sıra Yön bu eğilimini gizlemez. Avcıoğlu kendi ifadesiyle bu durumu "Biz şahsen, bir adım daha atarak, demokratik bir sosyalizmin tek çıkar yol olduğuna inanıyoruz" (Avcıoğlu, 1962b: 3) şeklinde açıklar. Bu ifadeyle de anlaşılaacağı üzere, Yön'ün sosyalizm algısı, Sosyal Demokrasinin unsurlarıyla karışmış gibi durmaktadır.

Yön genel anlamıyla sosyalizmi bu şekliyle tanımlarken, öte yandan komünizmi tüm bu sosyalizm tanımlamalarından ayrı tutar. Yön'e göre, komünizm⁸³ ihtilalcı sosyalizmdir. Dayandığı tarihsel materyalizm, artık değer ve proletarya diktatörlüğü kavramlarından faydalanan devlet ortadan kalkabileceğine inanmaktadır (Ataöv, 1962: 14). Ayrıca komünizm sosyalizm gibi tarihsel bir gelişmenin sonucu değildir (Selçuk, 1962: 5). Bu nedenle sosyalizm şartların olgunlaşmasını beklerken, komünizm tarihsel şartları göz önünde bulundurmaz. Bu karşıtlıklardan dolayı, sosyalizm ve sosyalizm kültürü komünizmin yayılmasını engelleyen en önemli unsurdur (Aydemir, 1962: 8). Karan'a göre, Komünizm her yerde olduğu gibi Türkiye'de de kızıl tehlikedir. Bunu engellemek ve tedbirler almak sosyalizmin görevlerindendir (Karan, 1962: 6). Her ne kadar Türkiye'de köklü sosyalist değişimler yapmak zor olsa da, her zaman modern demokrasi anlayışı içinde hareket etmek ve komünizm ilkelerinden etkilenmemek, Yön'ün temel prensibini oluşturur (Avcıoğlu, 1962c: 11). Böylece Yön, komünizme ve yayılmasına karşı çıkar. Bunu sağlayan etmenin sosyalizm olduğunu ifade eder. İpekçiye göre, eğer son yıllarda sosyalizm bir gelişim göstermeseydi, komünizm giderek yayılmış olacak ve muhtemelen birçok ülkede komünizm etkisini gösterecekti. Bu zeminde incelendiğinde, sosyalizm bir bakıma komünizmin panzehiridir denilebilir (İpekçi, 1962a: 7). Savunduğu demokrasi içinde değişim anlayışı, onu Marxizm'den uzaklaştırır.

⁸³ Bazı yerlerde "Marxist Sosyalizm" olarak kullanılmıştır.

Yön'e göre, aslında Marxizm fikri içerdiği evrensellik ile tüm toplumlarda etkin olabilmesi sadece Batının kaynaklarının kullanıldığı bir ortamda olamaz. Simon'u bilen kişinin İbn-i Haldun'u, Hegel'i bilen kişinin İbn-i Rüşd'ü de bilmesi gerekir. Sadece Batının kaynaklarıyla bir evrensellik olmaz. Ortak bir sosyalist anlayışın tüm toplumların kaynaklarına hâkim olmak zorundadır. Çağımızda ise böyle bir durum imkânsızdır (Garaudy, 1965: 8). Bu nedenle Avcıoğlu (1963: 8) sosyalizmi varış yollarına göre üç ana başlığa ayırır;

“Bununla Beraber, çeşitli sosyalizmlerden söz edilmektedir. Batı sosyalizmi, Doğu sosyalizmi, Azgelişmiş ülkeler sosyalizmi, Arap sosyalizmi gibi deyimler bütün dünyada olduğu gibi Yön'de de sık sık kullanılmakta bu yüzden çeşitli sosyalizmler mevcutmuş gibi bir intiba uyanmaktadır. Bu vuzuhsuzluk, tek ve belli olan sosyalist düzene varış yollarının çeşitliliğinden doğmaktadır. Farklı iktisadi seviyeye, farklı tarihi gelişmeye ve farklı milletlerarası şartlara sahip ülkeleri mecburen az veya çok farklı yollardan müşterek sosyalist hedefe doğru ilerletmektedirler. Çeşitlilik intibasının sebebi budur. Esasen sosyalist bir toplum düzeni, istihsal seviyesi çok yüksek ülkelerde dahi, bütün şümülüyle kurulmuş değildir. Hiçbir ülke sosyalizmin dört başı mamur bir şekilde gerçekleştirilmesine imkân verecek bir istihsal seviyesine daha ulaşamamıştır. Adına sosyalist denen ülkeler bile, henüz yarı yoldadır.”

Anlaşılabacağı üzere Avcıoğlu üç çeşit sosyalizm vardır derken, sosyalizmin kuramsal çeşitliliğinden söz etmemektedir. Uygulama alanı olarak sosyalizmin, farklı tarihsel süreçlerden geçen toplumlarda, farklı şekillerde inşa olunacağından bahseder. Toplumsal değişimin belli kuralları vardır. Toplumsal değişimin gerçekleşebilmesi için o kurallara uyulması gerekir. Her toplumun kuralı da farklıdır. Batı ve Doğu sosyalizmini oluşturan koşullar, kendi kurallarından hareket edilerek oluşturulmuştur (Aren, 1962: 5). Yön bu konuda şu soruyu sorar: Türkiye hangi şekilde sosyalizmi inşa edecek?

Batı sosyalizmi hala sosyalizmin sınıf çatışmalarını körükleyerek arttırma projesine dayanmaktadır. Ve kapitalizme büyük bir direnç göstererek, kuvvetli bir alternatif olma durumunu korumaktadır (Aydemir, 1962a: 7). Batıda ekonomi olgunlaşmış, feodal düzen tam anlamıyla yaşanmış/yıkılmış ve işçiler birlik, bütünlük haline gelmiştir. Hatta kapitalizm bu bütünleşmeyi, hizmet sektörünün genişlemesiyle bozmaya çalışmaktadır. Doğal olarak sosyalizm Batıda ağır metotlara ihtiyaç duymaz ve büyük bir değişim olmadan sosyalizm kurulabilir (Avcıoğlu, 1963: 8). Doğu sosyalizmi, Batı sosyalizmi gibi bir gelişim çizgisi izleyemez. Doğu, Batıda olduğu gibi kalkınmayı gerçekleştirebilecek güçte bir burjuvaziye sahip değildir.

Avcıoğlu'na göre Türkiye az gelişmiş bir ülke olduğu için Doğu sosyalizmine örnek olamaz. Doğu sosyalizmi, Sovyetler Birliği örneğinde olduğu gibi kolektifleşme uğruna milyonlarca ölümün önünü açmıştır. Doğu sosyalizminin yapısı totaliterliği barındırır. Türkiye'nin böyle bir yolu seçmesi radikal bir eğilim olur (Avcıoğlu, 1962a: 3). Türkiye totaliter bir idare altında değildir. Aksine demokratik idare her geçen gün kökleşmektedir. Bu durum devletin bir sınıf veya zümreyi baskı altına almasını kısaca sınıf diktatörlüğünü engellemektedir. Zaten Türkiye'de sosyalizmin tezahürü bir sınıf çatışması veya baskıya direnmek adına kalkışılmış bir metot değildir. Sosyalizmin Türkiye'ye yansması, toplumun dünya şartlarına zorlamasıyla, batılılaşma ve kalkınma vasıtasıyla olmuştur. Böylece sosyalizm demokratik sınırlar içerisinde tartışılır. Bu nedenle Doğu sosyalizmiyle arasında büyük farklar vardır (Aren, 1963: 3).

. Tüm bu nedenlerden dolayı, ne Batı ne de Doğu sosyalizmi, Türkiye'nin sorunlarına çözüm değildir. Az gelişmiş ülkelerde sosyalizmi sağlamak, köklü reformlarla birlikte Ortaçağ kalıntılarından kurtulup, yeni bir insan tipi oluşturup hızlı kalkınmayı gerçekleştirerek olur (Avcıoğlu, 1962a: 3). Az gelişmiş ve İkinci Dünya savaşından sonra bağımsızlaşan memleketlerde sosyalizm eğilimleri, milliyetçi aydınların işlere hâkim olmasıyla başlar. Böylece komünizmin de yayılmasını engeller (Aydemir, 1963: 16). İkinci Dünya savaşından sonraki süreç, sosyalizmin şekillenmesini ve bir bakıma enternasyonalizmden ziyade milli bir hal alma dönemidir. Bunun sonucu olarak, önce Doğu Blok'u içinde milli bir sosyalizmin varlığı ortaya çıkmalıdır (Avcıoğlu, 1965: 8).

Az gelişmiş ülkelerde gerçekleşen, kurtarıcı niteliği olan Antiemperyalist mücadeleler sonradan kapitalizme karşı mücadeleye dönüşmektedir. Çağın bu gerekliliği, toplumda yer alan grupların, arzusu ile gerçekleşir. Böyle bir mücadele, toplumla daha rahat kök salmayı beraberinde getirir (Naci, 1965: 10). Yön Cumhuriyet ilanının antiemperyalist karakterine gönderme yaparak, artık bir kapitalizme karşıt ideolojide mücadelenin ortaya çıkması gerektiğine işaret eder.

Buradan hareketle Yön Türkiye'nin kendine has bir sosyalizme ihtiyacı olduğunu sonucuna varır. Bu da Türk sosyalizmidir. Türk sosyalizmi temelini kendi tarihsel dayanağı olan Kemalizm'in altı ok'undan alır (Karan, 1962: 6). Türk sosyalizmi hem Kemalizm'in bir doğal bir sonucu hem de Kemalist ilkeleri geliştirecek bir

metottur (Avcioğlu, 1962a: 3). Aydemir (1962b: 20) Türk sosyalizmini şöyle tanımlamaktadır;

“Türk sosyalizmi havada bir konu değildir. Dünyanın içinde yaşadığımız çağında ve Türkiye’nin bugünkü siyasi, iktisadi ve sosyal değişmesi içinde ve bütün şartların zorunlu kıldığı bir iş, inşa ve teşkilatlanma nizamıdır. Bu nizam Anayasada yer alan Türk Sosyal devleti anlamı içinde ve onun mihranı etrafında döner. Fakat memleketin tabii ve beşeri bütün zinde kuvvetlerini, köklerini Atatürkçülükten alan bir idealizm etrafında uyandıran ve istikametlendiren geniş ölçüde bir devletçilik nizamıdır ve bir komünizm değildir. Milliyetçi, istiklalci bir sosyal harekettir.”

Yön Türk sosyalizmini Kemalizm’in kaçınılmaz sonucu olarak değerlendirmiştir. Sonuçta Mustafa Kemal’in tüm ilkeleri kaçınılmaz olarak sosyalizm kapılarını aralar nitelikte çözümler sunmuştu. Özellikle halkçılık ilkesi demokrasi ve sosyalizmi ifade etmektedir. Demokrasi en olumlu şeklini sosyalizmde alabilir (Aren, 1962a: 5). Aren’e göre, Mustafa Kemal sınıfsız ve imtiyazsız bir toplum arzusundaydı, uyguladığı tüm politikalar sosyalist politikalar idi fakat sadece ismi sosyalizm değildi (Aren, 1962b: 13). Bu nedenlerden dolayı Türk sosyalizminin temel dayanaklarını Kemalizm politikaları oluşturur. Türk sosyalizminin ilkelerinde bu durum açık bir şekilde görülmektedir (Aydemir, 1963a: 8);

“1) Antiemperyalizm: İstiklalcilik.

2) Antikapitalizm: Milli ve halkçı ekonomi

3) Karma ekonomiyi reddetmeyen, fakat parazit bir istismarcılığı reddeden bir devletçilik.

4) Halk için, halkla beraber halkçılık, Faydanın halk yararına kullanılışı, yani sosyal adalet

5) Mustafa Kemal’in anladığı manada bir vatan anlamı. Saldırganlığa ve istilacılığa karşı çıkış

6) Mustafa Kemal’in anladığı manada bir millet anlamı.

Dil, tarih ve kültür işlerinde bilimsel bir milliyetçilik.

7) Devlette, rejimde, dış politikada ve ekonomide milli olmak vasfı.

8) Demokratik düzende sosyal devlet anlamının işlenmesi ve organlarının yaratılması.

9) Milli hayatın bütün kollarını içine alan bir plancılık.

10) Emeğin ve hizmetin korunması ve teşkilatlandırılması.

11) Güçlü ve bağımsız sendikacılık.

12) Din ve Devlet işlerinin kesin olarak ayrılması, laiklik”

Bu anlamda Yön, bir taraftan sosyalist fikirleri nedeniyle Türk solunun merkezine, öte yandan Kemalist politikaları nedeniyle sol Kemalizm’e tutunmaktadır (Altun, 2004: 551). Tanyol (1963: 10-11) sosyalizm ve Kemalizm’in bütünlüğünü şöyle

ifade eder;

“Sosyalizm kavramı ile Kemalizm’i yan yana getirme, gelişi güzel bir yakıştırma, bir zorlama değildir. Sosyalizm, kendisini meşrulaştırmak için Atatürk’e sığınmak istemiyor. Sosyalist Kültür Derneğini kuranlar memleketin kurtuluş yollarını araştırırken sosyalist açıdan Atatürk’e Kemalizm açısından memleket gerçeklerine bakmak lüzumunu duymuş, düşünce ve gerçeğin yol kavşağında Kemalizm’i Kemalizm ile sosyalizmin memleketi kurtarmak konusunda birleştiğini görmüşlerdir. Fakat bizim anladığımız Kemalizm, Osmanlı aydınının anladığı Kemalizm değildir. Bizim anladığımız sosyalizm, Osmanlı aydınının anladığı dogmatik sosyalizm de değildir.”

Tanyol, sosyalizm ve Kemalizm’in ortaklığının bir yararlanma olmadığını ifade eder. Paragraftan da anlaşılacağı üzere, Türk sosyalizminin Kemalizm’e tutunması, sosyalizmin milliyetçilik ile kesişmesine neden olmuştur. Bu nedenle Yön’ün milliyetçilik anlayışına değinmek faydalı olacaktır.

Yön, milliyetçiliğin ortaya çıkışının burjuvaziyle aynı döneme denk düştüğünü işaret eder. Yön’ün iddiasına göre, milliyetçilik kapitalizme karşı bir özgürlük mücadelesi sonucu doğmuştur. Feodalitenin dağılıp merkezi yönetime geçmesi, derebeyliklerden ayrılan toplumların kendini daha geniş sınırlar içinde bulmasına ve millet bilincine varmasına yol açmıştır. Bu sırada iyice yerleşen kapitalizm ve yönetimdeki burjuvazi, başladığı sömürgeciliği, milli pazar adına yapmaya başlamıştır. Böylece milliyetçilik tohumları ekilmiştir (Selçuk, 1965, 3). Yön’e göre, XX. yüzyılda Batı toplumlarında olduğu gibi, tüm az gelişmiş ülkelerde de milliyetçilik hiçbir zaman liberalizm ile eklemlenmemiştir. Bağlarını sadece sosyalizm ile kurmuştur. Milliyetçiliğin kaderinde, bu toplumlarda hiçbir zaman kapitalist emperyalizmin emrinde olmak yoktur (Selçuk, 1962a: 7).

Milliyetçiliğin benzer toplumlarda her zaman sosyalizme eklemli yapısı ve liberalizme karşı olması, her toplumda milliyetçiliğin aynı şeyi ifade edilmesi zorunluluğunu beraberinde getirmez. Milliyetçilik nedir sorusu, Fransa’da farklı, Afrika’da farklı cevaplanır (Soysal, 1962: 11). Türkiye’de ise bu sorunun cevabı, milliyetçiliğin sosyalizm olduğudur. Yön’e göre, milliyetçilik sosyalizm gibi ideoloji değildir. Milliyetçilik, fert-devlet ilişkisini ortadan kaldıran sosyalizmin kaynağını oluşturan bir yapıdır (Oğuz, 1962: 7). Başka bir deyişle milliyetçilik halkı sevmektir. Halkı sevmek demek, halkın refahı için çalışmak, kütlelere refah getirmek için sistemli kalkınma yollarını aramaktır. Bu yüzden Türkiye’de sosyalizm, milliyetçiliğin ön şartını oluşturmaktadır (Soysal, 1962: 11).

Yön, Türkiye’de milliyetçiliğin böyle bir anlama sahip olmasını, Türkiye’nin toplumsal karakterinin ve tarihinin sonucu olmasına bağlamıştır. Yön’ün ifade ettiğine göre, Atatürk milliyetçidir.⁸⁴ Emperyalizme karşı savaşmıştır. Aynı zamanda iktisadi olarak verdiği savaşta, sömürgeciliğin liberalizmini değil, milliyetçiliğin devletçiliğini seçmiştir (Selçuk, 1962b: 7). Böylece, Türkiye’de milliyetçilik kapitalizmin emperyalizmine karşı özgürlük ve devletçilik olarak doğmuştur. Bu nedenlerden dolayı, sosyalizmin mücadele ettiği emperyalizm, milliyetçiliğin baş düşmanıdır. Ülkenin tüm zenginlerini ve kaynaklarını elde etmek istemektedir. Türk milliyetçiliğine düşen tarihi görevse, emperyalizme karşı sosyal adaleti, kalkınmayı ve sosyalizmi savunmaktır (Naci, 1965a: 5). Berkes (1965: 8) bu durumu kısaca şöyle eder;

“Milliyetçilikten yoksunlaştırılmış batıcılık, milli ihanet şeklini, batılılaşmaktan yoksunlaştırılmış bir milliyetçilik yobazlık şeklini, toplumcu görüşten yoksun milliyetçilik ve batıcılık da katmerli bir ihanet, memleket satıcılığı şeklini alır. Çıkar yol, batıcılığı Batı’dan bağımsızlık şekline, milliyetçiliği devrimcilik yoluna çevirmededir.”

Görüldüğü gibi Yön, sosyalizm ile milliyetçiliği bir potada eritmiş ve buna dayanak olabilecek argümanlar sunmuştur. Dönemin iki önemli kavramını böylesine birleştirmek, Türk solunda oldukça önemli bir açığı kapatmıştır. Elbette Yön milliyetçilik derken, dönemin sağ ideolojisini ele almamıştır. Kavramı, felsefi boyutlarıyla ele almıştır.

Yön kendi ifadeleriyle sıklıkla sosyalizmin unsurları yerine Sosyal Demokrasinin unsurlarından yola çıkmış ancak sonuçta sosyalizme varmıştır. Bunun yanı sıra saf sosyalizme de sık olmasa da rastlanmaktadır. Yön’ün solu milliyetçilik ve sosyalizm gibi iki kavram üzerine inşa edilmiştir. Bu inşaya bir kavramı daha eklemek mümkündür. Bu kavram da sosyal adalettir. Sosyal adaleti eklememizin sebebi, Yön’ün, daha çok Sosyal Demokrasinin temelini oluşturan sosyal adalet kavramını sıkça kullanması, ancak Yön’ün kendi ideolojisini sosyalizm olarak tanımlamasıdır. Kavramı, Yön’ün ekonomiye bakışı başlığı altında incelemek, onun kalkınma anlayışı ile sosyal adalet anlayışı arasında bağlantı kurmamızı kolaylaştıracaktır.

Yön’ün siyasal anlamda özgünlüğü elbette tartışılacak kadar esnek değildir. Bunun temel sebebi, kendisine sık sık benzetilen Kadro hareketinden farklı bir toplumsal ortamda doğmuş olmasıdır. Yön’ü kıyasıya eleştiren Kıvılcımlı bile bu

⁸⁴Selçuk da Aren gibi Atatürk’ün sınıfsız bir toplum istediğini ve bunun içinde kendisinin bir devrimci olduğunu ifade eder. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Selçuk, 1962b: 7).

durumu şöyle aktarır; “Yön 27 Mayıs devrimcilerinin o mezbuhane direndikleri zamanda ortaya çıktı. Yön, mevcut iktidara karşı direnen silahlı kuvvetlerin bulunduğu günlerde doğdu. Kadroculuk, mevcut iktidarın Serbest fırka tebellesini bastırdığı günlerde doğdu” (Kıvılcımlı, 2014: 119)⁸⁵. Üstelik değinmek gerekir ki, Yön, sosyalizmi Kemalizm ile eklemlenmiş yapısı ile değil, bunu iktisadi anlamda uygulama arzusu ile diğer hareketlerden ayrılmaktadır.⁸⁶ Bu nedenle Yön’ün ekonomiye olan bakışını incelemek oldukça yararlı olacaktır.

3.3.YÖN’de DEMOKRASİ VE EKONOMİ ANLAYIŞI

Yön’ün ideolojisi kuşkusuz iktisadi kökenli bir ideolojidir. Esas aldığı diğer tüm değerler bu iktisadi anlayış ile ilgilidir. Elbette bunun en büyük sebebini, dünya çapında Amerika emperyalizmine karşı kapitalist olmayan yol bulma çabası oluşturur. Dünya çapında kapitalist olmayan yol bulma çabası, tekelci kapitalizmin büyümesini önlemek, yabancı sermayenin kontrolünü bitirmek, yabancı tekellere olan bağıllığı bitirilen devleti demokratik olarak geliştirmek, devletin milli ve bağımsız olmasını sağlamak, köylü yararına köklü toprak reformu gerçekleştirmek, yerli tekellerinin büyümesini engellemek gibi çözümler ile sonuçlanmıştır (Avcıoğlu, 1965: 8). Kuşkusuz Yön’ün oluşturduğu esaslar bu bağlamda değerlendirildiğinde, iktisadi anlayışının bu şekilde oluştuğu açıktır.

Yön ilk olarak kapitalizmin kalesi olan liberalizmi konu edinir. Yön, liberalizmi iktisadi esas olarak kabul eden ülkelerin, kalkınma anlamında kendilerini çıkmazda buldukları bir ortamda, Türkiye için ekonomik kalkınma modeli sunar (Atılğan, 2002: 138). Yön’ün düşüncesinde liberalizm çökmüştür. Hem de en parlak dönemi olan Sanayi Devrimi, liberalizmin sonunu getirmiştir. Bu durum liberal devletlerin dahi sosyalist tedbirlere geçiş yolları aramasına neden olmuştur (Şenel, 1962: 2). Bu bakımdan Yön, kalkınmanın az gelişmiş ülkeler için tek çıkar yol olduğundan bahseder. Bu statüdeki ülkelerde bir burjuva sınıftan bahsetmek zordur. Bir ülkede kapitalizmden söz edebilmek için burjuvazi gerekir. Bu ülkelere burjuvazi

⁸⁵Elbette bu sözlerin ardından Kıvılcımlı Yön’ü övmez. Aksine onun için Kadro ne kadar yanlış yaptıysa, Yön iki katı kadar yanlış yapmıştır.

⁸⁶Burada söz konusu olan Yön’ün özgün yapısı değildir. Yön sosyalizm ile Kemalizm’in ilk kez yakınlaştığı ilk hareket değildir. Her ne kadar farklı dönemlerde olsa da Kadro’da benzer biçimde bir tahlil gerçekleştirmiştir. Bundan dolayı en azından eklemlenmiş yapısı itibarıyla özgün bir içeriğe sahip değildir.

Batı tarafından sızdırılmıştır (Avcıoğlu, 1963a: 9). Türkiye’de de durum aynıdır. Sermaye piyasasının olmayışı, özel sermayenin gelişmemesini etkilemiştir. Böylece yerli özel teşebbüs cılız kalmıştır (Yön, 1962: 6). Türkiye’ye sermaye ve burjuvazi, madenlerin yabancı ülkelere çıkarılması ve demiryolu, elektrik gibi iş alanlarının yabancılara verilmesinden dolayı girebilmiştir (Bulutoğlu, 1962: 13). Bu bakımdan yabancı sermayenin geri gönderilmesi ve iktisadi olarak daha programlı bir ekonominin yapılması oldukça önemlidir. Avcıoğlu (1964a: 8) yabancı sermayenin gelişimi hakkında şöyle söyler;

“Atatürk devrindeki kısa bir süre hariç, iki yüzyıldır kalkınmamızı yabancı sermayenin memleketimize akışından beklemişizdir. Dünyu umumiyeinin memleket ekonomimize el koyduğu yıllarda dahi, Abdülhamid’i deviren ilerici unsurların Maliye Nazırı Cavid bey, tıpkı Abdülhamit gibi -yabancı sermayesiz olmaz- diyordu. Eğitim giderleri toplam gelirlerin ancak %1.61 ine erişen 1914-155 bütçesinde, gelirlerin %34-29 unu Dünyu Umumiye yuttuğu halde, Nazır Efendi yabancı sermayeye sığınmaktan çıkar yol göremiyordu. O tarihlerde tek bir ses Türkiye’nin milletler arası mali sermayenin esareti altına düştüğünü, kalkınmanın ilk şartının bu esaretten kurtulmak olduğunu haykırdı. Bu ses birkaç yıl memleketimizde yaşayan Batılı sosyalist Parvus’a aitti. Fakat Parvus’un ikazlarına kulak asan olmadı. Nitekim Parvus, Türk aydınlarının bu aldırmaşlığı karşısında, -Siz avcılar tarafından kuşatılmıştır bir av hayvanı gibi köşeye sıkıştırıldığımızı hala anlamıyorsunuz, size daha ne söyleyebilirim. Ancak Atatürk yabancı sermayeye hayır demesini bildi ve en güç şartlar altında milli sanayinin temellerini atarak, yabancı sermaye olmadan da devletçi politikayla kalkınabileceğini ispatladı. Ne var ki bu devletçilik politikası çok kısa sürdü ve ikinci Dünya savaşından sonra özel teşebbüslüğe dönüşle birlikte, yabancı sermaye sevdası nüksetti.”

Görüldüğü gibi Avcıoğlu, yabancı sermayenin ülkenin iktisadi durumunu hiçte iyi etkilemediğini, sözlerini tutmayıp gelir gider tablosunun dengesizleştiğini ifade eder. Ayrıca Yön, Devlet Planlama Teşkilatının raporlarına yer vererek yabancı sermayenin Türkiye’yi bir pazar alanı olarak gördüğünden bahseder. Yön’e göre tekelci kapitalizm az gelişmiş ülkelerin sanayileşmesine karşıdır. Kendi ülkesinde kurduğu üretim sanayisini, az gelişmiş ülkelere Pazar sağlama aracı olarak kullanır. Bu nedenle az gelişmiş ülkelere en fazla montaj sanayi gibi alan imkânı sunar (Yön, 1965: 4). Bu durumdan kurtulabilmek güçlü bir ekonomiyle mümkündür.

Dolayısıyla iktisadi anlamda yapılabilecek tek şey programlı bir kalkınma projesi hazırlamaktır. Yön’e göre iktisadi kalkınma temel anlamıyla, milletlerin hep beraber yükselmesi ve her türlü refahın artmasıdır (Aren, 1962c: 18). Bunu sağlayacak olan da, aydınların yol gösterdiği devlet olmalıdır (Yön, 1962a: 7). Kalkınma sadece büyük kütlelerin değil, aynı zamanda aydınların da sorumluluğundadır. Bu nedenle Devlet’in kalkınmayı sağlaması aydınların öncülüğünde olmalıdır (Kazgan, 1962: 8).

Yön, devlet'e yüklediği bu görevlerle birlikte, kalkınmanın devletçi politikalarla izlenmesi gerektiği düşüncesini, ilk sayıdan itibaren savunmuştur. Yön'ün sunduğu devletçilik, Yeni devletçilik veya diğer adıyla Türk sosyalizmidir. İkisinin de esası aynıdır. Yön'ün Yeni devletçiliği, özel teşebbüsün gerileme zorunluluğunu, devletin elinde iktisadi gücün olması için sanayiye hâkim olmasını ve sadece iktisadi yönden değil sosyal yönden de milli olmasını içerir. Sosyal yönden milli olması onun sosyal adalet'i barındırması gerektiği ve bir sosyal devlet olması gereğini beraberinde getirir (Yön, 1962b: 13).

Yön sıklıkla sosyal adalet kavramından söz eder. Sosyal adalet bir bakıma Yön'ün iktisadi anlayışını sosyal faktörlerle birleştirme şansı bulduğu bir kavramdır. Yön'e göre sosyal devlet ve sosyal adalet iç içe olan kavramlardır. Sosyal devlet demek, toplumu oluşturan sınıfların, toplumsal yapı içinde birbirleriyle çatışmadan gelişmelerini sağlayan yapıdır. Sosyal adalet, iş bölümünün adaletli olması ve milli gelirin adil biçimde dağıtılmasıdır. Bu yapılar ne aşırı servete ne de aşırı cehalete izin vermemektedir. Bir tarafta gecekondular ve köyler, diğer tarafta gökdelenler varken sosyal adaletten bahsedilemez. Kısaca sosyal adaletin amacı, herkese iş, herkese toprak vazifesini gerçekleştirmektir (Aydemir, 1962c: 9). Yön sosyal adaleti uygulayabilecek bir parlamentodan şüphelidir. Yön'e göre parlamentoda muhafazakâr kuvvetler çoğunluktadır. Böyle bir çoğunluğun olduğu ortamda, Sosyal Demokrasi içinde hızlı bir şekilde kalkınmak mümkün görünmemektedir. Özellikle toplumun dinamik unsurları ve parlamento kesişmemektedir. Toplumun dinamikleri sosyal adalet beklemektedir (Avcıoğlu, 1962d: 3)

Yön'ün karşı çıktığı nokta, Sosyal adaletin temel şartı olan sosyal devlet kavramının Türkiye'de içi boşaltılmış olarak tartışılmasıdır. Anayasa hazırlayanlar tarafından içeriği ve uygulama alanları tartışılmamıştır (Soysal, 1961: 9). Oysa Sosyal adaletten söz edilecekse, gerçekleştirilmesi gereken ilk reform, toprak reformudur. Toprak reformu, toprakların topraksızlara dağıtımıdır (Aydemir, 1962c: 9). Toprak reformu Türkiye gibi ülkelerde hayati önem taşımaktadır. Toprak reformu toprağın verimini arttırma demek değildir. Aksine geniş toprak mülkiyetinin sınırlandırılması, mülkiyetin parçalanarak ortakçı veya kiracı olarak çalışan köylüye dağıtılmasıdır (Aksoy, 1962: 7). Toprak Türkiye'deki çoğu insanın yaşam kavgasıdır. Köydeki ağa otoritesini bitirmek hem sosyal adalet hem de devlet otoritesinin korunması için

köylünün toprak sahibi olması gerekmektedir (Alkan, 1962: 7).

Elbette toprağı kamulaştırıp dağıtmak tek çözüm yolu değildir. Bunun da ötesinde toplumsal ve tarımsal gerilikten kurtulmak için geniş çapta devlet çiftlikleri kurmak gerekir (Soysal, 1962a: 11). Bunun yanı sıra tüm hatlarıyla bir toprak reformu gerçekleştirmek için; kamulaştırmada birey değil aile esas alınmalı, topraklar bölge usulü terk edilmeli, 5 yıl içinde tüm Türkiye’de toprak reformu gerçekleşmiş olmalı, toprakları dağıtılanlar ve toprakları kamulaştırılanlar üretim tesislerinde birlikte çalışmalı esasları izlenmek zorundadır (Yön, 1962c: 18).

Kısaca büyük toprak sahiplerine, sahip oldukları topraklar için bir miktar tazminat verilerek topraklar elinden alınacak ve az topraklı ya da topraksız köylüye dağıtılacaktır. Her köylüye toprak parçası verilmesi zorunlu olduğunda bunun idaresi bir kooperatif aracılığıyla sağlanacaktır. Bunun nedenini ise köylülerin sömürülmesinin ortadan kaldırılması, tarımı gerçek anlamıyla karlı bir iş haline dönüştürmek oluşturur. Bu toprak reformu tartışmalarının ortak özelliğı; ağalık sistemini kaldırmak, şimdiki yarı-feodal yöntemleri değiştirmek ve Türkiye’nin özellikle doğusundaki ve güneyindeki aracı ve tefecileri yok etmektir (Landau, 1979: 85). Yön’ün bu amaçların sağlanması için sunduğı çözüm, devletçilik anlayışının yeniden yorumlanması geri dönülmez biçimde değişmesinden geçer.

Bu bağlamda Yeni Devletçiliğın hedefleri ortaya konmuştur. Bu hedefler arasında özellikle kapitalizm öncesi iktisadi yapının, kalkınmayı gerçekleştirecek şekilde modernleştirilmesi vardır. Bunun yanı sıra planlamanın, sosyal, iktisadi, kültürel ve siyasi alana etki edecek şekilde değişikliklerinin sağlanması da bu hedefler arasındadır (Avcıoğlu, 1962e: 8). Yön’e göre eski devletçilik Türkiye’de ideoloji olarak sosyalizm ile bir tutuldu. Kapitalist toplumlarla, az gelişmiş Türkiye arasındaki fark anlaşılmadı. Yeni devletçilik ise temelinde iktisadi gelişmeyi barındırarak devletçilik anlayışını değiştirmeyi istemektedir (Kazgan, 1962a: 7). Eski devletçilik hiçbir zaman haklı düşüncelere sahip olamamış ve sosyal adalet sosyal devlet kavramlarından uzaklaşmıştır (Yön, 1962d: 12)

Yeni Devletçiliğe göre, az gelişmiş ülkeler, gelişmiş devletler ile arasındaki farkı kapatmak için gelişme temposunu arttırmak zorundadır. Gelişmiş ülkeler üretim süreçlerinin yanı sıra ucuza alıp, pahalıya satma politikası izlemektedir (Avcıoğlu,

1962f: 9). Ayrıca Batı toplumlarının kapitalist düzen içinde seyretmesi, tekrardan yaratılamayacak koşullar içinde tarihsel düzeyde evirilerek gerçekleşmesi (Kazgan, 1962a: 7) Türkiye'nin bu yola giremeyeceğine göre kendi temposunu arttırma zorunluluğunu gösterir. Türkiye'nin temposunu arttırması da hızlı sanayi gelişimi ile mümkündür. Sanayinin gelişmesi ise üretimin arttırılması ve tarımın işgücü deposu haline gelmesiyle olur. Bunun yanı sıra sermaye birikimini hızlandırmak için, dış ticaret ve buna bağlı kurumlar devletleştirilmelidir. Temel sanayinin devlet elinde olması tarım faktörünün geliştirilmesini zorunlu kılacak şekilde düzenlenmelidir (Avcıoğlu, 1963b: 10). Daha öncede belirtildiği gibi köyden şehre büyük bir göç söz konusu olmuş ve tarım ekonomisi oldukça gerilemiştir. Buradan hareketle Avcıoğlu, sanayinin artması gerektiğine ve işçilerin yoğunlaşmasına tarımdan daha fazla önem vermektedir. Ayrıca Avcıoğlu (1962e: 8)'na göre hızlı bir şekilde kalkınmanın çözümü de tarım ile ilgilidir;

“Bugün karşımıza çıkan en büyük engel, üç milyonun üstünde tahmin edilen bir nüfus fazlasının mevcudiyetidir. Nüfus fazlası, zirai kalkınma davasını güçleştirmektedir. Toprakların aşırı bölünmesi, iptidai güce işletmelerin çoğalması, ekilmemesi gereken toprakların ekilmesi, ormanların tahribi, erozyon: adam başına zirai gelirin yerlerde sayması ve ziraat kesiminin önemli bir kısmının piyasa ekonomisinin dışında kalmasının sebebi bu yüzdendir... Böyle bir iktisadi bünyeye sahip düşük gelirli bir memlekette mal ve gelir akımını takip etmek ve kontrol altına almak hemen hemen imkânsızdır. Bu yapılamayınca da gelirlerin ve gelirlerdeki artışın önemli bir kısmının tasarruflara yöneltilmesi mümkün değildir. Diğer taraftan çok ufak işletmelere dayanan iktisadi yapı, yatırımların verimli bir şekilde kullanılmasının ve istihsalde artışlar sağlanmasını çok güçleştirmektedir. Zirai kredilerinin beklenen sonucu vermemesinin temel sebebi budur. O halde iktisadi yapıyı değiştirmek, ziraat, sanayi ve ticaret alanlarında ufak işletmeden büyük işletmeye geçişi sağlayacak köklü reformlara girişmek, hızlı kalkınmanın ilk şartıdır.”

Tarım ve sanayi ayrımından sonra Yön, Yeni Devletçilik olarak bahsettiği devletçilik politikasında, kamu ve özel teşebbüsün ayrımını inceler. Bu ikisi arasında bir sınırdan ziyade rekabet zemininin olduğu noktasında tartışmalar vardır. Aren'e göre, kamu ve özel teşebbüs arasında sınır çizilmesi olanaksızdır. Bir yatırımcı, yatırım yaparken nasıl özel teşebbüslerle rekabet gerçekleştiriyorsa, kamu teşebbüsü için de rekabet düşünülmelidir. Belli konularda kamu ve özel teşebbüslerin iş alanı değişebilir. Örneğin, küçük imalat, ticaret, nakliyat ve tamir gibi iş alanlarının, kamu teşebbüsünün altında olmasına gerek yoktur. Bunun yanında büyük ticaret ve büyük imalat gibi iş hacmi oldukça büyük iş alanlarında da kamu teşebbüsünün yeri yoktur (Aren, 1962d: 16). Görüldüğü gibi özel teşebbüs sadece çok küçük alanlarda etkin olabilir ve ülke ekonomisinin bel kemiği pozisyonundan uzaklaştırılmalıdır. Avcıoğlu da aynı şekilde, yatırımcının kemerini sıkarak, özel teşebbüsün yatırım şevkini kırmanın bir yolu

olduğundan bahseder (Avcıoğlu, 1961: 3). Tek başına özel teşebbüs kalkınmayı sağlayabilecek bir karaktere sahip değildir.

Yön kalkınma anlamında oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Bunlardan biri de milli karma ekonominin esaslarını ortaya koymaya yöneliktir. Milli karma ekonomi, ne tam olarak devlet, ne de özel teşebbüstür⁸⁷. İkisinin de etkin olduğu bir sistemdir. Bu sisteme göre, devlet teşebbüsleri toplumun yatırım hacmini artırır. Bu teşebbüsler planlamayı garanti altına alır ve sanayi artacağından, işsizlik azalır. Böylece sermaye sahibi olabilen kütleler kendi teşebbüsünü gerçekleştirebilir (Bengül, 1962: 9). Bu anlamıyla kalkınmanın esas faktörü olan devlet, yabancı sermayeye karşı bir önlem olarak yerel sermayeye başvurur. Sonuçta Türkiye ve onun gibi az gelişmiş ülkeler 3 önemli unsuru gerçekleştirmelidir. Bunlar; hızlı kalkınmanın sağlanması, bu kalkınmanın sosyal adalet ilkesine uygun olması, kalkınmayı gerçekleştirebilecek yönetimin devletçilik olarak benimsenmesi (Sarica, 1962: 12).

Türk solunun önemli bir parçasını oluşturan Yön, dünyada kalkınmanın konuşulduğu ve kapitalizme alternatifler arandığı bir ortamda doğmuştur. Bu durumun tabii sonucu, Yön'ün iktisadi alanda kalkınmayı ve Türkiye'de eskisine oranla daha devletçi bir sistemi savunması olmuştur. Yön, iktisadi anlamda milli bir kalkınma yolu benimsemiş ve bunu Yeni Devletçilik olarak adlandırdığı sistem içerisinde gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yön bu yönüyle planlı ekonominin olması gerektiğine işaret ederken bundan daha da önemli olarak, devletin iktisadi anlamda varlığını hissettirmesi ve iktisadi ortama hâkim olması gerekliliğine de değinmiştir. Buna kaynaklık eden görüş ise yabancı sermayenin Türkiye üzerindeki hâkimiyetinin kaldırılması görüşüdür. Özellikle yabancı sermayenin, Türkiye iktisadi alanı üzerindeki etkisi, Yön'ün vardığı sonuçlara göre milli bir kalkınmayı engelleyen yegâne unsurdur. Ekonominin milli olmaması beraberinde zengin-fakir ayrımının artmasına ve toplumsal olarak ekonominin bir çözüm sağlayamayışına neden olur. Buna bağlı olarak Yön, daha ilk sayıdan itibaren vurguladığı sosyal devlet statüsünün hâkim konuma gelmesini ve böylece sosyal adalet sisteminin oturması gerekliliğine vurgu yapar. Bu vurguyu yapmasının temeli, kalkınmayı sadece iktisadi olarak değil aynı zamanda sosyal boyutlarıyla da ele almayı amaçlamasıdır.

⁸⁷Bengül'e göre böyle bir sistem, hem Marxist hem de sosyalist düşünceye aykırı gibi durabilir. Toplumlar, şartlar değiştikçe değişik organizasyon şekillerini denemek zorundadır (Bengül, 1962: 9).

Yön'ün milli ekonomiyi başat unsur saymasının bir sonucu da demokrasi kavramının ele alış biçiminin ekonomik düzeyde gerçekleşmesi olmuştur. Bu anlamda, demokrasinin gerçekten toplumsal zeminde oturması ve varlığını daha kuvvetli biçimde sağlamlaştırması, bu iktisadi değişimler temelinde olacaktır. Bu bakımdan Yön'ün demokrasi kavramını ele almamız gerekmektedir. Milli kalkınma ve Yeni Devletçilik esasları sadece iktisadi değil aynı zamanda toplumsaldır. Böylece iktisadi kalkınmanın oluşması ve toprak reformunun gerçekleşmesi demokrasinin tam anlamıyla yerleşmesiyle mümkündür.

Yön'ün demokrasiye önem vermesinin en belirgin sebebi sosyalizmin yeni tanıtılmaya başlandığı bu dönemde, sosyalizmin demokrasiden uzak bir rejim olarak görülmesinden çekinilmesidir denebilir. Bu duruma neden olan ise, özellikle Rusya ve Mısır gibi ülkelerde ihtilaller ile sosyalist rejimin kurulmasıdır. Bu nedenle de Yön'ün amacı sosyalizmi açıklarken öte yandan demokrasi ile olan ilişkisini ortaya koymak ve toplumsal olarak çoğunluğa hitap edebilmektir.

Yön'e göre demokrasi ilk olarak, insan haysiyetine dayanan ve insanı diğer değişkenlerden üstün tutan bir yapıdadır. Bu yüzden herhangi bir rejim açlığa ve işsizliğe çare bulamazsa o rejim demokrasi ile bağlantılarını yitirmiş demektir. Bunun sonucu olarak ta kaçınılmaz olarak bir çöküşe uğrar (Yön, 1962b: 13). Sosyalizm hem bu sorunlara çözüm bulması hem de demokrasiyi içermesi nedeniyle en makul rejimdir. Buradan hareketle Yön, sosyalizmin demokrasinin kendisi olduğunu ifade eder. Demokrasi bir bakıma halkın idaresi anlamına gelir. Sosyalizm de tam olarak budur (Soysal, 1962b: 3). İki unsurun da birbirine bağlılığı buradan gelir. Bununla beraber, demokrasi toplumsal sorunların çözümünde birinci seçenektir. Bu seçeneğin çalışabilmesi için sosyalizm şarttır. Sosyalizm, demokrasiye karşı değil, aksine onun en tabii ve zorunlu yardımcısıdır. Sosyalizm, demokrasinin bir parçası olan fikir ve ifade hürriyetinin en içten ifadesini sunar (Aren, 1962e: 3). Yön bunu şöyle açıklar;

“Bu temel sosyalist inançlar, tatbikatta insanın insanı sömürmesinin önlenmesi suretiyle gerçekleşebilir. Böylece, her türlü sömürgeciliğe karşı olmak ve bu usulü ortadan kaldırmaya savaşmak, sosyalizmin temel niteliğini teşkil eder. Bu nitelik bir taraftan ahlaki bir prensibe diğer taraftan da sosyal evrimin tabii gelişimine dayanmaktadır. Gerçekten, insanın insanı sömürmesi dini ahlakın da, laik ahlakın da menfur gördüğü bir davranıştır. Ancak, sadece ahlaksızlık olması, sömürücülüğün yüzlerce yıl insan münasebetlerinin temelini teşkil etmesine mani olamamıştır. Demek oluyor ki sadece ahlaki prensipler kâfi gelmemektedir. Olayların, toplum içindeki kuvvet dengesinin de bu ahlaki prensiplerden yana olarak değişmesi lazımdır. Son yıllarda memleketimizde olan da budur. Büyük halk kütlelerinin toplum hayatımızdaki, demokratik gelişmeye paralel olarak, yavaş yavaş

artmakta olan önemleri son birkaç yılın olaylarının tesiriyle çok hızlı bir gelişme göstermiştir. 27 Mayıs devrim hareketinin bu bakımdan olan büyük önemi gözden kaçırılmamalıdır. Bu hareket başlangıcı itibarıyla sosyalist bir hedef gütmüyordu. Fakat yarattığı fikri ve siyasi ortam sosyalizmi teşvik edici olmuştur.”

Görüldüğü gibi Yön, son yıllarda sosyalizmin artan önemini 27 Mayıs askeri müdahalesine ve onun oluşturduğu demokrasi ortamına bağlamaktadır. Fikir ve ifade özgürlüğü bu bakımdan sosyalizmin kapılarını açmıştır. Böylece Yön’e göre demokrasi, sosyalizm ile birlikteliği istemektedir.

Bununla beraber sadece kanunlar ve fikir hürriyeti açısından bakıldığında, demokrasiye bu unsurlar yeterlidir demek yanlıştır. Toplamların kendi sosyal ve beşeri değerlerinin sonucuna varamaması, ağaların toprak üzerindeki hâkimiyetinin sürmesi ve iktidarı bu zenginlerin yönetmesi, demokrasiye en büyük engeldir. Özellikle zengin fakir ayrımında bu durum rahat bir şekilde gözlemlenebilir. Yön bu ayrımların çözülmeyi bekleyen ilk sorun olduğuna işaret eder. Yön’e göre demokrasinin tam anlamıyla uygulanamaması bu ayrımlardan kaynaklanır. Demokrasi bu ayrımların olmadığı ve politikada, ekonomide üst düzeylere gelen ülkelerde anlam kazanır. Bu nedenle, toplumsal kriterlerin seviyesinin yükselmesi, demokrasinin gelişmesinin ilk şartıdır (Selçuk, 1962c: 6). Aksi takdirde demokrasi seçimlerden ibaret hale gelir. Seçimlerin de ne kadar demokrasiyi yansıttığı tartışma konusudur. Yön bununla ilgili şu konuya değinir (Soysal, 1962b: 3);

“Oy sahibi olan adam, açsa açlığını, çıplaksa çıplaklığını, işsizse işsizliğini, kitapsızsa kitapsızlığını belirtmek, bunlara çare bulacak kimseleri işbaşına getirmek ister. Ama ne yazık ki, az gelişmiş memleketlerin ve bu arada Türkiye’nin toplumsal yapısı, oy sahipleri karşısına çıkarılan tercihlerin ve adamların bambaşka şekillere bürünmesine yol açıyor. Seçmen oyunu kullandığı zaman, açlıkla toklu, çıplaklıkla giyiniklik, işsizlikle iş, kitapsızlıkla kitap tercihi yapmıyor. Karşısındaki tercih, hepsi de az çok aynı çevreleri, aynı çıkarları, aynı tutumları temsil eden, fakat yakalarında altıoklu, terazili, başaklı, kitaplı rozetler taşıyan adamlar arasındadır. Hatta bazen, davaların büsbütün perde gerisine atılması ve aslında ciddi birer seçim tercihi alamayacak af gibi suni meselelerin sahneye itilmesi de mümkündür.”

Görüldüğü gibi Yön, seçimlerin demokrasiyi yansıtmadığı görüşündedir. Bunun temeli ise zengin ile fakir arasındaki ayrımdan kaynaklanmaktadır. Seçilenler her zaman ortak düşünceyle hareket eder. Seçmenler ise her zaman aynı talepleri yinelemek zorunda kalırlar. Yön seçimlere verilen önemin demokrasiden kaynaklanmadığını ifade eder. Yön’e göre, Milli kurtuluş savaşını yöneten grupların halktan kopması ve halkın karşısına vergi tahsildarı sıfatı ile çıkması ve halktan ziyade burjuvazinin gelişmesine yönelik eylemlerin ortaya çıkması, zaten halka bir seçim şansı bırakmamıştır (Naci,

1964: 5). Kısaca halk, bu gelişen burjuvazi arasından seçim yapmak zorunda kalmıştır. Demokrasi sadece kitlelerin sandık başlarına getirilmesi değil, kitlelerin ekonomik ve sosyal güç kazanarak gerçek özgürlüğü elde etmesidir (Soysal, 1962c: 3).

Yön'ün demokrasi üzerine tartıştığı ilk nokta işte bu sosyalizm ve demokrasi arasındaki zorunluluktur. Kısaca Türkiye'de sosyalizmin etkili bir konuma gelmesini ve tartışma alanlarında kendine yer bulabilmesini demokrasi sağlamıştır. Bu nedenle sosyalizm ve demokrasi birbirleri için zorunluluktur. Sadece sosyalizmin ön plana çıkmasında etken olduğu için de demokrasinin gerçek anlamına kavuştuğu söylenemez. Demokrasinin gerçek anlamına kavuşması için öncelikle zengin farkı ayrımının dikkatle incelenmesi gerekmektedir. Bunu sağlayacak olan da sosyalizmdir. Yön'ün demokrasi üzerine tartıştığı bir başka konu ise az gelişmiş ülkelerde demokrasinin işleyişidir.

Az gelişmişlik meselesi, demokrasinin araç mı yoksa amaç mı olduğu düşüncesi üzerinde oldukça etkili olmuştur. Yön'e göre eğer demokrasi bir yaşam biçim olarak ele alınacaksa, onun araç olduğu söylenemez. Demokrasi şeklen Türkiye'de mevcutsa ve buna rağmen, her geçen gün kalkınma savaşının aleyhine işliyorsa, o zaman demokrasiye bir amaç olarak bakmak oldukça zordur (Timur, 1962: 13). Bu bakımdan demokrasiyi gerçekleştirmek için köklü değişimlere gerek olup olmadığı hakkında Timur'a göre iki farklı görüş vardır.

Birinci görüşe göre, Türkiye'nin toplumsal yapısı batılı anlamda bir demokrasinin yürütülmesine müsait değildir. Bu toplumsal yapıdaki kütle, seçimlerde büyük çiftçiler, tüccarlar ve zengin işadamlarını seçmeye yönelirler. Siyasi partiler bu kişiler tarafından finanse edilir. Tüm teşkilatlar onlar tarafından yönetilir. Böylece parlamentoda büyük çoğunluğa sahip olurlar. Bu durum Türkiye'de gerçek bir demokrasi yerine eşraf demokrasisi olmasına yol açar. Böylece hürriyetler sadece kâğıt üzerinde kalır. Hürriyetler sosyal ve ekonomik anlam kazanmış olur. Kullanılamayan hürriyetlerin ise var olması bir anlam ifade etmez. Oysa gerçek demokrasi ekonomik anlamda hızla kalkınarak gerçekleşebilir. Bu liberal anlamda değil, müdahaleci yol ile mümkündür. Demokrasi üzerine ikinci görüş ise, Türkiye'nin toplumsal ortamının demokrasiye elverişli olduğu düşüncesini içerir. Bu nedenle demokrasinin yerleşmesi için köklü reformlara ihtiyaç yoktur. Buradan hareketle Türkiye ile Ortadoğu memleketleri arasında kesin olarak ayırım yapılması gerekmektedir. Cumhuriyetin

ilanıyla birlikte toprak reformu kendiliğinden yapılmış oldu. Bu nedenle köklü reformların yeniden inşa edilme zorunluluğu yoktur (Timur, 1962a: 16).

Yön'ün düşüncesinde demokrasinin vazgeçilmez bir parçası olan seçimler olmadan cumhuriyetten söz edilemez. Cumhuriyet bu özgür seçim ve genel oy unsurlarından oluşur. Zamanla Türkiye'nin bünyesi değişmiş ve bu unsurlar anlamını yitirmiştir (Soysal, 1964: 3). Yön için bu değişimin temelini hazırlayan 1965'teki genel seçimler olmuştur. Yön'ün beklediği gibi sandıklardan sosyalizm değil, Süleyman Demirelli Adalet Partisi çıkmıştır. 1965'ten sonra Yön'ün en büyük değişimi demokrasi algısı üzerinde olmuştur denebilir. Özellikle seçimler üzerindeki düşüncesi, demokrasi algısının değişmesine ve yeniden inşa sürecine girilmesine neden olmuştur.

Yön 1965 sonrasında ki askeri müdahale arzusunu çok daha önceden bir koşula bağlayarak ifade etmiştir. Yoksa Yön'ün askeri müdahale arzusu birdenbire doğmuş değildir. Yön'e göre, sosyalizmin sağlam temellere oturması, demokrasinin inşa edilmesiyle olur. Sosyalizm olmadan gerçekleşen demokrasi sorunlar demokrasisini doğurur. Sorunlar demokrasisinin içerdiği, yönetenler ile yönetilenler arasındaki iktisadi farklar, demokrasinin tam anlamıyla hâkim olmamasından kaynaklanır. Eğer ki demokrasinin ihtilal ile gelmesi istenmiyorsa, sosyalizmin hâkimiyetinin kabul edilmesi zorunludur (Soysal, 1962b: 3). Ayrıca "Türk ordusu halkın ordusudur, halkın ilericiliğidir" (Soysal 1962: 7) ifadesi de ihtilalın Yön için her zaman bir seçenek olduğunun belirtisidir.

Bunun yanı sıra Yön'e göre Batı demokrasisinin artık ne düzeyde Türkiye'de etkili olabileceği tartışılmalıdır. Batı demokrasisi kendi toplumsal süreçlerinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu nedenle de Batı demokrasisi Batı'da sorunsuz bir şekilde işlemektedir. Böylece sistemi değiştirmeden, mevcut düzenin muhafazası esasına dayandığı için, toplumsal alanın değişmesine de gerek kalmaz. Türkiye'de sistemi değiştirmeden, Batı demokrasisi ile idare oldukça zordur. İktisadi olarak bağımlı olan bir sınıf, kendisine tanınan seçme hakkını hür bir şekilde kullanamaz. Bu hak onun için bir şey ifade etmez. Ayrıca seçilmek için de bir şansı yoktur. Bunun sebebi seçilmek için propagandanın mali yükünün fazlalığıdır. Söz konusu durumdan dolayı, seçilecek olan sınıf yine zengin sınıflardır. Bu yüzden Türkiye'de durum azınlık demokrasisinden öteye gidemez (Kışlalı, 1966: 16). Sonuçta sunulanlardan birini

zorunlu olarak seçen kitlenin ve seçimlere özgürce giremeyen kitle olduğu sürece üretilen kanunlar her zaman antidemokratiktir (Yön, 1962e: 7). Yön'ün dönemin demokrasisine bakışı oldukça serttir. Bu durumu Selçuk (1965a: 5) şöyle anlatır;

“Bir ülke ki, bırakınız komünist fikirleri, en yumuşak toplumcu fikirleri tartışmak üniversitesinde ve basınında hadise olmaktadır, bir ülke ki 150 yıllık Babeul’ü tercüme etti diye profesörleri yedi yıl hapis dileğiyle yargılanır, böyle bir ülkede komünist partisi kurulması dileği bile bir fanteziden öteye geçemez. Türkiye’nin durumu bugünkü halde şudur; Bir takım okumuş adamlar, okumamış olanların hesabına bir takım yasaklar koyarlar. Ve bu okumuş azınlık bir takım fikirlerin tehlikeli olduğunu durmadan tekrar ederler. Türkiye’de fikir forumu denen şey, fikirleri bildiğini iddia eden kimselerin koydukları yasak duvarlarıyla çevrelenmiş bir hapishane avlusu gibidir. Fikirlerden ve dünyadan habersiz çoğunluk bir avluda dolaşırlar. Bir hapishanenin gardiyanları da Türkiye’de bilgiç olduğunu iddia eden kişilerdir. İşte onların da bilgi dereceleri Süleyman Bey gibidir. Ve kalker, Demokraside marxist tartışmanın yeri yoktur diye konuşurlar”

Görüldüğü gibi Yön, dönemin demokrasisini eleştirirken temel aldığı şey, fikir hürriyetidir. Ayrıca Yön'ün demokrasi üzerine yazıları 1965 yılından sonra bir paranoya biçimini almıştır diyebiliriz. Hatta Tanyol’a göre, Batı emperyalizmi eşitlik ve özgürlük fikirlerine dayanan halk iradesi ve demokrasi kavramlarını istedikleri ülkelerde başka anlamlarda kullanmaktadırlar. Özellikle bu kavramlar, hürriyet ve demokrasi inancına sıkı sıkıya bağlı Türkiye’de silahlı işgalin görünmeyen bir aracı olmuştur (Tanyol, 1966: 16). Bu düşünce etrafında toplanan görüşler sonucunda, sosyalizme geçişte nasıl bir yol izleneceği oldukça belirsiz bir hal alır. Bu nedenle Türkiye’de sosyalizmin hangi toplumsal güçlere dayanması gerektiği yeniden düşünülmesi gereken bir konu halini alır (Avcıoğlu, 1966b: 3).

Başlarda toplumu bilinçlendirerek büyük kitleler oluşması ve bu kitlelerin sosyalizmi gerçekleştirmesi düşünülmüştür. Döneme bakıldığında sosyalizm düşüncesinin yeterince yaygınlaşmadığı ve büyük kitlelere ulaşılmadığı görülür (Aşçıoğlu, 1966: 10). Hatta işçi sınıfına duyulan güven öylesine azalmıştır ki Kaya’ya göre, “sosyalizmi bu noktaya kadar getirmiş olan Türk işçi sınıfı değil, öncülüğü yapan yürekli aydınlardır” (Kemal, 1966: 11). Ayrıca hak ve hürriyetler konusunda daha yeni gelişmeye başlamış ancak liberal bir toplum olarak kalmış ülkede sosyalist partinin kazanma şansına (Tanju, 1966: 7) yapılan vurgular da bu güvenin düzeyini belirtmektedir. Böyle bir ortamda en radikal karar, Avcıoğlu’nun tepeden inmeci yorumuyla bir ihtilal kararıdır (Yalçın, 1967: 2).

Avcıoğlu'nun bu kararı Yönde büyük oranda zinde kuvvetler⁸⁸ üzerine yazdığı yazılarda açıkça anlaşılmaktadır. Avcıoğlu'na göre zinde kuvvetler kalkınmanın ilk şartı olan bağımsızlık savaşını yürütecek güce sahip olmakla beraber ilerici bir kimliğe de sahiptirler. Bağımsızlık savaşını yürütecek güce sahip olmaları onların, sadece işçi-burjuva ikiliği karşısında değil, aynı zamanda emperyalizme karşı koyabilecekleri anlamına gelmektedir (Avcıoğlu 1966: 3). Böylece Avcıoğlu, tıpkı Mısır'da olduğu gibi, ordunun bir ihtilal ile hem ülke içindeki işçi sınıfının kurtuluşu olacak hem de dışarıya karşı bağımsızlık mücadelesi verecektir.⁸⁹ Avcıoğlu'nun ifadesine göre, Karpat da Türkiye evriminde burjuvazinin liberalizmi, ara tabakaların⁹⁰ ise sosyalizmi savunduğunu ve aralarında bir iktidar mücadelesi olduğunu ifade etmiştir (Avcıoğlu, 1966a: 8). Avcıoğlu (1966a: 9). ara tabakaları şöyle ifade etmiştir;

“Nedir bu ara tabakalar? Bu bir mütecanis sınıf, hatta mütecanis bir tabaka değildir. Ama hâkim sınıfların nispeten zayıf olduğu toplumlarda içinden çıktıkları sınıf ve tabakalardan bağımsızlaşmaktadır. Ara tabakalar, politik hayatta sonucu tayin edici unsurdur. Bu büyük güçlerin bilincine varmışlardır ve bu bilinç anları bağımsız kılmaktadır. Bu ara tabakalar, toplumun ilerici kesimini teşkil etmektedirler. Çıkarları modernleşme ve hızlı kalkınmadan yanadır. Toplum hayatındaki önemli rolleri dolayısıyla, öncü rol oynama, kendilerini özel çıkarlarının üstüne çıkmaya zorlayan tarihi bir misyona sahip sayma eğilimindedirler. Bu tabakalar, burjuvazi kalkınma çabasında başarısızlık gösterdiği ve kütlelerden gelen sosyal baskı arttığı ölçüde, kapitalist olmayan bir kalkınma yoluna yönelebilmektedirler. Milli Kurtuluş Savaşımız bu ara tabakaların eseridir. İhtilal kadrosu, eşrafı ve kütleleri peşinden sürükleyerek, savaş başarıya ulaştırmıştır.”

Böylece Yönde askeri müdahalelerin övülmesi ve gerçekleşmesi gerektiği açık bir şekilde yazılmaya başlar. Artık Yön'e göre, askeri müdahaleler uygarlığın ilerlemesine, gelişmesine yardım eden, kişilere yön veren yeniçağlar açan ve büyük alevleri bir kıvılcımla başlatan hareketlerdir (Öz, 1966: 2). Ayrıca Yön'e göre, Türk ordusu millidir ve halkın içinden çıktığı için ilerici bir kimliğe sahiptir. Mustafa Kemal'in milli bağımsızlık ilkesinin gereğini sürdürür ve görevlerinin bilincindedir

⁸⁸ Zinde kuvvetler özelde Talat Aydemir ve ekibine daha genelde ise silahlı kuvvetler anlamında kullanılmıştır.

⁸⁹ Bu düşünce tam anlamıyla Yön'ün düşüncesidir diyemeyiz. Bu duruma özellikle Fethi Naci ve Sencer Divitçioğlu karşı çıkmıştır. Divitçioğlu bu durumu “kapıkulu asla ilerici rol oynamaz” sözleriyle dile getirmiştir. Sözlerini daha da açarak, “ordu gibi ara tabakalar, halk düşmanı olmalarının yanı sıra her zaman tutucu kimlikleriyle ön plana çıkmışlardır (Yön, 1966: 6). Üstelik Divitçioğlu'na göre, askerler devletin evlatları, kapitalist zümre ise esas evlatlarıdır (Avcıoğlu, 1966c: 13). Bunun yanı sıra Naci, zinde kuvvetlerin herhangi bir şekilde ilerici rol oynamayacağını çünkü ordunun bir sınıfı teşkil etmediğini ifade eder. Ordunun bir sınıfı teşkil etmemesi elbette ortak çıkarlarının olmadığı anlamına gelmez. Bu nedenle ara tabaka olarak tanımlanabilir. Ordunun çıkarlarının ilerici olduğu konusunda herhangi bir kesinliğin olmadığını dile getirir (Naci, 1966: 10). Görüldüğü gibi Yön tamamen bir ihtilal arzusu içinde değildir. İhtilal arzulayan kişilerin sayısı da oldukça fazladır. Zaten bu karşıt görüşler sonucunda Yön kapatılarak, Devrim dergisi çıkarılmaya başlanmış ve demokrasinin, seçimlerin hala çözüm olduğunu düşünen aydınlardan izolasyonu sağlanmıştır diyebiliriz.

⁹⁰ Ordu gibi.

(Kemal, 1966: 7).

Böyle bir karar devamında Milli Belli'nin ortaya attığı Milli Demokratik Devrim tezinin yeniden akla gelmesine ve tekrardan su yüzüne çıkmasına neden olur. Belli (1962: 2)'ye göre Milli demokratik devrim kısaca şöyle açıklanabilir;

“Demokratik devrim ve milli hareketler, en geniş anlamda emekçi kitlelerinin küçük burjuvazinin ve hatta bağımsız bir Türkiye'yi özleyen burjuvazinin bir kısmının da yararınadır; yani bağımsızlık ve demokrasi uğruna savaş bir avuç sömürücü dışında bütün Türk Milletinin savaşıdır. Onun için, milletin en geniş surette temsil edileceği, bütün ilerici çevrelerin desteğini sağlamış bir Milli Cephe'yi kurarak, bu savaşı yürütmenin zorunlu olduğu aşîkârdır. Bütün devrimciler, böyle bir cephede saflarını sıklaştırmalıdır. Bağımsız ve gerçekten demokratik bir Türkiye'yi özleyen her Türk yurtsever, politik ve meslek teşkilatlarıyla işçiler, köy ve şehir emekçileri, Atatürkçü aydınlar, Kemalist gençlik bu çağrıya kayıtsız kalmayacaklardır. Milli cephenin bir an önce, en derin ve en geniş surette kurulması, uzuvlaşması için, yaratıcı bir ruhla bütün ilericiler seferber olmalıdır. Kaybedilecek vakit yoktur.”

Görüldüğü gibi Milli Demokratik Devrim iki aşamalı bir tezdır. Tezin birinci aşamasına göre önce burjuva demokratik devrimi ardından sosyalist devrim gerçekleştirilecek. Milli Demokratik Devrim tezi 1965'ten sonra şekil değiştirerek, bir ihtilal üzerine yoğunlaşmıştır. Özellikle ordu içerisindeki belirli bir kesimin sosyalizm arzusu içinde olduğu ve bununla beraber, ordu ve sivil aydınların birlik içinde komprador burjuvazi ve ağalık sistemine karşı olduğu üzerinde durulmuştur. Yön'e göre Demokratik Devrim, komprador burjuvaziye, feodal kalıntılar olarak ağalığa ve emperyalizme karşıdır. Bununla birlikte Demokratik devrim bir ordu-aydın ilişkisi içinde gerçekleşmeli ve gerçek demokrasiye ulaşılması için sosyalizm koşulunu sağlamalıdır (Belli, 1966: 12).

Erken dönemlerinde demokrasi için sosyalizm vurgusu yapan Yön, daha sonraları, sosyalizm için Demokratik Devrim vurgusu yapmaya başlamıştır. Yön'ün bu durumu 4 yıl boyunca sabırla demokrasi içinde sosyalizm adına kitlelerin harekete geçmesini beklemesinden kaynaklanır. Ancak beklediği gibi bir sonuç alamaz. Önceleri demokrasinin kökleşmesi için halk ile devlet arasına giren muhafazakâr unsurların, kamuya mal edilen iktisadi güç ile ortadan kaldırılmasının (Avcıoğlu, 1962h: 3) hesapları yapılırken, daha sonra bu unsurların ordu aracılığıyla ortadan kaldırılması hesaplanmıştır. Özellikle başlarda sıklıkla tekrarlanan sosyal adalet kavramının sonraları pek üzerinde durulmaması, sol içindeki telaşın ve belirsizliğin göstergesidir. Elbette bu duruma Türkiye İşçi Partisi ile Yön'ün arasının 1965 seçimlerinden sonra oldukça bozulmuş olmasının etkisi büyüktür.

1960'ların toplumsal ortamının yarattığı havanın etkisi, özellikle 27 Mayıs askeri müdahalesi genel olarak ideolojilerin hayata dönmesi için ir elektroşok etkisi yaratmıştır. Bu durumdan en çok etkilenen kuşkusuz sol ideolojilerdir. Sol ideolojilerin böylesine bir ortamda ortaya çıkması ve üniversite gençliğinin sayısındaki artış, gazete, dergi gibi yayınların daha rahat bir şekilde basılması ve konularını özgürce seçmeleri, kitapların sayısında ve çeşidindeki artışlar, sol'un hangi yöne gideceğine dair fikir karmaşası yaşadığı bir dönemi yaratmıştır. Böyle bir ortamda okunan kitaplar daha çok siyasi anlamıyla yerel olmayan ideolojileri içermektedir. Bu durumda Yön dergisi yayın hayatına başlar ve belirli bir kitleyi etkisi altına alır.

Yön hareketinin temel tezi iktisadi düzeyde bir gelişmeye dayanmaktadır. Bu gelişme saha sonra sosyo-kültürel alanlara dahi etki edecektir. Yön'e göre, Türkiye modernleşme ve gelişme yolunda ilerleyebilmek için sanayileşmesini bir an önce gerçekleştirmek zorundadır (Bursa, 2011: 136). Bu bakımdan Yön'ün metodu Marx'ın altyapı-üstyapı tartışmasıyla benzerlik göstermektedir. Yön'ün ideolojisi başlarda, sosyalizmin sosyal adalet içinde hızlı kalkınmasından ibarettir. Sosyal adalet içinde hızlı kalkınma ise memleketi çıkmazdan kurtaracak tek yoldur. Bu durum milliyetçilikle iç içedir. Bu nedenle sosyalizm milliyetçilik demektir (Avcıoğlu, 1962b: 3). İktisadi olarak gelişmek bu milliyetçilik ilkesine göre hareket etmek demektir. Ayrıca demokrasi, devletçilik ve toprak reformunun gerçekleşmesiyle gerçek anlamına kavuşmuş olacaktır (Avcıoğlu, 1962g: 7). Böylece Yön'ün ideolojisini hem iktisadi düşünceleri hem de demokrasi düşünceleri oluşturur.

1965 yılından sonra ise genel anlamda sosyalizm tartışmaların zeminini, hem Yön'de hem de farklı mecralarda ordunun hangi sınıfa mensup olduğu ve ilerici hareketlere bir katkısının olup olmadığı oluşturur. Bu tartışmalarda Yön, Türkiye İşçi Partisi ile karşıt fikirlere sahip olmuştur. Yön bir askeri müdahale ile ordunun ilerici karakterini ortaya koyacağına inanmış ve teorilerinde bu inancı daima taşıdığını açıkça ifade etmiştir. Yön bu düşünceleriyle Türk solu içindeki hak ettiği yeri elbette almalıdır. Yön'ün bu ideolojisi tüm sol çevrelerce kabul edilmiş saymak yanlış olur. Bu nedenle yöneltilen eleştirilere yer vermek, Yön'ün hangi durumlarda tartışıldığını görmek açısından yararlı olacaktır.

3.4.YÖN'e TEMEL ELEŞTİRİLER

Yön'e sunulan eleştiriler çoğunluklu olarak ideolojisinin belirsizliği veya kavramların kendi anlamlarında değil başka anlamlarda kullanıldığı için olmuştur. Yön'e karşı eleştiriler, ilk sayıda yayınladığı bildiri etrafında şekillenir. Özellikle bildiride bahsi geçen batılılaşma ve milli kalkınma kavramları bir tartışma ortamı yaratmıştır (Yön, 1961: 12);

“1- Atatürk devrimleriyle amaç edinilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın, eğitim davasını sonuçlandırmanın, Türk demokrasisini yaşatmanın, sosyal adaleti gerçekleştirmenin ve demokrasi rejimini sağlam temeller üzerine oturtmanın, ancak, iktisadi alanda hızla kalkınmakta, yani milli istihsal seviyesini hızla yükseltmekte göstereceğimiz başarıya bağlı olduğuna inanıyoruz. A- Atatürk devrimlerinin amacı olan batılılaşmak, en geniş anlamıyla, Batının istihsal seviyesine yaklaştığımız ölçüde gerçekleşebilir. Türkiye'deki istihsal seviyesi yükseldikçe, memleketin sosyal yapısı değişecek, şehir-köy ikiliği ortadan kalkacak, imkânlar genişleyecek, şehir-köy ikiliği ortadan kalkacak, imkânlar genişleyecek ve Batı uygarlığının temel olan akılcı düşünce kütlelere yayılacaktır.”

Görüldüğü gibi bildiride Yön'ün çözümü batılılaşmadır. Batılılaşmadaki eksik olan nokta, batılılaşmanın sosyal anlamda mı yoksa iktisadi anlamda mı kullanıldığıdır. Kıvılcımlı eleştirel bir ifadeyle buradaki mantık hatasından bahseder ve iki düzeyde eleştirilerini gerçekleştirir. İlki Atatürk devrimlerinin bir batılılaşma mı yok batılılaşmama mı olduğu üzerinedir. Kıvılcımlıya göre Atatürk devrimleri batılılaşmamak demektir. Bir diğer husus ise, milli kalkınma ile batılılaşmanın aynı alanda nasıl bulunacağıdır. Batılılaşmak demek kapitalistleşmek demektir. Bu durumda milli kalkınmadan ve sosyalizmden bahsedilmesi gariptir (Kıvılcımlı, 2014: 52).

Aydınöglü ise aynı konuyu farklı bir bakış açısıyla ele alır. Aydınöglü'na göre, 1960'ların Kemalizm'i açık bir şekilde başarılı burjuva devrimciliğini temsil etmektedir. Bu durumda burjuva devrimciliği ile sosyalizmin birleştirilmeye çalışılması toplumsal hafızanın yok sayılması anlamına gelmektedir (Aydınöglü, 1992: 39). Landau ise daha farklı bir açıdan, bildirinin dar çerçevesinden hareket eder. Landau'ya göre bildirinin çözüm arayışı Kemalist devletçiliğin sadece bir kısmıyla ilgilidir. Böylesi dar bir çerçeve için hem radikal, hem de kapsamlı bir yaklaşım olduğu içgüdüsel olarak açıklayıcı değildir (Landau, 1979: 82). Akis'in aktardığına göre ise Yön, bu görüşleriyle sosyalist hareketi sabote etmek suçu işlemiştir (Akis, 1962: 17). Ayrıca Akis dergisine göre Yön bu bildiriyle birlikte Türkiye'deki sosyalizm anlayışını da etkilemiştir. Yön'ün bildirisi çıkmadan önce sol hareketler oldukça hoş karşılanan bir ideoloji olarak görülebilirdi. Yön bildirisinin çıkışıyla sosyalizm, yokuş aşağı bir yol izlemiş ve karakterini

kaybetmiştir. Yön, sosyalizme yön verme iddiasına girmiş ve bunun adına bir bildiri hazırlamış ancak kendi çizdikleri yolu kaybetmişlerdir (Akis, 1963: 8). Akis'e göre Yön, Türkiye'nin herkesçe bilinen sorunlarını alıp, bunların sorun olduğunu kendileri bulmuş gibi bir tavır sergilediler. Bunun üstüne de bildiride tüm dertlerin çaresinin sosyalizm olduğunu iddia ettiler. Sosyalizm onların yorumuyla öyle bir hal aldı ki, gerçek sosyalistler ve ciddi kimseler o gruptan uzaklaştı (Akis, 1963: 9).

Bunun yanı sıra bildiriye imza atanların dağılımı üzerinde de özellikle Kıvılcımlının eleştirisi mevcuttur. Kıvılcımlı dergiyi oluşturan aydınlar ve imzacıların çeşitliliği ve oranını, kapıkulu dergisi olacağının işareti olarak görür. Yön'ün bu tarz imzacılarla ortaya çıkmasının, Türkiye'de sadece kapıkullarının sosyalizme elverişli olduğu düşüncenin çıkarılabileceği düşüncesindedir. Kıvılcımlı bunun sebebinin ise bildiriyi imzalayanların büyük çoğunluğunun memur, geri kalanının ise öğrenci/gelecekteki memur şeklinde açıklar (Kıvılcımlı, 2014: 49-50).

Bildiri ve imzacılar üzerinde bu eleştirilerden sonra sıra Yön'ün ideolojisindedir. Yön ideolojisini kurarken ve aktarırken, kendi yorumladığı bir anlatım biçimi kullanır. Bilindiği gibi Yön'e göre, Türkiye'nin temel problemi iktisadi kalkınmadır. Siyasi kriz, iktisadi krizden doğmaktadır (Atılğan, 2002: 137). Sosyal ve siyasi kriz, iktisadi krizin doğal bir sonucudur (Yön, 1961: 12). Kıvılcımlıya göre, Yön'ün tüm toplumsal olguları iktisadi olarak açıklamaya çalışması oldukça yanlıştır. Örneğin, siyasi kriz Kıvılcımlıya göre iktisadi bir sorundan dolayı gerçekleşmez. Bu nedenle sorunun çözümü de iktisadi değil, özü itibarıyla siyasidir. Bunun yanı sıra demokrasinin yerli yerine oturması da iktisadi bir mesele değildir. Oysa Yön Türk demokrasisini yaşatmanın ve demokrasi rejimini sağlam temellere oturtmanın yolunu, iktisadi anlamda hızla kalkınmakla mümkün olabileceğini savunmaktadır. Demokrasinin yeniden inşasına kalkışılrsa dahi bunu iktisadi temellere oturtmak oldukça zordur (Kıvılcımlı, 2014: 60). Buradan hareketle Kıvılcımlı demokrasi ve sosyal adalet vurgusu yapar. Kıvılcımlı'ya göre Yön'ün sıklıkla tekrarladığı sosyal adalet kavramı yanlış seçilmiş bir kavramdır. Ne sosyal adalet olmadan demokrasi anlamlıdır, ne de demokrasi olmayan sınıflı bir toplumda sosyal adalet. Ayrıca sosyal olmayan adalet olmayacağı gibi, sosyal adaletten söz etmek de bir kaçış yoludur (Kıvılcımlı, 2014: 79-81). Yön'e temel eleştiriler sol anlayışı ve kullandığı ifadeler etrafında şekillenmiştir. Yön'ün özellikle Türkiye İşçi Partisi ile olan eleştirel düzeydeki tartışmaları daha çok

sosyalizmin metodolojisi üzerine olmuştur. Bunun en büyük örneğini Akis, Behice Boran üzerinden aktarır. Türkiye İşçi Partisi'nin sosyalist devrimin proletarya tarafından gerçekleştirileceğine olan inancı tamdır. Türkiye diğer ülkelerden genel anlamıyla farklı değildir. Behice Boran'a göre, Yön Türkiye'de sosyalizm meselesini aydın kadro meselesi olarak görmektedir. Türkiye'de sosyalizmin başarılı olması da bu aydın kadroyu işbaşına getirmekle mümkün olacaktır (Akis, 1962: 17). Boran'a göre bu oldukça yanlış bir düşüncedir. Özellikle bunun yolunun parlamenter demokrasi olduğunun düşünülmesi tamamen yanlıştır. Bu bakış açısı Türkiye İşçi Partisinin sosyalizme varış üzerindeki ayrılıklarını simgeler. Türkiye İşçi Partisi, parlamenter demokrasiyi Yön'e oranla çok daha az kullanır (Aydınoğlu, 1992: 93). Görüldüğü gibi Yön'ün eleştirel değerlendirmesi, genel olarak sosyalizmi anlayış ve anlatış biçimi etrafında şekillenmiştir. Kıvılcımlı tarafından özellikle batılılaşma ve sosyal devlet anlayışı üzerinden eleştirilirken, kendi dönemindeki Türkiye İşçi Partisi tarafından sosyalist metodoloji üzerinden eleştirilir. Bu durum anlaşılabilir. Yön'ün savunduğu tezler daha önceden hazırlanmış ve sınırları belli bir ideolojiyi yansıtmaz. Aksine dönemin ilerleyişine ve toplumsal koşullara göre şekil alır. Böylece sosyalizm konusunda daha köktenci çevrelerce eleştirilmesi makul bir hal alır.

Yön'ün ideolojisindeki sorunlar kimilerine göre dergideki ideoloji belirsizliğinden kaynaklansa da, kimilerine göre ideoloji belirsiz değildir ancak sosyalizmi yanlış tanımlamıştır. Özellikle akis bu belirsizlik durumundan ziyade, sosyalist ideolojinin yanlış bir yorumu peşinde koştukları üzerinde durur. Talat Aydemir gibi subaylar Yön'de sosyalist olarak tanıtılmaya çalışılmıştır.⁹¹ Bu kimselerin sosyalist ideoloji ile arasında bir ilişki yoktur. Elbette bu durum Yön'ün her zaman içinde barındırdığı ihtilal arzusunun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır denilebilir.

⁹¹ Aydınoğlu ise aynı durumun nedenini Yön'ün belirsiz ideolojisine bağlar. "Yön dergisinin Talat Aydemir'i kapak yapmış, ama darbe teşebbüsünün yenilgisi üzerine imha edilmiş sayısından bahsedilir. Aynı Yön, hemen aynı tarihlerde Avrupa sosyal demokrat partilerinin deneylerinin tanıtılması işini de üstlenmiş durumdadır" (Aydınoğlu, 1992: 41). Akis ise şu ifadelere yer verir; "Ne yapıldı? Bu, sosyalistlikle hiç alakası bulunmayan kimseleri, sadece yıkma hedefinde müşterek olduklarından dolayı mesela Yönde yan yana getirdi. 14'lerin sosyalistlikle ne ilgileri vardır? Hiç! 14'ler üniversitenin sağcılarıyla birlikte solcularını temizleyen ve paramiliter Ülkü ve Kültür Birliğini gerçekleştirmeye çalışırken durdurulup hudut dışına çıkarılan, Türkiye'de demokrasinin yürümeyeceğine inanmış kimselerdir. Bunlara sosyalist rozeti takıldı. Parlamenter sistemi yıkıp bir İkinci İhtilal ile askeri idare kurma hevesi kursağında kalan Talat Aydemirin nesi sosyalisttir? O da, sosyalizmin kanadı altına alındı. Toprak ağası Kasım Gülek, liberal Nihad Erim, talihsiz Turgut Göle ve pusulayı şaşırmış Avni Doğan birer Sosyalist kahraman ilan edildiler." (Akis, 1963: 8).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yön dergisinin Türk solu içindeki yeri, sosyalizm ve sosyal demokrasi ideolojilerinin açıklanmasıyla anlam bulabilir. Sosyalizmin siyasi bir ideoloji olarak ortaya çıkması XIX. Yüzyılın başlarında olmuştur. Bunun en büyük sebebi ise yaşanan toplumsal dönüşüm ve kaos ortamlarıdır. Sosyalizmin felsefi temelleri Heraklit, Didero ve Hegel'e kadar uzanmaktadır. Daha sonraları ise Owen, Fourier, Simon gibi ütöpik sosyalizmin öncüleri sosyalizmi kavramsallaştırma aşamasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Ütöpik sosyalizmin temel sorunu teori geliştirilmeden pratik uygulamalara geçme çabalarını içermesidir. Marx, sosyalizmi teorik olarak ele alır. Marx'a göre insanlık tarihi sınıf savaşımı tarihidir. Marx'ın bu görüşü insanlığın geçmişten başlayarak yaşadığı ve gelecekte yaşayacağı toplum biçimlerini baştan sona analiz eder. Bu süreç içerisinde en önemli kavramlardan olan yabancılaşma, diyalektik ve tarihi materyalizmi ortaya koyar. Tüm bunların yanında sınıf savaşımını tanımlarken aynı zamanda sınıfları ve sınıfların toplumda sahip olduğu çoğunluğu da ortaya koyar. Bu sınıflar çatışma halindedir. Çatışmanın temel etmeni ise üretim araçlarıdır. Üretim araçları toplumdaki sınıf farkını etkileyen yegane etmendir. Üretim araçlarının değişimi toplum üzerinde farklı biçimlerde gerçekleşmesi neticesinde toplum tipleri değişerek farklı sınıf ve çatışmaları doğurur.

Marx'a göre içinde bulunulan toplum kapitalist toplum biçimi olmakla beraber, toplumdaki büyük yoğunluk proleter sınıf içerisinde. Toplumun küçük bir bölümü ise burjuva sınıfına dâhildir. Marx bu iki sınıf arasındaki çatışmanın şiddet olmadan çözülemeyeceğini ve zorunlu olarak kanlı bir devrime gidileceğini belirtir. Sosyalist ideolojiye göre devlet ve demokrasi burjuvaya ait olduğu için sadece birer baskı aracıdır. Bu nedenle gerçek değildirler. Aynı zamanda devlet kendi çıkarları olan bir kurumdur. Devlet bir üstyapı olarak çıkarlarının belirlenmesi üst yapıyı dönüştüren altyapılardan biri olan ekonomiye bağlıdır. Ayrıca demokrasi de sosyalist görüşe göre yeniden tanımlanması gereken bir olgudur. Her ne kadar görünüşte demokrasi ve diktatörlük zıt kavramlar olarak düşünülse de proletarya diktatörlüğü demokrasi örneği, burjuva demokrasisi ise bir diktatörlük örneği sunar. Önemli bir nokta vardır ki sosyalizmin dayanaklarına göre; Proletarya diktatörlüğü tüm açılardan bir demokrasi örneği oluşturmaz. Proletarya diktatörlüğü proletarya için bir demokrasi iken, burjuva için diktatörlüktür. Genel anlamıyla bakıldığında zaman sosyalizmin demokrasi anlayışında

demokrasi çoğunluğun üstünlüğü olarak ifade ediliyorsa ve proletarya toplumda çoğunluğu oluşturuyorsa bir demokrasi örneğidir. Bu düşünce biçimi sosyalizmin ideolojinin temelini oluşturur.

Sosyal demokrasinin bir ideoloji olarak doğması esasen sosyalizmin tarihi çizgisi içinde anlaşılabilir. Bu durum sosyal demokrasi köklerinin sosyalizm ile bağdaşmasından kaynaklanır. Bu nedenle sosyal demokrasiyi başlı başına ayrı bir ideoloji olarak ele almak mecburiyeti doğsa da kendi tarih çizgisini sosyalizmden koparmak oldukça zordur. Buradan hareketle sosyal demokrasi sosyalizm ile belirli noktalarda ortak amaçları içerse de farklı metotları bağlar. Bernstein'in revizyonizmiyle başlayan süreç Kautsky'nin karşı koyuşu ile daha da alevlenmiştir. Sosyal demokrasi devrim, kanlı eylemler ve savaş olmadan sosyalizme ulaşma arzusu taşır. Sosyal demokrasi, sosyalizme demokrasinin varlığından faydalanarak ulaşacaktır düşüncesi hâkimdir.

Sosyal demokrasiyi kapitalizm ve sosyalizm arasında üçüncü bir seçenek olarak sunmak yanlış olacaktır. Sosyalizm ve kapitalizme aynı mesafede olduğunu düşünmek yanıltıcı olacaktır. Böylece sosyal demokrasinin kapitalizm içindeki düzeni savunması göz ardı edilmiş olur. Marx ve Engels bu görüşü eleştirse de, Engels en azından sosyal demokrasi söz öbeğini kullanılabilir ilan eder. Ayrıca mevcut demokrasi hakların kullanılması konusuna daha yakın durur. Buradan da anlaşılacağı üzere sol ideoloji kaynağını üretim araçlarından, dolaylı olarak da Sanayi Devriminden almaktadır. Sanayi Devriminin oluşturduğu kırıma, siyasal zeminde karşılığını sol ideolojide bulmuştur.

Tüm bu sol ideolojilerin var olma serüveni Aydınlanma düşüncesi, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak Batı'da tezahür etmiştir. Bu gelişmelerin yanında Feodalizm ve Merkantilizm de oldukça büyük öneme sahiptir. Bu nedenle Batı, sol ideolojinin merkezidir diyebiliriz. Batı'nın bu konuda merkez olması, Osmanlının sol ideolojinin yansımasına ulaşabilmesine neden olmuştur. Sol ideolojinin Osmanlıya sadece bir yansıma olarak geçmesi, Osmanlı ile diğer Batı toplumlarının normlarının ve tarihsel serüvenlerinin farklılığı esastır. Buradan eğer Osmanlı feodal dönemi birebir Batıda olduğu gibi yaşasaydı, kendine has bir sol ideolojiye sahip olurdu düşüncesi çıkarılmamalıdır. Toplumsal olayların nedeni yine başka bir toplumsal

olaydır sisteminden hareket edecek olunursa, herhangi bir ideolojinin ortaya çıkması için tek bir değişkenin yeterli olamayacağı sonucuna ulaşılır.

Osmanlı için bir yansıma olarak başlayan serüven alternatif siyasi bir sistem olma çabası içerisine belirli kırılmalardan sonra girebilmiştir. Bu kırılmaların başında 1871'deki Paris Komünü gelmektedir. 1871'den 1917'deki Rus ihtilalına kadar kitlesel olarak sol hareketlerden bahsetmek söz konusu değildir. 1917'den sonra ise kitlesel olarak siyasi parti kurma faaliyetlerinin arttığı söylenebilir. Sol ideoloji dönem itibariyle Marxizm'in ilkelerine daha çok özen göstermiş(imkânlar dâhilinde) ve milliyetçilikten uzaklaşmış olsa da Kurtuluş savaşının antiemperyalist karakteri ve Bolşevik Rusya'nın bu savaşta destekçi nitelikte olması, sol'un milliyetçilik ile tekrar kaynaşmasına olanak sağlamıştır. Bu süreç içinde sosyalizm ayırıcı bir kimlikten çok birleştiriciliği içermektedir. 1920'de kurulan Türkiye Komünist Partisi ve bunun gözetim altına alınabilmesi için kurulan Türk Komünist Fırkası ayrılığın tek göstergesidir. Yine bir başka kırılma noktası olan Cumhuriyetin ilanı yeni bir ideoloji olan Kemalizm ile ilişkili olarak sol ideolojide ayrışmalara yol açmıştır. Bir kısım sosyalistin, henüz genç olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin ideoloji eksikliğini giderme arzusuyla Kadro dergisini kurması milliyetçilik ile olan bağların güçlülüğünü ifade etmektedir. Türk solunun Cumhuriyetten sonraki bağlarına bakıldığında milliyetçiliğin baskın rolünü görmek mümkündür. Özellikle kadro hareketinin Türk ocaklarındaki konferansla kurulması bunun en belirgin kanıtıdır. Çok partili hayata geçene kadar sosyalist unsurların oldukça geri planda kalması Kemalizmin baskı dinamiklerinden kaynaklanmaktadır.

Çok partili hayatın başlaması Türkiye'de ilk defa Cumhuriyet Halk Partisinin muhalif kanada düşmesini temsil etmektedir. Bu durum hâlihazırda muhalif kanadında bulunan sol ideoloji ile aralarındaki buzun erimesine sebep olmuştur. Çok partili hayatın en büyük etkisi, artan Tıcani tarikatı eylemleriyle birlikte Türk solunun, mevcut durumu laikliğin kaybı olarak nitelemesidir. Buna ordu faktörü de eklenince Türk solu önceden olduğu gibi milliyetçilik ile arasındaki mesafeyi iyice azaltmıştır. Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak gerçekleşen 27 Mayıs askeri müdahalesinin de sonucu olarak toplumsal ortamda büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşüm sonucunda sol ideoloji geniş kitlelere özellikle üniversite öğrencileri arasındaki yayılmalar belirli kanallar ile mümkün olabilmektedir. Özellikle üniversite sayısındaki artış, farklı kültürlerin bir araya gelmesi, okuma oranının artması, kitap sayısındaki hızlı artış ve kitle iletişim aracı olan

dergi ve gazetelerin yaygınlaşması önemlidir. Bunun yanı sıra hayvancılıkta yaşanan düşüş ve imalat sanayindeki artış, köyden kente göçün hem nedeni hem de sonucu niteliği kazanmıştır. Dönem tam anlamıyla modernleştirici ve bütünleştirici bir yapıyı ifade etmektedir. Özellikle hem üniversitelerin nüfusunun artması hem de sosyokültürel çeşitlilik kazanması modernleştirici unsurun etkisini göstermektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı Yön dergisinin ortaya çıktığı dönemi emek-sermaye bağlamında sınıf temelli olarak tanımlamak yanlıştır. Aksine toplumsal kurumların yapısındaki değişim dinamiklerinin etkileri sonucu aydınların ve bazı bürokratların sol ideolojiye yönelmesi olarak tanımlanabilir. Yön dergisi tam bu noktada, dönemin tüm siyasal ortamının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Türk solu yeni öncül olan Yön dergisi ile dayandığı bazı temellerden vazgeçmiş bunun yerine solu yeni temellere oturtma çabası içine girmiştir. Türk solunun bu çabası Yön dergisiyle birlikte daha önceleri ekonomi alanında kapsamlı bir alternatif sunamayan sol ideolojiden, eleştirel düzeyde alternatif bir model içeren sol ideoloji halini almaya başlar. Bu ekonomi modeli kapitalist olmayan, yabancı sermaye etkisini azaltma amacı taşıyan, devletin ekonomik olarak bağımsız hale gelmesini savunan bir modeldir. Yön'e göre liberalizm parlaklığını yitirmiştir. Bu nedenle yapılacak tek şey kalkınma projesi oluşturmaktır. Bu projeyi de aydınlar yönetecektir. Yön'ün kalkınma anlayışının temelinde reform yatmaktadır. Reformun uygulanması gereken ilk alan ise toprakların eşit dağıtımını sağlayacak olan toprak reformudur. Toprak reformunun sağlanması ise büyük toprak sahiplerine, toprakları için tazminat verilerek toprakların elinden alınması ve topraksız köylüye verilmesidir. Yön'ün toprak reformu modeli sosyalizmin bölüştürme anlayışı ile bütünlük göstermektedir. Yön, genel ekonomi modeline bakıldığında planlama ve toprak reformu haricinde daha çok sosyal demokrasinin dilinden konuşur. Sosyal demokrasinin dilinden konuşmasının temelinde ise hem özel hem de kamu teşebbüslerinin ortak olarak kullanıldığı bir ekonomik yapıyı savunması vardır. Yön'ün ekonomi modelinde büyük imalatlar, sanayiler ve yatırımlar kamu teşebbüsü ile gerçekleştirilirken, küçük imalatlar, sanayiler ve yatırımlar özel teşebbüse bırakılır. Yön bu ekonomik modeli milli karma ekonomi ışığında “Yeni devletçilik” adı ile sunar. Bu koşullar altında bakıldığında sosyalizmin ekonomik ilkelerinden ziyade sosyal demokrasiye olan yakınlığı oldukça açıktır. Sosyalizmin kanlı devrim argümanları ile değil sosyal demokrasinin sosyal devlet ve sosyal adalet kavramları ile konuşur. Bunun

yanı sıra daha önceleri sol ideoloji ile ordu (özellikle tevkiflerden dolayı) arasında gerçekleşen iletişim kopukluğu Yön'ün son yıllarında biter. Hatta daha sonraları bu durum Yön'ün ihtilalcı bir anlayış içinde olması ile son bulur. Yön başlarda demokrasi kavramına oldukça büyük önem verir. Burada Yön'ün içinde doğduğu 27 Mayıs askeri müdahalesinden sonraki dönemde demokrasi kavramının tüm çevrelerce sıklıkla dile getirilmesi ve gerçekleşen eylemlerin demokrasinin gereği olarak adlandırılmasının etkisi büyüktür. Bunun sonucu olarak Yön demokrasi kavramına büyük önem verir. Ayrıca Yön sosyalizmin demokrasiden uzak bir rejim olmadığı hatta aynı duruma denk düştüğünü ifade eder. Yön'ün düşüncesine göre sosyalizm ve demokrasi aynıdır. Demokrasinin tam olarak uygulanamaması ekonomi ve politikada sınıf ayrımlarının minimum olduğu ortamda sağlanabilir. Batı demokrasisi özünde işlerliğini sürdürürken Türkiye'de aynı derecede başarılı değildir. Türkiye'de uygulanan Batı demokrasisinde ülke yönetiminde sadece belirli bir kesim söz sahibidir. Buradan bakıldığında Yön'ün demokrasi anlayışı sosyalizm ideolojisi ile kısmi bir benzerlik içermektedir. Özellikle "gerçek demokrasi" kavramının kullanımı Marx'ın da dile getirdiği parlamenter demokrasinin sorunları ile bağdaşmaktadır. Marx'a göre burjuva demokrasisi gerçek demokrasiden farklı olarak içeriği boşaltılmıştır. Kendini kimin yöneteceğine karar verme durumunun demokrasi olmadığını ifade eder. Yön de aynı konuya dikkat çeker ve seçimin gerçek demokrasiyi ifade etmediğini belirtir. Bunun yanında Yön gerçek demokrasiye sosyal adalet ve sosyal devlet kavramlarının tam anlamıyla uygulanmasıyla ulaşılabileceğini ifade eder. Bu anlamda Yön sosyal demokrasinin esaslarını kendine ilke edinmiş görünmektedir.

Batıdaki sol ile Türk solu arasındaki kökensel farklılıklardan dolayı, Yön dergisini bir ideolojiyi tüm unsurlarıyla yansıtır demek yanlış olacaktır. Benzerlik söz konusu olduğunda Batı'da sosyal demokrasi içerisinde yer almış olan Fabian cemiyeti ile arasında bir bağ kurmak mümkündür. Buna en büyük etken ise ikisinin de başlangıç esaslarının aynı oluşu ve oldukça benzer bildiriler ile ortaya çıkmalarıdır. Yön'ün sosyalizm ve sosyal demokrasiyi karşılaştırma biçiminde iki sınırlılıktan söz edilebilir. İlki Yön yazarlarının hepsinde veya büyük bir bölümünde ortak ideolojik unsurların yer almaması ve gelişen siyasi diyaloglar ile birlikte, zamanla yerli yerine oturtulması düşüncesinin hâkim olmasıdır. İkincisi ise bu düşünce sonucunda 1965'ten sonraki Yön'ün esaslarını ihtilalcı bir yöntemin oluşturmasıdır.

Yön hareketi genel itibariyle Türk solunun inşa sürecinde ona milli bir kimlik kazandırma çabası içine girmiş ve bu konuda başarılı olmuştur. Bu düzlemde bakıldığında Türk solunun enternasyonalizm köklerinden uzaklaştığı anlamı çıkarılabilir. Özellikle bağımsızlık ve ekonomi kavramının Yön'deki tartışma biçimi temel alındığında, millilik kavramı oldukça önem kazanır. Türk solunun milliliği kavrama biçimi 12 Mart'ı hazırlayan sol'un ordu ile olan ilişkisine neden olmuştur. Çünkü ordu Batı'daki anlamından farklı olarak tezahür etmiştir. Türk solundaki bu millilik anlayışı 12 Eylül'e kadar devam etmiştir demek yanlış olmayacaktır.

Bu Çalışma genel itibariyle Türk solunun tarihsel gelişimini vermesinin yanı sıra Yön dergisinin Türk solu içinde hangi köşe taşlarını temsil ettiği gibi konuları içermektedir. Türk solunun bu tarihsel gelişimi içinde kapsamlı bir cevap sunabilmek adına Osmanlı ve Batı arasındaki sosyolojik unsurların karşılaştırılmasına değinilmiştir. Böyle bir çalışma hem Türk siyasi tarihine hem de akademik anlamda sosyoloji alanına katkı sağlayacağı ümidi içindedir.

EKLER

Ek 1:**Yön Dergisi Bildirisi**

Türk halkının, çok çetin iktisadi siyasi ve sosyal meseleler ortasında, kendisini bütün özlemlerine kavuşturacak bir yön aramakta olduğu bu günlerde, toplum hayatının çeşitli kesimlerinde görev almış bizler, altına imzalarımızı attığımız bu bildiri ile ortak inançlarımızı açıklamayı doğru bulduk. Böyle bir bildirinin meselelerimizi çözmekte faydalı olabilecek olumlu tartışmalara yol açacağını düşünüyoruz.

1 Atatürk devrimleriyle amaç edinilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın, eğitim davasını sonuçlandırmanın, Türk demokrasisini yaşatmanın, sosyal adaleti gerçekleştirmenin ve demokrasi rejimini sağlam temeller üzerinde oturtmanın, ancak, iktisadi alanda hızla kalkınmakta, yani milli istihsal seviyesini hızla yükseltmekte göstereceğimiz başarıya bağlı olduğuna inanıyoruz.

A. Atatürk devrimlerinin amacı olan batılılaşmak, en geniş anlamıyla, Batının istihsal seviyesine yaklaştığımız ölçüde gerçekleşebilir. Türkiye'deki istihsal seviyesi yükseldikçe, memleketin sosyal yapısı değişecek, şehir-köy ikiliği ortadan kalkacak, imkânlar genişleyecek ve Batı uygarlığının temeli olan akılcı düşünce kütlelere yayılacaktır.

B. Ne kadar çok gayret sarf edilirse edilsin, düşük bir istihsal seviyesiyle, kütlelerin kültür seviyesinde esaslı bir yükselme sağlamak hayaldir. İşsizlik açlık, çıplaklık, soğuk ve sefalet, kütlelerin eğitime yönelmesini engelleyecek, yaşama içgüdü, öğrenme merakından daha ağır basacaktır.

C. Demokrasi, her şeyden önce, insan haysiyetine dayanan ve insanı üstün değer sayan bir rejimdir. Açlığa, işsizliğe, evsizliğe çare bulamayan bir rejimin, ne kadar üzerinde titrersek titreyelim, demokrasi olmaktan çıkması ve bir gün çökmesi tabiidir. Türk demokrasisinin yaşatılması, açlığı, işsizliği ve evsizliği ortadan kaldıracak yüksek bir istihsal seviyesine götüren yolları bulmakla mümkün olabilir.

D. Milli gelirin hızla artmasına önem vermeyen bir sosyal adalet politikası da, yoksulluğun bölüşülmesinden öteye geçemeyecektir. Buna karşılık, sosyal adalet vermeyen bir kalkınma politikası başarısızlığa mahkûmdur. O halde, sosyal adalet politikasının başlıca araçlarından biri de istihsal seviyesinin yükseltilmesi olmalıdır.

2Bugün Türk toplumuna yön verebilmek durumunda bulunan öğretmen, yazar, politikacı, sendikacı, müteşebbis ve idareci gibi kimselerin, belli bir kalkınma felsefesinin ana hatları üzerinde anlaşmaya varmalarını zaruri sayıyoruz.

A Yirminci yüzyılda, haberleşme araçlarındaki gelişme sonucunda, kütleler, başka memleketlerdeki veya başka tabakalardaki yüksek hayat standardının varlığını öğrenmekte ve asıl önemlisi, bu standarda erişmenin mümkün olduğunu görmektedir. Yoksulluğumuz, bu yüzden, artık daha ıstıraplı bir şekilde hissedilmektedir. Hızlı nüfus artışı ve meselelerimizin bu artışa uygun bir tempo ile ele alınmayışı, durumu daha da ağırlaştırmıştır.

Türkiye, bugün, ciddi bir iktisadi ve sosyal buhranın içindedir. Sosyal buhran, iktisadi buhranın tabii bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Geri bir tarım, artan ithal ihtiyacımızı karşılayacak kaynakları sağlamak şöyle dursun, hızla çoğalan nüfusun beslenme ihtiyacını bile karşılayamamaktadır.

Topraksızlık, artan nüfusu şehirlere doğru itmekte, şehirlere akan nüfusa iş ve mesken sağlanmasında güçlük çekilmektedir. Köklü tedbirler alınmazsa, gecekondu ve işsizlik, önümüzdeki yıllarda millet hayatının tehlikeli bir yarası haline gelerek sosyal siyasi düzenin bozulmasına yol açabilecektir.

Hızlı nüfus artışı yüzünden, Türkiye nüfusunun yarısını 18 yaşından küçük gençler teşkil etmektedir. Son olayların da açıkça ortaya koyduğu gibi, çığ halinde gelen bu gençlerin büyük bir kısmına okul ve sağlam bir gelecek sağlamak mümkün olmamaktadır.

b. İşin en hazin tarafı, Türkiye'nin kaderine hakim olabilecek durumda bulunan çevrelerde, karşı karşıya bulunduğumuz çetin meselelerin şuuru henüz varılmamış olmasıdır. Bu çevrelerce benimsenen ve uygulanabilecek olan bir kalkınma felsefesi yoktur. Kalkınmanın anlamı bütün genişliği ile anlaşılamamıştır. Köklü reformlara girişmeden kalkınmanın başarılamayacağı ve bu karşılık, kalkınma sonuncunda toplum düzenine, insan davranışlarına bazı değişikliklerin geleceği unutulmaktadır. Bu yüzden hem kalkınma istenmekte, hem de köklü reformlara karşı konulmakta ve yeni davranışlar yadırganıp kötülenmektedir. Böyle bir tutumun sonucu olarak, toplum hayatının gidişinde söz sahibi birçok kimse, dış yardımların biraz genişlemesiyle, turizmin geliştirilmesiyle, sebze ve meyve ihracının artmasıyla kalkınma davasının

çözölebileceğine içten inanmaktadır.

C. Türkiye'nin kalkınmasını belli bir amaca yöneltmek, siyasi iktidarın emrinde teknik bir organ olan Devlet Planlama Teşkilatının yetkisini aşan bir iştir. Gerçi, memleketi seçkin uzmanlarını bir araya getiren Devlet Planlama Teşkilatı bir kalkınma stratejisi çizerek, bu yolda ilke gayretin göstermiştir. Ama bunu yeter saymamak gerekir. Yapılacak planların yön kazanması ve başarıya ulaşması ancak Türk toplumuna yön verebilecek durumda bulunun çevrelerin açık bir kalınma felsefesi üzerinde anlaşmalarıyla mümkün olacaktır.

3 Kalkınma felsefemizin hareket noktaları olarak, bütün imkânlarımızı harekete geçirmeyi, yatırımları hızla arttırmayı, iktisadi hayatı bütünüyle planlamayı, kütleleri sosyal adalete kavuşturmayı, istismarı kaldırmayı ve demokrasiyi kütlelere mal etmeyi zaruri sayıyoruz. Varmak istediğimiz bu amaçlara yeni bir devletçilik anlayışıyla erişebileceğimize inanıyoruz.

A Türkiye'nin iktisadi hayatında özel teşebbüsü ve devlet teşebbüsü nü birlikte yaşatan karma bir sistem kalacaktır. Fakat ağırlık merkezi özel teşebbüs olan bir iktisadi sistemin, bugünkü yapısıyla Türkiye'yi hızla ve sosyal adalet içinde, çağdaş uygarlık seviyesine eriştirebileceğini sanmıyoruz. İktisat ilminin ve tarihin ışığında, inanıyoruz ki, özel teşebbüse dayanan kalkınma yavaştır, ıstıraplıdır, israflıdır ve sosyal adaletle bağdaşması, az gelişmiş bir memlekette, imkânsızdır. Böyle bir kalkınma, siyasi gücü geniş ölçüde iktisadi güzce tabi kılması yüzünden, demokratik de değildir.

B. Özel teşebbüs kara dayanır. İktisadi sistemin itici kuvveti kardan ibaretse, kalkınmanın çok yavaş bir tempo ile gerçekleşmesine, gelir dağılışındaki adaletsizliklerin artmasına "her mahallede bir milyoner" felsefensin yerleşmesine, milli servetin en faydalı işlere değil, en karlı işlere akarak, israf edilmesine, durgunluğun ve işsizliğin sık sık baş göstermesine katlanmak gerekir. Günümüzde, hiçbir az gelişmiş memleket bunları göze alamaz.

Batı memleketlerinin kalkınmaları sırasında, çok elverişli şartlara ve sömürgeciliğe rağmen, gelişme, yavaş, israflı, sıkıntılı olmuş liberal, fakat gücünü genel oydan almayan idareler altında gerçekleştirilmiştir. XX. yüzyılda, esas itibariyle istihsal seviyesinin yükselmesi sayesinde ki, Batı memleketlerindeki iktisadi sistem az çok tatmin edici şekilde işleyebilecek hale gelmiştir. Bununla birlikte, Batı sosyalist

partileri, düşünürleri ve hatta liberal eğilimli siyasetçiler, kendi memleketlerindeki iktisadi sistemin israflı olduğunu, zaruri ihtiyaçları ihmal ettiğini, hızlı bir gelişmeyi ve sosyal adaleti sağlamak bakımından da yetersiz kaldığını delilleriyle belirtmektedir.

C. Bu sebeptir ki, günümüzün gerçeklerine uygun yeni bir devletçilik anlayışını Türkiye için zaruri sayıyoruz. Ayrıca, özel teşebbüsün mutlaka verimli, devlet teşebbüsünün de mutlaka verimsiz olduğu şeklindeki yaygın düşüncenin, sağlam delillere dayanmayan ve geniş bir propaganda ile beslenen bir inanç olduğunu belirtmekte fayda görüyoruz. Verimli çalışma imkânlarına kavuşmak için, mesela İngiltere ve Fransa'da, bazı sanayi kollarının devletleştirilmesine gidildiğini hatırlatmak isteriz.

Birtakım devlet işletmelerinin verimsiz kalış sebeplerini, devletçilikte değil, aksine yeter derecede devletçi olmayışımızda aramak gerektiğine inanıyoruz.

4 Yeni devletçiliği, yukarıda belirttiğimiz amaçlara erişmek için mutlaka başvurulması gereken şuurlu devlet müdahalesi şeklinde anlıyoruz.

A Kalkınmayı hızlandırmak maksadıyla milli tasarrufun çoğaltılması ve milli gelirdeki artışların önemli bir kısmının tasarrufa yöneltilmesi, ancak, geniş ölçüde ve bilgili devlet müdahalesiyle başarılabilir.

Belli başlı tasarruf kaynaklarından biri olan vergilerde verimin arttırılması, devletçilikle mümkündür. Çağımızda, vergilerde adalet şarttır. Fakat vergi adaletini sağlamak maksadıyla yüksek gelirlerden alınan vergilere karşı bugün yöneltilen en önemli itiraz, bunların yatırımları azaltmasıdır. Devletçilik, milli tasarrufu yatırımlara yönelttiği için, bu itirazı önler. Bundan başka, devletçilik, kalkınmanın nimetleri ve külfetleri arasında denge yaratarak, tasarruf fikrinin geniş halk kitlelerinde benimsenmesini kolaylaştırır. Ayrıca, devlet işletmelerinin kazançları, vergi yoluna sapmadan sağlanan önemli bir tasarruf kaynağı olur.

Yatırım imkânlarını arttırmak maksadıyla, boş duran işgücünün istihsale yöneltilmesi de, devletin demokratik, fakat planlı teşkilatlandırma gücü sayesinde mümkün olabilecektir.

B Bugünkü imkânlarımla, daha iyi bir teşkilat ve idare içinde şimdikinden çok daha fazla ve çok daha verimli şekilde yatırım yapmanın mümkün olduğuna inanıyoruz.

Bunun için, iktisadi hayatı bütünüyle planlamak şarttır. Plan, iktisadi hayatı istenen amaçlara zamanında ve bütünüyle yöneltmeğe imkân verecek yetkilerle araçları da beraberinde getirmelidir. Bunu sağlayacak belli başlı şartlardan biri de, iktisadi hayatın elinde bulundurulmasıdır. Devletçiliği, ciddi bir planlamanın vazgeçilmez unsuru sayıyoruz.

C Planlama, büyük iktisadi birimlere geçmeyi zaruri kılar. Hâlbuki Türkiye'nin iktisadi hayatı, tarım, sanayi ve ticaret alanlarında çok ufak işletmelere dayanmaktadır. Bu bakımdan, çiftçiyi teşkilatlandırarak istihsal kooperatiflerinin geliştirilmesi, küçük sanatlarda kooperatifçiliğin yaygın hale getirilmesi, perakende satış yerlerini azaltarak ve malların müstahsilden müstehlike geçiş yollarını kısaltarak, sanayide olduğu gibi, tarım ve ticarete de büyük birim esasının mümkün olduğu ölçüde yerleştirilmesi lüzumludur.

Devlet kesiminin yanı sıra, geniş bir kooperatif kesimi, Türk iktisadi sisteminin temelini teşkil etmelidir.

D Devletçilik, aynı zamanda, gelir dağılışındaki adaletsizlikleri gidermek, oysal güvenliği gerçekleştirmek, müşil ve müstehlikin mutavassıt bir zümre tarafından ezilmesini önlemek, bölgeler arasındaki dengesizlikleri ortadan kaldırmaya çalışmak için de en elverişli sistemdir.

Çalışmayı toplumun en yüksek değeri haline getirmek çalışmaya dayanan kazançları yüksek seviyeye çıkarmak, devletçiliğin temel hedefidir. Kol ve kafa gücünü satarak, geçinenlerin ezilmesine seyirci kalan, arsa spekülâtörlerinin ve ticaret alanında istismarcı mutavassıtların haksız kazançlarına göz yuman ve bu gibilerin bir yüksek devlet memurundan, fikir ve bilim adamından fazla kazanmasına ses çıkarmayan bir sistemin yirminci yüzyılda daha fazla sürüp gitmesine imkân yoktur.

E Devletçilik, demokratik rejimin sadece bir şekilden ibaret kalmasını önleyip, demokrasinin kütlelere mal olmasını sağlayacak temel müdahale vasıtasıdır. Planlı bir eğitim seferberliğine girişmek, Köy Enstitüleriyle açılan yolu genişletmek, milyonlarca köylü ve işçi çocuğunu eğitim alanında ve memleket idaresinde herkesle eşit imkânlarla kavuşturmak, yetişkinlerin eğitimi yoluyla kütlelere yükselme fırsatı hazırlamak ancak şuurlu bir devletçilikle mümkündür.

Sendikaların kuvvetlendirilmesi, ağanın yerini teşkilatlanmış çiftçinin ve

kooperatifin almasını sağlayacak şekilde toprak reformunun gerçekleştirilmesi modern devletçiliğin ödevidir ve bunlar ancak devlet müdahalesiyle başarılabilir.

Varmak istediğimiz amaçların şu veya bu noktası tartışma konusu edilebilir. Bu bildirinin yayınlanmasındaki maksat da bu çeşit tartışmalara yol açmaktır.

Bugün içinde bulunduğumuz buhranlardan kurtulmanın birinci şartını, Türk toplumunun çeşitli kesimlerinde görev almış olanların ve millet kaderine hâkim olabilecek mevkilere gelmiş bulunanların, düşüncelerini açıkça ortaya koyarak, bir temel kalkınma felsefesi etrafında birleşmelerinde görüyoruz.

KAYNAKÇA

- 12 Mart'a Nasıl Getirildik?**, (1971), Ufuk Ajansı Yayınları, Ankara.
- 9 Subayın tevkif edildiği açıklandı. *Milliyet*. (17.01.1958).
- Amerikan Yardımını Bizde Kimler İstiyor?. *Zincirli Hürriyet*. (12.04.1947).
- Ankara'da Bir Atatürk Büstü Daha Kırıldı. *Cumhuriyet*. (04.07.1951).
- Antidemokratik Kanunlar, (1962e). *Yön*, Yıl: 2, Sayı: 36, s.7.
- Atatürk Düşmanlarına Karşı Dün Ankara'da Yapılan Miting. *Milliyet*. (01.07.1951).
- Atatürk Düşmanlarına Karşı Gençliğin Asil İnfialı. *Milliyet*. (28.06.1951).
- Atatürk Kanunu Dün Kabul Edildi. *Milliyet*. (26.07.1951).
- Aydınların Ortak Bildirisi, (1961). *Yön*, Yıl: 1, Sayı: 1, ss.12-13.
- Barışçı gençlik protesto ediyor. *Hür Gençlik*. (05.06.1950).
- Bildiri, (1962b). *Yön*, Yıl: 2, Sayı: 11, ss.12-13.
- C.H.P. (1960) *Akis*, Cilt: 18, Sayı: 315, s.26.
- Cumhuriyet Halk Partisi Yedinci Büyük Kurultayı**, (1946), (10.04.2018).
- Cumhurreisinin Millete Hitabesi. *Son Posta*. (11.11.1953).
- D.P. Mühim Bir Davayı Halletti: Ezan Arapça okunacak. *Vakit*. (14.06.1950).
- D.P. Yine Kazandı. *Hürriyet* (26.10.1957).
- Demokrasi Yolunda Bir Oluşun Hikâyesi II. *Ulus*. (26.05.1950).
- Demokrat Parti Büyük Kongresi Dün Toplandı. *Cumhuriyet*. (08.01.1947).
- Demokrat Parti Resmen Teşekkül Etti. *Akşam*. (08.01.1946).
- Devletçiliğin Meseleleri, (1962d). *Yön*, Yıl: 2, Sayı: 12, s.12.
- Gençliğin Dünkü Tezahürleri. *Akşam*. (5.12.1945).
- Gizli Komünist Partisi Kuranlar. *Ulus*. (05.11.1951).
- Grev Hakkı Verilmeyecekse. *Akşam*. (05.09.1955).
- Haberler. *Nazım Hikmet*. (15.05.1950).

Hazin Hadiseler, (1955), **Akis**, Cilt: 4, Sayı: 70, s.6.

Hazin Hadiseler, (1955). **Akis**, Cilt: 4, Sayı: 70, ss.7-8.

Hükümet Dünya Çapında Ehemmiyet Taşıyan Bir Karar Aldı. **Son Posta**. (26.07.1950).

İktisadi Kalkınmada Öncü Kim Olmalıdır?, (1962a). **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 4, s.7.

İnönü Dün Kayseri'ye Sokulmak İstenmedi. **Akşam**. (03.04.1960).

İnönü'nün Uşak'ı Ziyareti Hadiseli Oldu. **Akşam**. (01.05.1959).

İstanbul ve İzmir'deki Hadiseler Üzerine Örfi İdare İlan Edildi. **Yeni İstanbul**. (07.09.1955).

İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'nin Beyannamesi. **Hür Gençlik**. (01.11.1946).

İstanbul'da Bir Komünist Nümayişi mi Yapıldı. **Zafer**. (16.05.1950).

Kalkın Ey Ehl-i Vatan. **Tanin**. (3.12.1945).

Kıbrıs'ta Rumlar Türk Mitingine Bomba Attı. **Akşam**. (12.08.1959).

Komünizmle Mücadele İçin Gençliğin Kararları. *Cumhuriyet*. (27.01.1948).

Kore Savaşının İçyüzü. **Barış**. (t.y).

Liberal ve Planlı Ekonomiye Dair. **Başdan**. (04.01.1949).

Liberalizm nedir?. **Başdan**. (09.11.1948).

Meclis Feshedildi. **Milliyet**. (28.05.1960).

Neden Çıkıyoruz?. **Zincirli Hürriyet**. (05.04.1947).

Osmanlı Sosyalist Fırkası Programıdır. **İştirak**. (02.09.1909)

Örfi İdare. **Milliyet**. (29.04.1960).

Seçim Her Tarafta Neticelendi. **Akşam**. (24.07.1946).

Sendika çeşitleri. **Başdan**. (14.09.1948).

Solcular (1962). **Akis**, Cilt: 26, Sayı: 441, s.17.

Sosyal Hayat, (1963). **Akis**, Cilt: 27, Sayı: 446, ss.8-9.

Tarihin Affetmeyeceği Olay. **Nazım Hikmet**. (11.05.1950).

Tasnifin Son Neticeleri. **Hürriyet**. (04.05.1954).

Türkiye Sosyalist Fırkası Programıdır. **İdrak**. (10.03.1919).

Türkiye’de Din Tedrisatı Olamaz. **Hür Gençlik**. (09.05.1947).

Üniversite Talebeleri Bu Sabah Tezahüratta bulundular. **Akşam**. (04.12.1945).

Vatan Partisi. **Akşam**. (26.11.1954).

Yabancı Sermaye Efsanesi Yıkıldı, (1965). **Yön**, Yıl: 5, Sayı: 120, s.4.

Yapma Fethi Naci! (1966). **Yön**, Yıl: 6, Sayı: 179, s.6.

Yeni Parti. **Akşam**. (5.12.1945).

Yeni Toprak Reformu Yasası, (1962c). **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 28, s.18.

Yön’ün Sosyalizmi Konusunda Açık Oturum, (1962). **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 7, s.10.

Yurtta Dün Bakısız Bir Seçim Yapıldı. **Cumhuriyet**. (15.05.1950).

-, (1950), **Türkiye’de Siyasi Dernekler II**, T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Neşriyatı, c.II, Ankara.

-, (1968), **Türkiye İstatistik Yıllığı**, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayın, Ankara.

-, (1996), **İstatistiki Göstergeler 1923-1995**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayın, Ankara

-, (2000), **Birinci Doğu Halkları Kurultayı Belgeleri II/Baku 1920**, Uğurlu, Nurer, (Çev.), Cumhuriyet Yayınları, Ankara.

-, (2004), **Dönüş Belgeleri-I TKP MK 1920-1921**, Demirel, Yücel, (Çev.), Tüstav Yayınları, İstanbul.

-, (2008), **Marksist İktisat El Kitabı**, Satlıgan, Nail, (Çev.), Yordam Kitap, İstanbul.

SDDF-Sosyal Demokrasi Derneği Araştırma Kurulu, (1969), **Kemalist Yeni Düzen**, Ulusal Basımevi, Ankara.

AĞAOĞLU, Ahmet, (1933), **Devlet ve Fert**, Sanayiinefise Matbaası, İstanbul.

AĞAOĞLU, Samet, (1972), **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, Baha Matbaası, İstanbul.

- AHMAD, Feroz, (1976), **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, Bilgi Basımevi, Ankara.
- AHMAD, Feroz, (1995), **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Alagan, Yavuz, (Çev.), Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- AHMAD, Feroz, (2010), “Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Bazı Düşünceler”, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik 1876-1923**, Tunçay, Mete ve Zürcher, Eric, (ed.), İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, ss.13-32.
- AKAL, Emel, (2013), **İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- AKGÜNDÜZ, Ahmed ve Said, (1999), **Bilinmeyen Osmanlı**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- AKSOY, Suat, (1962), “Toprak”, **Yön**, Yıl: 1, Sayı: 8, Ankara, s.7.
- AKŞİN, Sina, (1997), **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi II**, Cumhuriyet Yayınları, Ankara.
- ALBAYRAK, Mustafa, (2004), **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınları, Ankara.
- ALKAN, Erdoğan, (1962), “Sosyalizm ve Köy Kalkınması”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 45, s.7.
- ALPAT, İnönü, (2012), **Türkiye Sözlüğü**, Siyah Beyaz yayınları, İstanbul.
- ALTHUSSER, Louis, (2014), **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Tümertekin, Alp, (Çev), İthaki yayınları, İstanbul.
- ALTUN, Fahrettin, (2004), “Kemalist Bir Modernleşme Yorumu Olarak Yön Dergisi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 1, ss.551-575.
- AREN, Sadun, (1962a), “Halkçılık İlkesi ve Sosyalizm”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 47, Ankara, s.5.
- AREN, Sadun, (1962b) “Atatürk'ün Özlediği Türkiye'yi Kurabildik mi?”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 47, Ankara, s.13.
- AREN, Sadun, (1962c), “Devletçilik”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 11, Ankara, s.18.

- AREN, Sadun, (1962d), “Sınır Meseleleri”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 5, Ankara, s.16.
- AREN, Sadun, (1962e), “Demokrasi ve Sosyalizm”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 34, Ankara, s.3.
- AREN, Sadun, (1963), “Dernek ve Sosyalizmin meseleleri”, **Yön**, Yıl: 3, Sayı: 60, Ankara, s.3.
- AREN, Sadun, (1962), “Sosyalizm Tartışmaları”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 40, Ankara, s.5.
- ARMAOĞLU, Fahir, (1997), **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1798-1914)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ASAF, Burhan, (1933), “Üniversite'nin Manası”, **Kadro**, Yıl: 2, Sayı:20, ss.27-35.
- ASLAN, Yavuz, (1997), **Türkiye Komünist Fırkasının Kuruluşu ve Mustafa Suphi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- AŞÇIOĞLU, Adil, (1966), “Sosyalizm ve İşçiler”, **Yön**, Yıl: 4, Sayı: 173, Ankara, s.10.
- ATALAY, Kenan, (1978), “Sosyalist Demokrasi ve Proletarya Diktatörlüğü Kavramı”, **Birikim**, Yıl: 3, Sayı: 39, ss.29-40.
- ATAÖV, Türkkaya, (1962), “Türk Sosyalizmine Doğru”, **Yön**, Yıl: 1, Sayı: 12, Ankara, s.14.
- ATATÜRK, Kemal, (2007), **Nutuk**, Alfa Yayınları, 17. Baskı, İstanbul.
- ATEŞ, Toktamış, (1991), **Demokrasi; Kavram-Tarihi Süreç-İlkeler**, Ümit Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- ATILGAN, Gökhan, (2002), “Yön'ünü Ararken Yolunu Yitirmek”, **Praksis**, Yıl:1, Sayı: 6, ss.119-153.
- ATILGAN, Gökhan, (2012), “İdeoloji”, **Siyaset Bilimi- Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler**, ATILGAN, Gökhan ve AYTEKİN, Atilla, (ed.). Yordam Kitap, İstanbul, ss.253-267.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1961), “Kemer Sıkılım...”, **Yön**, Yıl: 1, Sayı: 1, Ankara, s.3.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1962), “Niçin Sosyalizm”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 7, Ankara, s.3.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1962a), “Sosyalizm Anlayışımız”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 36, Ankara, s.3.

- AVCIOĞLU, Doğan, (1962b), “Yapıcı Milliyetçilik”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 4, Ankara, s.3.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1962c), “Bildiri”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 12, Ankara, s.11.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1962d), “Rejimin Güçlükleri”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 19, Ankara, s.3.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1962e) “Kalkınma Programı II. A'dan Z'ye Reform”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 13, Ankara, s.8.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1962f), “Kalkınma Programı-1: Arayış”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 12, Ankara, s.9.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1962g), “Devletçilik”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 26, Ankara, s.7.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1962h), “Olup Bitene Şaşmamak Lazım”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 35, Ankara, s.3.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1963), “Sosyalizmden önce Atatürkçülük”, **Yön**, Yıl: 3, Sayı: 69, Ankara, s.8.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1963a), “Açık Oturum”, **Yön**, Yıl: 3, Sayı: 75, Ankara, s.9.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1963b), “Açık Oturum”, **Yön**, Yıl: 3, Sayı: 75, Ankara, ss.10-11.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1964), “Atatürk'ün Dışişleri Bakanı anlatıyor”, **Yön**, Yıl: 4, Sayı: 83, Ankara, s.5.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1964a), “Medrese Atatürkçülüğünden Gerçek Atatürkçülüğe”, **Yön**, Yıl: 4, Sayı: 85, Ankara, s.3.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1964a), “Yabancı Sermaye ile Kalkınma Efsanesi”, **Yön**, Yıl: 4, Sayı: 80, Ankara, s.8.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1965), “Halkçı, Devletçi, Devrimci ve Milliyetçi Kalkınma Yolu”, **Yön**, Yıl: 5, Sayı: 111, Ankara, s.8.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1966), “27 Mayıs”, **Yön**, Yıl: 6, Sayı: 165, Ankara, s.3.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1966a), “Bir Sosyalist Stratejinin Esasları”, **Yön**, Yıl: 6, Sayı: 185, Ankara, ss.8-9.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1966b), “Rejimin Geleceği”, **Yön**, Yıl: 6, Sayı: 167, Ankara, s.3.

- AVCIOĞLU, Doğan, (1966c), “S. Divitçioğlu'nun Kitabı Üzerine”, **Yön**, Yıl: 6, Sayı: 169, Ankara, s.13.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1987), **Türkiyenin Düzeni; Dün-Bugün-Yarın**, Tekin Yayınevi, c.1, İstanbul.
- AVCIOĞLU, Doğan, (1987a), **Türkiyenin Düzeni; Dün-Bugün-Yarın**, Tekin Yayınevi, c.2, İstanbul.
- AYDEMİR, Cahit ve GÜNEŞ, H. Haşimi, (2006), “Merkantilizmin Ortaya Çıkışı”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:5, Sayı: 15, ss.136-158.
- AYDEMİR, Ş. S Süreyya, (1962c), “Anayasa, Sosyal Devlet ve İdealist İnsan”, **Yön**, Yıl:2, Sayı: 13, Ankara, s.9.
- AYDEMİR, Ş. Süreyya, (1932), **İnkılâp ve Kadro**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara.
- AYDEMİR, Ş. Süreyya, (1962), “Komünizmle Mücadele”, **Yön**, Yıl:2, Sayı: 38, Ankara, s.8.
- AYDEMİR, Ş. Süreyya, (1962a), “Türk Sosyalizmi ve Fikir Atatürkçülüğü”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 7, Ankara, s.7.
- AYDEMİR, Ş. Süreyya, (1962b), “Sosyal Devlet: Türk Sosyalizmi”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 40, Ankara, s.20.
- AYDEMİR, Ş. Süreyya, (1963), “Marksizm, Memleketçi Sosyalizm ve İhtilal”, **Yön**, Yıl: 3, Sayı: 59, Ankara, s.16.
- AYDEMİR, Ş. Süreyya, (1963a), “Türk Sosyalizminin İlkeleri”, **Yön**, Yıl: 3, Sayı: 56, Ankara, s.8.
- AYDEMİR, Ş. Süreyya, (1993), **Suyu Arayan Adam**, Remzi Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul.
- AYDEMİR, Ş. Süreyya, (2000), **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi Kitabevi, 7. Baskı, İstanbul.
- AYDINOĞLU, Ergun, (1992), **Türk Solu: Eleştirel Bir Tarih Denemesi (1960-1971)**, Belge Yayınları, İstanbul.

- AYKOL, Hüseyin, (2010), **Bölüne Bölüne Büyümek/Türkiye'de Sol Örgütler**, Phoenix Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- BAECHLER, Jean, (1994), **Kapitalizmin Kökenleri**, Kılıçbay, M. Ali, (Çev.), İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- BAKER, Ulus ve BORA, Tanıl, (1988), “Ferdinand Lassalle”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C.I, İstanbul, ss.306-307.
- BAKUNİN, Mihayil, (2012), **Bakunin Marx'a Karşı**, Yurttaş, H. Murat, (Çev.), Yazılama yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- BALADUROĞLU, Kayahan, (1962), “1871 Hareketleri- 1871 Olayları ve Namık Kemal”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 35, Ankara, s.13.
- BARKAN, Ö. Lütfi, (1960), **Türkiye'de Toprak Meselesi**, Gözlem Yayınları, İstanbul.
- BARRY, Norman, (1989), **Yeni Sağ**, Aykan, Cevdat, (Çev.), Tisamat Yayınları, Ankara.
- BEAUDREAU, Bernard, (2009), **ICT: The Industrial Revolution That Wasn't**, Lulu Publishers, North Carolina.
- BEECHER, Jonathan, (1986), **Charles Fourier: The Visionary and His World**, University of California Press, London.
- BEER, Max, (1965), **Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelenin Tarihi**, Üstün, Galip, (Çev.), Hüsnütabiat yayınları, c.1, İstanbul.
- BEER, Max, (1968), **Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelenin Tarihi**, Üstün, Galip, (Çev.), Hüsnü Tabiat matbaası, c.2, İstanbul.
- BELÉN, Münir, (1944), “Türkiye İktisat Tarihinin Ana Hatları: Feodalizm Merhalesi”, **Adımlar**, Yıl: 1, Sayı: 10, ss.6-10.
- BELLİ, Mihri, (1966), “Demokratik Devrim: Kimle Beraber, Kime Karşı?”, **Yön**, Yıl: 6, Sayı: 175, Ankara, s.12.
- BELLİ, Mihri, (1962), “Sosyalizm Tartışmaları”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 48, Ankara, s.2.

- BELLİ, Mihri, (1989), **Proleter Devrimci Bir Kimlik: Şefik Hüsnü Değmer**, Bibliotek Yayınları, İstanbul.
- BENGÜL, Nejat, (1962), “İktisadi Sistem Meselesi”, **Yön**, Yıl:1, Sayı: 9, s.9.
- BENLİSOY, Foti ve ÇETİNKAYA, Y. Doğan, (2014), “İştiralçi Hilmi”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol**, Gültekingil, Murat, (der.), İletişim Yayıncılık, c.8, 3. Baskı, İstanbul, ss.165-183.
- BERKES, Niyazi, (1963), “Fakir Ülkelerin Kurtuluş Yolu Olarak Devletçilik”, **Yön**, Yıl: 3, Sayı: 64, Ankara, ss.10-11.
- BERKES, Niyazi, (1965), “Baticılık, Ulusculuk ve Toplumsal Devrimler: XI”, **Yön**, Yıl: 5, Sayı: 108, Ankara, s.8.
- BERKES, Niyazi, (1972), **Türkiye İktisat Tarihi**, Gerçek Yayınevi, C.I, 2. Baskı, İstanbul.
- BERKES, Niyazi, (1997), **Unutulan Yıllar**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BERNSTEİN, Eduard, (1988), “The Struggle of Social Democracy and The Social Revolution/1. Polemical Aspects”, **Marxism & Social Democracy/ The Revisionist Debate 1896-1898**, TUDOR, H. ve TUDOR, M., Cambridge University Press, Cambridge, ss.148-170).
- BERNSTEİN, Eduard, (2011), **Sosyalizmin Ön Koşulları ve Sosyal Demokrasinin Görevleri**, BAKAÇ, Levent, (Çev.), Yazılama yayınevi, İstanbul.
- BİLA, Hikmet, (1979), **CHP Tarihi**, Doruk Matbaacılık, İstanbul.
- BİLGİÇ, A. Ulaş, (2014), “Doktor Hikmet Kıvılcımlı”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol**, Gültekingil, Murat, (der.), İletişim Yayıncılık, C.VIII, 3. Baskı, İstanbul, ss.586-596
- BİRAND, M. Ali, (1986), **Emret Komutanım**, Milliyet Yayınları, 8. Baskı, İstanbul.
- BLOCH, Marc, (2015), **Feodal Toplum**, Kılıçbay M. Ali, (Çev.), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- BOOTH, A. John, (1869), **Robert Owen, the Founder of Socialism in England**, Trübner & Company, London.

- BORA, Tanıl, (2014), “Siyasal İdeolojiler”, **Siyaset, Kavramlar-Kurumlar-Süreçler**, Taşkın, Yüksel, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BORATAV, Korkut, (1973), **Sosyalist Planlamada Gelişmeler**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- BORATAV, Korkut, (2005), **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, İmge Kitabevi, 9. Baskı, Ankara.
- BORATAV, Korkut, (2006), **Türkiye'de Devletçilik**, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara.
- BOSTANCI, Naci, (1990), **Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- BOTTİGELLİ, Emile, (1976), **Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu**, Somer, Kenan, (Çev.), Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara.
- BOTTOMORE, Tom, (2005), **Marksist Düşünce sözlüğü**, Tunçay, Mete, (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- BOUTHOU, Gaston, (1968), **Siyaset Sosyolojisi**, Yazıcı, a. Türkay, (Çev.), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- BULUTOĞLU, Kenan, (1962), “Devletçilikten Vazçemeyiz Çünkü”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 8, Ankara, s.13.
- BURSA, Zeynep, (2011), **Türkiye Solunda Kalkınma Düşüncesi**, Versus Yayınları, İstanbul.
- CASSİNER, Ernst, (1984), **Devlet Efsanesi**, Arat, Necla, (Çev.), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- CEBESÖY, A. Fuat, (2002), **Moskova Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul.
- CEM, İsmail, (1998), **Sosyal Demokrasi ya da Demokratik Sosyalizm Nedir, Ne Değildir**, Can yayınları, 7. Baskı, İstanbul.
- CERRAHOĞLU, A., (1970), “Osmanlı Döneminde İlk Sosyalist Yayınlar”, **Ant**, Yıl: 1, Sayı: 4, ss.83-84.
- CERRAHOĞLU, A., (1994), **Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

- CİLASUN, Emrah, (2008), **Mustafa Suphi ve Yoldaşlarını Kim Öldürdü?**, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- COLLETTİ, Lucio, (1977), “Sosyalist Toplumda İktidar ve Demokrasi”, **Birikim**, Yıl: 2, Sayı: 32, ss.28-32.
- COŞKUN, İsmail, (1997), **Modern Devletin Doğuşu**, Der Yayınları, İstanbul.
- ÇAM, Esat, (1977), **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ÇAPANOĞLU, M. Süleyman, (1964), **Türkiye’de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi**, Pınar Yayınevi, İstanbul.
- ÇAVDAR, Tevfik, (2004), **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi: 1839-1950**, İmge Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- ÇELEBİCAN, Gürkan, (1974), “Sosyalist Planlama Kavramı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, ss.587-601.
- ÇELİK, N. Betül, (2005), **İdeolojinin Soykütüğü I: Marx ve İdeoloji**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- ÇETİN, Halis, (2007), **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Orion Kitabevi, Ankara.
- ÇULHAOĞLU, Metin, (1996), **Tarih Türkiye Sosyalizm**, Doruk Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.
- ÇULHAOĞLU, Metin, (2002), “Türkiye’de Sosyalist Düşüncenin Doğuşu: Konjonktürün Başatlığı”, **Praksis**, Yıl: 1, Sayı: 6, ss.9-21.
- DAL, Kemal, (1984), **Türk Esas Teşkilat Hukuku**, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara.
- DAVER, Bülent, (1969), **Siyaset Bilimine Giriş**, Doğan yayınları, Ankara.
- DAVİS, Robert ve O’HAGAN, Frank, (2014), **Continuum Library of Educational Thought: Robert Owen**, A&C Black, London.
- DEANE, Phyllis, (1994), **İlk Sanayi İnkılabı**, Güran, Tevfik, (Çev.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- DECOUFLE, A. Clement, (1991), **Devrimler Sosyolojisi**, Aközen, Mehmet, (Çev.), İletişim-Cep Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- DEMİREL, Tanel, (2009), “1946-1980 Döneminde "Sol" ve "Sağ"”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler**, Bora, Tanıl ve Gültekingil, (der.), İletişim Yayıncılık, C.VIII, 3. Baskı, İstanbul, ss.413-451.
- DİNLER, Demet, (2009), “Türkiye’de Güçlü Devlet Geleneği Tezinin Eleştirisi”, **Praksis**, Yıl: 1, Sayı: 9, ss.17-54.
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer, (1981), **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu**, Sermet Matbaası, Kırklareli.
- DOĞAN, M. Gökem ve ÇETİNKAYA, Y. Doğan, (2014), “TKP'nin Sosyalizmi (1920-1990)”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol**, Gültekingil, Murat, (der.), İletişim Yayıncılık, İstanbul, ss.275-356.
- DUMENİL, Gerard; LÖWY, Michael ve RENAULT, Emmanuel, (2013), **Marksizmin 100 Kavramı**, Orhan, Gözde, (Çev.), Yordam Kitap, İstanbul.
- DURKHEİM, Emile, (2009), **Socialism and Saint-Simon**, Sattler, Charlotte, (Çev.), Routledge Revivals.
- DUVERGER, Maurice, (1995), **Siyaset Sosyolojisi**, Tekeli, Şirin, Varlık Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- EAGLETON, Terry, (1996), **İdeoloji**, Özcan, Muttalip, (Çev.), Ayrıntı yayınları, İstanbul.
- ECEVİT, Bülent, (1973), **Atatürk ve Devrimcilik**, Tekin Yayınevi, 2. Baskı, Ankara.
- EFEOĞLU, O. Zeki, (1979), **TKP'nin Kavgası**, Orkun yayınevi, İstanbul.
- EKİNCİ, Necdet, (1997), **Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- ELEVLİ, Avni, (1967), **1960-1965 Olayları ve Batırılmayan Gemi Türkiye**, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara.
- EMRE, Yunus, (2013), **CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol**, İletişim yayınları, İstanbul.

- EMREALP, Sadun, (1991), **Sosyal Demokrasi'den "Sosyal Demokrasi"ye...**, Afa Yayınları, İstanbul.
- ENGELS, Friedrich, (1974), **Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm**, Ünalın, Öner, (Çev.), Sol yayınları, Ankara.
- ENGELS, Friedrich, (1995), **Anti-Dühring**, Somer, Kenan, (Çev.), Sol Yayınları, Ankara.
- ENGELS, Friedrich, (1997), **İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu**, Fincancı, Yurdakul, (Çev.), Sol yayınları, Ankara.
- ENGELS, Friedrich, (2000), **Tarihsel Materyalizm Üzerine Mektuplar 1890-94**, Ünalın, Öner, (Çev.), Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- ENGELS, Friedrich, (2006), **Doğanın Diyalektiği**, Gelen, Arif, (Çev.), Sol yayınları, 8. Baskı, Ankara.
- ENGELS, Friedrich, (2012), **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Somer, Kenan, (Çev.), Sol yayınları, 16. Baskı, Ankara.
- ENGELS, Friedrich, (2013). **Ütopyadan Bilime Sosyalizm**, Onay, Yılmaz, (Çev.), Evrensel Basım Yayın, 2. Baskı, İstanbul.
- ERDEM, Hamit, (2010), **1920 Yılı ve Sol Muhalefet**, Sel Yayınları, İstanbul.
- ERDEM, Hamit, (2012), **Osmanlı Sosyalist Fırkası ve İştirakçi Hilmi**, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- ERDER, Necat, (2010), "Türkiye'nin İlk Planlama Deneyimi", **Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980**, TÜRKAN, Ergun, (der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.229-245.
- ERGİL, Doğu, (1983), "İdeoloji Üzerine Düşünceler", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 38, Sayı: 1, Ankara, ss.69-95.
- ERGİL, Doğu, (2000), **Siyasetini Arayan Ülke**, Can Yayınları, İstanbul.
- ERİŞÇİ, Lütfi, (1997), **Türkiye'de İşçi Sınıfının Tarihi**, Kebikeç Yayınları, Ankara.
- EROĞLU, Hamza, (t.y.), **Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na 1. Dünya Savaşı ve Cepheler**, Ankara Ticaret Odası Yayınları, 5. Baskı, C.II, Ankara.

- FAULKNER, Neil, (2014), **Marksist Dünya Tarihi: Neandertallerden Neoliberallere**, Öncel, Tuncel, (Çev.), Yordam Kitap, İstanbul.
- FINDIKOĞLU, Z. Fahri, (1976), **Sosyalizm I**, Türk Kültür Yayını, 3. Baskı, c.I, İstanbul.
- FIRAT, Gökçe, (2004), **Kadro Seçmeler**, İleri Yayınları, İstanbul.
- GARAUDY, Roger, (1965), “İslam Sosyalizmi ve Marksizm”, **Yön**, Yıl: 5, Sayı: 117, s.8.
- GENÇ, Mehmet, (2014), **Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Neşriyat, 11. Baskı, İstanbul.
- GEORGEON, Francois, (2006), **Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930**, Berktaş, Ali, (Çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS, Antony, (2001), **Üçüncü Yol ve Eleştirileri**, Şad, Nihat, (Çev.), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- GODWIN, Parke, (1844), **Popular View Of The Doctrines of Charles Fourier**, J. S. Redfield Clinton Hall, New York.
- GOMBERT, Tobias, (2010), **Sosyal demokrasinin Temelleri**, Hallaç, Recai, (Çev.), Friedrich-Ebert-Stiftung/Sosyal Demokrasi Akademisi, 3. Baskı, İstanbul.
- GÖKBERK, Macit, (1993), **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- GÖKSAL, Gökçen, (2003), **İngiliz Sanayi Devrimi- Öncesi, Sonrası ve Etkileri**, Kora yayın, İstanbul.
- GÖKTÜRK, Gökhan, (2012), **1946-1980 Yılları Arasında Siyaset Sosyolojisi Açısından Cumhuriyet Halk Partisi**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- GÖZE, Ayferi, (2013), **Liberal Marxiste Faşist Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet**, Beta yayınları, 7. Baskı, İstanbul.
- GÖZE, Ayferi, (2015), **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta yayınları, İstanbul.
- GÜRAN, A. Ergin, (1975a), **Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Yayın Organları I**, Katkı Yayınları, İstanbul.

- GÜRAN, A. Ergün, (1975), **Aydınlık/Fevkalade Amele Nüshaları**. Katkı Yayınları, İstanbul.
- GÜRİZ, Adnan, (1998), **Sosyal Demokrasi İdeolojisi: Bir İnceleme**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- GÜRÜN, Kamuran, (1991), **Türk-Sovyet İlişkileri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- HAMPSTER-MONK, Lain, (2004), **Modern Siyasal Düşünce Tarihi**, Arat, Necla, (Çev.), Say Yayınları, İstanbul.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, (1995), **Düşünce Tarihi**, Remzi Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul.
- HARRİS, George, (1967), **The Origins of Communism in Turkey**, Stanford University Publishers, California.
- HAUPT, George ve Paul, DUMONT, (2013), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler**, Artunkal, Tuğrul, (Çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- HEYWOOD, Andrew, (2012), **Siyaset**, Özipek, Berrak, (Çev.), Adres yayınları, Ankara.
- HEYWOOD, Andrew, (2013), **Siyasi İdeolojiler**, Tüfekçi, Özgür, (Çev.), Adres Yayınları, Ankara.
- HİRST, Paul, (T.Y.), “Althusser ve İdeoloji Teorisi”, **İdeoloji Üzerine**, Lumley, Bob, (Der.), Şahan, Can, (Çev.), Kuram yayınları, İstanbul, ss.183-217.
- HOBSBAWM, Eric, (2013), **Devrim Çağı (1789-1848)**, Şener, B. Sina, (Çev.), Dost Kitabevi, 7. Baskı, Ankara.
- HOFFMAN, John ve Paul, GRAHAM, (2009), **İntroduction to Political Theory**, Pearson Education Limited, 2. Baskı, London.
- HUBERMAN, Leo, (2011), **Sosyalizmin Alfabeti**, Bilgi, Alaattin, (Çev.), Sol Yayınları, 20. Baskı, Ankara.
- HUSREV, İsmail, (1932), “Şark Vilayetlerinde Derebeylik (2)”, **Kadro**, Yıl: 1, Sayı: 12, ss.18-24.

- İLHAN, Atilla, (2011), **Hangi Sol?**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3.Baskı, İstanbul.
- İLKİN, Selim ve İlhan, TEKELİ, (2003), **Bir Cumhuriyet Öyküsü Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- İNSEL, Ahmet, (1996), **Düzen Ve Kalkınma Kıskaçında Türkiye**, Sönmezay, Ayşegül, (Çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- İPEKÇİ, Abdi, (1962), “Fabianizm ve Islahatçı Sosyalizm”, **Yön**, Yıl: 1, Sayı: 7, Ankara, s.8.
- İPEKÇİ, Abdi, (1962a), “Sosyalizm, Komünizmin Zehri mi, Panzehri mi?”, **Yön**, Yıl:1, Sayı: 5, Ankara, s.7.
- JIVKOV, Todor, (1979), **Sosyalizm ve Dünyadaki Gelişme**, Günel, R., (Çev.), Habora Kitabevi, İstanbul.
- JORGA, Nicolae, (2009), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, EPÇELİ, Nilüfer, (Çev.), Yeditepe Yayınevi, c.V, İstanbul.
- KAHRAMAN, H. Bülent, (2002), **Sosyal Demokrasi Düşüncesi ve Türkiye Pratiği**, Sodev Yayınları, İstanbul.
- KAMALAK, İhsan, (2013), “Sosyal Demokrasi'ye Giriş”, **Sosyal Demokrasi Notları**, Kamalak, İhsan, (der.), Kalkedon yayınları, İstanbul, ss.11-43.
- KANDEMİR, Ferudun, (1965), **Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası**, Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul.
- KAPANİ, Münci, (1988), **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara.
- KARA, M. Ayhan, (2008), **Yön'ün Devrim'i Devrim'in Yön'ü**, Cumhuriyet kitapları, İstanbul.
- KARABEKİR, Kazım, (1960), **İstiklal Harbimiz**, Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- KARACA, Emin, (1996), “Türkiye'de Legal Sosyalist Partiler”, **Gelenek**, Cilt: 11, Sayı: 52.
- KARAN, Muzaffer, (1962), “Kemalizm: Türk Sosyalizmi”, **Yön**, Yıl: 1, Sayı: 39, s.6.
- KARPAT, Kemal, (1959), **Turkey's Politics**, Princeton University Press, New Jersey.

- KARPAT, Kemal, (2016), **Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, Timaş yayınları, 7. Baskı, İstanbul.
- KAUTSKY, John, (1994), **Karl Kautsky: Marxism, Revolution & Democracy**, Transaction Publishers, New Jersey.
- KAUTSKY, Karl, (1934), **Sınıf Kavgası: Erfurt Programı**, Zekariya, Sabiha, (Çev.), Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı, İstanbul.
- KAUTSKY, Karl, (2015), **İktidara Giden Yol**, Altıok, Özlem, (Çev.), Yazılama Yayınevi, İstanbul.
- KAVUKÇUOĞLU, Deniz, (2003), **Sosyal Demokraside Temel Eğilimler**, Cumhuriyet Kitapları, 3. Baskı, İstanbul.
- KAYA, Kemal, (1966), “Sosyalistler Ne Yapmalıdır?”, **Yön**, Yıl: 6, Sayı: 172, Ankara, s.11.
- KAZGAN, Gülten, (1962), “Kalkınmanın ABC'si/Aydının Sorumluluğu”, **Yön**, Yıl: 2 Sayı: 8, Ankara, s.8.
- KAZGAN, Gülten, (1962a), “İktisadi Gelişme ve Sistemler”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 12, Ankara, s.7.
- KAZGAN, Gülten, (2000), **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi, 9. Baskı, İstanbul.
- KEANE, John, (1994), **Demokrasi ve Sivil Toplum**, Erdoğan, Necmi, (Çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- KELEŞ, Ruşen, (2004), **Kentleşme Politikası**, İmge Kitabevi, 8. Baskı, Ankara.
- KEMAL, Mehmed, (1966), “Atatürk Yادigarı Milli Bağımsızlık”, **Yön**, Yıl: 6, Sayı: 171, Ankara, s.7.
- KEYDER, Çağlar, (2014), **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, 19. Baskı, İstanbul.
- KIŞLALI, A. Taner (1998), **Siyasal Sistemler: Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, İmge Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, Ankara.

- KIŞLALI, A. Taner, (1966), “Batı Tipi Demokrasi ve Azgelişmiş Ülkeler”, **Yön**, Yıl: 6 Sayı: 165, Ankara, s.16.
- KIVILCIMLI, Hikmet, (1992), **Yol 2**, C.II, Bibliotek Yayınları, İstanbul.
- KIVILCIMLI, Hikmet, (2014), **27 Mayıs ve Yön Hareketi'nin Sınıfsal Eleştisi**, Derleniş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- KIZILÇELİK, Sezgin, (2007), **Marx'ın Sosyolojisi**, Anı yayıncılık, C.I, Ankara.
- KOÇ, Yıldırım, (2003), **Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- KOÇAK, Cemil, (2009), **Geçmişiniz İtinayla Temizlenir**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- KONYAR, Hürriyet, (1999), **Ulus gazetesi, CHP ve Kemalist İlkeler**, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- KORSCH, Karl, (2000), **Marksist Kuram ve Sınıf Hareketi**, Okyavuz, Mehmet, (Çev.), Doruk yayınları, Ankara.
- KURAN, A. Bedevi, (2012), **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- KÜÇÜK, Yalçın, (1986), **Türkiye Üzerine Tezler 3**, Tekin Yayınevi, C.III, İstanbul.
- KÜÇÜKÖMER, İdris, (2007), **Düzenin Yabancılaşması**, Bağlam Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul.
- LAFARGUE, Paul, (2009), **Tembellik Hakkı**, İlhan, Hasan, (Çev.), 2. Baskı, Alter Yayınları, Ankara.
- LANDAU, Jacob, (1979), **Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar**, Baykal, Erdinç, (Çev.), Turhan Kitabevi, 2.Baskı, Ankara.
- LEFEBVRE, Henri, (1976), **Marx'ın Sosyolojisi**, Hilav, Selahattin, (Çev), Öncü Kitabevi, 2. Baskı İstanbul.
- LENİN, V. İlyiç, (1978), **Devlet ve İhtilal**, Arslan, Süleyman, (Çev), Bilim ve Sosyalizm yayınları, 6. Baskı, Ankara.

- LENİN, V. İlyiç, (1989), **Proletarya Devrimi ve Dönek Kautsky**, Özge, Selim, (Çev.), Bilim ve Sosyalizm yayınları, Ankara.
- LEWİS, Gwynne, (2003), “Fransız Devrimi 1789-99”, **Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991**, Parker, David, İnal, Kemal, (Çev.), Dost Yayınevi, Ankara, ss.118-142.
- MANDEL, Ernest ve George, NOVACK, (1975), **Marksist Yabancılaşma Kuramı**, Göçmen, Olcay, (Çev.), Yücel yayınları, İstanbul.
- MANNHEİM, Karl, (2002), **İdeoloji ve Ütopya**, Okyavuz, Mehmet, (Çev.), Epos Yayınları, Ankara.
- MARDİN, Şerif, (1992), **Din ve İdeoloji**, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- MARDİN, Şerif, (1992a), **Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişme Bediüzzaman Said Nursi Olayı**, Çulhaoğlu, Mtin, (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- MARDİN, Şerif, (2006), **Türkiye'de Toplum ve Siyaset/Makaleler-I**, Türköne, Mümtaz'er ve Önder, Tuncay, (düz.), İletişim Yayınları, 13. Baskı, İstanbul.
- MARX, Karl ve Friedrich, ENGELS, (2013), **Komünist Parti Manifestosu**, Eraslan, Tolga, (Çev.), Sis yayınları, İstanbul.
- MARX, Karl ve Friedrich, ENGELS, (1976), **Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi**, Somer, Kenan, (Çev.), Sol yayınları, Ankara.
- MARX, Karl ve Friedrich, ENGELS, (1977), **Devlet ve Hukuk Üzerine**, Serozan, Rona, (Çev.), May yayınları, İstanbul.
- MARX, Karl ve Friedrich, ENGELS, (1977), **Kapitalizm-Öncesi Ekonomi Biçimleri**, Belli, Mihri, (Çev.), Sol yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- MARX, Karl ve Friedrich, ENGELS, (2004), **Siyasi Yazılar**, Fethi, Ahmet, (Çev.), Hil yayınları, İstanbul.
- MARX, Karl, (1966), **Felsefenin Sefaleti**. (E. Başar, Çev.) Ankara: Sol yayınları.
- MARX, Karl, (1993) **Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı** (4. Baskı b.). (S. Belli, Çev.) Ankara: Sol yayınları.

- MARX, Karl, (2010), “Das Kapital”, **Batı'ya Yön Veren Metinler**, Aalatlı, Alev, (der.), içinde, Kapadokya Meslek Yüksekokulu Yayınları, c.III, Nevşehir, ss.1226-1234.
- MARX, Karl, (2011), **1844 El Yazmaları Ekonomi, Politik ve Felsefe**, Somer, Kenan, (Çev.), Sol yayınları, 4. Baskı, Ankara.
- MCLELLAN, David, (1999), **İdeoloji**, Özkaya, Ercüment, (Çev.), Doruk Yayıncılık, Ankara.
- MERİÇ, Cemil, (1967), **Saint-Simon: İlk Sosyalist-İlk Sosyolog**, Çan yayınları, İstanbul.
- MEYER, Thomas ve HİNCHMAN, Lewis, (2015), **Sosyal Demokrasi Kuramı**, Ersöz, E. Berkay, (Çev.), Phoenix Yayınları, Ankara.
- MEYER, Thomas, (1991), **Demokratik Sosyalizm-Sosyal Demokrasi**, Özkaya, Yavuz, (Çev.), Sosyal Demokrasi Yayınları, İstanbul.
- MİSES, L. Von, (2007), **Sosyalizm: İktisadi ve Sosyolojik Bir Tahlil**, Şahin, Yusuf, (Çev.), Liberte yayınları, Ankara.
- NACİ, Fethi, (1964), “Non Figüratif Bir Muhalefet”, **Yön**, Yıl: 4, Sayı: 83, s.5.
- NACİ, Fethi, (1965), “Az Gelişmiş Ülkeler ve Sosyalizm”, **Yön**, Yıl: 5, Sayı: 114, s.10.
- NACİ, Fethi, (1965a), “Türk Milliyetçisi Kimdir?”, **Yön**, Yıl: 5, Sayı: 100, s.5.
- NACİ, Fethi, (1966), “Bay Avcıoğlu'nun Dedikleri”, **Yön**, Yıl: 6, Sayı: 180, ss.10-11.
- NADİ, Yunus, (1998), **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi**, Cumhuriyet Yayınları, Ankara.
- NEJAT, Ethem, (2007), “Proletarya Kimlerdir?”, **Kurtuluş**, İleri, R. Nuri, (der.), Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı, İstanbul, s.68-74.
- NOVE, Alec, (1991), **The Economics of Feasible Socialism**, Haper Collins Academic Publishers, 2. Baskı, New York.
- OĞUZ, İ. Hakkı, (1962), “Sosyalizm ve Milliyetçilik” **Yön**, Yıl: 2 Sayı: 31, s.7.
- ÖKÇÜN, A. Gündüz, (1982), **Ta'til-i Eşgal Kanunu, 1909/ Belgeler-Yorumlar**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

- ÖKSÜZ, Enis, (1980), “Feodal Düzen ve Sosyal Değişmeler”, **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, Sayı: 18, ss.81-92.
- ÖZ, Mustafa (1966), “İlkokullarda İhtilallerin Okutulması Yasak”, **Yön**, Yıl: 6, Sayı: 171, s.2.
- ÖZBEK, Sinan, (2003), **İdeoloji Kuramları**, Bulut yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- ÖZDALGA, Haluk, (2001), **Sosyal Demokrasinin Kuruluşu**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- ÖZDEMİR, A. Ulvi, (2014), “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Türk Solunun DP ve Hükümet İle İlişkileri”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 55, ss.177-242.
- ÖZDEMİR, Hikmet, (1986), **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi**, Bilgi yayınevi, Ankara.
- ÖZDEMİR, Hikmet, (1992), “Siyasal Tarih(1960-1980)”, **Türkiye Tarihi 4 / Çağdaş Türkiye Tarihi**, Akşin, Sina, (der.), Cem Yayınları, C.IV, İstanbul, ss.191-254.
- ÖZGÜR, Özlem, (1972), **100 Soruda Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi** Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- PAMUK, Şevket, (2013), **Osmanlı Ekonomisi Ve Kurumları**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Peker, H. Sencer, (2015), “Avrupa’da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi İle Bir Karşılaştırma”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: V, Sayı: 12, ss.1-12.
- PERRY, Matt, (2010), **Marksizm ve Tarih**, Tunçer, Gül, (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- POLİTZER, George, (1974), **Felsefenin Başlangıç İlkeleri**, Belli, Sevim, (Çev.), 4. Baskı, Sol yayınları, İstanbul.
- POPPER, Karl, (1989), **Açık Toplum ve Düşmanları- Hegel,Marx ve Sonrası**, Rızatepe, Harun, (Çev.), Remzi Kitabevi, c.II, İstanbul.

- QUANDT, Bernard, (1966), “İsveçte ‘Demokratik Sosyalizm’”, **Sosyal Demokratların Çıkmazı**, Quandt, Bernard, (der.), Somer, Kenan, (Çev.), Sol yayınları, Ankara.
- SARICA, Murat, (1962), “Az Gelişmiş Ülkelerde Kalkınma Meselesi” **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 13, Ankara, s.12.
- SARITAŞ, İbrahim, (2006), **Sosyal Demokrasi-Geçmişten Günümüze**, Orion Yayınevi, Ankara.
- SASSOON, Donald, (2010), **One Hundred Years of Socialism- The West European Left in The Twentieth Century**, I. B. Tauris & Co Ltd., London.
- SAVRAN, Gülnür, (1987), “Marx'ın Düşüncesinde Demokrasi: Siyasetin Eleştirisi”, **11. Tez**, Yıl: 1, Sayı: 6, ss.52-67.
- SAYILGAN, Aclan, (1968), **Solun 94 yılı (1871-1965)**, Mars matbaası, Ankara.
- SCHMİDT, Manfred, (2002), **Demokrasi Kuramlarına Giriş**, Köktaş, M. Emin, (Çev.), Vadi Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- SCHUMPETER, Joseph, (1996), **Capitalism, Socialism & Democracy**, Roudledge Press, Abingdon.
- SELÇUK, İ İlhan, (1965), “Milliyetçiliğin Temelleri”, **Yön**, Yıl: 5, Sayı: 96, s.3.
- SELÇUK, İlhan, (1962), “Marksist İş Adamları”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 33, s.5.
- SELÇUK, İlhan, (1962a), “Bizim Milliyetçiliğimiz”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 3, s.7.
- SELÇUK, İlhan, (1962b), “1962'de Türk Milliyetçiliği”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 25, s.7.
- SELÇUK, İlhan, (1962c), “Türkiye'de Demokrasi Geriliyor mu?”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 26, s6.
- SELÇUK, İlhan, (1965a), “En Tutarlı Silah”, **Yön**, Yıl: 5, Sayı: 134, s.5
- SERTEL, Sabiha, (1945), “Değişen Dünya”, **Görüşler**, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 5.
- SERTEL, Sabiha, (1945a), “Zincirli Hürriyet”, **Görüşler**, Yıl: 1, Sayı: 1, ss.6-7.
- SERTEL, Zekeriy, (2001), **Hatırladıklarım**, Remzi Kitabevi, 5. Baskı, İstanbul.

- SEZGİN, Ömer, (1989), **Marx, Kapital ve Diyalektik Materyalizm**, V Yayınları, Ankara.
- SMITH, Antony, (2011), **Toplumsal Değişme Anlayışı**, Oskay, Ülgen, (Çev.), Gündoğan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- SMITH, Adam, (2011), **Ulusların Zenginliği**, Saltoğlu, Metin, (Çev.), Palme Yayıncılık, Ankara.
- SMITH, Antony, (1994), **Milli Kimlik**, Şener, B. Sina, (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- SMITH, Cyril, (2005), **Karl Marx and the Future of The Human**, Lexington Books, Maryland.
- SOYSAL, İ. (1962), “Ordu”, **Yön**, Yıl:2, Sayı: 43, Ankara, s.7.
- SOYSAL, Mümtaz, (1961), “Sosyal Devlet”, **Yön**, Yıl:1, Sayı: 1, Ankara, s.9.
- SOYSAL, Mümtaz, (1962), “Milliyetçilik”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 4, Ankara, s.11.
- SOYSAL, Mümtaz, (1962a), “Toprak Kavgası”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 6, Ankara, s.11.
- SOYSAL, Mümtaz, (1962b), “Demokrasi Anlayışımız”, **Yön**, Yıl:2, Sayı: 33, Ankara, s.3.
- SOYSAL, Mümtaz, (1962c), “Atatürk'ten Sonra İnönü”, **Yön**, Yıl:2, Sayı: 48, Ankara, s.3.
- SOYSAL, Mümtaz, (1964), “Çıktık Açık Alınla”, **Yön**, Yıl: 4, Sayı: 83, Ankara, s.3.
- STALİN, (2010), **Anarşizm mi Sosyalizm mi?**, Fırat, A., (Çev.), Evrensel Basım Yayın, 5. Baskı, İstanbul.
- STALİN, Josef, (1993). **Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm**, Şentürk, Mustafa, (Çev.), Yorum Yayınları, İstanbul.
- STALİN, Josef, (2012), **Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu**, Erdost, Muzaffer, (Çev.), Sol yayınları, 6. Baskı, Ankara.
- STALİN, Josef, (2013). **Diyalektik ve Tarihi Materyalizm**, İhsan, Hasan, (Çev.), Alter yayınları, Ankara.

- STEGER, Manfred, (1997), **The Quest For Evolutionary Socialism- Eduard Bernstein and Social Democracy**, Cambridge University Press, Cambridge.
- SUPHİ, Mustafa, (1976), **Türkiye'nin Mazlum Amele ve Rençberlerine**, Aydınlık Yayınları, İstanbul.
- SÜLKER, Kemal, (1955), **Türkiyede Sendikacılık**, Sendika Kültürü Serisi, İstanbul.
- SÜLKER, Kemal, (1987), **Türkiye Sendikacılık Tarihi I**, Bilim Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- ŞAHİN, Harun, (2013), “Osmanlı Tımar Sisteminin Menşei Meselesi”, **Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 12, ss.58-74.
- ŞEN, M. Emin ve M. Ali, TÜRKMENOĞLU, (2012), “Avrupa Feodalitesi İle Osmanlı Tımar Sistemi Üzerine Bir Mukayese”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Yıl:5, Sayı: 4, ss.189-204.
- ŞENEL, Alaeddin, (1962), “Liberal Sistemin Fiyaskosu”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 3, Ankara, s.2.
- ŞENEL, Alaeddin, (2001), **Çağdaş Siyasal Akımlar**, İmaj yayınları, Ankara.
- ŞENER, Cemal, (2000), **Çerkes Ethem Olayı II**, Cumhuriyet Yayınları, Ankara.
- ŞERİATİ, Ali, (1996), **Kültür ve İdeoloji Etrafında Konuşmalar**, Bekin, Orhan, (Çev.), Birleşik Yayıncılık, İstanbul.
- ŞİŞMANOF, Dimitr, (1965), **Türkiyede İşçi ve Sosyalist Hareketi**, Deliorman, Tuğrul, (Çev.), Narodna Prosveta Devlet Yayınevi, Sofya.
- TACHAU, Frank, (1984), **Turkey The Politics of Authority, Democracy and Development**, Praeger Publishers, New York.
- TANJU, Sadun, (1966), “Gidişin Ne Tarafa”, **Yön**, Yıl: 6, Sayı: 185, s.7.
- TANÖR, Bülent, (1994), **İki Anayasa (1961-1982)**, Beta Basım Yayım, 3. Baskı, İstanbul.
- TANYOL, Cahit, (1963), “Açık Oturum”, **Yön**, Yıl: 3, Sayı: 75, Ankara, ss.10-11.
- TANYOL, Cahit, (1966),” Sömürge Demokrasilerinin Nitelikleri”, **Yön**, Yıl: 6, Sayı: 174, Ankara, s.16.

- TEVETOĞLU, Fethi, (1967), **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler(1910-1960)**, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- TEZİÇ, Erdoğan, (1976), **100 Soruda Siyasi Partiler**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- THERBORN, Göran, (1989), **İktidarın İdeolojisi ve İdeolojinin İktidarı**, Cüre, İrfan, (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- TİLLY, Charles, (2007), **Democracy**, Cambridge University Press, Cambridge.
- TİMUR, Taner, (1962), “Demokrasi ve Demokrasi”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 25, Ankara, s.13.
- TİMUR, Taner, (1962a), “Çarpışan İki Tez”, **Yön**, Yıl: 2, Sayı: 6, Ankara, s.16.
- TİMUR, Taner, (1991), **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim-Cep Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Toker, Metin, (1962), “«Sosyalist Fikirler»i Konuşalım!”, **Akis**, Cilt: 23, Sayı: 395, s.5.
- TOKER, Metin, (1990), **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973/ Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950**, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, C.I, Ankara.
- TOKER, Metin, (1991), **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973/Dp'nin Altın Yılları 1950-1954**, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, C.II, Ankara.
- TOKER, Metin, (1991a), **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973/Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Bigi Yayınevi, C.IV, Ankara.
- TOKER, Metin, (1998), **Şeyh Sait ve İsyanı**, Cumhuriyet Yayınları, Ankara.
- TOPRAKOĞLU, Celal, (1987), **Demokrasi ve Sosyal Demokrasi**, Demos Yayınları, İstanbul.
- TORUN, A. Tamer, (2014), “Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkçe Sol Basından İzlenimler: İşçi Hareketleri ve Sorunlarına Dair Notlar”, **Erciyes İletişim Dergisi “akademia”**, Cilt: 3, Sayı: 4, ss.42-64.
- TÖR, V. Nedim, (1932), “Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına”, **Kadro**, Yıl: 1, Sayı: 2, ss.9-14.
- TÖR, V. Nedim, (1933), “Devletiçilik Yolunda Aydınlık”, **Kadro**, Yıl: 2, Sayı: 18, ss.13-18.

- TÖR, V. Nedim, (1980), **Kemalizmin Dramı**, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- TUNAYA, T. .Zafer, (1998), **Hürriyet'in İlanı**, Cumhuriyet Kitapları, Ankara,
- TUNAYA, T. Zafer, (1986), **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Hürriyet Vakfı Yayınları, 2. Baskı, C.II, İstanbul.
- TUNÇAY, Mete ve Erden, AKBULUT, (2012), **İstanbul Komünist Grubu'ndan(Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926**, Sosyal Tarih Yayınları, C.I, İstanbul.
- TUNÇAY, Mete ve Erden, AKBULUT, (2016), **Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TUNÇAY, Mete, (1989), **1923 Amele Birliği**, BDS Yayınları, İstanbul.
- TUNÇAY, Mete, (2000), **Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)**, BDS yayınları, 2. Baskı, c.I, İstanbul.
- TÜRKÖNE, Mümtaz'er, (2003), **Siyaset**, Lotus yayınevi, Ankara.
- ÜNAL, Tahsin, (1998), **Türk Siyasi Tarihi**, Kamer Yayınları, İstanbul.
- VAİZEY, John, (1972), **Revolutions of Our Times Social Democracy**, Newyork.
- WALLERSTEİN, İmmanuel, (2014), **Dünya-Sistemleri Analizi: Bir Giriş**, Abadoğlu, Ender, (Çev.), Bgst Yayınları, 3 Baskı, İstanbul.
- WEBER, Max, (1999), **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, Gürata, Zeynep, (Çev.), Ayraç Yayınevi, 2. Baskı, Ankara.
- WEİKER, Walter, (1981), **The Modernization of Turkey**, Holmes&Meyer Publishers, New York.
- WİLCZYNSKİ, Josef, (1974), **The Economics of Socialism : Principles Governing the Operation of The Centrally Planned Economies in The USSR and Eastern Europe Under The New System**, George Allen and Unwin Ltd, London.
- WİLLİAMS, Raymond, (2005), **Anahtar Sözcükler / Kültür ve Toplumun Sözvarlığı** Kılıç, Savaş, (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.

- YALÇIN, Aydın, (1967), “Aşırı Solda Çatlama”, **Yön**, Yıl: 7, Sayı: 197, Ankara, s.2.
- YALÇIN, İsmail, (1988), **TBKP'nin Öznesi Nesnesi**, Türkiye Fikir Ajansı Yayınları, Ankara.
- YALÇIN, M. Ali, (1980), **Sosyalist Kültür Ansiklopedisi**, May Yayınları, c.VI, İstanbul.
- YANGIN, İlhami, (2009), **Osmanlı'da Sosyalizm**, Bilgeoğuz Yayınevi, İstanbul.
- YELİSEYEVA, N. V., (2010), **Yakın Çağlar Tarihi**, İnce, Özdemir, (Çev.), Yordam Kitap, 2. Baskı, İstanbul.
- YETKİN, Çetin, (1980), **Türk Halk Hareketleri ve Devrimler**, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM, Kadir, (2014), “Osmanlı Sosyalist Hareketi İçinde Mustafa Suphi: Hayatı ve Fikirleri”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 28, ss.101-115.
- YÖRÜKOĞLU, Rıza, (1999), **Sosyalizm Nedir?**, Alev Yayınları, İstanbul.

Elektronik Kaynaklar

- Almanya Sosyal Demokrat Partisi,(2007), “**Hamburg Programı/Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin Temel İlkeler Programı**”, https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Beschluesse/Grundsatzprogramme/hamburger_programm_tuerkische_fassung.pdf (15.01.2018)
- BERMAN, Sheri, (t.y.), “**Understanding Social Democracy**”, http://www.people.fas.harvard.edu/~ces/conferences/left/left_papers/berman (14.01.2018).

DİZİN

D

Demokrasi, v, vii, 1, 4, 17, 18, 25, 38,
40, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 53, 54, 55,
56, 57, 58, 74, 101, 109, 121, 122,
123, 126, 132, 136, 137, 138, 154,
160, 162, 164, 170, 171, 172, 173,
174, 176, 177, 178, 180, 183, 186,
187, 189
Devletçilik, 92, 108, 134, 135, 157, 158,
164, 165, 168, 169

F

Fabianizm, 50, 123, 177

İ

İdeoloji, v, 4, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 163,
164, 171, 172, 176, 181, 183, 184,
188
İştirak, 72, 73, 74, 76, 77, 161

K

Kapitalizm, 34, 53, 66, 181
Kemalizm, 93, 94, 103, 104, 107, 110,
111, 122, 126, 127, 129, 144, 149,
178

L

Liberalizm, 43, 51, 91, 100, 161

M

Marksizm, 167, 174, 185, 187

P

Planlama, 36, 37, 116, 131, 156, 158,
171, 173

R

Revizyonizm, 48

S

Sosyal demokrasi, v, 148, 150, 174
Sosyalizm, v, 4, 18, 19, 20, 21, 26, 34,
38, 40, 41, 42, 51, 57, 59, 75, 81, 121,
123, 127, 136, 139, 145, 148, 163,
164, 165, 167, 168, 170, 171, 173,
174, 177, 180, 181, 183, 184, 186,
187, 191

T

Türk sosyalizmi, 126, 127, 131

Y

Yabancılaşma, 23, 31, 32, 181
Yön, v, vi, ix, 1, 2, 3, 4, 7, 61, 80, 111,
114, 115, 119, 120, 121, 122, 123,
124, 126, 127, 128, 129, 130, 131,
132, 133, 134, 135, 136, 137, 138,
139, 140, 141, 142, 143, 144, 145,
146, 147, 150, 151, 152, 154, 160,
161, 162, 163, 164, 165, 166,
167, 168, 170, 174, 177, 178, 180,
183, 184, 186, 187, 188, 189, 191

